

Katarina Rönneikkö

När tro och handling möts

En undersökning av Arvid von Martens
liv och verksamhet

Katarina Rönneikkö (f. Rak)

Född 1973 i Pedersöre. Studier vid Teologiska fakulteten i Åbo. Blev teol.mag. 1998. Har tjänstgjort som lektor i religion, med undervisning i psykologi, filosofi och livsåskådningskunskap, vid Pargas svenska gymnasium under åren 1998-2004. Är sedan 2004 bosatt och verksam i Frankrike.

Pärm: Tove Ahlbäck

Bild: Paul von Martens fotoarkiv

Åbo Akademis förlag

Biskopsgatan 13, FI-20500 ÅBO, Finland

Tel. int. +358-20-786-1468

Fax int. +358-20-786-1469

E-post: forlag@abo.fi

<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag>

Distribution: Oy Tibo-Trading Ab

PB 33, FI-21601 PARGAS, Finland

Tel. int. +358-2-454 9200

Fax int. +358-2-454 9220

E-post: tibo@tibo.net

<http://www.tibo.net>

NÄR TRO OCH HANDLING MÖTS

När tro och handling möts

En undersökning av Arvid von Martens
liv och verksamhet

Katarina Rönneikkö

ÅBO 2008

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG – ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Rönneikkö, Katarina

När tro och handling möts : en undersökning
av Arvid von Martens liv och verksamhet /
Katarina Rönneikkö. – Åbo : Åbo Akademis
förlag, 2008.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 978-951-765-451-7

ISBN 978-951-765-451-7
ISBN 978-951-765-452-4 (digital)
UNIPRINT
Åbo 2008

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	13
1.1 Forskningsuppgift och frågeställning	13
1.2 Tidigare forskning och källmaterial	14
1.3 Metod och uppläggnig	20
2 BARNDOM OCH UPPVÄXT	27
2.1 Hemmet och uppväxtmiljön	27
2.2 Föräldrarnas betydelse	33
2.3 Barnatro och trosöverväganden	39
3 FRÄLSNINGSSOLDAT 1922–1937	48
3.1 Omvändelse och bekännelse	48
3.1.1 ”Fader, jag är här nu”	48
3.1.2 Omvändelsens motiv	54
3.2 Livet som troende börjar	59
3.2.1 Till insikt om frälsningens innebörd	59
3.2.2 Bönelivets utformning	62
3.3 Som soldat i Frälsningsarmén	66
3.3.1 Från frälsningssoldat till frälsningsofficer	66
3.3.2 Frälsningsarméns signifikans	74
3.3.3 Steget ut ur Frälsningsarmén	76

4 FRI EVANGELIST OCH HJÄLPARBETARE 1937–1944	81
4.1 Som kringresande evangelist	81
4.1.1 Engagemang i Bönelänken och Andreasbröderna	84
4.1.2 Kallelseuppdraget klarnar	87
4.1.3 Influenser från frikyrkor och väckelser	98
4.1.4 I straffkompaniet	109
4.2 Bland fångar i Miehikkälä	112
4.2.1 Tolkuppgifter och hjälparbete	113
4.2.2 Uppbrott och förflyttning	116
4.3 På skolningscentralen i Kouvola	118
4.3.1 Förkunnelsearbetet	120
4.3.2 Som förbedjare för folk och fosterland	122
4.3.3 Vapenvägrare i krigstid	124
4.3.4 Hemförlovningen stundar: ”Ett frö och en förhoppning”	130
5 NATTMISIONÄR 1944–1950 (1970)	136
5.1 Kallelsen som nattmissionär	136
5.1.1 Nattmissionärsskapet inleds	136
5.1.2 Utmaningar inom nattmissionen	144
5.1.3 En nattmissionärs vardag	152
5.1.4 Verksamheten utvecklas	160
5.2 Ekumeniska strävanden i nattmissionärsvärvet	164
5.2.1 Samarbetet med frikyrkorna	164
5.2.2 Anknypningspunkter till Oxfordgrupprörelsen och MRA	167
5.3. Kallelsen och familjen	176

6 SAMHÄLLSAKTIVIST OCH POLITIKER 1950–1972	182
6.1 Som verksamhetsledare i De nödställdas vänner	183
6.1.1 Bostäder åt de hemlösa	187
6.1.2 Julfirande i hemlöshetens skugga	209
6.2 Invald i kommunalpolitiken	213
6.2.1 Med politiken som redskap	213
6.2.2 Politiska insatser och resultat	217
6.3 Insändarskribent och debattör	226
6.3.1 Som opinionsbildare i pressen	226
6.3.2 Samhällskritiska betraktelser	228
7 AKTIV PENSIONÄR 1972–1993	231
7.1 De sjukas och de fängslades vän	231
7.2 Det andliga livet	236
7.3 De sista levnadsåren	239
8 SAMMANFATTNING	241
SUMMARY	252
FÖRKORTNINGAR	258
KÄLLOR OCH LITTERATUR	260
PERSONINDEX	286

FÖRORD

I dagarna fyller min dotter Claudia fyra år. När jag nu skriver detta är jag i beredskap att sätta punkt för ett projekt som följt mig sedan hennes födelse. Hon föddes med en grav missbildning som hade drabbat de vitala organen. Efter en lyckad operation och en lång rehabilitering, men med en ständig överkänslighet och daglig medicinering står vi dock idag som segrare i en kamp som i själva verket gällde liv och död. Hon mår idag relativt bra. Min doktorsavhandling blev under dessa år en utväg ut ur en vardag som till stor del var fylld av oro och uppgivenhet. Via mitt arbete om Arvid von Martens lärde även jag mig att förtrösta och tro. Samtidigt har arbetsprocessen varit mycket tung. Att slutföra detta projekt betyder därmed för mig så mycket mer än att avlägga en examen eller att uppnå en akademisk grad. Jag behöver vända detta blad i mitt liv.

Denna avhandling har kunnat genomföras tack vare några för mig synnerligen betydelsefulla personer. Till dessa vill jag härmed rikta mitt varma tack. Jag vill inleda med att tacka professor Ingvar Dahlbacka, min handledare och mitt stora stöd. Tack vare hans uppmuntran och stora förståelse har detta arbete kunnat utföras. Han har regelbundet läst mina alster och kommenterat mitt manuskript. Han har sakkunnigt och trofast hjälpt mig att välja riktning när jag tvekat och visat på möjligheterna när jag endast sett hindren. Hans stora medmänsklighet förtjänar all beundran.

Jag tänker även i detta sammanhang med tacksamhet på professor emeritus Fredric Cleve som regelbundet från ett tidigt stadium följde mitt arbete. Han fungerade vid flera seminarietillfällen som min opponent och vägvisare. Han hjälpte mig med att dra upp de stora linjerna och bättre förstå Arvid von Martens som person. Fredric Cleves fränfalle i samband med att arbetet stod klart för förgranskning kändes ledsamt och tungt.

Mina av fakulteten utedda förgranskare var professor Nils G. Holm och professor Ingun Montgomery. De har gett mig många goda råd och anmärkningar, vilka jag tacksamt tagit del av. Avhandlingen har därmed belysts på ett nytt sätt. Jag är också tacksam för den konstruktiva kritik som deltagarna i högre seminariet i kyrkohistoria vid Åbo Akademi vid olika tillfällen gett mig. Denna diskussion har framgångsrikt hjälpt mig framåt.

Detta arbete har krävt en stor organisationsförmåga. Bosatt i de franska alperna har besöken i mitt hemland varit ganska få. En stor del av mitt källmaterial har smidigt förmedlats tack vare de stora arbetsinsatser som personalen vid ämnet kyrkohistoria vid Åbo Akademi utfört. Organisationer inför och under varje besök har likaså varit oerhört viktiga för att maximalt kunna utnyttja min tid och mina krafter. För detta är jag djupt tacksam! Därför vill jag speciellt tacka TM Mary Dahlbacka som hjälpt mig med många praktiska ting och sett till att jag haft tillgång till logi, arbetsrum och litteratur när jag anlät för mina arbetsperioder vid fakulteten. Jag har effektivt och ostört fått arbeta i en anda av omsorg. Jag vill även rikta ett varmt tack till TD Kim Groop. Han har vid flera tillfällen läst mitt manuskript och därmed kritiskt granskat mitt arbete. Detta har i hög grad hjälpt min inre utveckling och mitt sätt att arbeta. TM Maria Söderbacka och TK Tove Höglund har dessutom bistått mig med kopiering och materialinförskaffning. Teol. stud. Idamari Johansson har hjälpt mig med personindexet. Ett stort tack till er alla!

I mitt arbete om Arvid von Martens har jag haft förmånen att lära känna sonen Paul von Martens och dennes hustru Gunda. Ur denna relation, som till en början bestod av sporadiska samtal, växte det så småningom fram en förtrolig och varm vänskap. Jag känner en djup tacksamhet för det stöd de gett mig. Deras omsorg har sporrat mig att fortsätta kämpa och tro att allt är möjligt. Utöver dem har jag under arbetets gång kommit i kontakt med många personer som kände Arvid von Martens och hans

arbete. Jag har varmt emottagits av brodern Leo von Martens, arbetskamraten Paavo Louhento och partikollegan Georg C. Ehrnrooth. Jag har informerats om de hemlösas vardag av Jouni Widell på *Kovaosaisten ystävät r.y.* – *De nödställdas vänner r.f.* och lärt mig mer om Frälsningsarmén av bl.a. Jan Jungner på samfundets högkvarter i Helsingfors. Tack vare de samtal som förts har mitt eget möte med Arvid von Martens upplevts mera verkligt.

Jag önskar vidare omnämna och tacka de stipendiefonder som stött min forskning. Ekonomiskt understöd för mitt avhandlingsarbete har jag erhållit av Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Waldemar von Freneckells stiftelse och Svenska litteratursällskapet i Finland. Jag har likaså mottagit Rektors stipendium för doktorsstudiernas slutskede. Utgivningen av avhandlingen har möjliggjorts genom att Åbo Akademis förlag har antagit den för publicering.

Jag vill även tacka min familj och mina vänner. De har på olika sätt sett till att vardagen löpt. Ett särskilt tack vill jag rikta till min sambo, Thomas Feron, och vår dotter Claudia som orkat stötta mig även i de allra svåraste stunderna. Tack för er kärlek.

Aix les bains, den 26 oktober 2008

Katarina Rönneikkö

1 INLEDNING

1.1 Forskningsuppgift och frågeställning

I fokus för denna undersökning står Arvid von Martens (1903–1993) och hans verksamhet som de nödställdas vän och de utstöttas försvarare. Han blev känd för sitt långvariga arbete som nattmissionär bland samhällets olycksbarn i det efterkrigstida Helsingfors. Titeln på mitt arbete *När tro och handling möts. En undersökning av Arvid von Martens liv och verksamhet* visar på det möte mellan tro och handling som konkretiserades i Arvid von Martens liv och omfattande hjälparbete.

Undersökningen koncentrerar sig i huvudsak kring tre frågeställningar. Mitt syfte är att klargöra (1) *hur och varför Arvid von Martens valde att engagera sig i denna verksamhet*. Genom en diakron uppläggning av undersökningen ämnar jag kartlägga Arvid von Martens personliga och andliga utveckling under olika livsperioder, med en särskild betoning på den process som hans kallelse genomgår. En väsentlig uppgift är även att undersöka (2) *vad han gjorde i detta värv* och hur hans arbete tog sig uttryck. Jag kommer därför att granska de mål och de medel som kännetecknade hans mångfacetterade verksamhet och stora samhällsengagemang, liksom de konkreta insatser han åstadkom i sitt arbete. Ett viktigt syftemål med undersökningen är tillika att påvisa (3) *hur han motiverade sin livslånga insats och sitt outtröttliga engagemang bland de nödställda*. Relevant för undersökningen är att se på vilket sätt tron fungerade som en drivkraft bakom hans agerande. I undersökningen ingår därför en kontextuell redogörelse för de samhälleliga faktorer och andliga strömningar som hade en inverkan på Arvid von Martens trosuppfattning och verksamhet.

1.2 Tidigare forskning och källmaterial

Det finns inga tidigare vetenskapliga undersökningar rörande Arvid von Martens. En viss inblick i Arvid von Martens liv, tro och verksamhet ger hans självbiografiska böcker, liksom även Olav S. Melins bok *Nattmissionären. Glimtar ur Arvid von Martens liv*.¹ Dessa publikationer ger en allmän bas för bedömningen av hans person och kristna övertygelse samt hans insatser som nattmissionär. Det är därför jag i min forskning utgår från Arvid von Martens egna publicerade verk och privata anteckningar i min strävan att teckna en bild av honom som person och framförallt se hur hans kristna tro drev honom i hans sociala och politiska värv.

Mitt källmaterial är mångfacetterat och volymmässigt omfattande. Primärmaterialet kan delas in i olika kategorier: (1) publicerade självbiografier, (2) publicerade andliga alster, (3) opublicerade anteckningar och dagböcker, (4) artiklar, betraktelser, debattinlägg och manuskript samt (5) intervjuer och korrespondens. I det följande presenteras de källor som utgjort basen för min undersökning och vilka hjälpt mig att förstå och kartlägga Arvid von Martens, hans trosutveckling och samhällsengagemang.

Arvid von Martens gav ut sammanlagt sju böcker, vilka även översattes till finska. Titlarna på dessa böcker är *Gud hör bön. En nattmissionär berättar*. (1947), *Skyldig* (1950), *Efter Guds diktamen* (1960), *Herren hjälper* (1965), *Herren leder* (1966), *Herrens arm* (1972) och *Kristus och de kristna* (1978). Böckerna *Gud hör bön*, *Skyldig*, *Herren hjälper*, *Herren leder* och *Herrens arm* är självbiografiska och representerar den första

¹ Melin 1992. Melins dokumentation är en personligt skriven biografi över Arvid von Martens person, liv och verksamhet. Den är främst baserad på personliga samtal författaren haft med Arvid von Martens själv och dennes anhöriga, vänner och f.d. arbetskamrater. Boken ger en inblick i Arvid von Martens personliga trosutveckling, viktiga och avgörande livsskedan samt den verksamhet som han var engagerad i.

kategorin av mitt källmaterial.² De återger fragment ur Arvid von Martens liv och verksamhetsområden och utgör således viktiga källor till att bättre kunna karaktärisera och förstå honom. Det är i själva verket fråga om samma historia om Arvid von Martens eget liv men återberättad i fem olika versioner, med en särskild fokusering på olika livsfaser. I dessa böcker berättas historien ur barnets, frälsningssoldatens, hjälparbetarens, nattmissionärens och verksamhetsledarens perspektiv. I *Skyldig* berättas dock historien av Andreas Widmar som är en pseudonym för Arvid von Martens själv.³ Parallellt lyfts olika teman fram, såsom bönen och skulden, som relevanta för historien. År 1981 deltog Arvid von Martens dessutom som skribent i den biografiska jubileumsskrift som gavs ut med anledning av att det hade förflutit 30 år sedan föreningen *De nödställdas vänner r.f.* grundades. Denna skrift blev föreningens historik.⁴

Utöver dessa självbiografiska verk gav Arvid von Martens ut en del av sina andliga alster i bokform. Boken *Efter Guds diktamen* är en samling

² Arvid von Martens första självbiografier *Gud hör bön* (1947) och *Skyldig* (1950) gavs ut på Kyrkans Ungdoms förlag och baserar sig främst på hans barndomsupplevelser och erfarenheter från tiden som frälsningssoldat. Böckerna beskriver likaså den allra första tiden som nattmissionär. *Herren hjälper* (1965) är Arvid von Martens tredje självbiografiska alster som publicerades på Församlingsförbundets bokförlag. Detta var den första boken i en serie på tre böcker. I dessa ville Arvid von Martens än en gång samla alla sina erfarenheter och kronologiskt bygga upp sitt liv, sin trosutveckling och sin verksamhet inom olika områden. Boken *Herren hjälper* bygger helt och hållet på de tidigare utgivna böckerna. Vid en jämförelse kan man se att texten i de olika kapitlen nästan är identisk med berättelserna i *Gud hör bön* och *Skyldig*, med undantag för en del små nyanser. Året därpå utkom *Herren leder* (1966). I föreliggande bok är det närmast krigsåren och tiden inom nattmissionen han berättar om och det finns upprepningar från tidigare alster. Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland r.f. var ansvarig utgivare för den sista boken *Herrens arm* (1972). Den bar ursprungligen arbetstiteln *Herrens hand*. Här beskrivs i detalj Arvid von Martens konkreta insatser för de hemlösa. Boken är ingen upprepning av tidigare publicerat material. Arvid von Martens son, Peter von Martens, gjorde omslaget.

³ Arvid von Martens arbetade ursprungligen kring titeln *Andreas Vidmars skuld*. Se Arvid von Martens dagböcker 24.7.1948. Efternamnet *Vidmar* är troligen härlett ur hans eget namn (*Ar*)vid (von) *Mar*(tens). Användningen av förnamnet *Andreas* är dessutom något som kännetecknade Arvid von Martens. Han använde denna pseudonym för en del av sina tidningsartiklar och en serie betraktelser. Se kapitel 6.3.2.

⁴ Kovaosaisten ystäväit-De nödställdas vänner r.y. 30 1981.

utvalda betraktelser, vilka tidigare hade publicerats i tidningen *Nya Pressen* under åren 1957–1966 under pseudonymen Andreas. Boken *Kristus och de kristna* är däremot en liten skrift på drygt hundra sidor som till form och innehåll skiljer sig från de övriga publikationerna. Boken är ett bibelstudium över Hebréerbrevet och innehåller endast några självbiografiska anekdoter från Arvid von Martens liv och trosbana, vilka främst fungerar som exempel i boken.⁵ Till skillnad från de övriga böckerna skrev Arvid von Martens denna skrift efter att han pensionerats från tjänsten som nattmissionär.

Opublicerat material som finns att tillgå är Arvid von Martens privata anteckningar och dagböcker. Dessa dagböcker, som han flitigt och regelbundet författade från tidig ungdom fram till sin död, är det material som främst ligger i avhandlingens intresse. Dagboksmaterialet är i många avseenden ett värdefullt och unikt material. Dagböckerna sträcker sig över en ovanligt lång period eftersom han skrev dagbok under hela 74 år.⁶ Detta innebär praktiskt taget ett helt människoliv, liksom ett samhälle i förvandling under nästan ett trekvarts sekel. Arvid von Martens var språkkunnig och hade en internationell bakgrund. Han skrev därför sina dagböcker på svenska, tyska, ryska och finska. Det finns även korta engelska avsnitt. Ibland använde han flera språk på samma dagbokssida. Genom att ständigt skriva sina dagböcker på flera språk höll han språken levande. Dagböckerna reflekterade likaså den språkliga miljö han för tidpunkten befann sig i. Skoltiden präglades av tyska och ryska texter, medan anteckningarna under

⁵ Arvid von Martens hänvisar exempelvis till sin första kontakt med Frälsningsarmén. Se von Martens 1978, 29-30. Skriften *Kristus och de kristna* är indelad i två huvudavsnitt. Det första avsnittet fokuserar sig på det som Jesus gjort och gör för oss, det andra avsnittet beskriver det som Jesus väntar sig av sina efterföljare. Arvid von Martens arbetar metodiskt utifrån bibelstudier och meditationer kring ovannämnda teman. Varje studium inkluderar utvalda verser ur Hebréerbrevet med direkta frågeställningar till läsaren. von Martens 1978, 41-45, 54-55.

⁶ Dagboksskrivandet blev en vana redan i mycket unga år. De första dagboksalstren daterar till år 1919 då Arvid von Martens bara var 16 år. Det fanns perioder då han inte var särskilt produktiv, men han skrev ändå regelbundet mellan åren 1919-1993.

krigstiden ofta skrevs på finska. Detta föll sig naturligt med tanke på att Arvid von Martens hemspråk var tyska. Han gick även i den tyska grundskolan respektive det ryska gymnasiet. Under krigsåren kom han jämförelsevis främst i kontakt med ett finskspråkigt befäl och manskap. Han associerade helt enkelt vissa sammanhang med ett visst språk. Vid studier ur sin finskspråkiga bibel var det mest naturliga för honom att kommentera citaten på finska, på samma sätt som de tyskspråkiga citaten fick tyska kommentarer. Men ju äldre Arvid von Martens blev, desto mera skrev han sin dagbok på svenska. Dagböckerna är dock svårtydda p.g.a. hans svårsläsliga handstil. Skrivstilen var dessutom olika beroende på det språk han använde.

Det sammanlagda arkivmaterialet är omfångsrikt eftersom det omfattar 46 volymer. Dagboks-materialet ingår i nio stora volymer. I varje volym finns ca tio dagbokshäften. Arkivmaterialet i övrigt innehåller tretton volymer brev, varav sex volymer är släktbrev. Utöver detta ingår många volymer artiklar, manuskript, urklipp, hyllningar och gratulationer i Arvid von Martens samling. Detta sistnämnda material inkluderar jag dock inte i någon större utsträckning i min forskning, med undantag för de artiklar, betraktelser, debattinlägg och manuskript som ligger i undersökningens intresse. Arvid von Martens dagsboks-material fanns tidigare förvarat på Söndagsskolförbundets pensionärshem Bertahemmet i Helsingfors där Arvid von Martens framlevde sina sista dagar. Detta material finns numera vid handskrifts-avdelningen vid Åbo Akademi.

Genom Arvid von Martens dagböcker har jag fått en god inblick i hans tankevärld. Tack vare dem blir även bilden av hans hjälpsatser och mångsidiga verksamhet tydligare. I dagböckerna har jag fått ta del av Arvid von Martens tankar och böner, men även hans dagsrutiner, upplevelser och erfarenheter under olika skeden av hans vuxna liv. Merparten av dagboks-innehållet är av religiös art. Det finns dock även alldagliga inslag. Egent-

ligen är det fråga om två olika typer av dagböcker som finns författade i åtskilliga häften. Det är dels fråga om en traditionsenlig dagbok över händelser och tankar som följt honom under dagen, dels en bönedagbok över förböner, bibelstudier och hans inre samtal med Gud.⁷ Oftast vävs dessa två sätt att skriva dagbok på in i varandra. Ibland är dessa två dagbokstyper separata. Dagböckerna är generellt sett mycket likadana till innehållet. Via dagböckerna träder likaså de idéer och projekt fram vilka kom att utgöra hans livsgärning. Förutom att dagboksmaterialet beskriver Arvid von Martens personlighetsutveckling på nära håll visar det på den andliga, ideologiska och yrkesmässiga mognad som ägde rum hos honom. Dessutom skymtar det finländska samhällsperspektivet – från ung republik till ett modernt samhälle – i bakgrunden.

Fastän innehållet i dagböckerna till stora delar är rutinmässigt utgör det en betydelsefull bas för min forskningsuppgift och frågeställning. Via dagboksmaterialet får jag en relativt tydlig bild av Arvid von Martens och hans totalengagemang för de nödställda i samhället. Frågeställningarna som jag ställde i min inledning kan långt bli besvarade. Jag kan skissera hans vanor och rutiner och följa hans uppgifter för dagen samt se vilka ambitioner som omgav dem. Jag kan skönja hans karaktär och se på vilka punkter han sökte rannsaking och förändring. Jag kan dessutom bättre förstå hans andlighet och trosprocess och se hur kallelsen ledde och inspirerade honom i hans arbete. Jag kan förstå de inre konfrontationerna och drivkrafterna bakom hans handlande i olika situationer.

⁷ Han förde noggrant bok över sina förböner i sina bönedagböcker. Arvid von Martens använde genomgående samma systematiska uppställning. På uppslaget av ett häfte fanns förbönerna antecknade på vänster sida och bönesvaren samt kommentarerna på höger sida. Ofta ingick listor över de personer, evenemang eller åtaganden han bad för. I slutet av 1970-talet uppgick bönerns antal till 2775 böner. Det sammanlagda antalet böner som finns nedtecknade har jag dock inte kännedom om. Se ÅAB Arvid von Martens dagböcker; Melin 1992, 94.

Samtidigt måste man som forskare förhålla sig synnerligen kritiskt till ett dylikt material och ifrågasätta dess informationsvärde. Förutom att man stöter på problem som har med direkta minnesfel att göra, kan författaren även medvetet eller omedvetet överdriva sin egen betydelse. En del händelser har omgestaltats eller modifierats för att bättre tjäna ett visst syfte. Dagböckerna kan dessutom innehålla noteringar som är tagna ur sitt sammanhang och därför inte tillför läsaren något. Den monotonitet dagböckerna uppvisar gör det likaså svårt att handskas med materialet. Detta bör man givetvis beakta när man studerar och analyserar ett källmaterial som detta. När man som forskare tar del av en persons självbiografiska material och dagböcker är det viktigt att förhållningssättet man intar till både materialet och personen är objektivt. Det händer dock lätt att det objektiva greppet fördunklas när man bekantar sig med en person via dennes privata anteckningar och tankar under en längre tid. Det finns en risk att personen ifråga oavsiktligt glorifieras. I denna undersökning strävar jag efter att återge en bild av Arvid von Martens som så långt det är möjligt överensstämmer med verkligheten, samtidigt som jag är medveten om svårigheten att konsekvent hållas oberörd och neutral.

Utöver det självbiografiska källmaterialet har jag därför också bekantat mig med Arvid von Martens insatser via den mediebevakning som fanns under 1950-, 1960- och 1970-talen i både den svensk- och finskspråkiga tidningspressen. Det är fråga om en övergripande uppföljning i media av de hjälpaktioner som Arvid von Martens utförde bland de hemlösa. Hit hör även hans egna insändare och betraktelser, vilka utgör en omfattande samling manuskript. Av relevans för undersökningen är även en allmän genomgång av de mötesprotokoll och den diskussion som fördes inom kommunalpolitiken under Arvid von Martens aktiva år som stadsfullmäktigeledamot 1953–1972. Med hjälp av dessa manuskript och skrivelser bildar jag mig ytterligare en uppfattning om hans liv och samhällsengagemang. De hjälper

mig särskilt i uppgiften att kartlägga de projekt och politiska insatser som kännetecknade Arvid von Martens hjälpverksamhet under denna tidsperiod. Via detta material ser jag likaså hur han gick till väga och varför han åstadkom det han gjorde.

Dagboksmaterialet har fyllt en viktig funktion när det har gällt att förstå och analysera Arvid von Martens andliga utveckling. I min presentation av de konkreta resultat som utmärkte nattmissionärsåren och hans tilltagande samhällsengagemang läggs däremot en betoning på den politiska debatt och mediebevakning som omgav Arvid von Martens under ifrågasvarande livsperiod. För denna specifika period utgörs mitt källmaterial främst av ovannämnda artiklar och debattinlägg.

Som ett viktigt komplement till dagboksmaterialet har jag dessutom gjort ett antal intervjuer med personer i hans familj och umgängeskrets, liksom med forna arbetskolleger och trosfränder.

1.3 Metod och uppläggning

Föreliggande avhandling har en biografisk prägel. Detta faller sig naturligt eftersom den ställer en enskild persons liv och verksamhet i fokus. Inom historievetenskapen har biografien inte haft särskilt högt anseende under de senaste decennierna. Istället har det varit olika former av strukturalistiska perspektiv som har tilldragit sig forskarnas intresse. Den problemcentrerade forskningen har gjort att sociala och ideologiska problem har ställts i förgrunden. I det avseendet har enskilda personer och deras insatser i regel inte haft någon hög prioritet. Under de allra senaste åren har dock en för-

ändring härvidlag kunnat skönjas. Ett nyvaknat biografiskt intresse har kunnat iakttas bland historikerna.⁸

Inom den kyrkohistoriska forskningen i Finland präglades förra delen av 1900-talet av ett starkt intresse för biografiska undersökningar. Många biskopar, präster och väckelseledare tilldrog sig forskarnas uppmärksamhet och många biografiska undersökningar såg dagens ljus.⁹ Också om efterkrigstidens kyrkohistoriska forskning i Finland – i likhet med historieforskningen överlag – inte i så hög grad som tidigare har intresserat sig för enskilda personer så har det ändå då och då publicerats avhandlingar med en biografisk prägel. Visserligen har tyngdpunkten i dessa avhandlingar sällan legat på det rent biografiska, utan på de insatser som personerna ifråga har gjort inom kyrka och samhälle. Man kommer dock inte ifrån det faktum att de i många avseenden kan betraktas som biografier.¹⁰

⁸ Ambjörnsson, Ringby & Åkerman 1997, 7-16.

⁹ Man kan t.ex. här notera de många biografiska avhandlingar som publicerades i Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar; Albin Simolin: Petrus Bång. En biografisk studie (1912), Martti Ruuth: Abraham Achrenius. Ajan merkki ajoiltaan (1922), Alfons Takolander: E.G. Melartin. Hans liv och verksamhet I-II (1926-1927), A.R. Cederberg: Jaakko Stenius vanhempi. Kappale 18:nnen vuosisadan suomalaista sivistyshistoriaa (1928), Väinö Perälä: Eskil Petraeus. Turun yliopiston professori ja hiippakunnan piispa 1593-1657 (1928), Juhani Rinne: Pyhä Henrik. Piispa ja marttyyri (1932), Rafael Holmström: Eerikki Eerikinpoika Sorolainen. Piispa ja teologi, kansanopettaja ja saarnaaja (1937), Tor Krook: Jonas Lagus. En österbottnisk väckelsehövdning (1947).

¹⁰ I Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar publicerades t.ex. Eira Paunu: Tors-ten Thure Renvall. Elämä ja toiminta. (1952), Martti Parvio: Isaacus Rothovius. Turun piispa (1954), Simo Heininen: Marcus Henrici Helsingius. Humanisti ja teologi varhaisortodoksian Suomessa (1974), Seppo J. Salminen: Enevaldus Svenonius I (1978) och Enevaldus Svenonius 2 (1985), Nils Näsman: Carl Gustaf Ottelin. Biskop i Borgå (1980), Kyllikki Tiensuu: Edvard Bergenheim. Toiminta koulumiehenä ja arkkipiispana vuoteen 1863 (1985), Esko Jossas: Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliitikko 1863-1899 (1990), Matti Ijäs: Jaakko Gummerus kirkkohistoriantutkijana (1993), Hannu Välimäki: Lauri Ingman. Kirkkopoliitikkona. (1994) och Lauri Ingman. Suomalaisen uskontokasvatuksen ja koulun kehittäjänä (1998), Ari-Pekka Palola: Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika. Turun Piispat 1412-1460 (1997).

Som ett resultat av två historikerkonferenser i Umeå 1986 och 1995 utgavs boken "Att skriva människan".¹¹ Den innehåller ett antal artiklar och essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre. I en av artiklarna i denna bok lyfter Gunnar Eriksson fram olika typer av biografier och gör en karakteristik av dessa. Den första typen av biografier är det som han kallar för (1) "monumentet". Som typexempel nämner han helgonlegenden och äreminnet, vilka i huvudsak uppehåller sig vid en persons ljusa sidor, medan det som han kallar för personens "inre mörker" helt förbises. Den andra typen av biografier som Eriksson nämner är (2) "psykobiografien". Denna tar enligt Eriksson sin utgångspunkt i någon variant av psykoanalysen och avser att betrakta karakteristiska strukturer i en persons psyke som en typisk störning eller brist på störning i enlighet med det psykoanalytiska schema som används. I denna biografityp fokuseras motiven till en persons handlingar, liksom de dolda underströmmar som finns i dennes liv. Den tredje typen av biografi som Eriksson nämner är den som han kallar för den (3) "existentiella biografien". Det är fråga om en biografi som avser att klarlägga hur en person har varit i sitt liv, hur personen har levat, och vad som har gjort livet meningsfullt för personen ifråga. Biografien har sitt utgångsläge i de etiska och existentiella frågorna. I denna biografityp är det intentionerna och inte orsaksfrågorna som står i förgrunden.¹² Eftersom vi behöver jämföra våra erfarenheter med andra och lära oss om olika handlingsmodeller och tillvägagångssätt kan denna biografityp anses vara viktig.

Slutligen lyfter Eriksson fram den typ av biografi som han kallar för (4) "livsverksbiografien". Det är den typ av biografi som behandlar en person utifrån hans eller hennes verksamhet i samhället. Den består av två

¹¹ Boken utgavs år 1997 med titel är "Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre. Ronny Ambjörnsson, Per Ringby och Sune Åkerman (red.).

¹² Eriksson 1997, 103-108. Jfr Mazzarella 1993, 22-23, 39.

tyngdpunkter: a) personen själv, d.v.s. det biografiska och b) den verksamhet som personen ifråga har varit involverad i och satt sin prägel på. Livsverksbiografen betonar alltså den enskilda individens föreställningar, tankar och verksamhet. Genom att rekonstruera dessa kan man relatera till hans eller hennes livs- och verksamhetskontext. Det är alltså människan i hennes verksamhetsmässiga kontext som livsverksbiografen belyser, med en betoning på hennes konkreta insatser.¹³ Ur detta sätt att presentera både människan, hennes livsmiljö och konkreta verksamhet, kan vi likaså karakterisera hennes personlighet.

Föreliggande avhandling kan utgående från Erikssons biografidefinitioner närmast karakteriseras som en livsverksbiografi. Det är Arvid von Martens i hans verksamhet för samhällets olycksbarn som står i centrum för undersökningen. I avhandlingen granskas Arvid von Martens i ljuset av det som blev hans livsverk, nämligen hans outtröttliga arbete för de nödställda och utslagna i efterkrigstidens Helsingfors. Det är hans intentioner, strävanden och fullföljande av sin uppgift som hjälparbetare och nattmissionär som fokuseras i undersökningen. Jag använder mig av en historisk-genetisk metod.

Själva framställningen är – utöver inledningen och det avslutande kapitlet – indelad i sex huvudkapitel. Den baserar sig huvudsakligen på de arbetsuppgifter som karakteriserade Arvid von Martens verksamhetsbana, med en särskild fokusering på nattmissionärsåren. Framställningen tar även fasta på fyra viktiga brytningsskeden i Arvid von Martens liv i samband med vilka han omprioriterade och omdefinierade sin verksamhetsbana. Det är fråga om brytningsskeden där både hans andlighet och sociala engagemang utvecklades och fick nya perspektiv. Dessa funktioner respektive livsskeden ger en förklaringsgrund till hur och varför Arvid von Martens

¹³ Eriksson 1997, 103-120.

kallelse och verksamhet utvecklades som den gjorde. I undersökningen eftersträvar jag att klargöra faktorerna och omständigheterna kring detta.

Uppläggningsen av föreliggande avhandling är diakron. I det första kapitlet motiverar och formulerar jag forskningsuppgiften, presenterar och diskuterar källmaterialet samt redogör för undersökningens metodiska grepp och uppläggningsen. I kapitel 2 *Barndom och uppväxt* tecknas en biografisk skiss över hans personliga utvecklingslinje i unga år. Här läggs betoningen på de levnadsförhållanden Arvid von Martens levde i som barn och ung vuxen. Min inledande analys omspannar med andra ord den mikrorespektive makromiljö som karakteriserade hans uppväxt och uppfostran. Jag undersöker hans barnatro och trosöverbäganden för att bättre förstå den trosprocess som följde, liksom de drivkrafter och influenser han fick under denna period och som skulle karakterisera hans kallelse och verksamhet längre fram i livet. Kapitlet omspannar tiden fram till faderns död och den annalkande omvändelsen och representerar det första brytningsskedet.

I kapitel 3 *Frälsningssoldat 1922–1937* undersöker jag inledningsvis Arvid von Martens andliga utveckling. Här blir det intressant att studera varför och hur hans andliga sökande kulminerade i ett för honom livsviktigt avgörande. Jag redogör för motiven bakom hans omvändelse och följer den trosprocess som här konkret fick sin början. Jag studerar särskilt själva omvändelseupplevelsen, vilken åtföljdes av andra kompletterande erfarenheter. Vidare ser jag på hans första tid som troende och beskriver hur tron, fromhetslivet och den kristna identiteten formades. I kapitlet fokuseras även orsakerna till varför han valde att ansluta sig till Frälsningsarmén, liksom en redogörelse för hans tid inom samfundet. I undersökningens intresse ligger dessutom att klarlägga de omständigheter som förelåg hans beslut att sedermera lämna Frälsningsarmén. Dessa år som aktiv frälsningssoldat representerar det andra brytningsskedet i Arvid von Martens liv.

Händelserna i kapitel 4 *Fri evangelist och hjälparbetare 1937–1944* utspelar sig före och under krigsåren och för in Arvid von Martens i ett helt nytt sammanhang via de uppgifter han åtar sig. Detta tredje brytningsskede omfattar de erfarenheter som tiden som evangelist respektive hjälparbetare under kriget medförde för Arvid von Martens andliga mognad och samhällsengagemang. Under denna period definierades likaså hans kallelse och i kapitlet klagörs var, när och hur detta ägde rum samt vilka följder dessa erfarenheter fick för hans fortsatta samhällsgärning. Undersökningen betonar även de samtida andliga strömningarna i samhället och visar på det inflytande dessa hade för Arvid von Martens tro och fromhetsliv.

I undersökningen lyfts åren 1944–1972 fram som den allra viktigaste perioden för Arvid von Martens liv och verksamhet. Perioden representerar likaså det fjärde och sista brytningsskedet. Denna period omfattar tiden som nattmissionär tillika med det samhällsengagemang han parallellt åtog sig. Här poängteras dels hur och varför han valde att angripa nöden utifrån olika perspektiv. Perioden är indelad på basis av de arbetsuppgifter och kompletterande funktioner som Arvid von Martens hängav sig åt och den presenteras därför i två separata kapitel. Det första av dessa två kapitel är 5 *Nattmissionär 1944–1950 (1970)*. Kapitlet presenterar till en början det konkreta arbete av återuppbyggnad och hjälparbete som karakteriserade det efterkrigstida Helsingfors. Syftet är att placera in Arvid von Martens i det sammanhang av ekumeniska strävanden och insatser som fanns i samhället vid denna tid. Kapitlets fokusering på nattmissionen är med andra ord medveten. I detta kapitel betonas nattmissionens syften, utmaningar och verksamhetsområden, liksom den vardag Arvid von Martens mötte som nattmissionär. I kapitlet granskas den verksamhet som byggdes upp och det klagörs varför det behövdes nya arbetsmetoder och lösningar. Kapitlet avslutas med en analys av Arvid von Martens kallelse och den plats familjen intog i förhållning till den.

Kapitel 6 *Samhällsaktivisten och politikern 1950–1972* tar vid där nattmissionärsskapet utökades med arbetet som verksamhetsledare, kommunalpolitiker och insändarskribent. Kapitlet beskriver inledningsvis uppkomsten av den förening inom vilken Arvid von Martens skulle engagera sig. En särskild betoning läggs på de metoder och tillvägagångssätt han använde för att förverkliga sina projekt till förmån för de hemlösa. Även den mediebevakning och politiska debatt som omgav Arvid von Martens insatser granskas.

I det sjunde kapitlet 7 *Aktiv pensionär 1972–1993* undersöks på vilket sätt Arvid von Martens intresse för de nödställda tog sig nya uttryck efter att han pensionerats och av sagt sig sina förtroendeuppdrag. I detta kapitel fokuseras de nya engagemang som Arvid von Martens därefter ägnade sig åt, liksom den andliga fördjupning som samtidigt ägde rum. Med tanke på forskningsuppgiften fyller detta kapitel endast en liten funktion. Kapitlet är därför kortfattat och resumerar i stora drag Arvid von Martens liv och vardag under hans sista levnadsår. Det återspeglar hans trosövertygelse, hjärtefrågor och fortsatta intresse för den samhälleliga debatten. Kapitel åtta är en summering och sammanfattning av forskningsuppgiften.

2 BARNDOM OCH UPPVÄXT

2.1 Hemmet och uppväxtmiljön

Arvid Hugo Julius von Martens föddes den 22 februari 1903 i Helsingfors. Hans föräldrar Friedrich Julius Martens¹⁴ och Mary Alice Julie Martens (född Fremmert)¹⁵ var till ursprunget tyskbalter, men de hade tidigare varit bosatta i S:t Petersburg. De ingick äktenskap år 1901 och det firades med ett stort bröllop i en flygel av Vinterpalatset. Åldersskillnaden mellan makarna var 16 år. Efter giftermålet bosatte de sig i Kronstadt i Tyskland, men flyttade snart till Helsingfors. Friedrich Martens, som var verksam som läkare inom den ryska marinen, fick nämligen redan år 1902 tjänst som chefsläkare på Sveaborg.¹⁶ Äktenskapet lär på alla vis ha varit lyckligt

¹⁴ Den martenska familjens ursprung är tyskbaltiskt. Arvid von Martens far, Friedrich (1864-1922), var ett av sju barn till apotekaren, sedermera fabrikören och kejsrerliga hovleverantören Peter Johann Julius Martens. Denne blev verkligt statsråd och erhöll ärflikt adelskap. Friedrich Martens mor hette Johanna Liebnitz, född i Preussen. Friedrich Martens bror, Friedrich Fromhold Martens, var juris docent redan vid 23 års ålder och han blev en känd jurist och diplomat. Tack vare honom blev Friedrich Martens överförd från infanteriläkartjänst till den mera prestigefyllda tjänsten vid baltiska flottan. ÅKA Arvid von Martens till Paul von Martens maj 1986; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007. Det är Friedrich Fromhold Martens som Jaan Kross bok beskriver i sin bok Professor Martens avresa (1986). Huvudfiguren i Jaan Kross bok, Friedrich von Martens, baserar sig alltså på en autentisk person som levde 1845-1909. Kross resonemang kring den martenska släkten och dess rötter visar att släkten härstammade från trakten utanför provinsstaden Pärnu i det dåvarande Livland. De tidiga förfäderna härstammade från Estland. Familjen flyttade sedermera till S:t Petersburg. Kross 1986, 6-7, 49, 291, 331.

¹⁵ Arvid von Martens mor, Mary Alice Julie Fremmert (1879-1942), var dotter till hovläkaren Wilhelm Pontus Hugo Fremmert och Emelie Amalie Johanna [Johanne] Charlotta [Charlotte] Nebe; en släkt som inflyttat till Estland från Tyskland. Mary var fjärde barnet i Fremmersts äktenskap med Nebe. Två syskon hade dött i spädbarnsåldern, kvar fanns den sex år äldre system Gabriele. Hugo Fremmert, Arvid von Martens morfar, var anställd vid det kejsrerliga hovet i S:t Petersburg. På fädernet härstammade han från estlandssvenskarna. Emilie dog i Helsingfors år 1932 vid en ålder av 89 år. Det var hon som stod dottern Mary Martens (f. Fremmert) bi efter maken Friedrich Martens bortgång. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

¹⁶ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979.

och harmoniskt och snabbt kom sönerna Arvid (1903), Hugo (1904) och Hans (1905) till världen.¹⁷ Familjens första år i Finland blev lyckliga år. Livsomställningen för Mary Martens del var dock stor, med byte av miljö och språk och utan gemenskap med släkt och vänner. För att bättre anpassa sig till detta besökte hon ofta S:t Petersburg. Hon hade också ofta petersburgare på besök. Umgängeskretsen i Helsingfors var inte alls lika stor som den petersburgska umgängeskretsen. Familjen umgicks främst med olika läkarfamiljer.

Mary Martens främsta omsorg tillägnades dock familjen och i Helsingfors kom familjelivet att prioriteras framför allt annat umgänge. Familjen utökades till sammanlagt fem söner. Arvid [von] Martens var alltså den äldste av dessa.¹⁸ De två yngsta bröderna hette Werner och Leo. Det faktum att samtliga fem barn blev söner tärde dock mycket på Mary Martens. Det var fråga om en relativt svårhanterlig besvikelse. Hennes önskan att få en dotter var så pass stor att de tre yngsta sönerna under sina första år fick gå i flickkläder med långt utslaget hår. Foton i familjealbum från denna period visar hur den yngsta sonen rent bokstavligen fick ikläda sig rollen som familjens lilla flicka. Detta fick bli den kompromiss som Mary Martens mer eller mindre tvingade fram och som maken Friedrich, under tysta protester, ändå gav sitt medgivande till. År 1910 drabbades familjen av en stor sorg när Hugo, vid endast fem års ålder, dog i hjärnhinneinflammation. Detta sorgearbete bar modern med sig resten av livet.¹⁹ Arvid von Martens var vid tillfället sex år gammal.

¹⁷ Arvid von Martens var den första i den martenska släkten som föddes i Finland, se Nuori Kansa 8:1989.

¹⁸ Adelsprefixet von användes varken på den martenska eller den fremmertska sidan. Familjen hette alltså Martens vid denna tidpunkt. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

¹⁹ ÅKA Intervju med Leo von Martens 12.4.2007; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979; Melin 1992, 13-15.

Fadern Friedrich Martens position som läkare inom marinen hade hög status och han utnämndes till sanitetsgenerallöjtnant.²⁰ Vid sin avgång ur kejserlig tjänst var han sanitetsinspektor på Sveaborg. Han bar titlarna titulärråd, kollegieassessor och statsråd.²¹ Som marinläkare hade han tjänstgjort på diverse krigsfartyg. Han var beläst och berest, hade gjort världsomseglingar och erhållit utmärkelser. Han hade fungerat som skeppsläkare på skolningsfartyget *Nachomow*.²² Även farfadern och morfadern hade utnämnts till statsråd och adlats – farfadern Peter Johann Julius Martens i egenskap av kejserlig hovleverantör, morfadern Wilhelm Pontus Hugo Fremmert i rollen av hovläkare. Bägge familjerna var alltså adliga. Fadern brydde sig dock inte om detta adelskap och familjen kallade sig Martens, inte *von* Martens. Den fremmertska familjen använde inte heller prefixet *von*. Detta prefix [*von*] användes inte alls i Ryssland och Friedrich Martens kom därför inte ens på tanken att använda denna tjänsteadel. Familjen antog det tyska adelsprefixet, d.v.s. namnet *von* Martens, först långt senare genom att det började användas av Arvid *von* Martens yngre bror Hans under studietiden i Åbo.²³

Under Arvid *von* Martens barndom var familjens ekonomi mycket god. Under hans tio första levnadsår bodde familjen i den förnäma läkarbostaden i anslutning till kasernområdet och sjukhuset på Skatudden. Under revolutionsåren bodde familjen på Mariegatan i Kronohagen i en bostad på 340m². Barnen hade sin egen barnsköterska. Det fanns tjänstefolk i huset. Familjens släkt i S:t Petersburg var förmögen och Arvid *von* Martens förkärlek för det aristokratiska väcktes redan här. Familjen hade kopplingar till tsarfamiljen via Mary Martens kusin, som hade en stor egen-

²⁰ Sanitetsgenerallöjtnant enligt den ryska rangtabellen.

²¹ Titlarna erhöll han enligt följande: titulärråd år 1881, kollegieassessor år 1894, statsråd år 1913 och verkligt statsråd år 1917. ÅKA Intervju med Paul *von* Martens 27.3.2007.

²² ÅKA Arvid *von* Martens till Paul *von* Martens maj 1986.

²³ ÅKA Paul *von* Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

dom i närheten av det kejserliga sommarresidenset. Småkusinerna umgicks således med kejsarens döttrar, d.v.s. storfurstinnorna, och kejsar Alexander III:s gemål, Dagmar, var dessutom Friedrich Martens gudmor. Somrarna spenderades ofta i S:t Petersburg, alternativt ute i Tammelund, eller i Savi-taipale intill Villmanstrand, där familjen hade ett sommarresidens.²⁴

S:t Petersburg var vid denna tid en högst internationell stad med tyska och franska som gängse språk i umgängeslivet vid sidan av ryskan. Arvid von Martens uppväxtmiljö var alltså aristokratisk, men också internationell, där hemspråket var tyska. Skolspråket var både tyska och ryska. Svenskan kom in i bilden via familjens guvernant, vilket betydde att det blev det andra huvudspråket för barnen i den martenska familjen. Umgängesspråket för familjens del under Helsingforstiden var tyska, svenska och ryska.²⁵ Eftersom fadern Friedrich hade tänkt sig enbart en tillfällig vistelse i Finland valdes skolor utifrån det. Skolgången inleddes i Deutsche Elementärschule. Efter att den tyska skolan stängdes år 1914²⁶ gick Arvid von Martens i det ryska gymnasiet.²⁷ Detta innebar att Arvid von Martens aldrig gick i någon svensk skola. Hans starkaste språk förblev alltså hemspråket tyskan och skolspråket ryskan. Hans emotionella anknytning till det ryska arvet var dock betydligt mera markant än hans känslor för det

²⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.5.1919; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979; Melin 1992, 13-15; Krigsropet 13-14:1990.

²⁵ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 15.3.2007; Melin 1992, 16.

²⁶ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007; se även Uusi tie 12.4.1978.

²⁷ Det ryska gymnasiet, som grundats år 1870, fanns tidigare vid Mannerheimvägen i Tabunoffs hus. Huset rivdes på 1950-talet. Pogreboff 1997; Helsingin Sanomat 12.10.1967. År 1909 byggdes en ny skola, Alexandersgymnasiet, som stod klar år 1913. I denna byggnad fanns alltså till en början en pojkskola avsedd för den ryska minoriteten i Helsingfors. Byggnaden var tänkt att i framtiden användas som ett ryskt universitet men av detta blev inget i.o.m. den ryska revolutionen. Även det ryska gymnasiets historia förblev kort. Denna byggnad har fungerat som både krigssjukhus och kadettskola. Idag utgör byggnaden det biologiska/zoologiska muséet i Helsingfors. Helsingin Sanomat 13.10.2001.

tyska eller det finländska.²⁸ Det bör poängteras att det inte var fråga om en identifiering med den ryska mentaliteten eller det ryska samhället, eftersom bakgrunden snarast var ”petersburgtysk” och under inga förhållanden rysk.²⁹ Detta har sin förklaring i föräldrarnas koppling till S:t Petersburg, tillika med hans egna barndomsminnen från staden. En annan bidragande orsak var att han via gymnasieutbildningen fostrades in i den ryska litteraturen och filosofin samt det ryska språket. Trots kärleken till det ryska – kanske speciellt språket – kom dock aldrig ett specifikt ryskt filosofiskt eller litterärt inflytande till uttryck hos Arvid von Martens, förutom intresset för Tolstoj och dennes samhällskritik som han ibland kunde hänvisa till.³⁰ Han bevarade sina sympatier för det ryska livet ut.³¹

Arvid von Martens barndomsår inföll under en period av politisk oro och stora omvälvningar. Han växte upp i ett Finland i brytningstider, men med en stark familjär och emotionell anknytning till tsardömet och den ryska kulturen. Det var en form av motvilja som Arvid von Martens hyste för ett eventuellt finskt medborgarskap, som han ännu inte hade. Han föredrog att förbli kejsarens undersåte och skulle, trots sina unga år, ha önskat att få dra ut i kampen mot bolsjevismen – så stark var hans kärlek till tsardömet.³² Hans trygga barndom och stabila hemförhållanden fick sig alltså en törn i samband med händelserna i Helsingfors åren 1917–18.³³ Allt det som Arvid von Martens beundrat och älskat gick förlorat och det är naturligt att han berördes djupt. Att se Finland frigöra sig från det ryska riket och

²⁸ Det som jag väljer att kalla ”det ryska arvet” innefattar kontakterna till den ryska kulturen och det ryska samhället som Arvid von Martens främst fick via föräldrarna och gymnasieutbildningen.

²⁹ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 15.3.2007.

³⁰ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

³¹ Melin 1992, 16. Se även notering av Arvid von Martens 24.1.1925 [återfunnet bland kvarlämnade dokument].

³² Se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1919.

³³ Om den ryska revolutionen, se bl.a. Reed 1967; Palmer & Colton 1989, 214ff. Om händelseutvecklingen i Finland under åren 1917-1918, se bl.a. Meinander 1999, 11-76; Klinge 1997, 483-524.

samtidigt se tsardömet försvinna var både omvälvande och tungt för den unge von Martens. Redan tiden före revolutionen, med ryssarnas ockupation av landet, var påfrestande. Eftersom hans far just innan erhållit finländskt medborgarskap kunde familjen lyckligtvis stanna i landet.³⁴ Fadern Friedrich Martens förlorade sin tjänst och genom felplaceringar av kapital även så småningom sin förmögenhet.³⁵ Familjens framtid blev allt osäkrare och faderns uteblivna pension och plötsliga insjuknande i cancer kullkastade faderns förhoppningar om grundandet av ett vilohem och fortsatt läkarpraktik. Familjen tvingades flytta till en mindre lägenhet, sälja och pantsätta sina värdeföremål och en del av möblemanget. Familjen levde en tid på inkomsterna från detta.³⁶ Trots att fadern erhållit finländskt medborgarskap före sin död förblev Arvid von Martens trogen mot minnet av det gamla Ryssland ända till början av 1930-talet.³⁷ Han föredrog också monarki framför republik i Finlands val av styre. Hans negativa inställning till det finländska och hans förkärlek för det ryska höll länge i sig. Han hade ännu inte upprättat fosterländska band till det finländska eftersom han levt i en tysk-rysk miljö och utplånandet av det ryska i det finländska samhället gjorde att integrationsprocessen fördröjdes ytterligare.³⁸

³⁴ Melin 1992, 21, 23.

³⁵ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

³⁶ von Martens 1947, 75; von Martens 1965, 76; Melin 1992, 23.

³⁷ Friedrich Martens blev finsk medborgare år 1922 med rekommendationer av finlands-svenska läkarbekanta. ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007. Se även Deutsche Gemeinde 1922.

³⁸ Melin 1992, 20-21.

2.2 Föräldrarnas betydelse

Arvid von Martens har av brodern Leo von Martens karakteriserats som ”ovanligt helgjuten” och ”trogen de ideal han redan som barn valt”.³⁹ De ideal Arvid von Martens hade redan i barndomen, höll han fast vid livet ut. Dessa var ärlighet, självupppoffring och empati. Han kännetecknades av att alltid ”siktat mot stjärnorna” och hade ofta svårigheter att kompromissa.⁴⁰ Idealen skapades och formades redan i barndomen via föräldrar och omgivning och utgjorde bas för de värderingar som var grundläggande hos honom längre fram i livet. Hemmet, och speciellt föräldrarna, spelade en mycket viktig roll på detta utvecklingsplan. Det är givetvis naturligt att ett barn tar intryck av sina föräldrar och formas av den uppfostran som ges i hemmet. Men hos Arvid von Martens var den beundran han hyste för sin far så påtaglig att den kom att influera hela hans liv och tänkande. Motivet bakom hans religiösa och sociala intresse går att finna i hans relation till fadern. Det är därför jag i det följande önskar lyfta fram den betydelse föräldrarna hade på Arvid von Martens utveckling.

Fadern Friedrich Martens besatt en stark utstrålning. Han hade rykte om sig att vara en ädel och rättänkande man. Detta ideal ville Arvid von Martens eftersträva.⁴¹ Han beskrev fadern som den person som stod honom allra närmast på många plan. Fadern var en person som lyssnade, gav råd, diskuterade och fanns till hands – inte enbart i rollen som far, utan även som en förtrogen vän.⁴² När man läser Arvid von Martens beskrivningar och minnesbilder av fadern Friedrich Martens kan man notera att dessa är fyllda av en stor beundran. Fadern var ett ideal både som läkare och medmänniska. I den respekt som Arvid von Martens hyste gentemot fadern låg

³⁹ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat.

⁴⁰ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens 22.04.2001.

⁴¹ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 15.3.2007.

⁴² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.5.1919.

en önskan om att en dag försöka bli likadan själv – eller åtminstone eftersträva samma mål och värden som fadern. Att tala sanning, leva för höga mål, icke ha anseende till personen, visa aktning för kvinnan, göra sin plikt och visa sig värd ett givet förtroende satte sin prägel på hemmet och dess uppfostran. Den självupppoffrande attityd som lär ha varit så karakteristisk för fadern blev senare också Arvid von Martens varumärke, och det känns givetvis naturligt att tänka att det var just fadern som influerat och uppfostrat honom till att värdera och eftersträva dessa egenskaper och denna levnadsmoral. Arvid von Martens lärde sig att det viktigaste inte var hur inkomstbringande ett arbete var, det viktigaste var kallelsen.⁴³

Faderns arbetsplats låg i sjukhuset på kasernområdet. Han hade valt att bli läkare av en inre övertygelse om att vilja hjälpa andra. Faderns arbetsdagar hade tendens att bli långa och skrivbordslampan brann länge om kvällarna. Den arbetsmoral som fadern besatt bidrog därmed till att forma Arvid von Martens syn på arbetet och dess värde. Även Arvid von Martens förtjusning för uniformer fick sin början redan här. Han kom tidigt att fascineras av de militära dragen med bruket av uniform samt ordning och disciplin.⁴⁴ I det ryska samhället bar både tjänstemän och militärer uniform. Detta utgjorde tillika en del av faderns funktion som både militärläkare och tjänsteman.

Fadern Friedrich Martens hade en mycket rak och enkel syn på saker och ting. Detta resonemang inbegreps i hans synsätt på tro och religion: antingen så tror man eller så tror man inte, men man ska undvika att hyckla. Denna filosofi skulle även karakterisera Arvid von Martens rätt-

⁴³ Uusi tie 12.4.1978.

⁴⁴ Friedrich Martens bar så gott som jämt uniform, så detta var något den unge von Martens dels vande sig vid, dels lärde sig uppskatta och tycka om. Förkärleken för uniformer tedde sig så stark redan i barnaåren att Arvid von Martens moster lät sy upp en Napoleon-kostym åt honom efter att han hade sett en film om densamme på bio. Denna kostym bar han med stolthet, starkt förvissad om att hans framtida yrke var inom det militära. Melin 1992, 15-16; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 15.3.2007 och 18.3.2007.

framma sätt att se på saker och ting längre fram i livet. Det var även faderns korrekta uppträdande gentemot Frälsningsarmén som väckte Arvid von Martens intresse för frälsningssoldaternas arbete. Med fadern som förebild började Arvid von Martens allt oftare att betona ett liv i renhet och sanning. Detta var för honom det enda acceptabla och det mest naturliga levnadssättet och innebar dels ett sunt leverne, dels en mental ”renhet” där det främst var fråga om att undvika lögn och förtal, egoistiska tankar och handlingar samt hycklande med andliga frågor. Målet var att tala sanning, uppoffra jaget och dess världsliga behov samt – efter att omvändelsen ägt rum – även modigt försvara tron på Jesus Kristus som sin frälsare. Det faktum att fadern gett den unge Arvid så mycket, både i form av ekonomisk och av känslomässig trygghet, upplevde han som en tacksamhetsskuld som han ville betala tillbaka. Det var fråga om en skuld till de människor som inte haft det lika väl förspänt.⁴⁵ Det är mycket av denna tacksamhetsskuld som – enligt min uppfattning – sedan återfinns dels i Arvid von Martens egen omvändelse, dels i hans kallelse att arbeta för de svaga i samhället. Det är här vi kan finna den ursprungliga drivkraften bakom Arvid von Martens tro och handlande.

Modern Mary Martens hade estlandssvenska och preussiska rötter. Sin egen religiositet hade hon fått genom sin mor. Arvid von Martens beskrivningar av modern går i termer av änglalik, solsken, underbart hjärtlig, älsklig, ljus och vinnande i sitt väsen. Hennes omsorg om sina barn tog sig uttryck i ”ett hjärta och en själ”, en empati och en kärlek obeskrivbar i sin storhet.⁴⁶ Livsomständigheterna kom dock att prägla henne starkt. Det var inte lätt för henne att flytta till Helsingfors från S:t Petersburg, där hon hade alla sina släktingar och vänner. Det tog tid innan hon lärde sig svenska och blev bekant med sin nya omgivning. Behovet av att få besöka

⁴⁵ von Martens 1950, 17-19; von Martens 1965, 9.

⁴⁶ von Martens 1950, 28.

S:t Petersburg regelbundet var stort, och detta förstod maken Friedrich. Förlusten av sonen Hugo präglade henne djupt livet ut. Hon blev tillika änka tidigt och blev tvungen att ta sig an en försörjande roll och möta en vardag som var mycket hårdare än den hon tidigare hade varit van vid.

Mary Martens var djupt troende. Hon tillhörde den tyska evangelisk-lutherska församlingen i Helsingfors och gick regelbundet i Tyska kyrkan.⁴⁷ Hon besökte även sporadiskt Immanuelskyrkan, d.v.s. Helsingfors svenska metodistförsamling. Hon såg till att sönerna fick en kristen uppfostran, med söndagsskolgång i Tyska kyrkans regi och bibelundervisning hemma.⁴⁸ Hon gick gärna – i motsats till fadern – och lyssnade till predikningar.⁴⁹ Via modern kom Arvid von Martens i kontakt med den frikyrkliga, främst den metodistiska, religiositeten. Det metodistiska arvet influerade honom eventuellt i någon mån redan då. Det är tydligt att hans öppenhet och intresse gentemot andra trossamfund fick sin näring redan här. Inom den metodistiska rörelsen utgjorde också engagemanget för nykterhet och kampen mot alkoholmissbruket ett naturligt inslag i verksamheten.⁵⁰

Huruvida modern engagerade sig i just denna verksamhet har det dock inte gått att bringa någon klarhet i. Mary Martens deltog däremot i en syförening som varje år inför jul ordnade en julfest åt nödställda familjer, där kläder, skor och leksaker hörde till de uppskattade gåvor som delades ut.⁵¹ En julglädje i hjälpankets och givandets tecken gav sina spår. Bland de seder och bruk som familjen värnade om var det speciellt julen och dess traditioner som etsade sig fast hos Arvid von Martens. I ett av sina brev, skrivet i tonåren, skrev han om julen, julstämningen och julens budskap med stor ömhet och övertygelse. Trots att han ännu inte var omvänd ser

⁴⁷ ÅKA Intervju med Leo von Martens 12.4.2007; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 15.3.2007 och 18.3.2007.

⁴⁸ Melin 1992, 15.

⁴⁹ ÅKA Arvid von Martens till Paul von Martens maj 1986.

⁵⁰ Björklund 2005, 297.

⁵¹ von Martens 1950, 58-60; von Martens 1965, 18-19.

man hur hans barnatro genomstrålade de texter han skrev inför julen samt den plats julfirandet tog i hans hjärta.

Av föräldrarna var det modern Mary Martens som hade starka andliga intressen. För fadern Friedrich Martens var det däremot annorlunda. Han var mera en sekelskiftesagnostiker. Men han hade ett visst intresse för främmande livsåskådningar och världsreligioner. Detta intresse hade han fått i samband med sina världsomseglingar. I hemmet fanns föremål med religiös anknytning från dessa resor, något som ogillades starkt av Mary Martens. Föräldrarna hade tillsammans kommit överens om att sönerna skulle få en kristen fostran. Den kristna tron respekterades av Friedrich Martens, men han kunde inte förstå och acceptera innebörden av korsdöden. Denna respektfulla men skeptiska inställning kom också att prägla Arvid von Martens egen trosuppfattning i unga år, samtidigt som moderns lidelsefulla tro väckte en längtan hos honom.

Fadern gick gärna och åhörde föreläsningar på universitetet om bl.a. Dostojevskij och Tolstoj och han intresserade sig för filosofiska frågor.⁵² Det var här Arvid von Martens intresse för Tolstoj väcktes och det kan nämnas att han i sin ungdom sympatiserade med resonemang som han hade funnit i Tolstojs böcker.⁵³ Det var fråga om relativt radikala filosofiska tankegångar, vilka ifrågasatte Jesu gudomlighet. Senare i livet kunde han även ibland framföra tankar som återfinns i Tolstojs *En bekännelse*, där Tolstoj diskuterar enkla människors gudsförtröstan.⁵⁴

Arvid von Martens religionsfilosofiska intresse kom till synes även i hans dagboksanteckningar. I dagböckerna från tonårstiden skrev han om sin vilja att med ”hjärta, huvud och handling” kunna tjäna mänskligheten

⁵² ÅKA Intervju med Leo von Martens 12.4.2007; Kyrkpressen 22:2006.

⁵³ Se t.ex. Religionen och moralen med flera uppsatser af Leo Tolstoj (1896); Religiösa skrifter: min bikt vari min tro består. Vad skola vi då göra? (1927); Jfr Mitä meidän siis on tekeminen (1908). Jfr Nokkala 1958.

⁵⁴ Jfr Tunnustus (1906); ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

och sanningen – något han påstod att han drömt om ända sedan barnaåren. Det valspråk, som löd: ”Wahrheit, Liebe und Ehre!” [fritt översatt: ”Sanning, Kärlek och Ära”], nedtecknade han redan när han var 16 år. ”Med hjärta, huvud och hand kommer jag att tjäna mänskligheten och sanningen”, skrev han beslutfast i sin dagbok år 1919. Övertygelsen om vad som är rätt och riktigt och viljan att göra gott är alltså frukterna av föräldrarnas uppfostran. I ett brev till sin ungdoms kärlek Herta [Flügel], skriver han om framtiden:

Jag vet inte ännu så noga vad jag kommer att studera, dock en sak vet jag alldeles säkert. Jag får inte bli någon enkel, alldaglig människa. Jag måste, skall och vill bli en man som berikar världen med nya, höga strävanden, en man som inte lever som parasit i denna sköna värld.

Sedan hänvisar han till sitt ideal fadern Friedrich Martens.⁵⁵ Det var viktigt att eftersträva det som var sant och riktigt och att handla i en anda av medmänsklighet. I Arvid von Martens ögon var samvetet Guds direktiv åt honom personligen, fastän samvetets röst dock – logiskt sett – representerades av faderns förmaningar och fostrande råd. Samvetet var detsamma som Sanningen. Att kunna leva med ett rent samvete var det allra viktigaste. Samvetskonflikterna kom därför att höra till de inre konflikter som han kämpade med redan i unga år och som han fortsatte att kämpa med även på äldre dagar.⁵⁶

⁵⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.5.1919; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat. Översättningen av ”ehre” kunde vara antingen ära eller heder, men ordet ära passar troligtvis in bättre. (Översättning från tyska av Paul von Martens.)

⁵⁶ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat.

I vuxen ålder återkom Arvid von Martens ofta i sina texter till det inflytande föräldrar överlag hade på sina barn.⁵⁷ Han beskrev människöden där uppväxten och tillvaron präglats av alkoholism och misär i hemmet. Han redogjorde för den sorg fullvuxna människor fortsättningsvis kunde känna över att ha blivit övergivna, bortglömda, försummade eller utnyttjade som barn. Har vi verkligen rätt att döma en, som kämpat sig igenom en olycklig barndom, men sedan kommit på fall? Han påminde ständigt sina läsare och sig själv om den enorma tacksamhetsskuld de lyckligt lottade hade gentemot dessa människor. Hemmet och uppväxten med dess glädje- och sorgämnen hade enligt honom en grundläggande betydelse för det fortsatta livet. Han upplevde sig ha haft en rik barndom och kände sig privilegierad i många avseenden. Han hade fått så mycket i livet och han kände sig tacksam över det egna barndomshemmet med dess kärlek och kristna värden, samtidigt som han kände denna skuld gentemot de nödställda. I Arvid von Martens fall kan man därför verkligen tala om föräldrarnas roll och betydelse för hans moraliska och sociala medvetenhet.

2.3 Barnatro och trosöverväganden

Arvid von Martens kom till tro först i vuxen ålder. Men det existentiella sökandet fanns hos honom redan i unga år, tillika med de inre konflikterna och samvetskänsligheten. Trots sina unga år var han medveten om vikten av att leva sant och ärligt, att kunna stå till svars för sina ord och gärningar. Exempel från barndomen då barnatron kom till uttryck var många.⁵⁸ Samt-

⁵⁷ Se t.ex. följande fallbeskrivningar i von Martens 1950 (och 1965): Några blad ur en dagbok, 20-27; Fostermodern, 35-39 (85-87); Samhällsfienden och hans döttrar, 40-44 (71-75); Min egen älskade mamma, 45-48.

⁵⁸ von Martens 1947, 10-12; von Martens 1965, 20; ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.10.1919.

liga episoder genomsyrades av en reflektion, ett ställningstagande, ett val eller beslut. Det var oftast en inre känsla av faderns förmanande eller fost-rande röst som hjälpte Arvid von Martens att handla såsom han ansåg mest samvetsenligt. Han resonerade i termer av ”allt eller inget”, ett excessivt drag han troligen anammat av fadern. I samband med en diskussion med fadern hade denne poängterat att ”det är rättare och sannare att inte bedja, om man inte tror. Antingen tror man och då är det naturligt att man ber, eller tror man icke och då ber man inte heller”.⁵⁹ Detta absoluta sätt att resonera gav sig till känna i samband med konfirmationen då Arvid von Martens till och med ifrågasatte det sanna och ärliga i att låta konfirmera sig eftersom han inte upplevde sig vara troende. Han reflekterade mycket över trons aspekter och innebörd och hade problem med att acceptera treenighetsläran. Föräldrarna tyckte annorlunda och efter samtal med konfirmationsprästen fick han i uppdrag att redogöra för sin egen syn på treenigheten.⁶⁰ Han återgav händelsen i sin dagbok.

Idag hade vi igen konfirmationsundervisning. Pastorn förklarade trosartiklarna för oss. Redan från tidigt i våras plågar mig frågan om detta andra huvudstycke. Men jag beslöt redan då att det får vara hur det vill, men om inte meningen med dessa sakrament blir förklarade för mig, om jag fortfarande inte förstår så låter jag mig inte konfirmeras. Konfirmationen är min första prövosten, ett av mina första steg ut i livet. Och här gäller det att grunden skall vara fast, att jag inte bygger den lättsinnigt. Nu, alltså idag, gick jag till pastorn med det klara beslutet att efter lektionen meddela honom mina åsikter, och säga honom att jag inte kunde bli konfirmerad eftersom jag inte trodde på de två sista punkterna i tron. Dock, under lektionen förklarade pastorn det

⁵⁹ von Martens 1947, 10-12; von Martens 1865, 20.

⁶⁰ ÅKA Intervju med Leo von Martens 12.4.2007; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat.

II: sakramentet mycket intressant och tämligen förståeligt för oss. När jag därpå talade med honom kunde jag inte uttrycka mina tankar ordentligt och han bad mig att om min tid tillät det skriva ner mina tankar.⁶¹

I Arvid von Martens dagboksanteckningar från senhösten 1919 finns något som han själv kallade ”Mein Glaubens Artikel”, d.v.s. min trosartikel. Efter att skriftligen ha presenterat sin personliga övertygelse blev han lovad att konfirmeras på basis av den. Men Arvid von Martens ställde ett villkor: prästen fick inte läsa upp [den apostoliska] trosbekännelsen i kyrkan, för att han [Arvid von Martens] inte skulle känna sig som en lögnare.⁶² Prästen kompromissade och den första riktiga troskampen var avslutad.⁶³

När man tittar närmare på det som Arvid von Martens kallade ”Mein Glaubens Artikel” finner man en sammanfattning i tre steg:

I. Jag tror på Gud Fader, den Allsmäktige himmelens och jordens skapare (världsalltets, livets).

II. Och på Jesus Kristus, förkroppsligandet av människans gudomliga själ, på det goda i ord och gärning, på sanningens, kärlekens och skönhetens slutliga seger.

III. Och på den Helige Ande, på människans gudomliga själ, på hennes fria samvete, mänsklighetens bästa uppfostrare och ledare till kärlek, sanning och frihet.⁶⁴

⁶¹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.10.1919. (Översättning från tyska av Paul von Martens.)

⁶² Vid denna tidpunkt utgick man från de tyska Petersburgförsamlingarnas liturgi i den tyska församlingen. ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 30.10.2008.

⁶³ von Martens 1947, 13-15; von Martens 1965, 23-24; Melin 1992, 18-19.

⁶⁴ I. Ich glaube an Gott den Vater, den allmächtigen Schöpfer Himmels.

II. Und an Jesus Christus als die Verkörperung der göttlichen Seele des Menschen, an das Gute in Wort und Tat an den endlichen Sieg der Wahrheit, der Liebe, der Schönheit.

III. Und an den heiligen Geist, an die göttliche Seele des Menschen, an sein freies Gewissen an den besten Erzieher und Führer der Menschheit zur Liebe und Wahrheit und Freiheit.

De trosartiklar som Arvid von Martens skrev ner beskriver hans föreställning om trons väsen. Han önskade härmed beskriva den kristna tron på ett enkelt och begripligt sätt. Han utgick, såsom brukligt, från treenigheten i sitt försök att sammanfatta den kristna trons grundpelare. Den första trosartikeln i Arvid von Martens s.k. trosbekännelse var i princip identisk med den första trosartikeln i den apostoliska trosbekännelsen. Den andra trosartikeln avvek däremot markant ifråga om sin utformning. Arvid von Martens inbegrep inte försoningsdöden och dess innebörd i sin trosartikel, men anammade ändå till viss del segertanken och Jesu två naturer.

Det var dock ifråga om den tredje trosartikeln som han kände sig osäker. För honom var den helige Ande ett uttryck för samvetet. På denna punkt skulle han grubbla mycket, men längre fram i livet. Det grepp som hans syn på treenigheten i själva verket avspeglar vittnar om en teologisk medvetenhet som troligen var rätt ovanligt för en pojke i hans ålder. Det är ändå troligt, och likaså viktigt att framhäva, att Arvid von Martens knappast härmed teologiskt försöka förklara eller motivera sin tro. Han skulle inte heller i vuxen ålder komma att ge uttryck för ett specifikt teologiskt intresse. Det viktiga enligt honom var inte ha ett dogmatiskt korrekt grepp om den kristna läran. Det mest väsentliga var däremot att leva ut sin kristendom, att vandra med Gud samt lyda den kallelse, liksom de ingivelser, han upplevde att han fick. Fastän han skulle komma till insikt om detta längre fram i livet kan man dock redan här se det enkla, rättframma grepp han önskade tillföra sin tro och sin kristendom. Det faktum att han

I hans självbiografier sammanfattas och beskrivs trosartiklarna och beståndsdelarna i treenigheten också, om än lite annorlunda. De är principiellt desamma, dock omarbetade en del:

I. Jag tror på Gud, alltings skapare och upprätthållare.

(Det trodde ju t.o.m. Voltaire på.)

II. Jag tror på Jesus, Guds Son sålunda, att det högsta, den fullkomliga kärleken, i ingen annan människa blivit så personifierad som i Kristus.

III. Jag tror på den Helige Ande, som på samvetets röst.

ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.10.1919. (Översättning från tyska av Paul von Martens.)

överhuvudtaget ifrågasatte huruvida han kunde låta konfirmera sig eller inte visar däremot på en rigiditet och en mognad, samt ett starkt behov av att fungera utifrån ärliga premisser.

Ungefär vid samma tidpunkt, år 1919, skrev Arvid von Martens en text i romanform som till innehållet var både religiös och filosofisk. Elementen till sin historia fann han i kristendomen, men också i de andra stora religionerna. Texten valde han kalla ”Der Weg zur Wahrheit”, d.v.s. Vägen till Sanningen. I romanen får vi följa en munk och hans vandring i sökandet efter Sanningen. Från gisselslagen i ett kapell, via en dröm där munken står ansikte mot ansikte med Kristus, till den konkreta vandring som sedan blir romanens huvudsakliga tema, följer vi munken på hans färd. Munken har en ledsagare, den fria tanken.⁶⁵ Romanen är tänkt att symbolisera samvetets kamp och människans sanningssökande. Innehållet är religiöst laddat. Den religiösa symboliken och de filosofiska aspekterna är påfallande, den kristna undertonen likaså, för att vara skrivet av en 16-åring som hellre kallar sig skeptiker än troende. Texten är skriven med stort allvar. Det intressanta är dock slutpoängen, d.v.s. uppmaningen att gå ut i samhället och försvara människorna och samtidigt leda dem till det goda och det sanna: ”Därför bör var och en som känner sig ha kraft och vilja att försvara

⁶⁵ Detta är en vandring, under vilken munken besöker en jättelik konstnärsverkstad, där han möter mytologiska figurer och historiska personligheter. I denna verkstad arbetar tusentals människor i olika slags dräkter och varje konstnär tillber sin gud och gör anspråk på Sanningen. Besöket i denna verkstad åskådliggör människans livslånga strävan efter godhet och sanning. Vandringen fortsätter till ett högt berg, där Guds skönaste dotter, prinsessan Sanning, sitter inspärrad i en borg sedan tusentals år. Murarna representeras av lögnerna och de höga tinnarna av synden. Hon väntar på en befriare. Nere vid bergets fot kämpar fyra riddare från fyra olika religionssamfund. Vandringen fortsätter och kulminerar således när munken och den fria tanken anländer till en underskön trädgård. I trädgården arbetar hundratals säningsmän och trädgårdsmästare. I trädgården finns dock miljontals människor i miniformat som försöker förintå säningsmännens arbete. Munkens uppgift blir att skydda de blommor och den växtlighet som frodas i denna trädgård och slutpoängen lyder ”Därför gå du också ut i världen, du som har sett mycket av sanningen, försvara blommorna, för då kommer du inte att ha levtt förgäves: du kommer att föra människorna till deras slutliga mål, till sanningen!”, ur ÅAB Arvid von Martens dagböcker, 7.6.1919.

blomman göra det; för då kommer du inte att ha levt förgäves; du kommer att föra människorna till deras slutliga mål, till sanningen!” Arvid von Martens ville inte leva förgäves. Hans liv skulle ha en mening och ett mål. Utan att troligtvis ens vara medveten om detta hade han, i samband med denna text, för första gången gett uttryck för en inre önskan om att tilldelas en uppgift i tjänst för mänskligheten.

Arvid von Martens beskrev sig själv i unga år som en skeptiker, men samtidigt fanns det uppenbarligen hos honom en religiös medvetenhet och en inre övertygelse. I hans dagbok finns episoder och texter som vittnar om hans sanningssökande liksom hans moraliska och etiska funderingar.⁶⁶ Redan här hade han en syn på ödet såsom något nödvändigt i sitt liv. Kallelsen skulle tas emot och fullföljas och krafterna prövas. Allt annat var feighet och fruktan.

Ödet är den kraft som gör livet möjligt, nyttigt och lyckligt. Det är bara i kampen som människan kan utvecklas. Hela livet skall också vara en kamp. Enligt min mening är fattigdom gynnsammare än rikedom. För här måste människan kämpa mera. Man skall inte frukta ödet utan invänta det såsom någonting nödvändigt. Man bör se det som en prövning av ens krafter och inte feigt avsluta kampen.⁶⁷

Det som var ett stort problem för Arvid von Martens redan i unga år var tron på den helige Ande och Andens gudomliga inflytande på människan. Detta var en fråga som skulle bli mycket angelägen för honom längre fram i livet. Han skrev om detta i sin dagbok, men han förhöll sig dock tvivelaktigt inställd till hur den helige Ande kunde komma till uttryck både i var-

⁶⁶ Han resumerar i sin dagbok bl.a. ett föredrag av den tyske teologen Johannes Müller som han fått ta del av och som tilltalat honom. ÅAB Arvid von Martens dagböcker odat. Jfr Nokkala 1958, 104.

⁶⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9.10.1919.

dagen och bönelivet.⁶⁸ Trots hans skeptiska och filosofiska inställning till religion och andliga frågor besökte han vid ett tillfälle ett ryskt evangeliskt möte i Helsingfors. Han beskrev detta religiösa möte med ett ordval karakteristiskt för en andligt sökande människa. Han konstaterade att han upplevde att ”dessa kristna hade funnit något [som han inte hade]. De ägde ett nytt inre liv.” Arvid von Martens lär ha frågat: ”Vad skall jag göra för att kunna tro på Kristus såsom ni gör det?”, och fick till svar ”Han kommer säkert också en gång till Er, men följ Honom då, ty det är inte sagt att Han kommer på nytt.”⁶⁹ I samband med detta möte växte ytterligare Arvid von Martens längtan efter ett liv som troende. Han började till och med studera Bibeln, om än under en kort period. Detta intresse gav dock snart vika för andra intressen.⁷⁰

Fadern Friedrich Martens sjukdom förvärrades och han låg på sjukhus i över ett år. Eftersom Arvid var äldst av sönerna stod det klart att det var han som skulle ta ansvar för familjen. Fadern dog i en ålder av 60 år, efter en långvarig och mycket svår sjukdomstid. Han avled tidigt på morgonen den 30 april 1922. Arvid von Martens kom för sent till faderns dödsbädd och detta skuldbelade honom hårt. Han fick nu träda in i faderns ställe som familjeöverhuvud och försörjare. Modern Mary Martens var vid faderns frånfälle endast 43 år, Arvid hade hunnit bli 19 år. Tillsammans med sin mor tog han hand om sina yngre bröder. Dessutom ingick modern i den familj som skulle försörjas. Faderns död innebar en omvälvande förändring i familjens liv. Arvid von Martens tog sitt ansvar på stort allvar.⁷¹ Eftersom fadern inte fått någon pension och dessutom förlorat alla sina besparingar i samband med Privatbankens konkurs drabbades familjen

⁶⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.11.1919.

⁶⁹ von Martens 1947, 18-20; von Martens 1965, 26-28.

⁷⁰ Melin 1992, 25.

⁷¹ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat.

ekonomiskt mycket hårt.⁷² I och med faderns död tvingades familjen flytta många gånger. För att till en början klara den ekonomiska nödsituationen tvingades familjen delvis sälja, delvis pantsätta sina smycken samt hålla auktion på en massa lösöre. Sjurumslägenheten på Mariegatan utbyttes mot en trerummare och livsföringen bytte helt form. Det fanns inga statliga bidrag att få. Modern krävde dock respekt även om familjens sociala status sjunkit. Rikedom hade ersatts med fattigdom, men familjens värdegrund var fortfarande densamma. Barnen fick bl.a. lära sig att aldrig tigga eller be om pengar.⁷³ Under de sju påföljande åren var det Arvid von Martens, som tillsammans med modern, försörjde och tog hand om familjen. Han stannade således hos sin familj tills bröderna var tillräckligt vuxna. Modern upplevdes av sönerna som en ”vardagens sanna hjältinna”. Hennes stora gudsförtröstan gav henne styrka och mod.⁷⁴ Bröderna fortsatte sin skolgång. Modern fick så småningom anställning på Nordiska föreningsbankens kontrollavdelning, där hon hade tjänst ända fram till sin sjukdom på 1940-talet.⁷⁵ Mormodern fanns också ständigt till hands för att hjälpa sin dotter och sina barnbarn med praktiska ting.⁷⁶

Arvid von Martens hade gått i det ryska gymnasiet men blev inte student.⁷⁷ Han hade hunnit inleda fristående studier i filosofi, psykologi, nationalekonomi och praktisk journalistik. Han tvingades dock lämna sina studier halvfärdiga.⁷⁸ Istället tog han anställning som assistent åt en tysk journalist för att klara av den försörjarplikt han fått. Han arbetade därefter en kort tid på järnvägens verkstad i Fredriksberg. Sedermera anställdes han

⁷² ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

⁷³ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979; Kyrkpressen 22:2006.

⁷⁴ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

⁷⁵ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979.

⁷⁶ von Martens 1965, 31, 57.

⁷⁷ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 19.8.2008.

⁷⁸ Melin 1992, 25. Långt senare i vuxen ålder bedrev dock Arvid von Martens, parallellt med arbetet som nattmissionär, en del fristående studier vid Helsingfors universitet. Han avlade tenter i bl.a. pedagogik, rysk litteratur, ryska språkets historia och fonetik. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 24.5.1945.

som kontorist på ett rederikontor, Finska Ångfartygs Aktiebolag där han arbetade mellan åren 1921-1929.⁷⁹ Arvid von Martens, som under denna period utvecklades från en ung nittonåring till en vuxen man, blev starkt involverad i Frälsningsarmén. Engagemanget fick sin början redan 1922 strax efter faderns bortgång. Detta var ett engagemang som krävde sina uppoffringar. Nya kandidater värvades så småningom till Frälsningsarmén. Han stod inför valet att stanna hos sin familj eller anta erbjudandet om att gå i Frälsningsarméns kadettskola. Valet föll på familjen och löftet till fadern stod fast. Frälsningsarmén fick ännu vänta på sin officer i många år.

⁷⁹ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007; Schalin 1986, 278.

3 FRÄLSNINGSSOLDAT 1922–1937

Den fas i Arvid von Martens liv som skulle karakteriseras av värvet i Frälsningsarmén fick sin början redan i samband med händelserna kring faderns död. Vägen från omvändelsen till ett fullständigt frälsningsofficerskap omspände dock flera år. Detta gällde både trons utformning och de praktiska göromålen respektive det konkreta ansvar Arvid von Martens så småningom fick inom detta samfund. Det bör därför inledningsvis betonas att perioden 1922–1937 kan delas in i två separata perioder. Inom tidsramen 1922–1930 ryms omvändelsen och tiden som frälsningssoldat. Under dessa år var Arvid von Martens anställd på Finska Ångfartygs Aktiebolag parallellt med sitt engagemang i Frälsningsarmén. Från och med 1929 gick Arvid von Martens in i kadettskolan och invigdes året därpå till frälsningsofficer – en uppgift åt vilken han på heltid ägnade de påföljande sju åren av sitt liv.

3.1 Omvändelse och bekännelse

3.1.1 ”Fader, jag är här nu”

Själva omvändelsen skedde valborgsmässoaftonen den 30 april 1922. Det var samma dag som Arvid von Martens far gick bort. Hemkommen från en gudstjänst i Tyska kyrkan, i sällskap av sin mor och sina yngre bröder, kände han en uppgivenhet över situationen. Ansvarsbördan var stor och sorgen svår att bära och hantera. Den kvällen, när han enligt familjens önskan borde ha stannat hemma, uppsökte den då 19-åriga Arvid von Martens Frälsningsarméns tempel på Nylandsgatan 40. Han kände sig både vilsen och villrådig och sökte tröst. Eugen Scharnhorst befann sig på samma

möte. Han var militär och hörde till familjens, speciellt faderns, vänskapskrets.⁸⁰ Arvid von Martens resonerade enligt följande: ifall en man som denne befann sig på ett Frälsningsarmémöte måste det vara en anständig plats. Och det var viktigt för Arvid von Martens att kunna relatera till sin egen miljö, till ”anständighet” och rationellt tänkande. Det första intrycket han hade fått när han stigit in genom Templets port hade dock varit förvirring. Han upplevde stämningen som uppspelt. Det kändes högst olämpligt en sorgedag som denna.⁸¹ Det passade heller inte in i hans sätt att relatera till tro och andlighet. Mötet och samtalet med Eugen Scharnhorst gav honom dock en anknytningspunkt och stadga i situationen. Arvid von Martens satte sig på sista bänkraden, men gick efter att ha uppmanats fram till botbänken.⁸² Händelsen beskrivs som omtumlande och befriande. Framme vid botbänken tillfrågades han om han tror att Jesu Kristi, Guds Sons blod renar från all synd. Han svarade: ”Det är en tankegång jag icke förstår, något som är helt främmande för mig.”⁸³ De ord Arvid von Martens sedan uttalade under ihärdig bön strax innan omvändelseögonblicket var fyllda av rädsla, men samtidigt av mod, insikt och beredskap:

Gud, Du ser, här är jag. Jag vet att jag är feg, jag vet att jag är bunden av det, som andra tänka om mig, jag vet att jag, som haft en så härlig barndom och fått så mycken kärlek, står i skuld till Dig, och särskilt till de människor som fått så litet kärlek. Fader,

⁸⁰ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

⁸¹ Arvid von Martens förliknade stämningen vid mötet vid en ”cirkus”. von Martens 1947, 127; Krigsropet 13-14:1990.

⁸² Första gången en människa knäböjer vid botbänken leds hon av en förbedjare. Tanken är att be om frimodighet och beslutsamhet och uttrycka en önskan om att söka Gud. Detta förliknas vid en bönekamp, vilken i praktiken kan pågå under flera timmar. ÅKA Intervju med Jan Jungner 28.2.2008.

⁸³ von Martens 1947, 24-34; von Martens 1965, 31-40; Melin 1992, 26-27; Krigsropet 10:1979.

jag vill lyda Dig, jag är här nu, möt mig, uppenbara Dig för mig.⁸⁴

Han bad framme vid botbänken en lång stund. Först vid halvtiotiden på kvällen upphörde hans böner då han upplevde det som han själv har karakteriserat som frälsningsögonblicket. Han upplevde sig vara född på nytt, förlåten all synd. Han hade ”förlorat sin jordiska far, men funnit sin himmelske Fader”.⁸⁵

Arvid von Martens omvändelse kan alltså rent konkret förläggas till valborgsmässoaftonen 1922. Därmed var det första steget taget på hans trosbana och de första kontakterna grundade för livet som frälsningsarméaktiv. Strax efter sin omvändelse mötte han i kårlokalen en kvinna som han senast hade träffat som barn. Via sina bekanta hade denna kvinna kommit i kontakt med den martenska familjen och hon hade ofta ihärdigt bett för Arvid von Martens omvändelse när han var liten. Att omvändelsen nu slutligen skett upplevde både kvinnan och Arvid von Martens själv som ett svar på förbön.⁸⁶ Den första tiden som troende präglades dock av en avsaknad av frimodighet och han fann det genant att exempelvis möta frälsningssoldater eller att bjuda ut tidningen *Krigsropet*. Frälsningsarmén var ett samfund som både syntes och hördes i och med sin annorlunda klädsel, sina hornmusikorkestrar och sånggrupper. Frälsningssoldaterna rörde sig aktivt i stadsbilden och mobiliserade julgrytor, sålde *Krigsropet* och missionerade. Arvid von Martens steg in i ett samfund vars principer och läror var obekanta för honom. Hans avgörande innebar ett stort steg ut i det nya och okända. Men efter en tid fann han frimodighet att tala inför folkmassor och uppträda i egenskap av frälsningskåraaktiv.⁸⁷

⁸⁴ von Martens 1947, 31; von Martens 1965, 38.

⁸⁵ von Martens 1950, 34.

⁸⁶ von Martens 1947, 42-43; von Martens 1965, 48-49.

⁸⁷ von Martens 1947, 35-39; von Martens 1965, 41-44.

Den första tiden som troende var trots allt en svår tid för Arvid von Martens. Vi måste komma ihåg att han var mycket ung vid sin omvändelse, endast 19 år. Tiden innan hade utmärkts av ett andligt sökande, men också mycket skepticism och vetenskaplig analys av religion och kristendom. Arvid von Martens bad aktivt för sin omvändelse. Hans stora rädsla var nämligen att bli avfälling. Att hållas kvar i den kristna tron och i Frälsningsarméns läger var alltså inte en självklarhet till en början för Arvid von Martens. Han var impulsiv och ombytlig som person. Detta visste han själv och han var därför speciellt orolig för hur det skulle gå med hans fortsatta trosliv. Den första tiden innehöll troskamper och ihärdig bön och modet svek honom på flera punkter.⁸⁸ Han behövde få bli bekant med livet som troende och praktiserande kristen. Han besökte därför Frälsningsarméns möten regelbundet och gick fram till botbänken varje söndag för att be om att få hållas kvar i sin tro på Gud.⁸⁹ Arvid von Martens kallade dessa stunder av tvivel för troskamper eftersom tvivlet angrep grunderna till hans tro. Dessa troskamper följde honom livet ut. Men kamperna övergick från att vara troskamper där han autokritiserade eller ifrågasatte sin tro till att mera handla om trons styrka och inflytande på hans liv respektive personlighet och gärningar. För Arvid von Martens övergick därför hans böner om att bevaras i tron så småningom till att mera handla om att det som hade karakteriserat honom som människa innan omvändelsen helt skulle utplånas, samt att han skulle fyllas, eller födas, på nytt själsligen. Han bad att kallelserna skulle fylla honom fullt ut så att han kunde bli ett användbart Guds redskap.⁹⁰ Även i det dagliga livet som kristen gick han in med samma absoluta övertygelse som tidigare.

Omvändelsen – när frimodigheten att visa sin tro infunnit sig – hade en avgörande inverkan på Arvid von Martens person. Han säger sig ha gått

⁸⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.12.1922.

⁸⁹ von Martens 1947, 45.

⁹⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 10.10.1945.

omkring strålände, halvt tvungen att dölja sitt leende för omvärlden.⁹¹ Han uppfattades genast av sin omgivning som en kämpe som stred för orättvisor och obarmhärtighet och upplevdes av de flesta som mycket glad och segerviss. I folkmun kallades han för ”halleluja-mannen” p.g.a. sin vana att ropa ”halleluja!” där han gick fram.⁹² Han var, enligt brodern Leo von Martens, full av iver och hänförelse, sällan nedstämd, förtvivlad eller besegrad. Arvid von Martens högsta önskan var att få bli ”Jesu ödmjuka och lydiga tjänare” och ”en Jesu stridsman”.⁹³ Omvändelsen innebar för honom en strävan att ersätta allt det gamla av både personlighet och leverne med ett nytt sätt att tänka och vara. Fastän de rent konkreta, synliga förändringarna inte var så stora innebar omvändelsen ändå en stor inre, andlig förändring. Han fortsatte, under de årtionden som följde, att i sina dagböcker återkomma till det som hänt i samband med omvändelsen; om hur han andligen dött och utplånats till tankar, åsikter, önskningar, vilja och gärningar, och hur detta ersatts med något nytt.⁹⁴ Han kunde på metodistiskt vis återge exakt datum och plats för det som ägt rum i hans inre. I själva verket blev Arvid von Martens omvändelsehistoria något ytterst viktigt för honom och han var noga med att återberätta den i sina självbiografier och sina dagböcker. Han började uppfatta omvändelsedagen som sin nya födelsedag.⁹⁵

Omvändelsen följde ett mönster som är bekant från spontana, personliga väckelser och frikyrkliga sammanhang. Det är fråga om en fromhet som kännetecknas av subjektivitet, erfarenhetsreligiositet, innerlighet och frälsningsvisshet. Tron måste ”erfaras” som ett hos människan fungerande

⁹¹ von Martens 1947, 44.

⁹² ÅKA Intervju med Leo von Martens 12.4.2007.

⁹³ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat.

⁹⁴ Arvid von Martens använder uttrycket ”Var död med Kristus”. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.7.1945, 26.6.1948.

⁹⁵ I sina dagböcker och privata anteckningar minns Arvid von Martens under hela sitt liv sin omvändelsedag som sin nya födelsedag. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 30.4.1940, 30.4.1941, 30.4.42, 30.4.1946, 30.4.1949, 30.4.1950, 1.5.1990.

inre liv, annars betraktas tron som ”död”.⁹⁶ Tron måste leda till konkret förvandling. Sixten Ekstrand skriver i sin doktorsavhandling *Tro och moral* (1993), som handlar om Oxfordgrupprörelsen och Moral Re-Armament: ”Upplevelsen av den egna synden och otillräckligheten i kontrast till Guds godhet och Kristi kärlek blir så stark att en total omvärdering sker”.⁹⁷ Denna upplevelse är oftast så pass omvälvande och känslomässigt stark att vissa människor till och med kan ange exakt tid och plats för händelsen.⁹⁸ Arvid von Martens omvändelse liknade den som förekom inom bl.a. Oxfordgrupprörelsen. Även Arvid von Martens framhöll den erfarenhetsbaserade tron och han betonade starkt att frälsningen var något som inte kunde förklaras utan måste erfaras.⁹⁹ Han visste exakt var och när och hur hans omvändelse gått till.

I Runar Eldebos *Den ensamman tron. En studie i Frank Mangs predikan.* (1997) beskrivs den samtida Frank Mangs som en av de personer som mycket bestämt hävdade att frälsningen är en erfarenhet som man inte blir färdig med en gång för alla – det är en pågående inre process under ledning av ”den gudomliga närvaron”.¹⁰⁰ Arvid von Martens omvändelseupplevelse markeras av samma synsätt. Det var inte ett skeende som genast fullbordades, fastän insikten om behovet av en total omvärdering infann sig i omvändelseögonblicket. Det var en följd av händelser och insikter som formade Arvid von Martens andligen. Eldebo skriver att grundtemat för Frank Mangs liv vid sidan av flykten utgjordes av hungern och törsten efter den

⁹⁶ Eldebo 1997, 120. Se även Nyman 1949, 110.

⁹⁷ Ekstrand 1993, 161.

⁹⁸ Ett av de viktigaste exemplen på detta är metodismens John Wesley som kände det så förunderligt varmt i hjärtat vid pass kvart före nio på kvällen den 24 maj 1738. Wesley 1930, 102; se även Björklund 2005, 31-33. Som ett annat exempel kan nämnas Lennart Segerstråles omvändelse som skedde kl. 6 på morgonen den 6 januari 1939. Ekstrand 1993, 162.

⁹⁹ Ad Lucem 1975.

¹⁰⁰ Eldebo 1997, 67; Mangs 1922, 23-24.

fulla överlåtelsen till Gud.¹⁰¹ Samma hunger och törst kännetecknade Arvid von Martens trosliv, där längtan efter ett liv i Kristus var det absoluta målet och där bönerna för att bevaras i tron blev en livsnödvändighet. Själva omvändelsens kärna beskriver Eldebo med följande ord: ”Nyfödelsens avgörande steg är skillnaden mellan att vara *berörd* av Guds Ande och född av Guds Ande”. Denna skillnad handlar om ett andligt uppvaknande eller att bli en ny människa i termer av ”död från det gamla livet och delaktiggörelse av Jesu Kristi uppståndelseliv”. Detta innebär på ett konkret plan ett liv som karakteriseras av bättring och renhet i både tankeliv, känslvärld och handlingar.¹⁰² För Arvid von Martens del handlade omvändelsen om just dessa ting: att totalt omprioritera sitt liv, sitt tänkande och sina handlingar och eftersträva det goda och det rena i sitt liv.

3.1.2 Omvändelsens motiv

Arvid von Martens omvändelseprocess hade på sätt och vis redan inletts – som vi tidigare har noterat – i och med det existentiella sökande som fört honom till ett ryskt-evangeliskt möte som omnämndes tidigare. Det som förde honom fram till det slutliga avgörandet och fick honom att byta livsriktning samt gjorde att han inledde ett aktivt böneliv var resultatet av en följd av händelser och upplevelser. Dessa specifika händelser markerade Arvid von Martens i så pass hög grad att de omnämns i hans självbiografier och dagböcker i flera repriser. När man talar om den omvändelseprocess som nu tog sin egentliga, konkreta början är det viktigt att redogöra för dessa händelser och inre upplevelser av andlighet och kallelse.

¹⁰¹ Eldebo 1997, 61.

¹⁰² Eldebo 1997, 231, 236.

När man studerar Arvid von Martens omvändelse frapperas man av två saker. Omvändelsen var, för det första, mycket impulsiv och plötslig och den hade skett under dramatiska omständigheter under samma dygn som hans far gått bort. För det andra var det vissa bakomliggande orsaker som figurerade och förklarade händelsen. Dessa motiv hade sitt ursprung i barndomen och relationen till fadern. I boken *Skyldig* ges motivet till omvändelsen. Arvid von Martens talar om en dubbelsidig skuld känsla – en skuld känsla med två bakomliggande orsaker. Dels såg han sin egen synd och självskhet och förnam ett behov av livsinriktning, dels såg han hur lyckligt lottad han var i livet jämfört med många andra och fylldes av en vilja att hjälpa. Det var alltså fråga om en rent personligt upplevd skuld som krävde försoning och uppgörelse. Men det handlade även om en stark, konkret känsla av ansvar gentemot de utstötta i samhället. Den tog formen av tacksamhet men också av skam, och han kände sig manad att komma till ett avgörande i sitt liv.¹⁰³ Man kunde nästan tala om skulden som själva ”grundtemat” för Arvid von Martens liv, tro och verksamhet, eftersom den så uppenbart var motivet bakom både omvändelseögonblicket och valet av livsinriktning.¹⁰⁴

Jag anser att det finns en speciell händelse som både symboliserar och förklarar hans omvändelsemotiv. Det är mötet med Alexandra [Anna] Pavlova, en rysk kvinna som hade besökt fadern Friedrich Martens under hans sjukdomstid. Efter en canceroperation hade fadern drabbats av ett svårt hickanfall, vilket ansågs som ett högst allvarligt sjukdomstecken. Den ortodoxt troende Pavlova hade skänkt fadern en liten ikon föreställande Maria och Jesusbarnet och hon hade lovat tända ett ljus i mässan och be om

¹⁰³ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 18.3.2007.

¹⁰⁴ Denna tankegång om att ha ett s.k. grundtema för sitt liv används av Runar Eldebo i hans doktorsavhandling om Frank Mangs Den ensamma tron (1997). Enligt Eldebo var ”grundtemat” för Frank Mangs liv flykten, vilket tog sig uttryck i hans livsval och personliga utveckling. Arvid von Martens pekade själv bl.a. i sina självbiografier på skulden som drivkraften bakom hans engagemang för de nödställda.

att hans hicka skulle upphöra – vilket den gjorde. Fadern hade varit märkbart rörd över denna gest och, trots sin skeptiska inställning till allt som hade med tro och religiös symbolik att göra, hade han omtalat händelsen i hemmet. Han hade till och med bett om att ikonerna skulle följa honom i graven. Vid ett samtal efter händelsen lär han dock ha frågat denna kvinna: ”Alexandra [Anna] Pavlova, vad beror det på att ni kan be och tro medan jag inte kan det?”. ”Åt några har mycket blivit givet, åt andra litet. Av dem som Gud har givit mycket fordrar han också mycket, av dem som fått litet, väntar han också litet”, skall hon ha svarat. Friedrich Martens lär då ha yttrat: ”Jag hör då till dem som fått litet och av vilka litet skall fordras.”¹⁰⁵

På samma sätt som fadern hade berörts djupt av denna händelse påverkade det den unge Arvid von Martens. Han förstod skulden på ett nytt sätt och kände den också påtaglig och konkret i samband med faderns död. Låt vara att han haft de religiösa grubblerierna sedan länge och att en kristen, religiös uppfostran funnits vid sidan av den rent vetenskapliga och allmänhetiska. Det är skulden personifierad i fadern och dennes död som väckte Arvid von Martens sociala medvetande. En upplevelse av att han fått så mycket. En rik barndom som var rik på materiella förnödenheter, men främst rik på kärlek och respektfullt bemötande. Han slogs av en insikt om sin egen lycka och om sin skuld, samtidigt som han kände en djup och ren saknad. Den fadersrelation som han i samband med faderns bortgång så bryskt miste ersattes snabbt i form av en andlig fadersrelation. Den jordiske fadern ersattes av den himmelska och andligheten och tron fick bli ett medel med vars hjälp han förklarade, bearbetade och accepterade det som hade hänt. Varför han valde att gå fram till botbänken under det första

¹⁰⁵ von Martens 1947, 41; von Martens 1950, 11-12; von Martens 1965, 46; Melin 1992, 20.

mötet han deltog i och därmed tog ett avgörande i sitt liv hade både emotionella, andliga och även slumpmässiga orsaker.

Man kan fråga sig varför det var just Frälsningsarmén som blev Arvid von Martens andliga hem? Var det hans förkärlek för det militära, som han fått via fadern, med militärordningen och -klädseln som var det bärande elementet? Var det faderns respekt för Frälsningsarméns arbete och sociala ansvar som lockade och sporrade eller målgruppen av nödställda som upplevdes som viktig? Var det slumpen som avgjorde vart stegen bar den där valborgsmässoaftonen 1922 eller handlade det om en andlig, av yttre omständigheter oberoende, vägledning? Arvid von Martens egen uppfattning om saken lutar nog åt det senare alternativet. Han kände att Gud kallade honom. Han erbjöds en ny möjlighet att återbetala det som han kallade för en ”tacksamhetsskuld” – en skuld gentemot dem som inte haft det lika bra som han. Frälsningsarméns arbete passade honom alltså ypperligt.

Men frågorna och alternativen kring varför det blev just Frälsningsarmén kvarstår dock. Det berodde inte enbart på mötet med en vän till fadern. Det var inte heller fråga om en påtvingad situation. Förklaringsgrunderna måste sökas även på andra håll. Man kan inte komma ifrån att det var en mängd mer eller mindre slumpmässiga händelser som ledde Arvid von Martens dit. Han sökte vägledning och tröst under det dygn som fadern gått bort och blicken föll av en händelse på en tidningsannons om ett frälsningsarmémöte. Frälsningsarmén kändes bekant med alla dess militära element och påminde honom dessutom om hans far.¹⁰⁶ Faderns positiva

¹⁰⁶ Arvid von Martens första bekantskap med Frälsningsarmén i sin barndom hade varit via en bortkastad tidning som han hade funnit i papperskorgen i sin fars kabinett. Han hade stött på frälsningssoldater både på stan och vid ett friluftsmöte, samt när de knackat dörr och bjudit ut Krigsropet. Med sin far hade han köpt ett exemplar av samma tidning och faderns beröm av Frälsningsarméns arbete hade etsat sig fast i den unge Arvids minne. Arvid von Martens drogs till Frälsningsarmén mycket på grund av kombinationen ädelt, självupppoffrande arbete, kallelsen att tjäna nästan och den militära disciplinen. von Martens 1947, 26-27; Melin 1992, 16.

hållning till samfundet gav en öppning och en bekräftelse. Samfundet symboliserade något gott och förespråkade goda värden. Känslan av skuld, som han bar på, konkretiserades i samfundets syn på försoningsdöden. Den vanliga samtalspartnern och rådgivaren som han hade haft i sin far ersattes med Gud. Med tanke på omständigheterna behövde han dessa element. Det är även tydligt att de omvälvande ekonomiska förändringar som drabbade familjen under ofärdsåren, och också efter faderns bortgång, hjälpte Arvid von Martens att bli socialt medveten. Han förstod vad fattigdom, utsatthet och hjälplöshet var.

Det finns mycket som ännu kunde gå att utvinna ur primärmaterialet. Det finns intressanta forskningsproblem att undersöka när det gäller Arvid von Martens barndomshem och hans relation till fadern respektive modern. Speciellt tänker jag på faderns sjukdom och frånfälle, vilket var en situation som skuldbelade Arvid von Martens hårt och samtidigt tvingade honom att snabbt bli vuxen. Det kunde likaså vara spännande att på djupet analysera Arvid von Martens omvändelse och dess motiv. Detta kunde tjäna som ett religionspsykologiskt forskningsämne. Ett annat område som kunde fördjupas är Arvid von Martens personliga andaktsliv, som fick sin början vid denna tidpunkt. Genom en fördjupad analys av Arvid von Martens böner, bibelläsning och predikoverksamhet kunde hans hjälpinsatser ytterligare diskuteras. Detta gäller likaså en fördjupning av argumentationen kring det sätt på vilket gudstron var den motiverande kraften bakom hans agerande. Arvid von Martens tro och verksamhet kunde också mera specifikt placeras in i ett socialhistoriskt sammanhang och därmed anknytas till samtida samhällsföreteelser och ideologier. Dessa religionspsykologiska och sociologiska frågor har jag redan diskuterat och berört, men jag går dock inte närmare in på dem i denna kyrkohistoriska undersökning.

3.2 Livet som troende börjar

3.2.1 Till insikt om frälsningens innebörd

En granskning av Arvid von Martens beskrivning av omvändelseögonblicket i sina självbiografier ger vid handen att det finns vissa element i sammanhanget som han önskade betona. Han vill ha sin berättelse berättad på ett speciellt sätt. Konturerna i Arvid von Martens omvändelsehistoria utgörs av skulden, den existentiella hungern, kallelsen och uppgiften. Huruvida berättelsen är tillrättalagd är svårt att avgöra, men jag upplever en medvetenhet i hur han formulerar sig och förklarar skeendet, innehållande dels själva omvändelseögonblicket, men också tiden före och efter.¹⁰⁷ Hans omvändelse var omedelbar i det avseendet att han hade erfarit en religiös upplevelse. I och med den hade han känt att han gav sitt liv åt Gud. Själva förståelsen av vad frälsningen innebar på det teologiska planet lät dock vänta på sig. För detta krävdes både erfarenhet och mognad. Han behövde bekanta sig med den andliga kontext som Frälsningsarmén representerade och etablera konturerna för sitt fromhetsliv med bl.a. bönevanor och bibelstudier.¹⁰⁸ Men han behövde framför allt komma till insikt om vad frälsningen innebar i termer av andlig mognad och utveckling. Omvändelseögonblicket var endast den första etappen i en omvändelseprocess som skulle räcka flera år.

¹⁰⁷ Jfr Eldebo 1997, 44. I Frank Mangs självbiografi går att finna samma tillvägagångssätt i återberättandet av omvändelsen, d.v.s. en version som känns avsmakad, formulerad och omformulerad. Eldebo förklarar detta som behovet av en myt, som både skyddar mot insyn, men också förklarar livsval och karaktärsdrag hos Frank Mangs. Behovet av att få framställa sig själv och sin omvändelse med egna ord och på ett visst sätt ger skydd. Jag antar att Arvid von Martens också behövde något av en ”myt” kring sin egen omvändelse. Hans omvändelsehistoria är ganska traditionell på den punkten, d.v.s. den innehåller ett vägskal, ett beslut och en förnyelse.

¹⁰⁸ Om Frälsningsarmén, se bl.a. Booth 1890; Railton 1915; Collier 1965; Robinson 1986; Pelastusarmeijan opin käsikirja 1929. Om Frälsningsarmén i Finland, se Könönen 1964; Nieminen 1989. Se även www.pelastusarmeija.fi.

Enligt egen utsago kom Arvid von Martens till en djupare insikt om frälsningens mening först året därpå, år 1923. Ett år efter sin omvändelse upplevde han nämligen under bön ett nära möte med Gud, där han slutligen insåg betydelsen av Jesu korsdöd. Han skrev:

Jag förstod något, som jag tidigare uppfattat blott abstrakt. Han har svettats blodsdroppar just för mig, hans kropp har blivit sönderbruten för min skull, hans blod utgjutet för min skull. Genom detta blod kunde jag nalkas Gud, den Allraheligaste. Kristi lekamen, för mig utgiven. Kristi blod, för mig utgjutet.¹⁰⁹

Han skrev in följande ord i sin bibel: ”I dag har jag för första gången tagit emot nattvarden.”¹¹⁰ Detta var ett sätt för Arvid von Martens att uttrycka att han för första gången uppfattat nattvarden som något verkligt, något som också gällde honom. Förutom att han rationellt förstått frälsningen som sådan, hade han upplevt den både emotionellt och andligen. Förnuft och känslor hade svetsats samman och gett hans uppfattning om frälsningen en form. De känslor av andlighet som stärkte övriga känsloutryck fullbordade hans insikt och gav den stadga och innehåll. Trots att omvändelsen skett ett år innan var det först nu som han upplevde att livet som en sant troende började. Några år senare, år 1929, emottog Arvid von Martens den han själv kallar för helgelsen i tro – ”lite före kl. 1 (13) på Finska Ångfartygs Aktiebolag”.¹¹¹

Så plötsligt en vardagsförmiddag på kontoret kände jag att jag inte hade råd att vänta längre. Strax före frukosttimmens slut gick jag in i ett litet sidorum, knäböjde vid en

¹⁰⁹ Se von Martens 1947, 115; von Martens 1965, 100-101. Datumet återfinns ej i självbiografierna.

¹¹⁰ Se anteckning inne i Arvid von Martens bibel, odat.

¹¹¹ Anteckning på uppslaget i Arvid von Martens bibel.

stol och sa: Herre, du kan helga mig lika bra på ett par minuter här som vid botbänken i Templet.¹¹²

Helgelseläran härstammar egentligen från metodismen och har inspirerat många olika trossamfund, däribland Frälsningsarmén. Enligt den uppfattning som råder inom Frälsningsarmén innebär helgelsen en process av förändring där målet är att utvecklas på det personliga och andliga planet.¹¹³ Man medvetandegör sina brister och eftersträvar regelbundet själv-rannsakan och bättring på olika plan. Målet är att efterlikna Jesu exempel när det gäller de etiska och moraliska principerna. Tron skall reflekteras i ens tänkande och handlingar. Botbänken intar en viktig roll genom sin rannsakande och förbedjande funktion. Den har även en tacksägelsefunktion. Botbänken symboliserar mötesplatsen mellan Gud och människan.¹¹⁴ I ”vanliga” fall är helgelsen en fortgående process som karakteriserar fromhetslivet överlag. Det är alltså fråga om en kontinuerlig botgöring och bättring på det andliga planet som stärker och formar den troende individen.¹¹⁵ Samtidigt kan helgelseupplevelsen, enligt det metodistiska synsättet, ha karaktären av en ”andra välsignelse” och infalla vid ett enda tillfälle – ofta under den första tiden som troende. Helgelseupplevelsen är som sådan en viktig del av trosprocessen.¹¹⁶ Arvid von Martens upplevde att han fick ”emotta helgelsen” vid ett enda tillfälle. Det var alltså mera fråga om en plötslig insikt om vad frälsningen innebar och hur han skulle leva ut sin tro i det dagliga livet. Detta betydde alltså inte att hans botgöringsprocess var avslutad. Helgelseprocessen fortsatte, men via denna

¹¹² Krigsropet 2:1980.

¹¹³ Helgelsen är en av flera grundpelare för Frälsningsarméns tro och lära. ÅKA Intervju med Jan Jungner respektive Raili Palmunoksa 28.2.2008.

¹¹⁴ Botbänken inom Frälsningsarmén kallas även för nådestolen eller helgelsealtaret. Nieminen 1989, 12. Se även Order och reglementet för officerare i Frälsningsarmén (1935); ÅKA Intervju med Jan Jungner 28.2.2008.

¹¹⁵ ÅKA Intervju med Jan Jungner respektive Raili Palmunoksa 28.2.2008.

¹¹⁶ Dayton 1987, 46; se även Wesley 1872.

enskilda upplevelse kom han till insikt om trons väsen. För Arvid von Martens var denna insikt av stor betydelse. Den finns därför antecknad i hans bibel som en av fyra s.k. frälsningsupplevelser.

Arvid von Martens utveckling av trosprocessen upphörde inte här. Det var inte enbart hans fromhetsliv som utvecklades med bönerutiner och bibelläsning. Utvecklingen på det andliga planet fortgick genom ytterligare en viktig frälsningserfarenhet. Detta är en händelse som av hans anteckningar att döma är mycket viktig för hans fortsatta trosprocess, och den omnämns i hans dagböcker och på uppslaget i hans bibel. Jag tänker på det som Arvid von Martens omnämner som ”dopet i den helige Ande”. Detta s.k. andedop inträffade dock först när han stigit ut ur Frälsningsarmékontexten och var kringresande evangelist. Jag återkommer därför till denna upplevelse längre fram i avhandlingen i samband med att Arvid von Martens kallelseuppdrag definieras.¹¹⁷ Upplevelsen som sådan är dock viktig med tanke på hans förståelse av frälsningen och dess innebörd. Den hör till kedjan av s.k. frälsningsupplevelser som formade Arvid von Martens trosliv och gudsrelation.

3.2.2 Bönelivets utformning

Arvid von Martens böneliv var från debuten som troende kristen av sträng och lidelsefull karaktär. Han levde under devisen ”Sov i tro, bed i tro, handla i tro”.¹¹⁸ Morgonbönen hörde till de rutiner han ytterst sällan frångick. Han bad ofta hemma, men sökte sig också till kyrkogården i tidig morgonstund, då närmast till sin fars grav på Nya Begravningsplatsen. Här fann han det lugn och den ro han sökte och fick vara alldeles ensam ute i

¹¹⁷ Se kapitel 4.1.2.

¹¹⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.9.1947.

den nyvakna naturen. Han kunde t.o.m. uppleva att han trädde fram med sin avlidne far inför Gud och mötet stärkte honom för de utmaningar dagen förde med sig. En annan plats som Arvid von Martens tyckte mycket om var en bergsklack i närheten av Alphyddan i Helsingfors.¹¹⁹

I dagböckerna märks bönelivets regelbundenhet mycket tydligt redan från första början. Arvid von Martens förtröstan på bönen verkningar förstärktes också. Via bönen fick Arvid von Martens styrka och kraft. Han kände att bönen gav honom vägledning i olika frågor, tröst när han behövde det och inspiration för projekt och beslut. Den gav hans liv och vardag en särskild ordning och disciplin. Den skapade rutiner, men tillförde även stunder av stillhet och vila. Bönestunden skulle, under åren som följde, bli det viktigaste momentet under dagen och den stund som han undvek in i det sista att frångå. Denna s.k. stilla stund skulle tillika förläggas till olika partier av dagen och tjäna i olika sammanhang. Bönelivet utvecklades senare i nya riktningar och fick influenser från olika håll, vilket jag redogör för längre fram i avhandlingen.¹²⁰

Redan under frälsningsarmétiden var bruket med förbönslistor etablerat i Arvid von Martens dagliga böneliv. Han besökte tillika människorna i deras hem eller på sjukhus, alternativt skrev brev till dem. Han kände djupt behovet av att samtala med människor om tron. Dels hörde det till hans värv inom Frälsningsarmén, dels var det något han tyckte om och upplevde att han ville göra. Tidvis upptog hans omsorg om människorna i sin omgivning nästan alla hans skrivelser och tankar. Arvid von Martens bad för sig själv och andra när det gällde den andliga och fysiska hälsan, den sociala nöden och hans längtan efter väckelse. Bönen var oundgänglig för hans liv som kristen och i hans verksamhet.¹²¹ Under Arvid von Martens tid

¹¹⁹ von Martens 1947, 54-59; von Martens 1965, 51-55.

¹²⁰ Se kapitel 4.1.2.

¹²¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 12.6.1934, 6.11.1934; von Martens 1947, 73; von Martens 1965, 71.

som frälsningssoldat blev vanan med att be varje dag allt väsentligare. I början av 1930-talet tilltog även bruket med att, schematiskt och disciplinerat, föra dagordning och bönelistor.¹²² Att be för det dagliga brödet blev naturligt:

Just på detta av mig föraktade plan skulle vi mötas så många gånger, min allsmäktige, himmelske Fader och jag, stoft och aska, men dyrbar för Honom som Hans ögonsten. Just denna bön och Hans sätt att besvara den skulle förhålliga för mig Jesu Fader och Hans ständiga omsorg om sina händers verk, Hans trofasthet mot dem, som våga lita på hans ord. Just denna bön har gjort bönelivet till något verkligt konkret, praktiskt, vardagligt.¹²³

Arvid von Martens återkom i sina självbiografier till berättelserna tagna ur sitt eget liv där en direkt bönhörelse av den femte bönen i bönen ”Fader vår” blev den enda förklaring han kunde ge på den hjälp som erbjöds honom. Berättelserna handlade exempelvis om tiden i Frälsningsarméns 3:e kår i Åbo där frivilliga donationer vid ett par tillfällen hjälpte hans fattiga familj och betalade kårens fastighetsskuld. Han redogjorde tillika för sin resa till Vasa som betalades med hjälp av gåvor under resans gång, liksom anordnandet av en basar som resulterade i en betydande donation i kollekten.¹²⁴ Hit räknade han även förlust och återfinnande av sin bibel och tolkade allt som Guds omsorg.¹²⁵ Exempel som dessa tjänade som svar på bönhörelse och Guds ledning under olika perioder i hans liv. Andra förklaringsmodeller – såsom slumpens inverkan eller medmänniskors spontana givmildhet utan gudomlig insikt eller medverkan – kom inte på fråga. Men

¹²² Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1934-35.

¹²³ von Martens 1947, 74-75.

¹²⁴ von Martens 1947, 77-88; von Martens 1965, 77-84, 94-98; von Martens 1966, 14; Melin 1992, 30-32.

¹²⁵ von Martens 1966, 72-75.

Arvid von Martens stötte på både ironi och kritik. Detta berörde honom inte överhuvudtaget.

Inte är ni väl så barnslig, att ni tror att Gud sänder pengar, mat eller kläder? Ja, just så barnslig är jag. Gud skall ha äran därför. Han har gjort det. Jag tycker det är så ledsamt att frågan om pengar så ofta vill komma fram i Guds arbete. Jag svarade honom: 'För mig känns det tvärtom. Ty just när det gäller pengar har Gud så många gånger förhärligat sig i mitt liv och i mitt arbete'.¹²⁶

Bönelivet och bönerna fick dock så småningom en speciell karaktär. Arvid von Martens började redan under 1930-talet, om än i liten skala, att teckna ned de upplevelser han haft av Guds ledning i sitt liv. Detta var episoder då han tyckte sig höra Guds röst tala till honom. Detta är ett fenomen som man i vissa kristna kretsar – speciellt inom Keswick- och Oxfordgrupprörelsen – kallar *guidance* eller ledning.¹²⁷ För Arvid von Martens del var det fråga om anteckningar från hans inre samtal med Gud och de hade en speciell karaktär: det var Jesu röst som talade till honom och anteckningarna var därmed skrivna i form av en monolog. Han upplevde Jesu direktiv i form av en, för honom, konkret röst som gav ledning för hans liv, hans personlighets-, tros- eller verksamhetsutveckling. I samband med dessa inre samtal började Arvid von Martens kallelse och övertygelse i allt större utsträckning att ta form. Han började förstå och inse vad det var han ville göra – eller var ”kallad” att göra – och han tog uppmaningarna och förmaningarna med stort allvar.

¹²⁶ von Martens 1947, 75; von Martens 1965, 76.

¹²⁷ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.4.1934, 23.4.1934.

Det är en utmaning jag givit dig. Bry dig icke om, om någon icke tycka om det. Tag tacksamt emot alla förmaningar. Fortsätt att bedja och kämpa. Lägg din heder i att få vara syndarnas och publikanernas vän fast du skulle ha de skriftlärdas och fariséerna emot dig. Också jag har kallat dig – icke för att i första rummet njuta av religiös sammanvaro, men *att gå ut och söka efter det som förlorat var*. Alla möten som hjälper dig därtill äro bra, men uppgiften är och förblir, gå och sök efter det förlorade tills dess du finner det. Gå till gubben, till den döende. Förspill icke tiden. När du besöker en, kom ihåg: du vet aldrig om det icke är för sista gången. Gör såsom det var den enda gången – följ allt i min ande.¹²⁸

3.3 Som soldat i Frälsningsarmén

3.3.1 Från frälsningssoldat till frälsningsofficer

Kopplingen till Frälsningsarmén stärktes märkbart av att Arvid von Martens blivande fru Kate Armida Nyman också var ung soldat.¹²⁹ Mötet mellan Arvid von Martens och Kate Nyman fick sin början i Frälsningsarméns sammanhang. Redan vid det första frälsningsarmémötet som han besökte fick han syn på henne. Hon stod uppe på plattformen med de andra och bekände sin tro. Han träffade henne sedan ofta på kåren och ju mera han blev bekant med henne, desto mera tyckte han att hon motsvarade bilden av den hustru han önskade sig. Det lär ha varit hennes allvarliga eller sorgsna uppsyn som först gjorde intryck på honom. Kate Nyman var dotter till Karl Nyman och Augusta Lundström. Hon kom från enkla förhål-

¹²⁸ Ifrågakvarande citat är ett exempel på en anteckning där Arvid von Martens upplevde sig höra hur Gud talade till honom. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.4.1934.

¹²⁹ Kate von Martens, f. Nyman (21.8.1902-9.10.1987). ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

landen, uppvuxen i en vaktmästarbostad i Helsingfors, omgiven av fyra syskon. När hon var enbart sex år reste fadern ”till Amerika”. Under några år förekom en brevväxling och han sände familjen pengar. Det visade sig senare att fadern hade gift om sig i USA och hade fått barn där. Detta berörde henne djupt.

Liksom för Arvid von Martens del, föll därmed ansvaret för syskonen tidigt på Kate Nyman. Modern var krävande när det gällde gott uppförande och gott språk. Kate Nyman skändes dock för att hon och hennes syskon, liksom modern, övergivits på detta vis. Hon nämnde sällan händelsen, ens i vuxen ålder. Fadern dog i spanska sjukan år 1918. Kate Nymans uppväxt var med andra ord relativt traumatisk, med en frånvarande far och en ansvarsbörda som i alltför tidiga år lades på hennes axlar.

Familjen hade dock ingen bakgrund eller anknytning till Frälsningsarmén och det kan kanske tyckas märkligt att hon i ett så tidigt skede av sitt liv intresserade sig för detta samfund. Hennes engagemang i Frälsningsarmén var hennes eget val men också ett resultat av och en uppgörelse med det förflutna. Redan år 1916 då hon var endast 14 år gammal gick hon in i värvet som frälsningssoldat. Hon blev kompaniledare i söndagsskolan år 1921 och fick sin underbefälsfullmakt den 15 oktober 1922.¹³⁰ Hennes karriär och personliga engagemang inom Frälsningsarmén började alltså i mycket unga år och hon knöts starkt till samfundet.

¹³⁰ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 8.2.2008; Schalin 1986, 278.

Bild 1. Gruppbild av unga barnsoldater i Frälsningsarmén. Arvid von Martens (andra från vänster) och Kate f. Nyman (andra från höger, första bänkraden) hade bägge ansvar för barn- och juniorarbetet (Paul von Martens fotoarkiv).

Arvid von Martens eget engagemang i Frälsningsarmén var inte fullt lika problemfritt och emotionellt laddat.¹³¹ Redan samma år som sin omvändelse fick han dock tillstånd att bli soldat. Han upptogs med andra ord som medlem i Frälsningsarmén. Detta var ett engagemang utan särskilda förpliktelser om att bli frälsningsofficer eller börja heltidsarbete för samfundet, vilket passade honom bra. I Finland var Frälsningsarmén inte registrerad som ett kyrkosamfund, utan den var registrerad som en förening. Samfundet gick officiellt under namnet *Stiftelsen för Frälsningsarmén i Finland*. Detta möjliggjorde i praktiken för en medlem av den evangelisk-lutherska kyrkan att inneha ett soldatskap, och även ett officer-

¹³¹ von Martens 1947, 54-59.

skap, inom samfundet.¹³² Arvid von Martens fortsatte alltså att tillhöra den lutherska kyrkan. Troligen hjälpte hans förtjusning i Kate Nyman till att han så småningom kände sig allt mer hemma i organisationen och dess rutiner. Till frälsningssoldatens vardag hörde, förutom bibelstudier och fördjupning av den kristna läran, även försäljning av *Krigsropet* och arbetsuppgifter vid högkvarteret. Mötesverksamheten var likaså viktig.¹³³ Det hölls två möten varje söndag, där förmiddagens möte var ett helgelsemöte och kvällsmötet fokuserade på evangelisation. Det hölls ett s.k. soldatmöte per vecka. Utöver dessa ordnades möten i anslutning till olika aktiviteter.¹³⁴ Arvid von Martens avancerade i graderna och blev allt mer involverad i Frälsningsarméns arbete. Han blev barnsoldatsergant och kompaniledare den 19 november 1922. Bara några dagar senare den 21 november 1922, d.v.s. bara knappt sju månader efter sin omvändelse, blev han ungdoms-sergantomajor.¹³⁵ Detta var i själva verket början på hans väg till officerskapet utan att han för den skull övergav modern och bröderna.

Både Arvid von Martens och Kate Nyman fick så småningom kontorstjänster inom Frälsningsarmén och de arbetade även tillsammans i söndagsskolan och hade ansvar för barn- och juniorarbetet. Ibland följde hon med honom till något friluftsmöte och hjälpte till med sången, ett område där Arvid von Martens själv inte var så begåvad. Mellan dem uppstod en förtrolig vänskap. Från och med december år 1926 blev Kate Nyman kårsekreterare och hon hade bl.a. hand om ett pojkkompani. Hon hade erhållit en stabil position i Frälsningsarméns organisation.

Ungefär vid samma tidpunkt började Arvid von Martens eget engagemang att tillta och ta form inom Frälsningsarmén. Vänskapen mellan

¹³² I Finland har Frälsningsarmén fortsättningsvis denna position, d.v.s. samfundet fungerar enligt föreningsprincipen på samma sätt som de övriga frikyrkliga samfundet. ÅKA Intervju med Jan Jungner 28.2.2008.

¹³³ *Könönen* 1964, 52.

¹³⁴ ÅKA Intervju med Raili Palmunoksa 28.2.2008.

¹³⁵ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

Arvid von Martens och Kate Nyman övergick ganska snart i förälskelse. De ingick förlovning den 10 juni 1925. Bröllopet stod fyra år senare den 1 juni 1929 i Frälsningsarméns tempel, när Arvid von Martens familjeomständigheter tillät paret att gå kadettskolan och påbörja sitt liv tillsammans.¹³⁶ De hade nämligen bäge upplevt att de fått kallelsen att bli officerare i Frälsningsarmén och de ville påbörja officersutbildningen. De genomgick följaktligen den rekryteringsprocess som fanns inom samfundet och som var obligatorisk för att erhålla tillträde till utbildningen. På basis av det utlåtande och den rekommendation som gavs av en s.k. kandidatnämnd upptogs de som kandidater. Efter avslutad kandidattid blev de kadetter. Under höstterminen 1929 inledde de således tillsammans sina studier vid kadettskolan i Helsingfors. Studierna varade nio månader.¹³⁷ Samma höst firade Frälsningsarmén 40 år av verksamhet i Finland.¹³⁸ Trots löftet om att få bo tillsammans blev det inget av detta. Reglerna på kadettskolan var hårda och gick inte att frångå. De manliga och kvinnliga kadetterna bodde på skilda internat. De fick träffas på tumanhand endast en eftermiddag i veckan, trots att de var gifta.¹³⁹ Först när paret stationerades i kårer runt om i landet kunde deras gemensamma liv börja.¹⁴⁰ De företog

¹³⁶ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

¹³⁷ De gick Frälsningsarméns kadettskola åren 1929-1930. Arvid von Martens använde namnet Salvation Army's Trainingschool i sina skrifter. Med detta avsågs främst den kadettutbildning som fanns i England. Han gick dock utbildningen i Helsingfors. Idag kallas utbildningen för officersskola [upseerikoulu] och är till formen, längden och innehållet annorlunda än på Arvid von Martens tid. Det finns likaså en större flexibilitet i olika avseenden. ÅKA Intervju med Petter Kornilow 28.2.2008; se även Upseerikoulutuksen opetussuunnitelma kadeteille. Det hölls vid tidpunkten undantagsvis två kadetteringar per år som en följd av den frälsningsofficersbrist som fanns inom samfundet. Utbildningen till kadett gick parallellt med uppgifterna vid kåren. Könönen 1964, 291-292, 496.

¹³⁸ Könönen 1964, 315.

¹³⁹ ÅKA Intervju med Jan Jungner respektive Petter Kornilow 28.2.2008.

¹⁴⁰ von Martens 1972, 129-130.

även studieresor i Frälsningsarméns regi till de övriga nordiska länderna, liksom till England, Holland och Tyskland.¹⁴¹

Tiden innan Arvid von Martens skulle skriva under sin officersfullmakt föregicks av tvivel. Han hade redan då en aning om att han skulle lämna Frälsningsarmén en dag. Han grämde sig över detta s.k. förbundslofte eftersom han skriftligen bl.a. måste lova Frälsningsarmén trohet och lojalitet i tankar, ord och gärningar. Det var fråga om ett livslångt löfte.¹⁴² Han hade fortfarande svårt att avlägga löften som principiellt sett var oåterkalleliga. Han slöt därför ett inre löfte där han lovade att från sin sida vara trogen på det villkor att Herren behöll honom i Frälsningsarmén.¹⁴³ Ifall Gud kallade honom till andra uppgifter så kunde officersfullmakten brytas. Detta var Arvid von Martens sätt att klara av att skriva under fullmakten.

Debuten i värvet som frälsningsofficer kan alltså exakt förläggas till året 1930 då kadettskoleutbildningen var avklarad.¹⁴⁴ Under 1930-talet utvecklades den sociala verksamheten betydligt inom Frälsningsarmén i Finland. Besök på sjukhus och i fängelser intog en allt viktigare plats och verksamheten med natthärbärgen intensifierades.¹⁴⁵ Under perioden som frälsningsofficer i Frälsningsarmén använde Arvid von Martens titeln ”kapten” och prefixet *von* i efternamnet hade tillfälligtvis tagits bort.¹⁴⁶

¹⁴¹ Schalin 1986, 278.

¹⁴² Officersfullmakten lyder: “Kallad av Gud att förkunna evangeliet om vår Herre och Frälsare Jesus Kristus som officer i Frälsningsarmén förbinder jag mig genom detta högtidliga förbund att älska och tjäna Gud över allting i hela mitt liv; att leva för att vinna själar och ha själars frälsning som högsta målet i livet; att ha omsorg om de fattiga, föda de hungriga, klä de nakna, älska dem som är svåra att älska och bli vän med dem som inga vänner har; att följa Frälsningsarméns lära och principer; att, med hjälp av Guds nåd, leva så som det anstår en frälsningsofficer.”, ur *The Commissioning of the Salvation Army Officers*. (Översättning till svenska av Frälsningsarméns högkvarter i Helsingfors.) I officersfullmakten ingår även 14 övriga punkter där förhållandet mellan Frälsningsarmén och dess officerare särskilt betonas, ur *Pelastusarmeijan upseerin sitoumus*; ÅKA Intervju med Petter Kornilow 28.2.2008.

¹⁴³ von Martens 1947, 94.

¹⁴⁴ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Schalin 1986, 278.

¹⁴⁵ Könönen 1964, 322-325.

¹⁴⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.6.1937.

Inom Frälsningsarmén kommenderades officerare till olika poster alltefter som behov fanns på orterna runtom i landet.¹⁴⁷

Familjen kom, under frälsningsofficerertiden, att utökas till fem personer med två söner, Paul (f. 1930) och Peter (f. 1932) samt dottern Margret (f. 1935). Dottern Heidi föddes senare (f. 1944). Familjen bodde i spartanska, färdigt inredda officershem och ägde följaktligen inga egna möbler.¹⁴⁸ En frälsningsarméofficer levde ytterst anspråkslöst.¹⁴⁹ Det ekonomiska trångmål som Arvid von Martens tidigare upplevt efter faderns död fortsatte därmed efter att han gift sig och bildat familj. Arvid och Kate von Martens fick omedelbart efter kadettskolan kommendering till Åbo där de stannade i ett år. De förflyttades vidare till Kristinestad år 1931. Farvälorder från Kristinestad gavs två år senare, d.v.s. år 1933, varefter familjen flyttade till Karis.¹⁵⁰ Där stannade de ytterligare två år innan en ny farvälorder gavs.¹⁵¹ Denna gång bar det av till Sibbo för en tvåårsperiod. Uppbrotten och avfärden till en ny ort kom alltid lika hastigt och oväntat. Det hörde dock till officerskapet och Frälsningsarméns politik. Arvid von Martens kunde inte själv påverka omständigheterna kring sin och hustruns förflyttning.

Kärllivet var dock i regel rätt hårt. Det var inte enbart alla ortbyten som var påfrestande. Alla kårer var fattiga och svåra att få bukt med ekono-

¹⁴⁷ Om frälsningsofficerskapet, se Order och reglementen för officerare i Frälsningsarmén 1935; Kenttjärjestelmä 1913.

¹⁴⁸ von Martens 1966, 13; Melin 1992, 36. Det von martenska hemmet finns beskrivet i sonen Paul von Martens bok *Nemesis eller lika för lika* (2004) och visar på ett hem som måhända var enkelt, men ändå inte fullt så fattigt och spartanskt som det ibland framstår i Arvid von Martens egna skrivelser. Det hem som beskrivs i Paul von Martens bok representerar dock troligen det hem som familjen bodde i efter utträdet ur Frälsningsarmén. Familjens hem under soldat- och officerstiden kan dock ha haft denna spartanska prägel p.g.a. Frälsningsarméns egna interna regler gällande privata tillhörigheter och egendom i allmänhet.

¹⁴⁹ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odot.

¹⁵⁰ FAA Frälsningsarméns farvälorder 15.6.1933.

¹⁵¹ FAA Frälsningsarméns farvälorder 28.11.1935.

miskt.¹⁵² En stor del av tiden ägnades därför åt den ekonomiska biten, ofta på bekostnad av den andliga och sociala verksamheten. Arvid von Martens grämde sig mycket över detta. Han hade valt att engagera sig i Frälsningsarméns arbete på grund av möjligheten att evangelisera och hjälpa de nödställda. Väl installerad vid de olika kårerna såg han att arbetet som frälsningsofficer även långt inbegrep andra uppgifter. Man ordnade basarer och julgrytor, sålde *Krigsropet* och företog penninginsamlingar. Varje kår svarade självständigt för sin ekonomi. En på förhand bestämd del av de insamlade medlen gick direkt till Frälsningsarméns högkvarter, resten till den egna kåren. Av denna summa utbetalades även frälsningsofficerarnas löner.¹⁵³

Han kände ständigt oro för kårens ekonomiska överlevnad, vilket i längden blev påfrestande för honom. Han upplevde att fel saker kom i fokus, evangeliet borde enligt honom alltid komma först.¹⁵⁴ Men i egenskap av frälsningsofficer hörde det till hans uppgift och ansvarsområde att få verksamheten att löpa.¹⁵⁵ Arbetsveckan som ansvarig för kårlivet på respektive ort fylldes långt av s.k. stug- och bönehusmöten, privata möten och besök samt ordnade av söndagsskola. De privata samtalen var oftast många, men det var vanligtvis samma människor man regelbundet träffade, läste och bad för.¹⁵⁶ Arbetet som frälsningsofficer kretsade kring evangelisationen, men även kring de många människoöden man möttes av.

¹⁵² Melin 1992, 28, 30-35.

¹⁵³ ÅKA Intervju med Jan Jungner respektive Petter Kornilow 28.2.2008; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 22.3.2007.

¹⁵⁴ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 22.2.2007.

¹⁵⁵ ÅKA Intervju med Raili Palmunoksa 28.2.2008.

¹⁵⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.8.1934.

Bild 2. Bröllopsfoto av Kate f. Nyman och Arvid von Martens i juni 1929. De inledde kort därpå Frälsningsarméns kadettutbildning (Paul von Martens fotoarkiv).

3.3.2 Frälsningsarméns signifikans

Arvid von Martens älskade Frälsningsarmén. Han ansåg sig vara skapad för den.¹⁵⁷ Hans kristna liv var ständigt starkt influerat av Frälsningsarméns disciplin, renhet och sociala ansvar. Botbänken blev den plats där han bad kontinuerligt varje söndag, bekände sin synd och hämtade ny styrka för sitt

¹⁵⁷ von Martens 1947, 93.

andliga liv. Samhällsmedvetenhet var en självklarhet för den som hade valt att följa William och Catherine Booths grundläggande principer.

Arvid von Martens arbete med de nödställda fick sin början under tiden inom Frälsningsarmén. Hans sociala medvetande tog härmed form. Hans omsorg för de utstötta växte och kallelsen kom allt mer i första rummet. Han drog sig inte för att exempelvis på julaftonen spontant bjuda in stans mest omtalade förbrytare till sitt hem för att dela med sig av den julstämning och gemenskap som fanns i hemmet.¹⁵⁸ Han gick aldrig förbi någon som låg ute i kylan eller som berusad vandrade på gatorna. För honom kom alltid Gud och kallelsen först. Han hade till och med deklarerat, redan i samband med sitt frieri till hustrun, att Gud hade första platsen, Frälsningsarmén – eller kallelsen – den andra, och Kate den tredje platsen i hans liv.¹⁵⁹ Det var viktigt för Arvid von Martens att betona att hans kärlek till Gud var sann och att hans empati och omsorg för de nödställda var äkta. Det var viktigt för honom att markera detta med pondus. Orsaken till varför hustrun accepterade att komma i ”tredje hand” hörde samman med Frälsningsarmén och dess teologi och samfundsläror. Det var naturligt för en frälsningsofficer att Gud gick först och att kallelsen kom därefter, varpå det ”världsliga” sattes i tredje hand.¹⁶⁰ Jag återkommer dock till detta längre fram i avhandlingen när jag diskuterar familjesituationen och kallelsen.¹⁶¹

För Arvid von Martens innebar Frälsningsarmén med andra ord gudsförtröstan och tillit gentemot Gud, trofasthet och tjänstvillighet gentemot samfundet och nästankärlek och omsorg om nästan. Frälsningsarmén

¹⁵⁸ Se berättelsen om Svarte Jim i von Martens 1950, 61-69; von Martens 1965, 87-94; Melin 1992, 34-35.

¹⁵⁹ Med årens lopp ersattes Frälsningsarmén med kallelsen i stort, främst i egenskap av arbetet bland alkoholisterna och de hemlösa. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Melin 1992, 28, 142.

¹⁶⁰ ÅKA Intervju med Raili Palmunoksa 28.2.2008.

¹⁶¹ Se kapitel 5.3.

hade gett honom en utbildning, samtidigt som han hade fått en erfarenhet av socialt arbete.¹⁶² Frälsningsarméns signifikans kom till uttryck på många olika plan i hans liv och leverne, moraliska värderingar och kristna trosövertygelse. Han var givetvis – i allra högsta grad – influerad av och involverad i Frälsningsarméns teologi och läror och eftersträvade att leva sant och ärligt i enlighet med dessa.¹⁶³ Han hade själv, sedan länge tillbaka, ett eget vapen med devisen ”Inte jag utan Kristus”.¹⁶⁴ Som ett konkret materiellt bevis på den stora betydelse Frälsningsarméns symboler och devis hade för Arvid von Martens skapades det [von] martenska familjevapnet. Det är ett familjevapen med många likadana detaljer och symboler som Frälsningsarméns vapen.¹⁶⁵ Detta var Arvid von Martens egen idé om släkt-sammanhållning och ideal.

3.3.3 Steget ut ur Frälsningsarmén

I mars 1937 fick Arvid von Martens sin sista farvälorder.¹⁶⁶ Då var familjen installerad i Kottby. Farvälorder gavs denna gång därför att han själv bett om den. Härmed tog han för alltid farväl av officersskapet. Farvälorden kom bara några få dagar innan han och hans familj var tvungna att ge sig

¹⁶² Kyrkpressen 16.2.1978.

¹⁶³ Arvid von Martens återkommer långt senare till Frälsningsarméns signifikans i sitt liv, bl.a. i ett av sina brev skrivet till Frälsningsarmén. ÅAB Arvid von Martens samling, volym 23-25 Arvid von Martens till Frälsningsarmén 23.4.1983.

¹⁶⁴ Devisen ”Inte jag utan Kristus” syftade bokstavligen på hur Arvid von Martens såg på sin egen roll och betydelse. Det var Kristus som skulle lyftas fram. Vapnets logo innehöll därför ett finger, i det nedre fältet, som pekade på Guds lamm, vilket fanns placerat i det övre fältet. ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 15.3.2007.

¹⁶⁵ Arvid von Martens komponerade tillsammans med sin son Paul och heraldikern Robert de Caluwé på 1980-talet ett vapen för von Martens släkt på fädernet – vilket även blev gemensamt för Fremmerets släkt på mödernet. Devisen ”Diliges proximum tuum” sammanfattar vapnets budskap ”Älska din nästa”. ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 15.3.2007; Melin 1992, 65. Arvid von Martens lät sig inspireras av symboliken i Frälsningsarméns vapen. Se Könönen 1964, 499-500.

¹⁶⁶ FAA Frälsningsarméns farvälorder 14.3.1937.

av. Denna gång var uppbrottet ett slutligt uppbrott. Arvid von Martens bröt med ett betydelsefullt livsskede.

Beslutet hade dock inte varit lätt att ta och den troskamp som föregått hade varit lång och svår. Arvid von Martens hade uppmanats av en psykiater till total vila under en månads tid eftersom han hade drabbats av illamående och hallucinationer under pågående möte. Beslutet försvårades av att Arvid von Martens hustru Kate hade tillhört Frälsningsarmén sedan mycket unga år. Samtidigt visste han att han hade sin frus fulla stöd. En bidragande orsak till att han inte såg sig kunna stå kvar i Frälsningsarmén var att han kände sig begränsad i det direkta sociala hjälparbetet – och allra främst i förkunnelsearbetet. Han såg så många möjligheter till evangelisation och förnyelse, men han fann det inte möjligt att leva ut detta i Frälsningsarmén på det sätt han själv önskade. Mycket av tiden gick åt till annat än det direkta förkunnelsearbetet, fastän detta var den viktigaste biten enligt honom själv.

I diskussionerna i hemmet vid tiderna för uppbrottet från Frälsningsarmén var det hustrun Kate som betonade vikten av trohet gentemot armén. Det är på denna punkt makarnas syn på samfundstillhörigheten skiljde sig åt. För Arvid von Martens var det inte så viktigt att höra till ett särskilt samfund eller att vara trogen detta samfund livet ut. Han ville kalla sig samfundsfri och obunden och njuta av friheten och möjligheten att kunna röra sig över samfundsgränserna och söka samt erhålla nya, andliga erfarenheter och upplevelser. För honom var det viktigaste att vara i kontakt med Gud, be flitigt, lyda Guds kallelse och ta som sin uppgift att evangelisera när tillfälle gavs därtill. Till detta behövdes varken samfund eller regler, bara Guds ord och riktlinjer samt en stark trosvisshet på Guds direkta ledning och kapacitet att få till stånd väckelse bland människorna.

Det var han som önskade bryta med Frälsningsarmén. Fastän disciplinen var den sida hos Frälsningsarmén som i första rummet troligtvis

hade tilltalat Arvid von Martens blev den nu en av de stötestenar som skulle leda till en definitiv brytning. Det han sökte i form av ekumenisk anda och andliga upplevelser med karismatiska drag, i form av andedop respektive andeuppfyllelse, gick inte ihop med den disciplinerade Frälsningsarméns ideologi och teologi. På denna punkt fanns en uppenbar konflikt mellan Arvid von Martens och hans hustru. Han fann bl.a. att förkunnelsen – i motsats till vad han erfarit i Frälsningsarmén – sattes i förgrunden hos många av de andra frikyrkliga riktningarna.¹⁶⁷ Han tilltalades starkt av detta hos de övriga frikyrkor han kom i kontakt med. Han skrev exempelvis, flera år efteråt, i sin dagbok när han blickade tillbaka på sitt val att lämna Frälsningsarmén: ”de fingo mera ’bröd’ de som sökte sig till pingstvännerna”.¹⁶⁸ Arvid von Martens var nämligen i grunden en förkunnelsens man och ställde alltid förkunnelsen främst. Han uppskattade pingströrelsens insatser för evangelisationen.¹⁶⁹ Han skrev i kritiska ordalag kring denna verksamhet: ”Det måste vara fruktansvärt att inte göra något annat än att samla in pengar för Frälsningsarmén, d.v.s. för sig själv.”¹⁷⁰ Dessutom fanns det ett spänningsförhållande mellan Arvid von Martens och den dåvarande territoriella ledaren. Detta hade sin grund i de eventuella auktoritära egenskaper som denna ledare upplevdes ha och som inte passade ihop med Arvid von Martens natur och sätt att fungera och handla.¹⁷¹ Arvid von Martens nämner dock inte mycket i sin dagbok om de konflikter som fanns mellan honom och ledningen.

Beslutet försvårades ytterligare av de ekonomiska faktorerna. När Arvid von Martens tjänstgjorde inom Frälsningsarmén kunde han försörja sin familj eftersom både han och hustrun hade en stadigvarande frälsnings-

¹⁶⁷ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 22.2.2007.

¹⁶⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.10.1942.

¹⁶⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.9.1940.

¹⁷⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9.4.1942.

¹⁷¹ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 22.2.2007; Jfr Könönen 1964, 319, 329, 331, 344.

officerstjänst med en regelbunden inkomst, tillika med ett boende i de s.k. officershemmen som stods till buds i de olika kårerna där de tjänstgjorde. Han steg ut den ordnade vardag som hörde till en frälsningsarméofficer, liksom det skyddsnet som ett arbete i Frälsningsarméns tjänst erbjöd. Arvid von Martens själv förstod följderna av sitt säregna val att avstå från denna grundtrygghet. Han kunde ändå inte avvika från sitt beslut eftersom han upplevde att det betydde att följa Gud. En brytning med officerslöftet betydde dock inte nödvändigtvis att Arvid von Martens skulle fjärma sig från Frälsningsarmén, dess ideologi och verksamhet. Det fanns mycket hos Frälsningsarmén som Arvid von Martens uppskattade och ville hålla kvar. Frälsningsarmén ville givetvis undvika s.k. avhopp från samfundet. Det var därför dessa förbundslöften fanns. Men Arvid von Martens var inte den första frälsningsofficer som hade tagit ett beslut om att bryta upp. Det fanns andra både före och efter honom som av olika skäl avsåg sig dessa löften.¹⁷²

Förhållandet mellan Frälsningsarméns ledning och Arvid von Martens var ändå mycket spänt efter denna händelse. Kontakten till de s.k. officerskamraterna var dock fortsättningsvis god. Han visste att han kunde gå till Templet om han så önskade och han kände sig fortsättningsvis som en frälsningssoldat inombords. Beslutet att lämna officersskapet möjliggjorde att han kunde satsa på evangelisationen i den ekumeniska anda som han upplevde så tilltalande. Han upplevde att Gud kallade honom in i nya uppgifter.¹⁷³

Uppenbart är att Arvid von Martens led samvetskval över sitt val. Eftersom han hade ordinerats vila reste han, under månaden som följde, till bibelhemmet Vivamo i Lojo för att vila upp sig. Här studerade han ivrigt sin bibel och sökte Guds ledning och bekräftelse ifråga om det beslut som

¹⁷² ÅKA Intervju med Petter Kornilow respektive Raili Palmunoksa 28.2.2008.

¹⁷³ von Martens 1947, 93-94; von Martens 1966, 9; Melin 1992, 39; Krigsropet 10:1979.

egentligen redan var taget. Han fann bibelorden i Fil. 4:6–7 som blev honom till hjälp.¹⁷⁴ Löftet ”gören eder inga bekymmer” var exakt den tröst och den vägledning han så innerligt behövde inför detta livsval. Styrkt av dessa bibelord tog han sitt beslut och uppbrottet med frälsningsofficerskapet var ett faktum.¹⁷⁵ Det är uppenbart att han var lättad eftersom han inte hade mått riktigt bra.

¹⁷⁴ ”Gören eder intet bekymmer, utan låten i allting edra önskningar bliva kunniga inför Gud genom åkallan och bön, med tacksägelse. Så skall Guds frid som övergår allt förstånd, bevara edra hjärtan och edra tankar, i Kristus Jesus.”

¹⁷⁵ Melin 1992, 38-39.

4 FRI EVANGELIST OCH HJÄLPARBETARE 1937–1944

Under åren 1922–1929 hade Arvid von Martens tjänstgjort som soldat i Frälsningsarmén. De sju följande åren, 1930–1937, hade han varit officer i kårer runt om i landet. Den period som följde efter hans utträde ur Frälsningsarméns uppgifter bestod också av sju år. Mellan åren 1937 och 1944 skulle han ägna fyra år åt värvet som fri evangelist innan fortsättningskriget. De tre återstående åren skulle fyllas av förkunnelse och hjälparbete i bl.a. ett fångläger. Han omtalade dessa perioder i sitt liv som sju-årsperioderna – fullkomlighetens siffra i Bibeln – som trots svåra stunder varit honom till välsignelse.

4.1 Som kringresande evangelist

Åren 1937–1944 var en period full av prövningar. Mellan tidsperioderna som frälsningssoldat och nattmissionär inföll nämligen krigstiden. Finland skulle dras med i kriget i två repriser: Vinterkriget och fortsättningskriget, med endast en kort fredsperiod emellan.¹⁷⁶ Det var dock inte enbart omständigheterna under kriget som skapade spänning och oro. Arvid von Martens och hans familj genomlevde svåra tider redan åren innan själva krigsutbrottet och orsakerna därtill står att finna på annat håll.¹⁷⁷ Det var

¹⁷⁶ Meinander 1999, 174-285. Se även Uppslagsverket Finland [del 5] 2007, 103-105, 416-420; Uppslagsverket Finland [del 3] 1985, 557-559; Nationalencyklopedin [vol.6] 1991, 289-290.

¹⁷⁷ Under krigsåren (1942-1944) var de von martenska barnen för en tid placerade i olika fosterfamiljer i Axvall i Sverige. Kate von Martens bodde tillsammans med dottern Margret hos kyrkoherden för Norra Vings församling utanför Skara. Paul von Martens bodde på en bondgård i Gatebo. Peter von Martens bodde på en herrgård i samma region. Heidi von Martens föddes under denna period (10.6.1944). Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.4.1940, 23.4.1940, 6.5.1940; se även ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18–21.4.1944; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 8.2.2008. Brodern Hans stupade vid

först och främst Arvid von Martens definitiva beslut om att bryta sitt frälsningsofficerslöfte och bli fri evangelist som hade gett upphov till hårda troskamper. Hans beslut hade försatt familjen i en ekonomiskt svårhanterlig situation. Efter att han emottagit farvälordern från Frälsningsarmén i mars 1937 gick han in i rollen som evangelist på heltid. Arvid von Martens kallade sig fri evangelist, för han var inte knuten till något samfund, och föredrog beteckningen evangelist framom predikant.¹⁷⁸ Han hade varken fast arbete eller bostad till en början. Det fanns en tydlig underton av sorg i hans val att bli förkunnare på heltid, för han led för sin frus och sina barns skull. Han ansvarade trots allt för sin familj, bestående av tre små barn. Det blev hustrun Kate som tog hand om både försörjningen och fostran av barnen. Trots att hon så småningom fick tjänst på Automobilägarnas ömsesidiga försäkringsbolag var familjens ekonomi mycket knapp.¹⁷⁹

Ungefär vid samma tidpunkt som uppbrottet från Frälsningsarmén, år 1937, fick Arvid von Martens en bitjänst som sekreterare för ”Kommittén för flyktinghjälp”. Här engagerade han sig speciellt i de judiska flyktingarnas situation.¹⁸⁰ Detta avlastade hustruns ansvar för familjen något. Familjen emottog regelbundet penninggåvor från olika håll. Han såg detta som Guds direkta omsorg om honom och hans familj.¹⁸¹ Med facit i hand såg Arvid von Martens på tiden som förkunnare som en av de svåraste perioderna i sitt liv.

Viborg (22.8.1941). Tomt i dagboken med anledning av broderns död. Se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 21–26.8.1941.

¹⁷⁸ Han gjorde det under namnet Arvid Martens, utan prefixet von.

¹⁷⁹ Kate von Martens hade tjänst vid Automobilägarnas ömsesidiga försäkringsbolag fr.o.m. år 1938 ända fram till år 1944. Under 1940-talet arbetade hon även en tid som kanslist i Zilliacuska skolan. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

¹⁸⁰ von Martens 1966, 7-17; Nuori Kansa 8:1989.

¹⁸¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.12.1938.

Under denna första s.k. evangelistperiod hörde Arvid von Martens till den grupp som på frivillig basis missionerade i huvudstadsregionen.¹⁸² Detta gav familjen en grundförsörjning. Han företog predikoresor tillsammans med ett par evangelistkollegor.¹⁸³ Han färdades med cykel till möten i de byar och städer som låg strax utanför Helsingfors. Innan mötesserierna hängde Arvid von Martens själv ut affischer med information om dessa möten.¹⁸⁴ Predikoresorna omfattade hela Svenskfinland.¹⁸⁵ Predikoresorna tog ofta ett par veckor i anspråk eftersom mötesserierna ofta gick i perioder.¹⁸⁶ Som möteslokaler användes skolor, sockenstugor, kyrksalar och församlingshem.¹⁸⁷ Ibland samlades man hemma hos någon.¹⁸⁸ Det var oftast Arvid von Martens som ledde själva mötet, alternativt var kallad som talare. Det hände sig också att han enbart var närvarande vid mötet. Arvid von Martens var känd för att tala med eld och inspiration och förbönerna bads sent in på natten. Mötena var öppna för alla. Mötesfrekvensen var tät.

¹⁸² Predikoresorna var likadant uppbyggda under de bägge evangelisationsperioderna, d.v.s. från april 1937 till februari 1940 respektive från juli 1940 till juni 1941. En del nothänvisningar som här används för att beskriva resorna under åren 1937-1940, är dock i själva verket tagna från den senare evangelistperioden. Eftersom dessa två perioder i praktiken är identiska, när det gäller predikoresornas syfte, utformning och destination, väljer jag att presentera verksamheten i ett och samma avsnitt. En del av nothänvisningarna anspelar dock på den senare evangelistperioden, som p.g.a. kriget återupptogs sex månader efter att den första perioden avslutats. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7-16.3.1941.

¹⁸³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 24.9.1944.

¹⁸⁴ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 27.9.1940, 22.11.1940.

¹⁸⁵ I utbudet av mötesplatser eller -orter finns bl.a. Hagalund, Långvik, Träskby, Lojo, Karis, Kyrkslätt, Ekenäs, Lappvik, Hangö, Bjärnä, Åbo, Sjundeå, Borgå, Dickursby, Åggelby, Hyvinge, Kyrkslätt, Malm, Tammerfors, Seinäjoki, Ylistaro, Vasa, Kaskö, Närpes, Kristinestad, Jeppo, Bennäs, Jakobstad, Kronoby och [Gamla] Karleby omnämnda. Se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1937-1941.

¹⁸⁶ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.11.1940, 24.11.1940, 1.12.1940, 4.12.1940, 8.12.1940. Regelbundet återkommande noteringar från perioden 19.9.1940-2.5.1941.

¹⁸⁷ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.1.1938.

¹⁸⁸ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4-5.12.1940, 7.12.1940.

Dessa möten var ibland tvåspråkiga, något som Arvid von Martens upplevde vara tungt p.g.a. sin dåliga finska.¹⁸⁹ Mötena var ofta välbesökta.¹⁹⁰

Under predikoresorna stod inte enbart böne- och missionsmöten i fokus. De möjliggjorde även evangelisation i form av personliga samtal och vittnesbörd. Att besöka sjuka eller träffa privatpersoner hörde också till Arvid von Martens uppdrag som evangelist. Han läste ur Bibeln, bad och samtalade med dessa människor. Dagarna var fyllda av dessa uppdrag.¹⁹¹ Här ingick även skolbesök.¹⁹² Arvid von Martens hade blivit van vid evangelisationsarbete under tiden som frälsningssoldat och -officer. Det hörde till de uppgifter han tyckte allra mest om. Han såg alltid en möjlighet för individen att omprioritera både sina tankar och handlingar. Han värnade därför om mötet med dessa människor. Det gav honom en känsla av samhörighet som gjorde att uppgiften som evangelist kändes meningsfull.

4.1.1 Engagemang i Bönelänken och Andreasbröderna

Predikoresorna gick i perioder. Bönen fortsatte att utgöra ett av hans viktigaste arbetsredskap och han litade fullständigt på dess kraft.¹⁹³ Han engagerade sig i arbetet med förbönsnätverket Rengas, som på svenska gick under namnet Bönelänken.¹⁹⁴ Han var en av initiativtagarna bakom verk-

¹⁸⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.9.1940.

¹⁹⁰ Arvid von Martens egna noteringar kring deltagarantalet följde ett mönster: ”icke mycket folk” betydde, enligt hans skala, ca 30 närvarande; ”ovanligt mycket folk” eller ”fullpackad lokal” innebar ca 60 närvarande eller mera. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 30.10.1940, 19.11.1940, 22.11.1940, 24.11.1940 och 3.12.1940. Se även ÅAB Arvid von Martens dagböcker maj 1941.

¹⁹¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.12.1940, 5-7.3.1941.

¹⁹² Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3-5.12.1940, 31.1.1941, 26.2.1941.

¹⁹³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 13.4.1938.

¹⁹⁴ Den förbönsverksamhet som beskrivs här sträckte sig över hela evangelisationsperioden, vilken innefattar åren 1937-1941. Verksamhetens form och funktion var densamma under dessa år. De exempel och de nothänvisningar som anges i detta avsnitt är därför

samheten och en av de ledande krafterna i gruppen. Detta var ett engagemang som han höll fast vid under de år som följde. I förbönsgruppen i Helsingfors ingick både kristna män och kvinnor.¹⁹⁵ Till denna skara hörde hustrun Kate.¹⁹⁶ Hit hörde också Else Bäck som var den nattmissionär som Arvid von Martens flera år senare skulle kontakta med tanke på sin egen nattmissionärstjänst. Kontakten med henne etablerades alltså redan i slutet på 1930-talet via detta förbönsnätverk.¹⁹⁷ Böneringens arbete fokuserade kring olika böneteman, där bönerna för en nationell väckelse upplevdes som ett av de mest angelägna förbönsämnen.¹⁹⁸ Arvid von Martens var övertygad om att förbönen kunde få till stånd ett förändrat samhälle.¹⁹⁹ Gruppen samlades regelbundet i KFUM:s alternativt KFUK:s lokal i Helsingfors eller hemma hos Arvid von Martens.²⁰⁰

Inom detta s.k. förbönsnätverk började man med att trycka upp ett rundbrev som bar samma namn som förbönsgruppen. Rundbrevet gick officiellt under namnet *Rengas*. På svenska användes namnet *Bönelänken – tidskrift för bönelivets befrämjande och fördjupning*. Det var Arvid von Martens som blev dess ansvarige utgivare. Han skrev regelbundet artiklar och betraktelser i detta rundbrev. Det första numret utkom i augusti 1937. Mellan fyra till nio nummer av rundbrevet *Rengas [Bönelänken]* trycktes årligen och det postades åt prenumeranter runt om i landet. Under krigsåren låg dock verksamheten med rundbrevet nere. Tack vare spridningen av detta rundbrev fick förbönsämnen en större grupp förbedjare än den grupp som regelbundet träffades i Helsingfors. Här ingick bl.a. meddelanden från

tagna från hela denna period, eftersom mitt syfte är att beskriva verksamheten som sådan.

¹⁹⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.12.1940, 22.3.1941.

¹⁹⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.1.1938, 12.1.1938, 21.2.1938.

¹⁹⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.11.1938.

¹⁹⁸ De bibelord som fungerade som devis för denna förbönsverksamhet var Fil. 4:6-7. Det var även dessa ord som hjälpte Arvid von Martens att ta beslutet om att bryta med frälsningsofficerskapet.

¹⁹⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.12.1940, 28.9.1940, 28.12.1940.

²⁰⁰ Se *Rengas [Bönelänken] 1937-1941*; ÅAB Arvid von Martens samling, volym 31.

de olika lokala bönegrupperna och personliga erfarenheter samt en särskild spalt för förbön och tacksägelse. Förbönsverksamheten och tryckningen av rundbrevet finansierades med donerade medel.²⁰¹ Förbönsverksamheten hade också en rent praktisk, hjälpinriktad funktion där man fick till stånd konkreta hjälpinsatser för de människor man bad för.²⁰² *Rengas [Bönelänken]* kom med tiden att bli nattmissionens egen tidning.

Engagemanget i förbönsverksamheten inkluderade inte enbart arbetet med *Rengas [Bönelänken]*. Arvid von Martens engagerade sig på många olika fronter. Men speciellt en förbönsgrupp, som var ämnad för kristna män, framträdde mer än andra.²⁰³ Brödraföreningen förde samman likatänkande till bön och tacksägelse i en anda av ekumenik och enhet.²⁰⁴ Gruppen av dessa unga män från olika kristna trossamfund fick namnet Andreas-kretsen eller Andreasbröderna. Dessa grupper fanns över hela landet, bl.a. i Helsingfors, Borgå, Kyrkslätt, Kerava, Sibbo, Karis, Ilby, Köklaks, Täkter, Hangö, Kimito, Åbo, Pargas, Korpo, Kristinestad, Närpes, Pjelax, Kaskö, Nykarleby, Jakobstad och [Gamla] Karleby.²⁰⁵ Ungefär vid denna tidpunkt i slutet på 1930-talet valde Arvid von Martens börja använda pseudonymen Andreas. Orsaken till varför han valde just denna pseudonym torde ligga i att han jämförde sig själv med Jesu lärjunge Andreas, som var den av Jesu lärjungar som i Nya testamentet speciellt framställs som den lärjunge som "förde människorna till Jesus".²⁰⁶ Arvid von Martens ville göra samma sak. Han anknöt säkert även härmed till rollen som förbedjare.

²⁰¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.12.1940.

²⁰² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.1.1941.

²⁰³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 27.9.1940.

²⁰⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.2.1938, 29.9.1938.

²⁰⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 21.9.1940, 13.10.1940.

²⁰⁶ "Denne [Andreas] träffade först sin broder Simon och sade till honom: 'Vi hava funnit Messias.' Och han förde honom till Jesus" (Joh 1:41). Jfr "Glöm icke att din mission är blott att föra människorna till Jesus.", ur ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.9.1940. Sonen Paul von Martens fäster även uppmärksamhet vid valet av pseudonymen Andreas. Förutom ovannämnda förklaringsmodeller nämner han en del andra faktorer som kan ha spelat in. En bakgrundsorsak är den ryska flottans flagga, vars

4.1.2 Kallelseuppdraget klarnar

Arvid von Martens kom via sitt evangelistuppdrag i kontakt med de andliga strömningar som fanns i samhället under 1930-talet och han lät sig inspireras, och även influeras. Han utvecklade ett rikt kontaktnät med olika frikyrkliga riktningar vilket resulterade i ett ekumeniskt samarbete. Förbönskedjorna fick, som ovan påvisats, en väsentlig plats i hans liv, liksom bönelivet i stort. Hans religiösa vanor och bruk fick sin specifika karaktär med inslag från den väckelsefromhet som infiltrerade samhället strax före och under kriget. Arvid von Martens arbetsdag i egenskap av evangelist var välfylld, men fri till formen. Hans behov av fasta vanor blev därmed en nödvändighet för att hålla samman dagen och utnyttja den målmedvetet. Dagsrutinerna med den obligatoriska böne- och bibelstunden fortsatte som tidigare, men hans bibelstudier fördjupades märkbart och han åtog sig allt större avsnitt i Bibeln som han studerade noggrant.²⁰⁷ I en del av dagböckerna finns listor, skrivna på tyska, över olika bibelord som han studerade, tillika med de böner han bad i anslutning till dem.²⁰⁸ Han antecknade sina inre upplevelser och de ”befallningar” han upplevde att han fick. Han litade fullständigt på att Gud kunde leda honom i vardagen på detta sätt. Han använde sig dagligen av detta metodiska sätt att studera sin bibel och konsekvent föra bok över böner och bönesvar. Han hade ett särskilt intresse för biografier över framstående kristna personligheter. Han läste dessutom flitigt all slags andlig litteratur, där bl.a. William och Catherine Booth,

symbol var Andreas-korset. Rysslands respektive den ryska flottans skyddshelgon var likaså Andreas. Här betonar han det indirekta inflytande som fadern Friedrich Martens och dennes position inom den ryska flottan kan ha haft för Arvid von Martens val av pseudonym. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

²⁰⁷ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.1.1939.

²⁰⁸ Arvid von Martens använde tyska termer. Hans schematiskt förda bönelistor innehåller kolumner för: alla lästa bibelord [Gottes Wort]; alla böner [Gebet]; alla befallningar och ingivelser [Befehl und Ausführung] samt ”frukterna” eller resultatet [Frucht/ Resultat]. Se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1938.

Hudson Taylor, Stanley Jones, Oswald Chambers, John Bunyan, John Wesley, Ronald Fangen och Ole Hallesby hörde till favoriterna.²⁰⁹ Arvid von Martens teologiska tänkande influerades därför starkt av dessa personer och deras texter.

När det gäller hans personliga trosutveckling har perioden som fri evangelist en alldeles särskild betydelse. I och med Arvid von Martens brytning med frälsningsofficersuppdraget och hans byte av andlig kontext kom hans tankar angående det s.k. andedopet att bli allt mera påtagliga. Han skapade kontakter utöver samfundsgränserna och erfor ett utbyte av religiösa erfarenheter och upplevelser. Under åren som följde började han använda en religiös vokabulär som i allt större utsträckning än tidigare var influerad av den karismatiska väckelsen.²¹⁰ Han kom allt oftare i kontakt med dessa karismatiska kretsar. Han bad i sina förböner för sin egen del om att få bli andedöpt och få fyllas med den helige Ande för att inifrån känna sig delaktig i Guds frälsningsplan. Detta var en andlig erfarenhet som han kände att han saknade i sitt liv som troende. Han var övertygad om att upplevelsen skulle fullkomna hans omvändelse och stärka hans andliga liv.

I samband med en omvändelse har man möjlighet att gå över en gränslinje som, enligt Leif-Göte Björklund, kunde definieras som en gränslinje mellan ”hedning och troende” – och därmed genomgå en förvandling. Exempelvis den metodistiska förkunnelsen, som Björklund beskriver i sin avhandling, *Rikssvenska metodistpredikanterns betydelse för metodistkyrkans framväxt och utveckling i Finland 1880–1923* (2005), kretsar långt kring begreppen *conversion* eller omvändelse. John Wesley, metodismens grundare, definierade omvändelsen “thorough change of heart and life from

²⁰⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 13.4.1938; ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

²¹⁰ Han återkommer i sina dagböcker regelbundet till det han kallar för ”eldens och lidandets dop”, ur ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.1.1941, 11.1.1941, 2.2.1941, 5.2.1941, 21.3.1941, 3.6.1941, 9.6.1941, 12.6.1941, 14.6.1941.

sin to holiness”. Wesley talade dock oftare om rättfärdiggörelse och pånyttfödelse. Frälsningsverket eller frälsningens väg tar sig uttryck i bl.a. punktuella händelser och radikalt nya tillstånd i det kristna livet.²¹¹

Fastän Arvid von Martens omvändelse inte förläggs till den metodistiska sfären kan man ändå finna samma element i omvändelsen och samma brytning med det gamla livet och vanorna samt inträdandet i något nytt. Bloch-Hoell (1956) betraktar omvändelsen som ett verk av människans fria vilja efter det att Guds ande framkallat ånger i människans samvete. Efter människans omvändelse följer en, enligt Bloch-Hoell, icke-teologiskt genomtänkt distinktion mellan rättfärdiggörelse och andefödelse, eller nyfödelse, där den senare framför allt anses vara en av människan personligt gjord erfarenhet. I de religiösa kretsar där ovannämnda synsätt betonas måste nyfödelsen vara en empiriskt konstaterbar erfarenhet i människan.²¹² Till denna personligt gjorda erfarenhet knyts därefter ett heliggörande av människan.²¹³ Den traditionellt lutherskt tillräknade rättfärdigheten räcker alltså inte i sig som kriterium på nyfödelse enligt ovannämnda synsätt.

Arvid von Martens återgav i sin dagbok en särskild upplevelse som hade anslutning till hans kallelse och omvändelseprocess:

Den impulsiva Petrus fick namnet Kefas, Klippan, från vår Mästare. Den högmodiga Arvid fick namnet Lillebror från vår Mästare. Hjälp mig att fröjdas över om jag som 'Lillebror' kan få vara en kanal för Dina välsignelser till människor.²¹⁴

Den händelse som jag här syftar på är den andliga erfarenhet som av allt att döma var den viktigaste i Arvid von Martens trosutveckling efter själva omvändelseögonblicket den 30 april 1922. Händelsen är på alla vis mycket

²¹¹ Björklund 2005, 41, 43; Tyson 2001, 35.

²¹² Bloch-Hoell 1956, 334-337.

²¹³ Eldebo 1997, 153.

²¹⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20-21.12.1940.

viktig för vid en närmare granskning av både hans dagbok, och hans bibel, framkommer det att de innehåller anteckningar därom.²¹⁵ På första uppslaget i hans bibel står nämligen följande rader:

- Frälst d. 30.4.1922 omkr. kl. 22 på Frälsningsarmén, Nylandsg. 40.
- Mottagit helgelsen i tro 1929 lite före kl. 1 (13) på FÅA.
- Döpt i Ande d. 3.12.38 omkring kl. 22 hos Stenlund i Alisundet.²¹⁶

Den händelse som Arvid von Martens här anspelade på utspelade sig i slutet på 1930-talet, mitt under hans period som kringresande evangelist. Frälsningsupplevelsen fick härmed nya dimensioner. Omvändelsen kompletterades på ett andligt plan i form av en s.k. andeuppfyllelse. Redan i slutet av november 1938 skrev han i sin dagbok om hur han bad för andedopet för egen del.²¹⁷ Två veckor senare – i samband med en serie möten som hölls i Kristinestad dit han var kallad som predikant – hade han en andlig upplevelse i samband med ihärdig bön. Händelsen utspelade sig sent en kväll i en liten fiskarstuga strax utanför Kristinestad. Arvid von Martens upplevde som om ”en ström av himmelskt ljus” flödade över och genom honom. Han föll på knä och kände att han förlorade begrepp om tid och rum. Han hörde en inre röst tala till honom. Den uppmanade honom att vara stilla.²¹⁸

Min själ hungrade efter denna erfarenhet, inte för att jag ville
uppleva en salig berusning, utan för att jag kände mig tom och

²¹⁵ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 21.11.1938, 3.12.1938, 21.3.1947. Se även von Martens 1966, 20-23.

²¹⁶ Arvid von Martens bibel.

²¹⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 21.11.1938.

²¹⁸ Nuori Kansa 8:1989.

oförmögen till ett levande kraftförmedlande vittnesbörd om Jesu härlighet och makt. Först blev min själ tömd på allt eget samtidigt som en underbar stillhet och helig tystnad bemäktigade hela min varelse och jag kände hur jag krympte ihop.²¹⁹

Följande bibelvers kom för hans inre: ”På den dagen skolen I förstå, att jag är i min Fader och att I ären i mig och att jag är i eder” (Joh. 14:20). Han tolkade omständigheterna kring denna händelse noggrant och erfarenheten kom att utgöra en viktig milstolpe för hans tro och kallelse. I hans dagbok återger Arvid von Martens händelsen så här:

På den dagen. Ja, jag förstod som aldrig tidigare det som en gång skett, det som nu blivit verklighet: Sonen i Fadern, jag i Sonen, Sonen i mig. Den natten fick jag ett nytt namn: 'Du skall vara allas broder. Som sådan vill jag göra dig till välsignelse' .

Och jag skall giva honom ett nytt namn – ett namn som ingen känner utom den som får det.²²⁰

Herre hjälp mig att vara trogen det namn som du givit mig, Lillebror, den kvällen du döpte mig i Helig Ande. Tack för det namnet.²²¹

Arvid von Martens upplevde starkt att han i samband med denna händelse fick namnet Lillebror och han började kalla sig så ibland, bl.a. i sina brev och andliga alster.²²² Livet som troende hade nu fullbordats i enlighet med

²¹⁹ Församlingsbladet 22.5.1969.

²²⁰ ”Den som har öra, han höre vad Anden säger till församlingarna. Den som vinner seger, åt honom skall jag giva av det fördolda mannat; och jag skall giva honom en vit sten och ett nytt namn skrivet på den stenen, ett namn, som ingen känner, utom den som får det.” (Upp. 2:17)

²²¹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.12.1938, 21.3.1947, Arvid von Martens bibel. Se även von Martens 1966, 20-23.

²²² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.7.1943.

det han själv uppfattade var kärnan i omvändelsen, i termer av både förståelse och självupplevd gudskontakt. Det var ett viktigt argument för hans kallelseuppdrag. I och med denna erfarenhet hade hans kallelse konkretiserats. Arvid von Martens skulle vara allas broder och det var i denna roll han skulle vara till välsignelse. Han hade nu fått en inre visshet om vilken hans uppgift var. Han ville finnas till för de nödställda.

Arvid von Martens omvändelse är, enligt min uppfattning, mera frågan om en *process* än en plötslig händelse som kan förläggas till enbart ett tillfälle. Vägen till att helt och hållet förstå och omfatta frälsningsläran samt leva ut sin kristendom i sin vardag kan förläggas till loppet av några år. Omvändelsen genomgick utvecklingsetapper på både det rationella, emotionella och andliga planet. Omvändelseögonblicket kan ofta beskrivas i känslomässiga termer, vilka kan ta sig uttryck i rätt starka upplevelser som skälvrningar och känslan av genomströmningar i kroppen av något heligt och odefinierbart.²²³ Hos Arvid von Martens var det mera frågan om ett *medvetandegörande* av försoningsdöden. Omvändelseprocessens fullbordande bestod i att rationellt *förstå* försoningsdöden, men tillika *uppleva* den emotionellt och andligen. Redan vid tidigare tillfällen hade han upplevt att de kristna ägde detta ”något” som han själv inte hade. Vid omvändelsen ville han ta emot detta odefinierbara även om han upplevde en viss rädsla eller feghet. Han ville andligen *uppleva* och bli delaktig av den helige Andes kraft. På denna punkt kände han länge ett tomrum, trots att han via bönen redan hade etablerat en djup gudskontakt.

Efter några år som praktiserande kristen erfor Arvid von Martens därmed ett medvetandegörande när det gäller försoningsdöden och dess

²²³ Eldebo 1997, 71. Jämför bl.a. Frank Mangs beskrivning av sina erfarenheter kring andeuppfyllelsen. Se även Holm 1976, 81, 88; Eldebo 1997, 72. Nils G. Holm pekar på den omgivande och normgivande strukturens betydelse för inträffandet av en dylik erfarenhet. Litteraturen och kulten skapar enligt Holm de nödvändiga förutsättningar som behövs för det gemensamt egenartade i andeuppfyllelsens erfarenhet.

verkliga innebörd. Händelsen markerades också av en känslomässig aspekt – en upplevd andlighet – som han inte erfarit tidigare. I Eldebos doktorsavhandling om den samtida Frank Mangs och hans predikan redogörs för den inre processen i samband med omvändelsen.²²⁴ Frank Mangs beskriver sin egen omvändelse som en långsam och självständig erfarenhet som sträckte sig under ett och ett halvt år.²²⁵ För honom handlade det om att ”bli närvarande i en större verklighet med hela sitt väsen”.²²⁶ Det fanns också paralleller till erfarenheten av andedop och andeuppfyllelse hos Arvid von Martens. Samtidigt som Arvid von Martens omvändelse var både plötslig och absolut, följde en lång omvändelseperiod då han fostrades in i den kristna tron och ett regelbundet böneliv. Det var först i samband med det s.k. andedopet som han upplevde sig själv som ”pånyttfödd” i ordets egentliga mening. Hans omvändelseprocess var en verklig inre pånyttfödelse enligt honom själv. Efter omvändelsen och insikten om frälsningens budskap samt dopet i den helige Ande bröt han helt med sitt gamla jag och det som kännetecknat och karakteriserat hans liv och leverne innan. Nu tog den riktiga trosprocessen fart och bönelivet utformades i nya riktningar.

Arvid von Martens var övertygad om att den enda vägen till ett riktigt andligt liv var att andligen dö. Pånyttfödelsen gick ”genom död till liv”. Frank Mangs uttryckte det: ”Sann död innebar död åt det egna själviska jaget”.²²⁷ Den terminologi som används i samband med en omvändelseupplevelse av detta slag inkluderar bl.a. termer såsom ”väckt”, ”pånyttfödd”, ”nyfödd”, ”andedöpt”, ”andefödd” och ”andeuppfylld”. Enligt Eldebo inträder andeuppfyllelsen efter att människan insett livets tillkortakommanden och därmed utvecklats en längtan efter nyfödelsen. Det

²²⁴ Eldebo 1997.

²²⁵ Arvid von Martens stod i kontakt till Frank Mangs och hänvisade till denne i sina dagböcker. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.4.1943, 10.10.1943.

²²⁶ Eldebo 1997, 49-50.

²²⁷ Eldebo 1997, 251; Mangs 1922, 15. Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.7.1947.

är kanske främst fråga om en ren kvalitativ skillnad i det andliga livets genomslagskraft hos en människa mera än något annat.²²⁸

Nils G. Holm beskriver i sin doktorsavhandling *Tungotal och Andedop. En religionspsykologisk undersökning av glossolali hos finlandssvenska pingstvännen* (1976) andedopet som ”en helig erfarenhet av konkret slag”. Holm placerar denna erfarenhet i tiden efter en människas omvändelse och efter en människas dop i vatten. Innehållet i erfarenheten beskriver Holm som att människan får del av den helige Ande ”i överflödande mått”.²²⁹ I det traditionella andedopet intar tungotalet en väsentlig plats. Han beskriver andedopet som den övergripande andliga erfarenhet inom vars ram tungotalet finner sitt berättigade bruk. Tungotalets främsta funktion är därvidlag att konfirmera att andedopet tagit plats. Det egna tungotalet upplevs av individen såsom ingivet av Gud. Tungotalet förekommer ofta i förbönssituationer då tankar och ord kopplas till de helighetssymboler som tillhandahålls av traditionen.²³⁰ Holm redogör för synen på andedopet som resulterande i en av de nio nådegåvorna.²³¹ Enligt Holm är andedop och tungotal nödvändigtvis inte kopplade till varandra. Men han fastslår också att tungotalet i praktiken ofta förknippas med andedopet, antingen som en av de s.k. nio gåvorna, eller i funktionen att bekräfta att ett andedop ägt rum.²³² Holm antyder den spänning som råder mellan huruvida

²²⁸ Eldebo 1997, 250.

²²⁹ Holm 1976, 81-88; Holm 1997, 113-116.

²³⁰ Holm 1997, 113-116.

²³¹ Med de nio nådegåvorna avses de nådegåvor som nämns i 1 Kor 12:4-12: "Nådegåvorna är olika, men Anden densamma. Tjänsterna är olika, men Herren densamme. Verksamheterna är olika, men Gud är densamme, han som verkar i allt och överallt. Hos var och en framträder Anden så att den blir till nytta. Den ene får genom Anden gåvan att meddela vishet, den andre kan med samma Andes hjälp meddela kunskap. En får tron genom Anden, en annan genom samma Ande gåvan att bota, en annan får kraft att göra under. En får förmågan att tala profetiskt, en annan att skilja mellan olika andar. En kan tala olika slags tungotal, en annan kan tolka tungotal. Allt detta åstadkommer en och samma Ande genom att fördela sina gåvor på var och en så som den själv vill."

²³² Holm 1976, 83.

en människa måste ”arbeta sig upp till ett tillstånd” i kamp och prestation för att få andedopet, eller om ”andedopet är en gåva som man tar emot i tro”.²³³ Holm beskriver i sin avhandling hur typifierat ett andedop (och tungotal) fungerar i den täta sociologiska miljö som väckelsekristendom utgör: ”Varje person som vill ansluta sig till rörelsen får lära sig inse nödvändigheten av ett personligt upplevt andedop”. Med Hjalmar Sundéns rollteori analyserar Holm i sin avhandling hur de finlandssvenska pingstvännerna erbjuder människorna ”den mytiska rollen” att vara ”den i Anden döpte”, och att – genom den litteratur, de människor och andliga sammankomster som finns i denna sociologiska kontext – präglas till liknande erfarenheter och beteenden.²³⁴

Hos Arvid von Martens fanns ingen distinktion i synen på hur en omvändelse *bör* gå till. Andedopet var för honom ingen obligation, men det utgjorde ändå en viktig kraftkälla för det kristna livet. Han skrev ofta i sina dagböcker om andeuppfyllelsen som en upplevelse han erfarit. Han bad för sin egen del och för andras att den helige Ande skulle fylla dem med sin kraft och närvaro. Han markerade vikten av nyfödelse eller omgestaltning hos den väckta människan. Enligt honom föds en människa på nytt själsligen och omprioriterar således sitt liv, sina vanor och sitt tänkande. De uppgifter och de känslöstämningar som går att läsa ur Arvid von Martens upplevelse av andedopet är att det till en början mera handlade om en andeuppfyllelse än ett traditionellt andedop.

Tungotalet är ett element som jag inte har funnit hos Arvid von Martens under hans allra första tid som kristen eller under åren inom Frälsningsarmén. Istället framträder behovet av den helige Andes *närvaro* och *ledning* markant. Det var själva upplevelsen av att vara stärkt inifrån och känna Guds närhet som var det viktiga och inte ett specifikt behov av att

²³³ Holm 1976, 87; Eldebo 1997, 151.

²³⁴ Holm 1976, 88. Se även Sundén 1959.

tala i tungor. Han hade dessutom fått en helt annan andlig fostran i Frälsningsarmén, där närvaron av den helige Ande nog starkt betonades men i ett helt annat syfte. Inom Frälsningsarmén betonas den helige Andes ledning i vardagen och troslivet. Man växer andligen som människa tack vare den fortgående helgelseprocessen av rannsakan och botgöring.

Men trots denna bakgrund fick dock tungotalet så småningom en allt mera framträdande plats även i Arvid von Martens böne- eller fromhetsliv. Enligt honom var tungotalet själsligt uppbyggande och en viktig aspekt av hans relation till Gud. Via tungotalet upplevde han att den helige Ande ledde hans förstånd och hans tunga.²³⁵ Tungotalet förlades dock främst utanför hemmet, till religiösa sammankomster som hade s.k. karismatiska inslag. Här levde han konkret ut den glädje han kände i livet som troende i både gester och tal, utan att desto mera framhäva och förtydliga dessa upplevelser. Via dessa erfarenheter upplevde han en gemenskap med Gud, vilket för honom var det väsentliga. Han kunde likaså uppleva den helige Andes ledning under sina privata bönestunder då han fick saker och ting dikterade för sig via en inre röst. Han lade här tyngdunkten på själva känslan av andeuppfyllelse. I dessa fall var det alltså inte fråga om s.k. glossolali. För honom var andedopet först och främst en bekräftelse på den helige Andes närvaro. Arvid von Martens hade därmed uppnått eller erhållit en djupare förståelse för det kristna livet och frälsningens egentliga innebörd samt känt Guds ingripande i sitt liv. Behovet av att leva ut sin tro och andlighet hade alltså rent emotionella aspekter, utöver de rationella aspekter som kännetecknade hans allra första tid som omvänd.

Det råder delade meningar huruvida Arvid von Martens skulle ha låtit döpa om sig i vuxen ålder. Sonen Paul von Martens hävdar bestämt att fadern kände sig starkt kallad därtill av både trosfränder, andra evangelister och predikanter. Detta framkommer likaså i Arvid von Martens dagböcker

²³⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 14.2.1953.

där speciellt hans behov av andedopet och andra gränsöverskridande erfarenheter framträder starkt. Arvid von Martens rörde sig i kretsar där både andedop, med tillhörande tungotal, och vuxendop var vanliga företeelser. Det finns därför en oklarhet om hur det egentligen låg till med hans eget vuxendop. Ifall ett vuxendop hade ägt rum höll Arvid von Martens en mycket låg profil kring detta, i synnerhet utanför de kristna kretsarna. Brodern Leo von Martens tillbakavisar dock detta antagande. Han intygar att Arvid von Martens accepterade vuxendopet som ett led i trosprocessen, men menar ändå att brodern sist och slutligen inte skulle ha döpt om sig. Det var därmed fråga om ett val som Arvid von Martens skulle ha gjort.²³⁶

Arvid von Martens hade en tendens att anamma frikyrkliga inslag i sitt fromhetsliv, men när det gäller samfundstillhörighet förblev han medlem i den evangelisk-lutherska kyrkan och en ”evig frälsningssoldat i sitt hjärta”.²³⁷ Han tog intryck från och lät sig inspireras av den karismatiska väckelse som fanns i exempelvis pingströrelsen, utan att för den delen bli en del av denna frikyrkliga gren. Han besökte regelbundet pingströrelsens möten. Men han var inte knuten till den karismatiska väckelsen eller till den täta sociologiska miljö som denna väckelsekristendom utgör på annat sätt än via ett allmänt intresse. Han tilltalades dock av den upplevelsebetonade kristendom som företrädades där. Liknande erfarenheter som den han hade haft i Kristinestad år 1938 fick han senare i samband med konferenser, bönedagar och ”böneveckoslut” samt andra frikyrkliga sammanhang.²³⁸ Arvid von Martens upplevelser av andeuppfyllelse var alltså i det avseendet knutna till sammankomster och miljöer av dylikt slag. Detta bestyrker teorin om att erfarenheter av detta slag hos honom – åtminstone delvis – var frammanade av den miljö han befann sig i, av de förväntningar

²³⁶ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 28-29.10.2008.

²³⁷ von Martens 1947, 93-94; von Martens 1966, 9; Melin 1992, 39.

²³⁸ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.4.1934.

som fanns bland deltagarna och ur den stämning som rådde och byggdes upp under veckoslut eller veckolånga vistelser eller s.k. *retreater* tillsammans med andra som trodde och tänkte på samma sätt. Han stimulerades troligen till dylika erfarenheter genom den andliga längtan som genomstrålade dessa tillfällen. Även om denna längtan fanns hos honom utanför den täta sociologiska miljö som retreaten representerade, blev denna längtan starkare och upplevelserna flera i samband med dem.

4.1.3 Influenser från frikyrkor och väckelser

Arvid von Martens var officiellt medlem av den lutherska kyrkan och deltog sålunda i evangelisk-lutherska sammanhang samt gick i gudstjänsterna. Han tilltalades även av den disciplin och ordning, liksom den hjälpverksamhet som karakteriserade Frälsningsarmén. Han fortsatte därför att besöka Templet och deltog i Frälsningsarméns s.k. helgelsemöten ganska regelbundet. Detta gjorde han främst tillsammans med sin hustru om än i mindre skala än tidigare.²³⁹ Han deltog även i Frälsningsarméns bibelstudiegrupp där han var en av de ledande krafterna.²⁴⁰ Frälsningsarméns starka betoning på människans skuld och Kristi försoningsdöd överensstämde dessutom väl med det han sökte. Han tilltalades av Frälsningsarméns andliga strävanden och synen på helgelsen. Han vidhöll därför samfundets värden livet ut. Botbänken förblev viktig, liksom den knästående bönen och det botgörande samtalet med Gud. Han fortsatte läsa *Krigsropet* och skriva artiklar i denna tidning. Han försvarade Frälsningsarmén när andra kritiserade den och talade i allmänhet om sig själv som en evig

²³⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 8.11.1938, 17.7.1938, 18.7.1938, 23.8.1942, 3.10.1943.

²⁴⁰ ÅKA Intervju med Jan Jungner 28.2.2008.

frälsningssoldat. Och visst var han en soldat i frälsningens tjänst, men efter brytningen med Frälsningsarmén på egna vägar. Uppbrottet hade alltså inte inneburit ett totalt avståndstagande från Frälsningsarmén.

Det fanns dock saker och ting i Arvid von Martens andliga liv som inte direkt kunde knytas till vare sig den lutherska kyrkans eller Frälsningsarméns läror, utan var frukten av den väckelsekristendom och de andliga strömningar som var aktuella just då. Han *kände sig* obunden samfundsmässigt sett och drogs till det samfundsfria och ostrukturerade. Han uppskattade alla former av religiösa tillställningar och möten där han fick tillfälle att känna Guds närvaro, vare sig det var i Frälsningsarméns tempel, hos baptisterna eller metodisterna,²⁴¹ i Andreaskyrkan,²⁴² Filadelfiaförsamlingen²⁴³ eller någon av de lutherska kyrkorna. Genom att delta i frikyrkliga sammanhang kom han i kontakt med andra likasinnade och samfundsöverskridande människor och fick leva ut sin andlighet, där målet var att få andlig näring och erfara gudsgemenskap. Dessutom fanns det en samhällsmedvetenhet och ett socialt engagemang – oftast i ekumenisk mening – hos de olika frikyrkliga samfundet som tilltalade honom. De frikyrkliga rörelserna hade en tendens att mobilisera sig på bred front för den sociala nöden i samhället.²⁴⁴ Han filtrerade sist och slutligen inte så mycket bland alla teologiska påståenden och dogmer. Det viktigaste var den andliga födan och den inre upplevelsen. Filtreringen skötte dock hustrun Kate om, som överlag förhöll sig betydligt mera kritisk och reserverad till exempelvis de karismatiska dragen.²⁴⁵

Bland de frikyrkliga samfund som Arvid von Martens uppskattade att besöka hörde Filadelfiaförsamlingen till de främsta, vid sidan av Fräls-

²⁴¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.5.1938.

²⁴² Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.2.1938. Andreaskyrkan grundades kring år 1880 men fick namnet först under 1920-talet. Eldebo 1997, 81-89.

²⁴³ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9.11.1941.

²⁴⁴ Björklund 2005, 310.

²⁴⁵ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

ningsarmén.²⁴⁶ Intresset för detta samfund blev större under åren som fri evangelist. Det var bl.a. aspekten av andlig frihet och rörlighet som tilltalade honom. En annan orsak till varför han drogs till Filadelfiaförsamlingen var samarbetet kring det ekumeniska förbönsarbetet. Intresset för de karismatiska inslagen – speciellt andedopet – blev dock föremål för konflikt i det von martenska hemmet. Makarna såg mycket olika på detta med samfundstillhörighet och andlighet.²⁴⁷ För Kate von Martens var det mera fråga om att tillhöra ett enda samfund och förbliva trogen detta samfund i både tro och handling. Kate von Martens hade förblivit trogen Frälsningsarmén sedan tonårstiden p.g.a. den fundamentala känslan av samvaro och liktänkande som för henne med största sannolikhet representerade något av en andlig familj. För Arvid von Martens del var det också fråga om att betona och eftersträva en andlig samvaro, men kriterierna var inte lika snäva. De andliga upplevelserna var inte beroende av samfund och läromässig kontext. Det väsentliga för Arvid von Martens var upplevelsen av Guds närvaro och den helige Andes ledning, tillika med en stund av andlig samvaro.²⁴⁸ Det var fråga om Guds ingripande i människors andliga liv.

På initiativ av Arvid von Martens samlades predikanter och pastorer från olika samfund i Helsingforstrakten till ett gemensamt böne- och brödrämöte i november 1940. Den ursprungliga idén med att samlas till gemensam bön fick han i samband med ett ekumeniskt möte i Johanneskyrkan. Vid det första s.k. predikantmötet var flertalet olika frikyrkliga samfund och evangelisk-lutherska församlingar från Helsingforstrakten representerade.²⁴⁹ I mötesprotokollet står Arvid von Martens antecknad

²⁴⁶ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.12.1940, 7.11.1941, 9.11.1941.

²⁴⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.12.1940, 30.1.1941.

²⁴⁸ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

²⁴⁹ I denna brödragrupp ingick representanter från olika frikyrkliga samfund och evangelisk-lutherska församlingar, bl.a. Salem, Frälsningsarmén, Filadelfia, Vapaa-

som ”Arvid Martens [fri]”. Detta blev upptakten till den tvåspråkiga brödragrupp som skulle samlas en gång i månaden.²⁵⁰ Det bestämdes att alla predikanter skulle vara välkomna till detta möte, även de predikanter från landsbygden som tillfälligt vistades i Helsingfors. Som möteslokal användes KFUM:s lokal i centrala Helsingfors, sedermera även Södra finska församlingens lokal på Högbergsgatan 10.²⁵¹ Medan verksamheten med Rengas [Bönelänken] och Andreasbröderna inbegrep troende män och/eller kvinnor från främst den evangelisk-lutherska kyrkan, bedrevs detta förbönsarbete i en liten krets av manliga predikanter från olika samfund. Denna ekumeniska brödragrupp var ett konkret resultat av Arvid von Martens samfundsöverskridande intresse och engagemang. Denna andliga öppenhet skulle prägla hans fromhetsliv och ekumeniska strävanden livet ut.

Redan under 1920 och 1930-talet hade en rad olika väckelser, däribland Radstockväckelsen, Keswickrörelsen och pingströrelsen uppmärksamats i samhället. Dessa hade sina historiska rötter i helgelseörelsen.²⁵²

kirkko, Missionsförbundet, Pykkänens församling och Helsingfors norra svenska församling. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.11.1940.

²⁵⁰ Bland mötesdeltagarna fanns även prof. Elis Gulin, pastor Harry Wentzel, Arvids bror teol.stud. Leo von Martens och Erik Ewalds. Arvid von Martens upprätthöll en regelbunden kontakt med Erik Ewalds. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.3.1941, 5.9.1942, 21.9.1942, 27.9.1942.

²⁵¹ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.12.1940, 13.12.1940, 14.12.1940, 3.1.1941.

²⁵² Inspirerad av John Wesley's helgelselära och skrifter - däribland hans banbrytande arbete *A Plain Account of Christian Perfection* (1872) - startade Sarah Worrall Lankford år 1836 möten för främjande av helgelse i New York. År 1859 utgav Lankford boken *The Promise of the Father*. Denna skrift kom senare att inspirera Catherine Booth. Presbyterianen William Boardman genomförde också stora helgelsekampanjer vid vilka han spred sin skrift *The Higher Christian Life* (1858). Som en följd av denna väckelse bildades så småningom Nationella Helgelsesällskapet. Konferenser hölls i Broadlands respektive Oxford år 1874 och i Brighton respektive Keswick år 1875. På den sistnämnda platsen blev the Keswick Convention högkvarter för den brittiska helgelseörelsen. De årligen återkommande Keswick-mötena fick sin början här. Keswickrörelsen var med andra ord ett resultat av helgelseörelsen. Helgelseörelsen har sedermera resulterat i bildandet av en rad trossamfund och missionsorganisationer. Se Finney 1928; Dayton 1987; Linderholm 1924. Se även Ekstrand 1993, 20.

Detta var en väckelserörelse som i grunden byggde på John Wesleys helgelselära enligt vilken människans frälsningsväg bestod av tre faser: syndainsikt, ånger och frälsning.²⁵³ De människor som drogs till Radstockväckelsen och Keswickrörelsen hade en fokusering på bibelstudier, bön och väntan på Kristi återkomst, medan pingströrelsen attraherade människorna med sin exklusivitet och sina angloamerikanska drag.²⁵⁴

Oxfordgrupprörelsen hade ungefär samtidigt kommit till Finland via de inflytelserika finländare som hade besökt rörelsens möten utomlands. Detta hade gjort Oxfordgrupprörelsen både känd och respekterad bland finländarna i allmänhet, samtidigt som dess radikala och aktiva framtoning väckte debatt och kritik i vissa kyrkliga kretsar. Även litteraturen samt spridda notiser och artiklar i den kyrkliga tidningspressen bidrog till att rörelsen fick fotfäste.²⁵⁵ Bland de andliga väckelser som karakteriserade det finländska samhället vid denna tidpunkt hörde Keswick- respektive Oxfordgrupprörelsen till de mest framträdande.²⁵⁶ I rollen som kringresande evangelist rörde sig Arvid von Martens i dessa samfundsfria, väckelseinspirerade och ekumeniskt inriktade kretsar. Keswick- och Oxfordgrupprörelsen var vid denna tidpunkt, strax innan krigsutbrottet år 1939, på höjden av sin glansperiod tack vare sina ansatser att motarbeta den andliga och den sociala nöden.

²⁵³ Dayton 1987, 46.

²⁵⁴ Eldebo 1997, 66.

²⁵⁵ Ekstrand 1993, 1, 35-36, 113-115.

²⁵⁶ Oxfordgrupprörelsen är den rörelse som utgick från den amerikanske, lutherska prästen Frank N.D. Buchman (1878-1961). Buchmans personliga och andliga utveckling, som låg som grund för rörelsens teologiska utformning, influerades främst av kontakten till bl.a. evangelisterna Dwight L. Moody, John R. Mott, Henry Drummond, Robert E. Speer och Robert P. Wilder. Den världsvida missionsvision som kännetecknade Motts och Speers undervisning om de fyra absoluten, d.v.s. absolut ärlighet, renhet, osjälviskhet och sanning, inspirerade Buchmans teologi. Buchmans teologiska utveckling tog likaså intryck av Keswick-rörelsen. Buchman emottog dessutom impulser i samband med sitt arbete vid olika amerikanska universitet under 1910-talet. Samvaron och diskussionerna med bl.a. F.B. Meyer gjorde Buchman uppmärksam på vanan med den stilla stunden. Ekstrand 1993, 1, 17-21, 28-29; Eldebo 1997, 166-167; Driberg 1964, 33.

Oxfordgrupprörelsens målsättning var att nå ut till alla människor med sin metodik oberoende av kyrko- och samfundstillhörighet. Rörelsens språkbruk var enkelt och relativt icke-religiöst och därmed lätt att ta till sig och förstå för vem som helst i de olika samhällsskikten. Även den bildade klassen som stod utanför kyrkornas och samfundens verksamhet tilltalades och nåddes.²⁵⁷ I folkmun kallades den dock för ”de rikas frälsis” och ansågs understödjas av ”bättre folk”, vilket hade sin förklaring i att många kända profiler i samhället uppmärksammade rörelsen och dess strävanden.²⁵⁸ Utbytet över samfunds- och församlingsgränserna var rikt på andliga erfarenheter, men fritt från fastställda dogmer. Denna teologiska öppenhet tilltalade Arvid von Martens. Keswickrörelsen var kristocentriskt lagd och intresserad av andeuppfyllelse i sitt sätt att se på människan och hennes heliggörande.²⁵⁹ Tillsammans med hustrun Kate deltog han i de Keswick-möten som ordnades.²⁶⁰

I samband med dessa möten uppgick sammankomsterna till flera om dagen. De hade som syfte dels att införliva Keswick-ideologin, dels att fördjupa det andliga livet hos deltagarna. De faktorer som tilltalade Arvid von Martens var den kristocentriska utgångspunkten, synen på syndakänndomen och försoningen, tillika med den inre förnyelsen och helhjärtade överlåtelsen till Gud. Han anammade likaså bruket med den stilla stunden i fromhetslivet, med betoning på den helige Andes ledning, från Keswickrörelsen. Det var även under 1930-talet som han fick de första influenserna från Oxfordgrupprörelsen. Rörelsen baserade sig i många avseenden på Keswickrörelsens fromhetsliv och teologi, både när det

²⁵⁷ Ekstrand 1993, 89, 82

²⁵⁸ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

²⁵⁹ Eldebo 1997, 166; Driberg 1964, 33.

²⁶⁰ År 1938 ordnades ett svenskspråkigt Keswick-möte i Tölö kyrka i Helsingfors. Mötet var i själva verket inledningen på den vecka av bibelstudier, böne- och föredragsmöten som i regel kännetecknade Keswick-mötena och som främst ordnats med tanke på de lutherska prästerna. Se anteckning i ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1938, odat.

gällde den stilla stunden, bruket av självrannsakan och det inre samtalet med Gud, liksom betoningen av den helige Andes ledning. Keswickrörelsen hade med andra ord inspirerat och influerat Oxfordgrupprörelsen. Intrycken från helgelseörelsen var naturligtvis också många.

Morgonväkten eller den s.k. stilla stunden hade starkt betonats inom Keswickrörelsen av bl.a. evangelisten F.B. Meyer. Oxfordgrupprörelsens grundare Frank N.D. Buchman hade influerats av detta bruk. Denna stund av stillhet och inre samtal med Gud blev mycket betydelsefull för Buchmans eget andaktsliv. ”I stillheten befrias sinnet från synd, stress och allt som förhindrar koncentrationen på det gudomliga. I stillheten”, hävdar Buchman och Oxfordgrupprörelsen, ”talar Guds Ande direkt till människans själ”. Även hos metodismens grundare John Wesley återfanns denna andaktsform, liksom hos kväkarna.²⁶¹ Keswick- och Oxfordgrupprörelsen bar i själva verket på ett metodistiskt arv när det gäller den antropocentriska synen att människan är kapabel att genomgå en livsförvandling. Det centrala blev individen och hans utveckling, tillika med gruppen och dess dynamik. Guds ledning kunde man nå i samband med dessa stilla stunder då man, ensam eller i grupp, rannsokade sitt inre, men tillika tog emot Guds instruktioner och antecknade dem. Enligt Keswick- och Oxfordgrupprörelsens metoder skulle synden konkret och öppet bekännas.²⁶² Den stilla stunden var främst tänkt att förläggas till morgonen, men fick med tiden allt mera formen av en allmän andaktsstund som kunde upprepas under dagens lopp. Av rent praktiska skäl förlades den stilla stunden dock oftast till morgonen, eftersom den uppmanade till stillhet och bön samt en fokusering på dagen och dess uppgifter. Det kunde ses som en god kristen vana att inleda dagen så, fylld av medvetenhet och inriktning, åtföljd av bibelläsning och bön – där man värnade om kontakten till och upplevelsen

²⁶¹ Ekstrand 1993, 30-32.

²⁶² Eldebo 1997, 168.

av det gudomliga. Det som markerade den stilla stunden var tanken på att människan i samband med den kunde höra Guds röst och erfara gudomlig ledning. Gud ledde de kristna i livets alla skeden, i stora avgöranden och i mindre beslut och handlingar. Genom sin ledning förverkligade Gud sin plan i varje människas liv. De tankar som man fick under den stilla stunden skrevs ner. Seden att sitta med papper och penna och teckna ned den helige Andes ledning under de stilla stunderna var därför viktig.²⁶³ Genom att anteckna de ingivelser man fått i samband med den stilla stunden kunde man bättre strukturera sin vardag och därmed även fungera utifrån det. Många föredrog att skriva ner sina tankar i små anteckningsblock eller bönehäften.²⁶⁴

Denna sed blev speciellt markant i Arvid von Martens bönerutiner. Ifall flera individer hade stilla stund tillsammans, jämfördes inom gruppen den ledning som var och en enskilt erhållit.²⁶⁵ En viktig sak i samband med den stilla stunden var med andra ord inslaget av delgivning. Man delade med sig av erfarenheter från sitt trosliv och talade fritt om sina gudsupplevelser, om sin längtan, om synd och nåd.²⁶⁶ Här ingick dels en be-kännelse, dels ett vittnesbörd där man bekände sin synd inför både Gud och människor. Detta skulle i sin tur skapa en inre andlig längtan hos åhörarna att utvecklas i sitt kristna liv. Tack vare delgivningen och vittnesbörden stärktes man i sin tro och fick bevis på Guds närvaro och ingripande i ens eget, och även i andra människors, liv. Oxfordgrupprörelsen fick dock ibland utstå en del kritik för att den gudomliga ledningen kunde betonas för markant. Den stilla stunden skulle alltså inte vara en form av andakt eller morgonväkt som hastigt gjordes undan – istället skulle den ge näring, inspi-

²⁶³ Ekstrand 1993, 57, 189-190; Segerstråle 1967, 12, 14, 28-29.

²⁶⁴ Hambro 1935, 74-75

²⁶⁵ Ekstrand 1993, 32; Walter 1932, 26-28; Aurola 1936, 11-12; Hambro 1934, 36; Strömstedt 1934, 31-33.

²⁶⁶ Ekstrand 1993, 33.

ration och ledning för de uppgifter som följde under dagen och föra en framåt både i det vardagliga och i det andliga livet. Seden med att hålla en stilla stund blev en mycket påtaglig vana i Arvid von Martens liv under åren som kringresande evangelist.

Det finns vissa element som utgjorde kärnan i Oxfordgrupprörelsens teologi. Den fullständiga överlåtelsen blev ett av rörelsens kännetecken. När man gav sig själv till Gud gjorde man det helt och hållet. Grupprörelsen ville dessutom att man i sitt andliga liv skulle sträva efter att ständigt granska sitt liv i ljuset av de fyra absoluten.²⁶⁷ Det var alltså fråga om en total omvärdering av ens liv och en brytning med det gamla livet för att helhjärtat kunna gå in i det nya, följt av en regelbunden självrannsakan. Det var mycket i Oxfordgrupprörelsens teologi som överensstämde med Arvid von Martens egen syn. Det gällde pånyttfödelsen och behovet av en total omvärdering, brytningen med det gamla livet och steget in i det nya, behovet av regelbunden stillhet och självrannsakan, etableringen av en gudsrelation och vården av denna samt känslan av att vara ledd i sin vardag och sina uppgifter. Det gällde tillika att fokusera på individen och själva gudskontakten samt att föredra det samfundsfria greppet framom det slutna.

En av de direkta anknytningspunkter som fanns mellan Arvid von Martens och Oxfordgrupprörelsen var kontakten till Svenska Studenters Kristliga Förening (SSKF). Redan år 1935 hade det inom SSKF uppstått flera bibel- och bönegrupper som i hög grad praktiserade Oxfordgrupprörelsens principer. Man höll stilla stunder, sökte Guds ledning och gjorde anteckningar, samtidigt som man delade erfarenheterna från sitt fromhetsliv. Trots att man inte direkt tog del av Oxfordgrupprörelsen, dess teologi och möten, blev *praxisen* med bl.a. den stilla stunden något som i hög grad brukades även utanför Oxfordgrupprörelsen. Det hörde liksom till "tidens anda" i många kristliga kretsar att anamma vissa andliga bruk i

²⁶⁷ Ekstrand 1993, 32.

fromhetslivet, bl.a. från Keswick- och Oxfordgrupprörelsen. Inom SSKF började man exempelvis med den s.k. torsdagsgruppen bestående av lek-män och teologiestuderande. I denna grupp ingick bl.a. Arvid von Martens bror, Leo von Martens.²⁶⁸

Upptäckten av denna koppling mellan Arvid von Martens och influenserna från Oxfordgrupprörelsen är både intressant och viktig. Bröderna stod varandra nära både på det personliga och på det religiösa planet. Oundvikligen hade Leo von Martens ett visst inflytande på Arvid när det gäller teologi och fromhetsliv.²⁶⁹ Detta torde ha väckt en nyfikenhet, eller rentav ett intresse, hos honom att utvecklas i en liknande riktning i sitt andaktsliv. Oxfordgrupprörelsen figurerade också i den kyrkliga tidningspressen och speciellt i de tidningar som Arvid von Martens regelbundet läste och uppskattade, däribland *Människovännen*, *Församlingsbladet* och *Kotimaa*.²⁷⁰ Dessa tidskrifter hade flera positivt hållna artikelsier om rörelsen och dess fromhetsideal.

Arvid von Martens koppling till Keswick- respektive Oxfordgrupprörelsen låg i detta livsskede med andra ord mera på en ideologisk basis, där fromhetsliv och -vanor inspirerades eller influerades framom att de byttes ut.²⁷¹ Det var alltså inte alls fråga om att Arvid von Martens skulle ha anslutit sig till någondera av rörelserna. Han hölls troget kvar i den evangelisk-lutherska kyrkan, men anammade frikyrkliga och väckelse-

²⁶⁸ Ekstrand 1993, 97-98.

²⁶⁹ Det bör betonas att Leo von Martens var teologiestuderande och utbildade sig till präst, vilket Arvid von Martens inte var. Leo von Martens: Sac.min.kand. 1942. Prästvigd 1942. Adj. i Norra sv. 1942-1951. Kaplan i Lovisa 1952-1956. Kyrkoherde i Lovisa 1956-1982. Teologer i Finland 1990, 387.

²⁷⁰ Se Ekstrand 1993. Redaktionssekreterare för Kotimaa var Veneri Louhivuori, känd oxfordprofil i Helsingfors och sedermera nattmissionens ledare. Hans positiva inställning inverkad av allt att döma på tidningens ställningstagande gentemot Oxfordgrupprörelsen. Ekstrand 1993, 209.

²⁷¹ Som en jämförelse kan exempelvis Frank Mangs relation till Oxfordgrupprörelsen nämnas. Eldebos tolkning är att "inget nytt perspektiv egentligen tillfördes honom, men [att] han fick nya nyanser och betoningar", Eldebo 1997, 96.

kristna inslag i sitt fromhetsliv och teologiska tänkande. Kate von Martens delade speciellt intresset för Keswickrörelsen med maken. Men när det gällde Oxfordgrupprörelsen gick åsikterna mellan makarna isär, trots en del direkta kopplingar mellan rörelserna. Hon förkastade Oxfordgrupprörelsens vana med att söka ledning och anteckna de ”gudomliga direktiven”.²⁷² Arvid von Martens var inte lika avvisande på den punkten. Det hände sig att Arvid von Martens deltog i Oxfordgrupprörelsens möten, om än mycket sällan. Han deltog exempelvis i det s.k. Karlbergmötet år 1939.²⁷³ I dagböckerna från evangelistperioden fanns noteringar från olika tillfällen, tillika med en del dokument från dessa oxfordmöten med bl.a. hans namnteckning.²⁷⁴ Han skrev i sin dagbok om de diskussioner han haft om ”oxford” med människor i sin omgivning. Han citerade de fyra absoluten och betonade den stilla stunden.²⁷⁵ Keswickrörelsen – men även Oxfordgrupprörelsen – hade otvivelaktigt en plats i Arvid von Martens andliga liv.

Jag återkommer till de anknytningspunkter som fanns mellan Arvid von Martens och Oxfordgrupprörelsen längre fram i undersökningen.²⁷⁶ Detta gör jag i samband med att han stiger in i värvet som nattmissionär under 1940-talet. Jag tangerar Oxfordgrupprörelsen i två repriser eftersom

²⁷² ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

²⁷³ Rengas 1:1939. Se även hänvisningar i Arvid von Martens dagböcker 6.12.1939. Oxfordmötet hölls på turisthotellet i Karlberg utanför Tavastehus 4-8 januari 1939. Detta s.k. house-party räknas som en av höjdpunkterna i den finländska grupprörelsens historia. Mötet var internationellt och samlade ett genomsnitt på ca 800 deltagare. Arrangörerna hade aktivt arbetat för att få med människor med olika ekonomisk, kulturell, politisk och social bakgrund. Mötet fokuserade sig kring de tre större samlingar som hölls varje dag med bön, bibelstudier och tal. Morgonens samling bestod av den stilla stunden. Allt var uppbyggt på oxfordmanér. I samband med detta möte intensifierades verksamheten i landet, vilken dock blev halvgjort då kriget bröt ut hösten 1939. Ekstrand 1993, 117, 132-153.

²⁷⁴ På dessa dokument från ett oxfordsammanhang finns även Sven Stolpes, Jarl Hemmers, Mikko Juvas, Gunnar Fagerlunds, Voitto Viros och Fjalar Borgs namnteckningar. ÅAB Arvid von Martens dagböcker, odat. men bland anteckningar från perioden 19.9.1940-2.5.1941.

²⁷⁵ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.1.1939, 1.8.1944, 22.9.1944; Rengas 1:1939.

²⁷⁶ Se kapitel 5.2.2.

Arvid von Martens sociala strävanden sammanföll med grupprörelsens, vilket var ett led i det återuppbyggnadsarbete som skulle prägla det efterkrigstida samhället. Även Oxfordgrupprörelsens verksamhet i vårt land delas in i två separata perioder: tiden *före* och *efter* krigsåren. Jag finner det därför naturligt att återkomma till ämnet längre fram. Jag strävar därmed till att undersöka den koppling som fanns mellan Arvid von Martens och bl.a. Oxfordgrupprörelsen och klargöra huruvida det hos honom var fråga om ett verkligt intresse och engagemang.

4.1.4 I straffkompaniet

Den 30 november 1939 utbröt Vinterkriget efter att Sovjetunionen hade anfällt Finland. Konflikten ingick som en del av det andra världskriget och var en kamp som berörde hela nationen. Kriget varade under vinterhalvåret 1939-1940 och utkämpades således i vintermiljö, varav det har fått sitt namn.²⁷⁷ I februari 1940 hölls uppbåd för Arvid von Martens del i samband med vilket han meddelade sina överordnande om sin vapenvägrande inställning.²⁷⁸ Hans vapenvägran bestraffades hårt. Han var bl.a. fånge under en kort tid i det som uppfattades som Finlands värsta fängelse, d.v.s. Kakola i Åbo. Efter ett hårt och envist motstånd tvingades Finland den 13 mars 1940 gå med på fred och göra stora landavträdelser. Sovjetunionen gick ut ur kriget som segrare, men det sovjetiska manfallet uppskattades vara högt. Efter fredsslutet placerades Arvid von Martens i straffkompaniet

²⁷⁷ Om det finska Vinterkriget 30.11.1939-13.3.1940, se Meinander 1999, 174-285; Uppslagsverket Finland [del 5] 2007, 103-105, 416-420; Uppslagsverket Finland [del 3] 1985, 557-559; Nationalencyklopedin [vol.6] 1991, 289-290.

²⁷⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.2.1940.

[Erityinen kurikomppania] och sattes i kroppsarbete.²⁷⁹ Hans arbete bestod till en början av att jämna vägar, något han inte var särskilt väl lämpad för fysiskt sett. Arbetsuppgifterna fick efter en tid en annan art.²⁸⁰ Han hade fortfarande en inre ”samvetsröst” som talade till honom och han upplevde själv att han kunde tjäna fosterlandet på ett bättre sätt.²⁸¹ Dessutom talade han ju både flytande svenska, tyska och ryska. Trots att han genast anhöll om en annan vakans höll man kvar honom i dessa uppgifter en tid. I början av april 1940 flyttades han över till Eriksgatan i centrum av Åbo som skrivare.²⁸²

Arvid von Martens befann sig åter i Helsingfors från och med slutet på juli 1940. Nu gick han ännu mera aktivt in i uppgiften som kringresande evangelist.²⁸³ Detta var en period på nio månader av kringresande i Helsingforstrakten innan han tvingades bryta upp för att inställa sig för fortsättningskriget. Denna period av intensiv evangelisation liknade den förra till både uppbyggnad och utformning. Arbetet som evangelist tog vid där den förra arbetsperioden hade slutat och han återupptog de uppgifter som präglade evangelistens vardag med samma entusiasm som innan. Förbönsarbetet under denna period med Rengas [Bönelänken] och Andreasbröderna fortsatte likaså som tidigare.²⁸⁴ För Arvid von Martens var det en ”nödvändighet” att ha ett andligt inriktat arbete. Han visste med säkerhet att det var förkunnelsearbetet han ville arbeta med och satsa på. Han kände

²⁷⁹ Det var i samband med denna period, i början av år 1940, som Arvid von Martens familj var splittrad och barnen var placerade i fosterfamiljer i Sverige. Se även kapitel 4.1.

²⁸⁰ Se exempelvis ÅAB Arvid von Martens dagböcker 26.3.1940, 28.3.1940, 31.3.1940, 1.4.1940; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odät.

²⁸¹ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odät.

²⁸² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 22.3.1940, 6.4.1940, 11.4.1940, 16.4.1940, 13.7.1940.

²⁸³ von Martens 1966, 7-17.

²⁸⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 14-15.12.1940.

kallelsen därtill och tyckte sig ha den kapacitet och outtröttliga vilja som krävdes i ett förkunnelseuppdrag.²⁸⁵

Krigshotet gjorde dock att Arvid von Martens böner och tankar allt mer gick i termer av nationell väckelse. Kyrkans utrikespolitiska roll var klar angående kriget och det lades en betoning på krigets religiösa karaktär. Kriget sågs som ett ”korståg mot ateismen”.²⁸⁶ Arvid von Martens var inne på samma linje. Orsaken till kriget låg enligt honom i en passiv kristendom i en tid av aktiv ondska. För honom var kriget i sig inte bara ett krig mellan nationer och folk, det var ett konkret uttryck för onskans våld i världen. Kriget var en direkt följd av synden – ”ett syndastraff”.²⁸⁷ Han önskade därför att den s.k. aktiva onskan skulle bekämpas med en lika aktiv och intensiv kristendom. Det politiska läget i landet under våren 1941 var spänt. Den korta fredsperioden verkade gå mot sitt slut.²⁸⁸ Arvid von Martens förstod att året av evangelisation så småningom skulle vara till ända. Han kände en viss oro eftersom han inte visste i vilka uppgifter han skulle placeras. Han förstod att krigets vardag skulle innebära stora lidanden.²⁸⁹ Han planerade därför i juni 1941 att sammankalla olika kristna grupper till ekumeniska förbönsmöten för att be om fred.

Herren talar till mig idag kl. 6 p.m.: 'Alla troende grupper måste beredas möjlighet att på så stor basis som möjligt komma med i en himmelsk väckelse över H:fors. Därför måste möjlighet givas åt var och en under så gott som alla timmar, icke långt från den plats den befinner sig, om möjligast i en andlig atmosfär som

²⁸⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.5.1940.

²⁸⁶ Franzén 1987, 218. Om kyrkans attityder, se Murtorinne 1975, 150-156; 1977, 16-17.

²⁸⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.11.1943.

²⁸⁸ Meinander 1999, 213-226.

²⁸⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 22.4.1941, 28.4.1941.

där känner sig hemmastadd i under en veckas tid samlas till bön.

Via upprop, muntligen, tidning, annonsering, affischer.²⁹⁰

Denna idé hade Arvid von Martens fått i samband med sin morgonbön och han upplevde den som en gudomlig ledning. Han tänkte sig med andra ord en väckelsering i Helsingfors bestående av människor från olika trossamfund. Förbönsnätverket skulle fungera i en ekumenisk anda och det skulle omfatta en vecka av intensiv bön och andlig samvaro. Han önskade genomföra en ”förbönsaktion” med information i bl.a. tidningar och upprop. Av dagboksanteckningarna framkommer ej huruvida dessa planer genomfördes eller inte. Troligen inte, för redan samma månad befann sig Finland på nytt i krig.

4.2 Bland fångar i Miehikkälä

Den 25 juni 1941 inleddes fortsättningskriget. Detta krig utspelade sig mellan Finland och Sovjetunionen, främst i Karelen och Murmanskområdet, och var såsom namnet antyder en fortsättning på den tidigare konflikt ur vilken Finland gått som förlorare.²⁹¹ I juli 1941 kallades Arvid von Martens in. Han hade blivit finländsk medborgare mycket sent och fått finländskt pass först i mitten av 1930-talet.²⁹² Till en början sattes Arvid von Martens i kontorsarbete där han främst arbetade med bokföring och

²⁹⁰ På en lista över de grupper han önskade kontakta nämns bl.a. Oxfordgrupprörelsen, Frälsningsarmén, pingströrelsen, Salem, Andreaskyrkan, baptistkyrkan, adventkyrkan, Vapaakirkko, evankeliumiliike och de evangelisk-lutherska församlingarna. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.6.1941.

²⁹¹ Om det finska fortsättningskriget 25.6.1941-19.9.1944, se Meinander 1999, 227-267.

²⁹² ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

olika översättningsarbeten.²⁹³ Fastän han i dessa uppgifter slapp bära vapen stötte han på ett nytt moralproblem. Detta gällde tjänstgöringen på söndagar.²⁹⁴ Tolkar behövdes dock och Arvid von Martens språkkunskaper kom snart till användning. Efter de finska truppernas framryckning under krigets inledningsskede skulle nämligen ett fångläger för civilbefolkningen öppnas i Miehikkälä väster om Viborg. Detta var statens fångläger för civila fångar som till stor del var ingermanlänningar. Arvid von Martens sändes till detta läger i oktober 1941.²⁹⁵ Han uppmanades anmäla sig för lägrets chef löjtnant Aarno Kari med följande instruktion ”Herr Martens kommer tillsvidare att hjälpa lägerchefen med organisation av lägret för civilfångar”. Han hade inte genomgått någon officersutbildning. Han skrev dock att löjtnant Aarno Kari behandlade honom som officer.²⁹⁶ Arvid von Martens utnämndes officiellt till militärtjänsteman med fänriks rang i mitten av mars 1942. Han insåg dock själv rätt snabbt vilka möjligheter detta gav honom i lägret.²⁹⁷

4.2.1 Tolkuppgifter och hjälparbete

I Arvid von Martens arbetsuppgifter som tolk ingick arbetsmöten på daglig basis med löjtnant Aarno Kari. Arvid von Martens hyste i regel stor respekt för löjtnant Aarno Kari och deras samarbete var gott – ett samarbete som hade sin utgångspunkt i principerna om människorespekt.²⁹⁸ Arvid von Martens fick fria händer att genomföra de hjälpinsatser som för honom

²⁹³ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.8.1941, 29–30.9.1941.

²⁹⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.8.1941.

²⁹⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 26.10.1941.

²⁹⁶ ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942; Melin 1992, 50-51.

²⁹⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.3.1942.

²⁹⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 13.12.1941.

kändes både akuta och nödvändiga.²⁹⁹ Huvudparten av fångarna i detta läger var kvinnor och barn, sammanlagt uppemot 2 000 personer. Dessa var indelade i skilda lägerbyar – alla läger under en och samma administration.³⁰⁰ Arvid von Martens fungerade som lägrets huvudtolk. Han utvecklade ett omfångsrikt hjälparbete bland fångarna genom att se till deras rättigheter och skaffa tolkar. Redan i september 1941 hade Frälsningsarmén beordrat tre officerare på anhållan av försvarsmakten till detta läger.³⁰¹ De frälsningsofficerare som sändes till Miehikkälä var brigadör Else Olsoni och adjutanterna Maria Birsenek och Else Hartig. Dessa frälsningsofficerare placerades i var sin by. Arvid von Martens kände sina medarbetare väl från tiden som frälsningsofficer.³⁰² De hjälpte alla till med att ta emot fångarna, ordnade med logi och skötte administrationen. På Arvid von Martens lott föll att försöka sammanföra familjer som splittrats i de olika lägren. Han ansvarade tillika för fördelningen och utkörningen av proviant.³⁰³ Arvid von Martens och hans medarbetare grundade även barnträdgårdar och skolor i samtliga barackbyar. Det var fråga om åtta barnträdgårdar och åtta skolor.³⁰⁴

Arvid von Martens upplevde själv att hans roll främst bestod i att fungera som en länk mellan fångarna och administrationen och samtidigt göra det i en kristlig anda av nästankärlek.³⁰⁵ Hans roll förblev dock inte enbart administrativ och organisatorisk. Han såg till att det regelbundet hölls söndagsskola för barnen i lägret. För de vuxna arrangerade Arvid von

²⁹⁹ ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

³⁰⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 10.3.1942; ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

³⁰¹ von Martens 1966, 32; von Martens 1972, 7-8; Könönen 1964, 412.

³⁰² Könönen 1964, 412.

³⁰³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 26.9.1941.

³⁰⁴ I de åtta barnträdgårdarna fanns sammanlagt 207 barn, med motsvarande 302 barn i de åtta skolorna. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 13.3.1942; ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

³⁰⁵ Melin 1992, 50-51.

Martens andliga möten under veckan och på söndagar.³⁰⁶ Det firades ryskspråkiga gudstjänster i samtliga byar varje söndag, likaså varje kyrklig helgdag. För den finländska personalen hölls finskspråkiga möten.³⁰⁷ Dessa tillställningar samlade alltid många åhörare. Arvid von Martens såg även till att en traditionsenlig jul firades i fånglägret.³⁰⁸ Han redigerade dessutom en lägertidning på ryska som varje vecka lästes högt i de olika barackerna. Den trycktes i tio exemplar. Denna tidning gavs ut i nyhetssyfte, men även med tanke på den andliga fostran i lägret.³⁰⁹ Arvid von Martens blev en länk mellan de olika byarna. Han ansvarade även, när det gällde skolundervisningen, för inskaffningen av skolmaterial. Han såg till att biblar och annan religiös litteratur fanns i lägret. Arvid von Martens arbete för fångarna omfattade även permissionerna. Under en längre och noggrant planerad permission i Helsingfors i december 1941 lyckades han samla ihop stora mängder material för skolundervisningen i lägret. Han emottog också under denna resa ett stort antal skolböcker, ordböcker och annan litteratur, vilket till slut blev ett omfattande bibliotek som donerades till de ingermanländska barnen.³¹⁰ I samband med en annan permission i Helsingfors deltog Arvid von Martens i en serie föredrag kring temat ”Jag talar för de fångna”. Hans målsättning var inte enbart att informera om fångarnas situation och livet i fånglägren. Han strävade främst efter att samla in kläder och skor.³¹¹

Nöden var stor och arbetet i fånglägren föregicks av mycket bön.³¹² Allt det arbete som förekom i lägret var frukter av frivilliga hjälpinsatser vare sig det var frågan om den andliga fostran eller folkbildningen. Arvid

³⁰⁶ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 26.10.1941, 13.3.1942.

³⁰⁷ Könönen 1964, 412.

³⁰⁸ von Martens 1966, 33-39; Melin 1992, 44-53.

³⁰⁹ ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

³¹⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2-4.10.1941; ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

³¹¹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.10.1941.

³¹² Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.11.1941, 9.5.42, 28.5.1942.

von Martens såg aldrig riktigt på sig själv som en tolk. Detta var orsaken till varför han inte heller upplevde sig beröras av de regler som fanns för tolkarna eller i lägret överlag. I hans ögon var det inte fråga om ett fångläger utan ett civilläger. Han valde att använda benämningen ”leiriläinen” istället för ”vanki” eftersom majoriteten bestod av kvinnor och barn.³¹³ De var enligt honom inte fångar och skulle därför inte heller behandlas såsom fångar. Men det var också tack vare löjtnant Aarno Karis medgivande som dessa civila fångar behandlades humant och tolkarna i detta läger gavs större friheter. Det fanns ingen färdigt utarbetad plan för hur fånglägret skulle organiseras. Arvid von Martens frångick därför många av de regler som uppställdes för detta läger.

4.2.2 Uppbrott och förflyttning

Arvid von Martens fick en rätt framträdande roll i lägret, något som inte uppskattades av alla. Detta ledde så småningom till att anklagelser riktades mot löjtnant Aarno Kari. Även Arvid von Martens fick ta emot rikligt med kritik för att han blandade sig i sådant som inte hörde till hans position som lägertolk.³¹⁴ Arvid von Martens skrev en utförlig redogörelse över situationen i lägret. Den bestod av ett brev på tio sidor till generalmajor A.E. Martola i Helsingfors.³¹⁵ I brevet bemötte han kritiken som vänts mot honom från befäl [i lägret] gällande hans ställning i lägret. Den formella och officiella orsaken var att han tagit itu med övergrepp som gjorts mot

³¹³ ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

³¹⁴ Efter ett samtal med översten, där bl.a. Arvid von Martens vapenvägrande inställning diskuteras, ges Arvid von Martens ordern: ”[jag] inte får blanda [mig] i soldaternas göranden”, ur ÅAB Arvid von Martens dagböcker 30.3.1942.

³¹⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.4.1942; ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

kvinnliga fångar. Detta var övergrepp som finska soldater gjort sig skyldiga till.³¹⁶ Man beskyllde honom för att ha uppträtt med för stor auktoritet. Han anklagades för att ha lagt sig i saker och ting som inte hörde till hans uppgift som tolk. Han hade tillika tagit sig för stora friheter när det gällde olika beslut. Han hade handlat både impulsivt, naivt och ovisst i olika frågor. Man ansåg att hans handlingar hade skadat lägret. Han ansågs inte tillräckligt lojal eftersom han inte tydligt gjorde skillnad på ryssar och finnar, något han själv försvarade i termer av humanism, medmänsklighet och nästankärlek.³¹⁷ Han svarade på beskyllningarna gällande hans uppträdande. Arvid von Martens såg själv i efterhand på detta brev med andra ögon "[Jag] ser huru barnsligt och omilitäriskt det är".³¹⁸ Brevet var personligt, uppriktigt och detaljerat. Det saknade den militära form och fason som ett brev till en generalmajor kunde tänkas ha. Det var skrivet under känslostorm och förbittring. Men det karakteriserade också Arvid von Martens sätt att agera. Han var impulsiv och orädd. Han strävade efter rättvisa och hänsyn i alla lägen. Han använde även här pennan som ett vapen i sina försök att värna om och försvara det han ansåg vara viktigt.

Men brevets önskade effekt uteblev. Arvid von Martens fick aldrig något svar, dock ett något överraskande gensvar. Löjtnant Aarno Kari överfördes till ett annat läger med motiveringen att han äventyrat lägrets disciplin. En ny lägerchef tillsattes trots Arvid von Martens visade sympatitytringar för f.d. lägerchefen löjtnant Aarno Kari.³¹⁹ I och med bytet av lägerchef avvecklades verksamheten med barnträdgårdarna, skolorna, de andliga mötena och tidningen. Tolkarna sändes bort. Arvid von Martens

³¹⁶ Detta gällde speciellt Fallet med Linda. Se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.2.1942, 19.3.1942; ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

³¹⁷ ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat; Melin 1992, 50-51.

³¹⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 19.11.1944.

³¹⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.3.1942, 31.3.1942, 9.4.1942; ÅKA Arvid von Martens till A.M. Martola 1942.

entledigades från sina uppgifter.³²⁰ Denna verksamhet hade varat i nio månader. Arvid von Martens förflyttades till skolningscentral 5 i Kouvola, med motiveringen att han visat sig olämplig som tolk.³²¹ Arvid von Martens kände en stor besvikelse över att vara tvungen att bryta upp från ett arbete som han upplevde meningsfullt, men han såg ändå en Guds ledning i förflyttningen.³²²

4.3 På skolningscentralen i Kouvola

Arvid von Martens fick finna sig i att bli flyttad till skolningscentralen i Kouvola [Kouvolan koulutuskeskus] i april 1944. Fastän han nu enbart arbetade som kökshjälp såg han inte på förflyttningen som en degradering. Han kände sig visserligen kränkt, eftersom han vid 39 års ålder tvingades finna sig i att vara underordnad befäl som ofta var betydligt yngre än han själv.³²³ Men han fann sig i situationen. Genast efter ankomsten till Kouvola såg Arvid von Martens som sin viktigaste uppgift att evangelisera. Han ville betona den kristna gemenskapen på skolningscentralen, men även sitt eget uppdrag som evangelist.³²⁴ I Kouvola kom han i kontakt med olika slags personer. Det var fråga om både soldater och officerare, liksom övrig personal vid skolningscentralen. Men kontaktnätet inkluderade även lokalbefolkningen och livet utanför förläggningen. Hans arbetsuppgifter i köket gav honom dessutom mera tid för att evangelisera och även satsa på sitt eget böneliv. Samtidigt var han slutkörd både fysiskt och psykiskt efter tiden i Miehikkälä. Han kände att tiden i fånglägret, med det ökade ansva-

³²⁰ Melin 1992, 50-51.

³²¹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.4.1942.

³²² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.4.1942, 5.4.1942, 6.4.1942, 18.4.1942, 29.4.1942, 20.5.1942, 29.9.1942, 25.10.1942, 22.11.1942.

³²³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 24.5.1942.

³²⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.4.1943, 22.9.1943.

ret på flera plan, hade blivit för påfrestande.³²⁵ De enkla och rutinemässiga arbetsuppgifterna i köket och matsalen vid skolningscentralen var sist och slutligen ett arbete som han tyckte om.³²⁶

Fastän Arvid von Martens inte längre hade tolkposition kom hans språkkunskaper fortfarande väl till pass. Redan i början av maj 1942, strax efter sin ankomst till Kouvola, började han att ge privatlektioner i ryska, tyska och svenska åt bl.a. officerare vid förläggningen.³²⁷ Detta fortsatte han med under hela sin vistelse i Kouvola. Språklektionerna inbringade lite extra fickpengar för Arvid von Martens del. Han fick samtidigt tillfälle att ytterligare förkovra sin annars så dåliga finska. Här tvingades han både höra och tala så gott som bara finska. Det s.k. språkbud han genomgick kom senare att hjälpa honom i hans arbete som nattmissionär, fastän hans finska förblev knagglig.³²⁸ Han förstod dock själv behovet av förkovring i det finska språket och avsatte regelbundet tid för studier i finska. Den finska bibeln var honom också till hjälp och fungerade som ”en utmärkt övning i finskan”.³²⁹ Efter drygt ett års vistelse vid skolningscentralen i Kouvola blev Arvid von Martens så småningom skrivarens stafett.³³⁰ Arbetsuppgifterna fick därmed en annan art och dagarna gick delvis i kansliarbetets tecken. Han fungerade likaså som kurir mellan de olika enheterna på skolningscentralen, vilket innebar en stor rörlighet i arbetet.³³¹

³²⁵ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.5.1942, 29.9.1942, 25.10.1942, 22.11.1942.

³²⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.5.1942.

³²⁷ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 28.5.1942, 11.1.1943, 12.1.1943, 5.4.1943, 1.5.1943, 4.5.1943, 10.5.1943, 21.5.1943, 28.5.1943, 5.7.1943, 16.7.1943, 20.8.1943.

³²⁸ von Martens 1966, 56-59; Melin 1992, 52-53.

³²⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 27.8.1942, 31.8.1942, 1.9.1942, 3.9.1942, 30.9.1942, 25.10.1942, 18.11.1942, 20.11.1942, 1.5.1943, 8.5.1943.

³³⁰ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.9.1943; 12.10.1943; 15-21.10.1943.

³³¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.7.1943, 6.7.1943, 29.7.1943, 13.8.1943, 11.10.1943, 26.10.1943.

Han stannade i dessa arbetsuppgifter fram till sin hemförlovning sommaren därpå.

4.3.1 Förkunnelsearbetet

Vistelsen i Kouvola bestod inte enbart av potatisskalning, kansliarbete eller kurser i ryska, tyska respektive svenska. Detta utgjorde visserligen Arvid von Martens vardag och det var uppgifter som han tyckte om. I Kouvola handlade det inte om att arbeta i ett fång- eller civilläger såsom han gjort i Miehikkälä. Detta var en skolningscentral. Men här såg han också möjligheter för evangeliet att finna sin plats.³³² Arbetet i Miehikkäläs barackbyar hade upplevts av Arvid von Martens som ett bevis på Guds ledning och direkta ingripande i en miljö där den andliga och materiella nöden varit stor. I Kouvola överfördes ansvaret och omsorgen han känt för speciellt fångarna till rums- respektive arbetskamraterna.³³³

Vid förläggningen hölls gudstjänst med nattvardsgång varje vecka. Det hörde till det andliga arbete som sköttes av prästen vid förläggningen. Arvid von Martens fick tillstånd att ordna bibelsamtal alla fredagar.³³⁴ I kommunalhemmet i Jokela – det som kallades Betania – började han kvällstid hålla sammankomster eller s.k. seurat.³³⁵ Det var bl.a. den grupp av kristnade soldater som gick under namnet Ristin Veljet, eller Kristi bröder, som regelbundet samlades här.³³⁶ Tyngdpunkten vid dessa möten

³³² Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.8.1941, 11.8.1941, 21.5.1942, 20.11.1942, 10.12.1942, 19.12.1942, 12.1.1943.

³³³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.10.1942.

³³⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.6.1942, 18.10.1942.

³³⁵ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 22.10.1942, 5.11.1942, 8.11.1942, 1.5.1943, 2.5.1943, 18.7.1943.

³³⁶ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 10.10.1943, 18.11.1943, 11-13.1.1944, 18.1.1944, 22.1.1944, 26.1.1944. Ristin Veljet [Kristi bröder] hade en egen symbol med ett kors och två svärd på svart botten. Arvid von Martens skulle sedermera grunda

låg på förbönsverksamheten och man bad för de egna släktingarna, för männen vid fronten och i fångelserna. Man bad tillika för en väckelse i Kouvola och för kamraterna på förläggningen. Det var dock svårt att uppnå synliga och konkreta samt även hållbara resultat bland soldaterna när det gällde deras trosliv och -övertygelse.³³⁷ Drivkraften till att Arvid von Martens fortsatte med det andliga arbetet i förläggningen var helt enkelt tron på att detta arbete ingick i en gudomlig plan som gällde hans kallelse, men även Finlands folks framtida öde. I kommunalhemmet i Jokela ordnades även sammankomster för lokalbefolkningen. Arvid von Martens avdelade mycket av sin lediga tid för evangelisation ute i bygden. Även en söndagsskola med ca fyrtio barn fick sin början.³³⁸ Söndagsskolan hölls i soldathemmet och om detta annonserades i lokaltidningen. Seden med barn gudstjänster och traditionsenligt julfirande etablerades likaså.³³⁹ Han började allt mer känna att hans plats var i Kouvola, fastän han visste att det så småningom skulle finnas en annan vardag – tillbaka i tillvaron i Helsingfors.

Det personliga bönelivet fortsatte att vara aktivt och regelbundet. Arvid von Martens höll sin vana trogen en stilla stund varje morgon, och om det så krävdes steg han upp vid 4–5-tiden för att hinna läsa sin bibel. Ibland vaknade han upp och upplevde att han ”fick order” direkt från Gud.³⁴⁰ Dagarna tenderade att innehålla samma moment som i det civila med ett kort bibelstudium och tillhörande dagboksskrivande. Den stilla stunden representerade uppladdning och koncentration. Det var det inre, dagliga samtal han förde med sig själv och givetvis med Gud. Förbönslis-

liknande ”brödragrupper”, med samma namn, bland de nyktra alkoholisterna under sin tid som nattmissionär. Se kapitlen 5.1.2 och 5.1.4.

³³⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.9.1942.

³³⁸ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9–10.10.1943, 7.11.1943.

³³⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.11.1943, 18.12.1943, 2.1.1944, 9.1.1944, 22.1.1944, 13.2.1944, 20.2.1944.

³⁴⁰ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.11.1942, 8.9.1943.

torna antecknades för dagen och lades fram i bön. Dagboken tog allt mera en plats som böneforum. Att stanna upp inför Gud, trots den annorlunda tillvaron och vardagen, samt nedteckna sina böner och tankar var en del av Arvid von Martens sätt att fungera och vara. Det var ett tydligt behov. Arbessysslorna vid förläggningen krävde tillika en tidig väckning och ibland tillät inte omständigheterna stunden av stillhet. Det var svårt att finna en lugn och avskild plats vid förläggningen. Hans privata bönestunder förlades därför ofta till matsalen, soldathemmet eller bastun där han kunde finna den ro som hans knästående bönestund krävde.³⁴¹

4.3.2 Som förbedjare för folk och fosterland

Redan i början på 1940-talet hade Arvid von Martens böner blivit allt mer inriktade på en väckelse för Finlands folk. Dessa väckelsesträvanden hade varit en allmän tendens från kyrkligt håll, där krigets religiösa karaktär från första början betonats. Det hölls evangelisationsmöten och det traditionella pietistiska synsättet gjorde sig åter gällande. Denna tendens var en reaktion mot krigets tristess, men även den moraliska förslappning som kriget förde med sig. Denna väckelsekristendom vann stor anslutning i en tid som upplevdes som osäker och tung.³⁴² Det andra världskriget innebar en stor brytningstid för både samhället och kyrkan. Vapenbrödraprästerna hörde till den aktiva grupp som försökte nå folkets breda lager tack vare en breddad verksamhet. Man försökte skapa kontakter till dem som levde utanför den

³⁴¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.5.1942, 15.11.1942, 20.11.1942, 30.11.1942, 9.12.1942, 1.5.1943, 4.5.1943, 19.8.1943, 14.10.1943.

³⁴² Franzén 1987, 218; Malkavaara 2001, 150; Murtorinne 1975, 150-156; 1977, 16-17.

aktiva församlingssamfundet. De teologiska impulserna till detta kom bl.a. från den s.k. lundateologin i Sverige.³⁴³

Arvid von Martens förkunnelsearbete utgick från samma principer, vilka inkluderade förbön och regelbunden evangelisation bland soldater, officerare och lokalbefolkning. När man tar del av det som Arvid von Martens kallar ”Huvudbok (del 1 och del 2) för Miehikkälä fångläger och Kouvola skolningscentral”, vilket utgör en av de många dagböcker som han skrev under krigsåren, är det främst förbönerna som utmärker sig i sammanhanget.³⁴⁴ Det är intressant att notera att han i princip aldrig skrev om kriget som sådant i sina dagböcker. Han redogjorde inte för händelserna vid fronten som han fått ta del av via soldater eller befäl. Han återgav inte heller den händelseutveckling som drabbat landet eller de svängningar som kriget hade tagit. Om detta gjorde han enbart några få anmärkningar. Att skriva dagbok i dessa omständigheter var inte, för Arvid von Martens del, ett sätt att föra bok över sin vardag och sina känslor. Anteckningarna och dagböckerna innehåller främst böner och tankar om hans kallelse och hans uppgift. De tog formen av andliga journaler med tankar kring bönestunderna och förkunnelsearbetet. Vid en överblick av Arvid von Martens förbönssännen från ovan nämnda period var det vissa böner som regelbundet återkom. Man kunde säga att han bad för fyra huvudsakliga teman: 1) de ryska fångarna, 2) folk och fosterland, 3) familj och vänner samt 4) för sin

³⁴³ Det var av stor vikt för kyrkan att den kunde fortsätta sin verksamhet som folkkyrka på samma sätt som tidigare. Det var även viktigt att den för kyrkan betydelsefulla religionsundervisningen bevarades. Det lades en betoning på kyrkans ställning som en kyrka för alla befolkningsgrupper. Det fanns krafter i kyrkan som önskade bygga kontakter till den politiska vänstern. Detta hade tidigare i praktiken varit omöjligt. En stor roll i denna utveckling spelades av vapenbrödraprästerna. De hade delat frontmännens erfarenheter och likaså bekantat sig med människor från olika befolkningsgrupper. Malkavaara 2003, 18-19. Om vapenbrödraprästerna, se även Malkavaara 2001, 150; Franzén 1987, 254; Murtorinne 1977, 17-19. Om vapenbrödrärförbundet, se Kulha 1980; Uppslagsverket Finland [del 2]2004.

³⁴⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1942: ”Huvudbok för Miehikkälä fångläger och Kouvola skolningscentral”. Dagboken omspannar tiden 15.1-1.7.1942.

egen del.³⁴⁵ När han hade befunnit sig i Miehikkälä var det naturligt att tankarna dagligen gått till de ryska fångar han kommit i kontakt med. Men även i Kouvola fortsatte fångarna att göra sig gällande som ett bönetema.³⁴⁶ Under samma förbönstema gick soldaterna och officerarna i hans omedelbara närhet. Dessa andliga journaler innehöll även förböner för familjen och vännerna. Han bad för deras hälsa, men allra intensivast för deras frälsning. Han förde förbönslistor för varje dag över personer från sin nära krets av familj, vänner och bekanta.³⁴⁷

4.3.3 Vapenvägrare i krigstid

Under krigsåren prövades Arvid von Martens tro speciellt mycket och mötet mellan tro och handling blev i moraliskt avseende både svårhanterligt och tungt. Vid denna tid bad han mycket för sin kallelse och sin framtid. Han rannsakade sig själv och syftemålet med sina ambitioner. Men den fråga som plågade honom allra mest under dessa år var hans vapenvägran. Denna fråga var starkt framträdande i hans dagböcker.

De pacifistiska tankegångarna hade sedan länge funnits i det finländska samhället. Det bör betonas att det finlandssvenska samhället och kyrkolivet redan under 1920-talet hade kännetecknats av förnyelse och nytankande. Förutom en utveckling av det finlandssvenska kyrkolivet på olika

³⁴⁵ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.1.1941, 28.1.1941, 21.8.1941, 19.5.1942, 21.5.1942, 27.8.1942, 3.9.1942, 21.11.1942, 24.11.1942, 6.12.1942, 9.12.1942, 15–16.12.1942, 18.12.1942, 17.1.1943, 3.2.1944, 10.2.1944.

³⁴⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.4.1942, 20.5.1942, 28.8.1942, 29.8.1942.

³⁴⁷ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.6.1942, 27–29.8.1942, 3.9.1942, 29.11.1942, 7.12.1942, 8.12.1942, 14.12.1942, 18.12.1942, 20.12.1942. Under Arvid von Martens tid vid skolningscentralen avled hans mor i cancer. Dödsfallet inföll den 29.6.1942 kl. 19.30 - två veckor före prästvigningen av Arvids yngsta bror Leo. Arvid von Martens nåddes av sin mors dödsbud via ett telegram: "Mor död". Han befann sig i Kouvola utan att ha hunnit åka till henne. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 30.6.1942.

konkreta plan hade denna period kännetecknats av en kulturell idealism. Denna hade konkret tagit sig uttryck i uppkomsten av en nykterhetsrörelse och en fredsrörelse.³⁴⁸ Samhället hade likaså vid denna tidpunkt karakteriserats av en moralisk nedgång, en tilltagande sekularisering och en allmän kyrkofientlighet.³⁴⁹ Stora skaror anslöt sig fredsrörelsen och ämnet blev särskilt aktuellt i samband med krigsåren. De pacifistiska åskådningar som fanns representerade hade olika grader ifråga om radikalism. En del anhängare understödde de mera radikala resonemangen när det gällde den kristnes deltagande i krig, värnpliktstjänstgöring eller krigets eventuella berättigande i olika situationer, medan andra kunde erkänna nödvändigheten av att landet hade en armé liksom rätten att ta till vapen.³⁵⁰

En intressant fråga i sammanhanget är givetvis frågan om vilka orsaker som ligger bakom Arvid von Martens pacifistiska åskådning. Det har inte t.ex. via hans dagböcker gått att få någon klarhet i frågan. Det ligger dock nära till hands att anta att dessa fredssträvanden som gjorde sig gällande i synnerhet på finlandssvenskt håll under 1920- och 1930-talen spelar en roll i sammanhanget. En av förgrundsgestalterna inom fredsrörelsen var kaplanen Edvin Stenwall i Närpes. Han startade år 1926 en finlandssvensk fredstidning "Frid på jorden" och var mycket aktiv inom det fredsarbete som bedrevs på olika håll i synnerhet i Österbotten.³⁵¹

I sina postumt utkomna memoarer redogör Stenwall grundligt för fredsarbetet i Österbotten under 1930-talet och även för sin egen pacifistiska hållning. Han nämner också ett antal personer som aktivt deltog i

³⁴⁸ Om det finlandssvenska kyrkolivet under 1920-talet, se Björkstrand 1970, 19-22. Se även Klemets 1979; Klemets 1986. Angående Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi och dess tillblivelse, se festskriften Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi 50 år (1974).

³⁴⁹ Seppo 1977, 77-80.

³⁵⁰ Ekstrand 1990, 46-47; Klefbeck 1928, 308-310.

³⁵¹ Stenwall 1976, 73-204.

detta arbete.³⁵² Arvid von Martens namn nämns inte av Stenwall, men den debatt kring fredsförslaget och det fältarbete i fredsförslagens tecken som bedrevs under 1920- och 1930-talen kan knappast ha gått Arvid von Martens förbi. Det är att notera att just vid den tid när Edvin Stenwall i Närpes var som mest aktiv i fredsarbetet, så var Arvid von Martens stationerad som frälsningsofficer i grannstaden Kristinestad.³⁵³ Arvid von Martens kom till Kristinestad år 1931 och fick farvälorder år 1933.

Även om det inte finns några belägg för kontakter mellan Stenwall och Arvid von Martens vid denna tid är det inte långsökt att anta att det fredsarbete som bedrevs i stor skala av Stenwall och andra fredsaktivister och som även hade många sympatisörer på frikyrkligt håll, också hade påverkat Arvid von Martens i en pacifistisk riktning. Sixten Ekstrand har t.ex. visat hur prästen och kyrkohistorikern Tor Krook i Karleby vid denna tid genomgick en liknande utveckling.³⁵⁴ Arvid von Martens vänskap med författarinnan Greta Langenskjöld – även hon en utpräglad fredsaktivist, influerade honom säkert också.³⁵⁵ I en av hennes dikter ”Den ena klyftan” ger hon uttryck för en kristen syn på orsakerna till krig och våld. Greta Langenskjöld framhöll i denna dikt hur ovänskapen, eller klyftan, mellan Gud och människan i själva verket är bakgrundsorsaken till våldet i världen. Den enda som kan överbygga denna klyfta är Jesus Kristus och hans försoningsgärning.³⁵⁶ Detta synsätt var mycket likt de tankegångar som Arvid von Martens förde fram i sina dagboksanteckningar under krigsåren.³⁵⁷

När det gällde vapenvägrarfrågan angreps Arvid von Martens samvete under dessa år så hårt att han ibland frångick sin vana med sina

³⁵² Stenwall 1976, 171-172.

³⁵³ FAA Frälsningsarméns farvälorder 15.6.1933.

³⁵⁴ Ekstrand 1990, 53-61.

³⁵⁵ Paul von Martens till Rönneikkö 29.10.2008.

³⁵⁶ Langenskjöld 1921, 179-182.

³⁵⁷ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.11.1943. Se även kapitel 4.1.4.

förbönslistor och istället bara bad för sin egen del.³⁵⁸ Av dagböckerna framkommer att han inte fick någon inre ro. Den verklighet som Arvid von Martens i det militära stod inför stred mot hans kristna övertygelse. Den förbjöd honom att bära vapen. Eftersom denna samvetskonflikt fick en framträdande roll i hans dagböcker är det skäl att undersöka den närmare. Speciellt under tiden i Kouvola ställdes Arvid von Martens inför svåra val. Den vapenvägrande inställning som han tidigare upplevt som naturlig blev, vartefter kriget fortlöpte, allt svårare att försvara. Hans kristna pacifistiska övertygelse stred mot de handlingar han uppmanades till och den stora frågan blev: Skall han bära vapen eller inte? Bönerna och de inre striderna kretsade med andra ord huvudsakligen kring denna fråga. Redan under vintern 1940 hade Arvid von Martens placerats i straffkompaniet för en kort tid, vilket var en konsekvens av hans vapenvägran. I samband med att den finländska armén led nederlag vintern 1943 och de stupades antal växte frågade sig Arvid von Martens om det var rätt av honom att låta sina vapenbröder stupa och bli invalidiserade, medan han själv höll sig undan.³⁵⁹ Han samtalade mycket om detta med hustrun Kate. Hon bad honom följa sitt samvete och göra det som han ansåg vara rätt, utan att beakta vare sig henne eller barnen.³⁶⁰

Ännu i denna dag går åsikterna isär bland de von martenska familjemedlemmarna när det gäller huruvida Arvid von Martens valde att ta vapen eller inte. Dagböckerna framställer ingående den inre process konflikten innebar. Av Paul von Martens minnesbilder från sin egen barndom framkommer att ett telefonsamtal från fadern Arvid von Martens till Kate skulle ha avslöjat att valet stod mellan att bära vapen eller bli skjuten.³⁶¹ Dag-

³⁵⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 10.1.1944, 10.2.1944.

³⁵⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.11.1943.

³⁶⁰ ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat.

³⁶¹ Brodern Leo hävdar att Arvid till slut gick med på att bära vapen. Sonen Paul har inte fått klarhet i frågan. ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat. ÅKA

böckerna avslöjar mycket riktigt ett hetsigt samtal som Arvid von Martens hade fört med en överste samma dag som faneden skulle avläggas. Arvid von Martens upplevde att han helt enkelt inte kunde avlägga ed eller bära vapen under själva ceremonin. I den bittra ordväxlingen hade han hotats med avrättning. Tack vare ett samtal med både en pastor och en domare undslapp han svära faneden som reglerna krävde. Han stod således – utan vapen – när eden svors av de andra soldaterna. Istället fick han avge en högtidlig försäkran. Efter akten frågade Arvid von Martens översten om han ändå kunde anses vara en god soldat även utan vapen. Översten hade svarat ja.³⁶² På samma sätt som han i tiderna hade tvekat att underteckna frälsningsofficersfullmakten, hade nu faneden kommit att vålla honom huvudbry. Han hade oerhört svårt med att avlägga löften som i princip var oåterkalleliga. Dagböckerna återger en annan episod som utspelade sig några veckor senare. Arvid von Martens hade kallats till skjutövningar tillsammans med de andra. Han bad om tillstånd att inte behöva delta i övningen. Han önskade få tjäna fosterlandet, även om det var vid frontlinjerna, utan att behöva skjuta: ”Så vitt jag förstår är jag inte rädd för att dö, men rädd för att skjuta människor”. Det bestämdes att Arvid von Martens inte behövde delta.³⁶³ Men han stod allt oftare inför andra liknande situationer. På förläggningen ordnades regelbundet obligatoriska skjutövningar. Det var svårt att undslippa de övningar som gällde samtliga män. Han skrev:

Skall våra soldater nu lägga ner vapnen? Skall de kristna vägra att längre delta i att värna landet och överlämna det åt världen? Om de andra inte vill göra så, hur är det med dig? Jag vet att när det gäller mig

Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 21.2.2007.

³⁶² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.7.1942.

³⁶³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.7.1942.

skulle det blott gälla en yttre, kanske aldrig överkommande handling. Om detta är den enda vägen, varför skulle du då gå fri?³⁶⁴

Arvid von Martens grubblade mycket över huruvida hans egen trosövertygelse skulle gälla dem som inte hade samma övertygelse. Hade han rätt att vägra bära vapen och dessutom kräva samma förhållningssätt av sina kamrater? Frågan var, vad skulle han göra som kristen? Det var också svårt för honom att förstå vilken väg som var den bästa för Finland och dess folk. Skulle man gripa till vapen och försvara sig eller inte? Han oroade sig alltså inte först och främst för sin egen situation, och den bestraffning han eventuellt kunde få. Han visste att han kunde straffas med fängelse. Han oroade sig mera för vad hans eftergifter kunde betyda för de andra i lägret. Han ville inte heller framstå som feg eller opålitlig i andra människors ögon, särskilt dem han hyste uppskattning för. ”Men vad är viktigt?” frågade han sig.³⁶⁵ I Arvid von Martens självbiografi framkommer att han sist och slutligen skulle ha gått med på att stå vakt – med vapen givetvis – under ett dygn. Samvetskonflikten var dock så svår att detta aldrig upprepades igen.³⁶⁶

I Kouvola kom Arvid von Martens ofta i kontakt med Paavo Kiuru som tjänstgjorde som präst i förläggningen. Dessa två delade samma önskan och entusiasm kring en förestående väckelse bland soldater och befäl. Ansvaret för det andliga arbetet fördelades mellan Arvid von Martens och Paavo Kiuru. Detta betydde alltså inte en fördelning i praktiskt eller konkret avseende – denna arbetsfördelning fanns redan. Paavo Kiuru var ju präst och aktiv vid förläggningen sedan länge. Fördelningen gällde mera det moraliska eller andliga ansvaret. Eftersom Arvid von Martens

³⁶⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.11.1942.

³⁶⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16-17.11.1943.

³⁶⁶ von Martens 1966, 56-59; Melin 1992, 52-53.

förstod att hans dagar så småningom skulle vara räknade när det gällde arbetet bland soldaterna behövde han överföra ansvaret för evangeliseringen på någon. Det framstod naturligt för honom att det var prästen på förläggningen som skulle sköta detta arbete.³⁶⁷ Prästen Paavo Kiuru förblev inte enbart en arbetskamrat, han blev också en vän.

Under början av fortsättningskriget levde den von martenska familjen åtskild i och med Arvid von Martens stationering i Miehikkälä. Efter att Arvid von Martens hade blivit flyttad till Kouvola – 190 km från Helsingfors – kunde familjen träffas ofta. I februari 1944 utsattes dock Helsingfors för stora bombangrepp. Brodern Werner von Martens hus förstördes, men det von martenska hemmet stod oskadat. Arvid von Martens familj flydde till Kouvola. Familjen var evakuerad under sammanlagt tio veckor och bodde i Kiurus hem i Kouvola, d.v.s. Jokela prästgård.³⁶⁸ Familjen kunde äntligen återförenas där.

4.3.4 Hemförlovningen stundar: ”Ett frö och en förhoppning”

Trots att planerna på Arvid von Martens hemförlovning tog form var hans prioritet fortsättningsvis männen i Kouvola. Han såg nödvändigheten i att stanna där. Det behövdes fortsatt väckelse på förläggningen. Den väckelse som uppstått på skolningscentralen och i bygden runt om var enligt honom bara en del av den frälsningsplan som Gud hade för Kouvola, och resten av den finländska nationen. Arbetet fick inte upphöra och han ansåg att det föll på hans lott att ha ansvar för detta.³⁶⁹ I sina böner inför framtiden lade han beslutsamt allt i Guds hand. Hemtruppernas stab beslöt att Arvid von Martens kunde få hemförlovas p.g.a. sin höga ålder, dock under

³⁶⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.7.1943.

³⁶⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 8.2.1944, 12.2.1944.

³⁶⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.1.1944.

förutsättning att han kunde få en civilianställning. Att återgå till verksamheten som fri evangelist var uteslutet eftersom det inte innebar någon anställning. Hans forna arbetsgivare Finska Ångfartygs Aktiebolag, som var det rederi där han hade haft sin anställning 1921-1929, hade inga möjligheter att anställa honom. Det fanns inga lediga tjänster och det hade förflutit 20 år sedan hans anställning.³⁷⁰

Historien kring hur Arvid von Martens blev nattmissionär fick härmed sin början. När man jämför Arvid von Martens självbiografiska böcker respektive hans privata dagboksanteckningar återges händelseförloppet kring hur han blev engagerad i nattmissionen på två lite olika sätt. I de självbiografiska böckerna får Arvid von Martens det att framstå som om han blev ombedd att ansluta sig till nattmissionärsskaran strax innan krigsslutet år 1944. Han uppger tillika att tidpunkten för hemförlovningen helt och hållet var beroende av huruvida han hade en fast tjänst eller inte.³⁷¹ I dagböckerna är situationen långt mindre dramatisk än så. Det framkommer att det dels var han själv som hörde sig för om arbete, dels att han gjorde detta mycket tidigare. Redan under sensommaren 1942 gick Arvid von Martens – i samband med en permission – till ett andligt möte i maskinmästarförbundets lokal på Katrinegatan i Helsingfors. Han medverkade även själv som talare i detta möte. Vid detta tillfälle kände han en plötslig ingivelse att gå fram till Else Bäck som också deltog i mötet. Hon var en bekant till Arvid von Martens från verksamheten med förbönskedjan Rengas [Bönelänken].³⁷²

Else Bäck kallades ibland i folkmun för ”nattmissionens moder”. Hon hade kommit till Helsingfors från Österbotten i hopp om att hitta ett

³⁷⁰ von Martens 1966, 56-59; von Martens 1972, 10-12; Melin 1992, 52-53.

³⁷¹ von Martens 1966, 59.

³⁷² von Martens 1966, 61; von Martens 1972, 11; Korsets budskap 1.5.1973.

arbete. Prosten Verner Louhivuori³⁷³ hade år 1943 erbjudit henne en plats i *Förbundet Vita bandet r.f.* Detta var en kristlig nykterhetsförening och socialvårdsorganisation, där syftet var att hjälpa unga nödställda kvinnor.³⁷⁴ Else Bäck's främsta uppgift var att ta kontakt med de unga kvinnor som kommit från landet till staden, och tyvärr ofta hamnat snett. Hon började följaktligen med det arbete som skulle komma att kallas för nattmission. Hon anställdes av Helsingfors evangelisk-lutherska församlingar, som inlett ett arbete bland stadens alkoholister, hemlösa, permitterade soldater, fångar och prostituerade. Tack vare Else Bäck anslöt sig andra personer till verksamheten och det bildades frivilliga medarbetargrupper av bl.a. förebedjare och nattpatruller. Inspirationskällan till nattmissionsverksamheten kom från utlandet. Det fanns liknande projekt i bl.a. England, Danmark, Norge och Sverige. Verksamheten kom även att inkludera den växande gruppen av unga missbrukare. Ganska snabbt anställdes ytterligare två kvinnliga nattmissionärer. Den första skaran av nattmissionärer utgjordes, utöver Else Bäck, av Agnes Skrifvars bland de svensktalande och Aino-Kaija Kaakinen bland de finsktalande.³⁷⁵

Sixten Ekstrand skriver i *Tro och moral* (1993): "Det långa ställningskriget och prövningarna på hemmafronten gav under krigets senare del direkt utslag i form av en klart iakttagbar moralisk förslappning. Brottligheten ökade, dryckenskapen tilltog och troheten på det äktenskapliga området sviktade. Dessa negativa tendenser påkallade stor uppmärksamhet

³⁷³ Prosten Verner Louhivuori (1886-1980) blev speciellt känd för sina kåserier i tidningen Kotimaa. De ingick i tidningens spalter under pseudonymen Seppä under ett halvt sekels tid.

³⁷⁴ Organisationen World's Women's Christian Temperance Union uppstod på 1870-talet i USA. År 1896 kom organisationen till Finland, närmare bestämt till Åbo. En nationell centralorganisation, Förbundet Vita bandet i Finland r.f. [Suomen valkonauhaliitto r.y.] bildades år 1905. Uppslagsverket Finland [del 3] 1985; Jfr även www.suomenvalkonauhaliitto.fi

³⁷⁵ von Martens 1966, 61; von Martens 1972, 11.

från såväl kyrkans som samhällets sida”.³⁷⁶ När det gällde de hemförlovade hade de ofta varken hem eller arbete att återvända till. De hade svårt att finna sig till rätta i ett civilt liv. Många var invaliderade. De bar på svåra sviter från kriget.³⁷⁷ Det krigsskadade samhället var skört. Återuppbyggnadsarbetet var så stort och kostnaderna så enorma att mängder forna soldater slank emellan systemets säkerhetsnät av socialt skydd och samhällelig trygghet. Många fann sig utan härbärge för natten, och blev tvungna att övernatta under broar, i skogen, i trappuppgångar eller soplädor. Kyrkan upplevde behovet av konkreta åtgärder.

Kyrkans sociala arbete effektiviserades tack vare vapenbrödrapräster och kyrkoledningens insatser och det grundades bl.a. diakonidistrikt i syfte att förbättra serviceverksamheten. Det lades i allt större utsträckning en tyngdpunkt på den allmänna diakonin.³⁷⁸ Kyrkolagen hade ändrats år 1943 och församlingarna var därefter förpliktade att inrätta tjänster för diakoniarbetare. Diakoniarbetet organiserades således stadsdelsvis och byavis. De understöd som beviljades genom diakoniarbetet finansierades genom olika insamlingar. En viktig del av verksamheten utgjordes av det utländska biståndet. Den biståndshjälp som den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland erhöll efter kriget bestod av insatser från ett antal olika biståndsorganisationer. De amerikanska kväkarna, American Friend Service Committee, inledde sin verksamhet i november 1945 i samarbete med United Nations Relief and Rehabilitation Administration (UNRRA), Suomen Huolto och Finlands Röda Kors. Verksamheten hade karaktären av kortvarig nödhjälp och ändamålet var att överlåta ansvaret för mera långsiktiga program till andra organisationer. Avdelningen för återuppbyggnad i Kyrkornas Världsråd (KVR) gav även bistånd, liksom de lutherska

³⁷⁶ Ekstrand 1993, 180

³⁷⁷ Se t.ex. von Martens 1950 (och 1966): 96-97 (29-30); 86-88; 113-116.

³⁷⁸ Murtorinne 2000b, 269-271; Malkavaara 2001, 151-152; Heininen & Heikkilä 1997, 238.

kyrkorna i Amerika. Det amerikanska biståndet var betydelsefullt och dessa biståndsmedel dirigerades till tre lika stora särskilda program, där nödhjälp för hushållen var ett av projekten. Ansvaret för att hjälpen nådde fram ålades diakonipersonalen.³⁷⁹ Det var i denna miljö som nattmissionen hade kommit till.

Det var alltså till gatu- och nattmissionären Else Bäck som Arvid von Martens enligt dagboksanteckningarna gick för att höra sig för om ett arbete. Med skämsam ton frågade han om inte fröknarna Bäck och Skrifvars skulle behöva en manlig arbetskamrat. Till sin förvåning upplystes han om att Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral i själva verket sökte arbetskraft. Det var Agnes Skrifvars som behövde en manlig svenskspråkig samarbetspartner.³⁸⁰ Arvid von Martens såg detta som Guds direkta ingripande i sitt liv och som en personlig kallelse.³⁸¹ Förberedelserna inleddes omgående. Redan dagen därpå samtalade han på nytt med Else Bäck, som lovade att ta upp saken med nattmissionens chef, prosten Verner Louhivuori.³⁸²

Detta var början på det som skulle bli Arvid von Martens stora livsgärning. Första kontakten och ett frö var sått – ”ett frö och en förhoppning”.³⁸³ Det tog ändå lång tid innan han kunde bli anställd.³⁸⁴ Jag har inte lyckats få klarhet i varför detta dröjde. Det kan även vara fråga om ett felnoterat datum i dagböckerna. Enligt hans dagboksanteckningar befann han sig först ett år senare, i slutet av oktober 1943, i Helsingfors på anställningsintervju hos Verner Louhivuori. Arvid von Martens fick därmed

³⁷⁹ Insamlingen ”Gemensamt Ansvar” fick sin början år 1950. Insamlingen understödde församlingsdiakonin och intäkterna gavs som understöd åt mindre bemedlade och människor i svårigheter. Malkavaara 2001, 145-152.

³⁸⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17-18.8.1942.

³⁸¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.8.1942, 22.8.1942, 3.9.1942, 7.10.1942, 4.1.1944, 14.1.1944, 16.1.1944, 6.2.1944, 5.3.1944, 13.10.1943; von Martens 1966, 61; von Martens 1972, 11.

³⁸² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 19.8.1942.

³⁸³ Kommentar i Arvid von Martens dagböcker av Paul von Martens, odat.

³⁸⁴ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 8.9.1942, 28.9.1942, 3.6.1943.

slutligt besked om att han blivit anställd som nattmissionär vid Helsingfors evangelisk-lutherska diakoncentral.³⁸⁵ Kouvolatiden var därmed i princip förbi och försöken att bli fri från militärtjänstgöringen i Kouvola började på allvar.³⁸⁶

³⁸⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 12.10.1943, 31.10.1943.

³⁸⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 31.10.1943, 20.11–25.12.1943.

5 NATTMISIONÄR 1944–1950 (1970)

Arvid von Martens liv hade fram till början av 1940-talet genomgått tre faser under vilka hans tro och kallelse hade utvecklats. I värvet som nattmissionär kom tron och kallelsen att sammanstråla och en mångfacetterad verksamhet växte fram. I ifrågavarande kapitel fokuserar jag speciellt på frågeställningarna kring *hur* Arvid von Martens var som nattmissionär, men även *vad* nattmissionärskapet konkret innebar. Detta kapitel sträcker sig i tid fram till föreningen *De nödställdas vänner r.f.s* grundande år 1951, varefter Arvid von Martens funktion som samhällsaktiv föreningskoordinator tar vid. Jag behandlar dock dessa två funktioner – nattmissionären och samhällsaktivisten – i två skilda kapitel. Arvid von Martens tid inom denna förening respektive hans politiska engagemang presenteras därför längre fram i avhandlingen i kapitlet *Samhällsaktivist och politiker 1950–1972*.³⁸⁷ Dessa två kapitel utgör kärnan i avhandlingen. Jag väljer denna indelning eftersom de hjälpaktioner som vidtogs av Arvid von Martens hade samma syftemål men gjordes på olika sätt.

5.1 Kallelsen som nattmissionär

5.1.1 Nattmissionärskapet inleds

Den 24 juni 1944 inledde Arvid von Martens sitt arbete som nattmissionär vid Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral. Härmed gick hans liv in i ett nytt skede. Han var säker på sin kallelse. Det fanns härefter heller inget behov av att bryta upp. Enligt honom var det Guds

³⁸⁷ Se kapitel 6.

omedelbara ledning som gjorde att han kunde stiga in i denna tjänst.³⁸⁸ Den vardag han mötte var dock märkt av kriget. Den 4 september 1944 ingick Finland vapenvila med Sovjetunionen och själva vapenstillståndsfördraget undertecknades två veckor senare den 19 september 1944. Fördraget var inte ett fredsslut. Det slutliga fredsavtalet skrevs under den 10 februari 1947 i Paris. Samma fredsvillkor som utgjort vapenstillståndsfördraget ingick dock i detta avtal och det trädde i full kraft den 15 februari 1947.³⁸⁹

För Finlands del hade det andra världskriget inneburit två tunga krigsskeden. Finland hade under Vinterkriget vunnit omvärldens aktning och sympati. I egenskap av Tysklands bundsförvant under fortsättningskriget kunde Finland inte längre räkna med samma moraliska stöd som tidigare. Det andra krigsskedet blev i alla avseenden mindre ärofyllt. Villkoren från vapenstillståndet var dock tunga och problemen många. Det krigsskadedstånd som Finland ålades att betala var enormt. Befolkningen från de avträdde områdena skulle placeras. De politiska förhållandena måste stabiliseras. Samhället var sargat och vägen ut ur kriget var mödosam. Världen över kantades återgången till fredliga förhållanden av problem. I Finland präglades åren 1944–1948 av fredsvillkoren och krigsansvarighetsprocessen. Kontrollkommissionen lämnade landet efter att fredsavtalet undertecknats i Paris hösten 1947. Denna period har därför kallats för ”de farliga åren”. Det politiska klimatet var hett och oroligt.³⁹⁰

Även de andliga och teologiska förhållandena fick härav sin särskilda prägel. Så snart de yttre omständigheterna medgav återupptogs det ekumeniska samarbetet. Den ekumeniska rörelsen och diskussionen kring den hade legat nere under krigsåren. Krafterna hade behövts för att klara av det akuta krisläget. Den första tiden efter andra världskrigets slut kännetecknades därför i kyrkligt och ekumeniskt avseende av aktivitet och vilja

³⁸⁸ von Martens 1966, 59-60; von Martens 1972, 10-11; Melin 1992, 55.

³⁸⁹ Meinander 1999, 264-267, 282-285.

³⁹⁰ Franzén 1987, 258. Om de farliga åren i Finland, se Paasikivis dagbok II 1986.

till nysatsning. Det fanns åter rum för utveckling på olika områden.³⁹¹ Ordet evangelisation tolkades i kyrkliga kretsar i vid betydelse och inkluderade alla de åtaganden och strävanden som fanns till att omvända människor.³⁹²

Sviterna av kriget i det finländska samhället var omfattande. I Helsingfors stod man inför en katastrofal situation efter krigets slut när det gällde bostadsfrågan. Redan före kriget hade bristen på bostäder varit stor i Helsingfors och krigsåren hade gjort att byggandet av bostäder hade upphört helt och hållet. Helsingfors stad hade förstörts av bombangrepp och evakuerats på folk. När freden kom var situationen mycket dålig. Behovet av bostäder var skriande stort. Tusentals evakuerade sökte sig tillbaka till huvudstaden och den stora återinflyttningen försvårade situationen. Man beräknade att majoriteten av de hemlösa hörde till den befolkning som flyttat till Helsingfors efter kriget.³⁹³

Den anda av enhet som kännetecknade kyrkan och dess strävanden efter kriget resulterade i hjälpaktioner av olika slag. Det gällde att försöka ordna med boende för de evakuerade och delta i återuppbyggnadsarbetet.³⁹⁴ Människorna erbjöds bo i barackhem, men det fanns långt ifrån tillräckligt med baracker. Endast en bråkdel av dessa människor fick logi för natten. Frälsningsarméns natthärbärgen kunde ta emot folk, men dagtid befann sig dessa människor på gatan.³⁹⁵ Från stadens håll beslöts därför att öppna bombskydden som övernattningsställen.³⁹⁶ Under början av år 1945 öppnades sammanlagt åtta s.k. bergs- eller bombskydd. Människorna logerades därmed under jorden i miserabla förhållanden, utan dagsljus och frisk luft, och med primitiva möjligheter att vare sig tvätta eller koka. Även små-

³⁹¹ Franzén 1987, 262, 259.

³⁹² Hogg 1952, 334-341; Bassham 1979, 26-27; Shivute 1980, 91-107.

³⁹³ Om flyttrörelsen och hemlösheten, se Malkavaara 1997, 145-147.

³⁹⁴ Malkavaara 2001, 145-152.

³⁹⁵ Rantanen 2000, 40ff.

³⁹⁶ Hufvudstadsbladet 27.3.1982.

barnfamiljer fick finna sig i att bo i dessa bombskydd.³⁹⁷ Helsingfors evangelisk-lutherska församlingar upplät därför sina församlingssalar som nödsovstugor.³⁹⁸ Detta var givetvis en tillfällig lösning i ett åtstramat läge. Många av de hemvändande soldaterna var drabbade av hemlöshet, arbetslöshet, alkoholism och olika handikapp. Dessa omständigheter kom nu att bli en del av den vardag som mötte Arvid von Martens i hans arbete som nyanställd nattmissionär i huvudstaden.

Nattmissionsverksamheten hade ursprungligen varit en satsning från kyrkligt håll i syfte att försöka åtgärda den moraliska förslappning som fanns i samhället under kriget. Vid sidan av den traditionella församlingsdiakonin fick även den kyrkliga serviceverksamheten nya former. Man inledde verksamheten med äktenskaps- och familjerådgivning, samtalsjour och sjukhussjälavård.³⁹⁹ Utgångspunkten för nattmissionsverksamheten var ”katu, kapakka, koti ja kodittomat” (gatan, krogen, hemmet och de hemlösa).⁴⁰⁰ Vid krigets slut var behovet av själavård och konkret hjälp om möjligt ännu större och den lilla skaran av nattmissionärer började växa. Nattmissionen ingick som en verksamhetsgren vid Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral på Annegatan 14C.

Arvid von Martens fyllde en viktig funktion som den enda manliga nattmissionären vid sidan av sina tre kvinnliga kolleger. Behovet av flera manliga medarbetare var stort och hösten 1944, några månader efter att Arvid von Martens hade inlett detta arbete, anslöt sig Emil Kuosmanen till nattmissionärsskaran. Skaran ökade vartefter verksamheten utvecklades.

³⁹⁷ Rantanen 2000, 40ff.

³⁹⁸ Det var främst de församlingssalar i vilka nattmissionen höll sina möten som användes som sovstugor. Men även Norra svenska och Norra finska, Tölö församlingshus, Fredriksbergs kapell och Forsby kapell fungerade som inkvarteringsställen. Likaså upplät frikyrkliga samfund, såsom Frälsningsarmén, Filadelfia, Saalem, Vapaakirkko, svenska och finska metodistkyrkan samt settlementrörelsen sina lokaler för detta ändamål. von Martens 1972, 34.

³⁹⁹ Murtorinne 2000b, 270-271.

⁴⁰⁰ Rengas 2:1954, 3:1954, 4:1954.

Det uppstod tillika medarbetargrupper av frivilliga, kristna män och kvinnor.⁴⁰¹ Arbetet som nattmissionär karakteriserades till en början uteslutande av evangelisation bland de nödställda. Detta var ett arbete som ofta var förlagt till gatan och som utfördes kvälls- och nattetid, därav namnet gatu- och nattmissionär.⁴⁰² Symbolen för Helsingfors församlingars nattmission blev en oljelampa med en brinnande låga omgiven av mörker och en klart lysande stjärna. Detta var en symbol för Kristus och den andliga räddning den kristna tron hade att erbjuda.

Nattmissionärens arbete gick ut på att söka upp bostadslösa och alkoholiserade och samtala med dem. Man delade även ut traktat. Ofta sökte man upp män och kvinnor i stadens natthärbärgen, sovstugor och bombskydd. Man besökte sjukhus, alkoholistanstalter och fängelser. Med sig hade nattmissionärerna, på initiativ av Arvid von Martens, ett strängband, som sjöng psalmer och andliga sånger.⁴⁰³ Detta förkunnelsearbete låg Arvid von Martens varmt om hjärtat och han hade redan lärt sig trivas i evangelistens roll tack vare sina tidigare erfarenheter. Arvid von Martens uppsökte de sjuka på de olika sjukhusen i Helsingfors.⁴⁰⁴ Ibland tog han med sig en medarbetare. Patienterna han besökte var i alla åldrar.⁴⁰⁵ Han gick från rum till rum. Ibland kände han redan patienterna. En del undanbad sig besök. Det fanns dock många som gladdes över besök och han blev med tiden nära bekant med en del av patienterna. Han fick därmed en krets som han följde upp. Arvid von Martens välsignade ibland de sjuka. Han gjorde detta genom att lägga sin hand på den sjuke och be för denne. Han hade en liten flaska olja med sig, med vilken han smorde den sjuke enligt nytestamentlig

⁴⁰¹ Melin 1992, 57.

⁴⁰² Uppslagsverket Finland [del 2] 1983, 320.

⁴⁰³ von Martens 1972, 13.

⁴⁰⁴ Maria-sjukhus, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 19.11.1946, 6.10.1948, 13.10.1948, 25.1.1949, 2.2.1949; Lappvikens sjukhus, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 21.12.1946, 5.10.1948, 12.10.1948, 5.4.1949, 13.4.1949; Tuberkolossjukhuset, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 27.9.1947, 30.6.1947, 4.3.1949.

⁴⁰⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 12.1.1947.

förebild.⁴⁰⁶ Han besökte även interner i stadens fängelser i Sörnäs och på Skatudden. I samband med resor avlade han besök i den fångvårdsanstalt som fanns på orten.⁴⁰⁷ Här skapades på det organisatoriska planet ett samarbete med polis- och socialmyndigheterna. Tack vare det förtroende som uppstod mellan Arvid von Martens och fångarna kunde han regelbundet träffa dem. Detta inbegrep även tidvis en kontakt efter själva frigivningen där han följde upp deras anpassningsprocess i samhället.⁴⁰⁸

Det fanns en samtalsjour för de mest akuta fallen. Det ordnades s.k. nattmissionsmöten i den enkelt inredda möteslokalen på Högbergsgatan 10 i centrala Helsingfors. Ibland mötte de hemlösa och nattmissionärerna upp i de evangelisk-lutherska församlingssalarna i de olika stadsdelarna. De frikyrkliga församlingarna upplät likaså sina lokaler för dessa möten. Det ordnades även med sammankomster i det s.k. gästhemmet på Båtsmansgatan 10. På Alpgatan 19 inrättades ett bönerum. Det hölls åtminstone fyra möten i veckan, varav ett möte var svenskt. Ibland var mötena tvåspråkiga.⁴⁰⁹ Det är intressant att notera att Arvid von Martens tycks ha haft ett större förtroende för väckelsefolk och frikyrkliga som förkunnare än för prästerna i den evangelisk-lutherska kyrkan. Han bjöd nämligen ofta in föredragshållare eller talare med väckelsebakgrund. Även en del predikanter från olika frikyrkliga kretsar kunde komma ifråga. Mycket sällan deltog någon av de evangelisk-lutherska prästerna.⁴¹⁰ I ett av de största härbärgena hölls regelbundet ett möte varje vecka.⁴¹¹ Detta var evangeliserande möten bestående av tal, bön, sång och musik och hit var alla välkomna. Hit kom

⁴⁰⁶ ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 27.1.2008.

⁴⁰⁷ Besök i fängelser, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.9.1945, 18.10.1945, 1.9.1946, 23.11.1946, 16.3.1947, 23.3.1947, 8.6.1947, 15.6.1947, 3.8.1947, 8.2.1949, 25.3.1949, 18.4.1949, 26.12.1949.

⁴⁰⁸ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 28.9.1945, 5-7.3.1947, 30.3.1948, 3.2.1949, 28.3.1949, 24.4.1949, 30.11.1949.

⁴⁰⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 14.5.1947, 27.10.1948.

⁴¹⁰ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

⁴¹¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 14.5.1947, 27.10.1948.

både män och kvinnor, unga som gamla. Ofta rörde det sig om ca 30–40 män och lika många kvinnor.⁴¹² Målgruppen var de hemlösa och de alkoholiserade, vilka Arvid von Martens tillsammans med de andra nattmissionärerna försökte leda till bättring. Många kom enbart för att värma sig en stund eller för att få prata med någon.⁴¹³ Där bjöds på te och skorpor eller gröt alternativt soppa, vilket bidrog till tillströmningen av hemlösa människor. Det blev med tiden populära tillställningar.⁴¹⁴

Den första tiden upptogs av febrila aktiviteter.⁴¹⁵ Arvid von Martens var mycket motiverad och entusiastisk. Han hade ambitioner för hur nattmissionens möten kunde utvecklas.⁴¹⁶ Samarbetet mellan nattmissionen och alkoholistvården fördjupades.⁴¹⁷ År 1945 var på alla vis ett hektiskt uppbyggnadsår när det gällde natt- eller gatumissionen i hela landet. Arvid von Martens reste mycket under detta år, mötesverksamheten tilltog med bönemöten respektive bibelgrupper både dag- och kvällstid, sjukhus- och fängelsebesöken ökade märkbart i antal.⁴¹⁸ De regelbundna rådplägningsmötena hos Verner Louhivuori fick sin givna plats i rutinerna.⁴¹⁹ De resulterade i ett gott samarbete mellan Verner Louhivuori och Arvid von Martens. Verner Louhivuori var en man som kännetecknades av beslutsamhet och stadga.⁴²⁰ Han uppskattade Arvid von Martens initiativförmåga och gav honom ganska snart fria händer att omorganisera nattmissionsarbe-

⁴¹² Kvällsmötena i de olika lokalerna var populära, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.3.1947, 3.3.1947, 4.3.1947, 11.3.1947, 15.3.1947, 8.10.1948, 22.11.1949.

⁴¹³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.11.1946, 17.12.1946.

⁴¹⁴ Även traditionen med den s.k. pullakirkko växte fram med tiden. Man bjöd alltså de hemlösa på kaffe och bulle efter gudstjänsten på söndagarna. Jfr Sana 9:1974.

⁴¹⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.10–28.12.1944.

⁴¹⁶ ÅAB Arvid von Martens 31.7.1944, 14.8.1944.

⁴¹⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 8.8.1944, 11.8.1944, 16.8.1944.

⁴¹⁸ Arvid von Martens besökte bl.a. en konferens i Motala, Sverige. Han deltog även i möten i Tavastehus, Tammerfors, Björneborg och Raumo. Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 13–25.10.1945.

⁴¹⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.9.1944, 7.9.1944, 4.10.1944, 6.10.1944, 7.10.1944, 14.10.1944, 16.10.1944, 22.11.1944.

⁴²⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.12.1944.

tet.⁴²¹ Det var en aktiv och engagerad nattmissionär som ambitiöst kartlade behoven och uppgjorde strategier för nattmissionsverksamheten. Arbetet gjordes i grupp tillsammans med de övriga nattmissionärskollegerna. Arvid von Martens engagemang framträdde dock mest inom nattmissionen, vilket gav upphov till både förtjusning och förargelse bland medarbetarna. Arvid von Martens upplevdes av de andra ta en alltför ledande ställning. Själv tyckte han att detta endast ”hörde till ordningen”.⁴²² Han hade dessutom fått Verner Louhivuoris medgivande till att utveckla verksamheten, något som ledde till smärre konflikter mellan Arvid von Martens och hans kvinnliga medarbetare.

Det var nämligen inte enbart andligen som Arvid von Martens ville växa i sitt värv. Han önskade också avancera och utvecklas på det rent yrkesmässiga planet. Efter bara två år i tjänst upplevde han sig vara redo att axla ett större ansvar. Annandag påsk 1946 skrev han i sin dagbok att han tagit mod till sig och talat med sina överordnade om vem som skulle leda nattmissionen. Han hade vilja därtill. Han blev avvisad, men fann sig i situationen trots att han var besviken. Han såg på beslutet som Guds vilja.⁴²³ Han skulle erhålla detta förtroende några år senare då hjälpverksamheten fick en annan, parallell inriktning.

Arvid von Martens fann erfarenheter ur sitt liv som definierade hans kallelse. I den bibel som han köpt på antikvariat hittade han exempelvis endast en enda understreckning. Den f.d. ägaren till denna bibel hade med penna markerat bibelordet Jes. 58:7:

Att du bryter det bröd åt den hungrige och skaffar den fattiga
och husvilla härbärge, att du kläder den nakne var du ser honom
och ej drager dig undan för den som är ditt kött och blod.

⁴²¹ Nuori Kansa 8:1989.

⁴²² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9.9.1944.

⁴²³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 22.4.1946.

Han tolkade detta som en uppmaning direkt riktad till honom personligen. I sina självbiografier refererar han bl.a. till en specifik händelse. Efter ett kvällsmöte träffade han två män vilkas enda önskan var att få sova inomhus. Arvid von Martens sade sig ha upplevt Guds omedelbara order om att stanna hos dessa män och se till att de fick något att äta och dricka samt tak över huvudet för natten. Trots den anspråkslösa sängen i form av hopsatta stolar och tidningar som täcke, sov männen gott den natten med Arvid von Martens liggande intill.⁴²⁴ Den skuld han dock kände vid detta tillfälle var så stor att han bestämde sig för att helhjärtat ägna sig åt de hemlösas sak. Här återkommer vi rent konkret till skulden som det s.k. grundtemat för Arvid von Martens liv och verksamhet. Den skuld han kände var så markant att han drevs till att motarbeta det som förorsakade den. Genom att göra något konkret för de nödställda betalade han av den skuld han bar på. De händelser och erfarenheter som hade kompletterat omvändelseupplevelsen och fullbordat trosprocessen på ett rationellt, emotionellt och andligt plan, fick nu nya dimensioner. Det sociala hjälparbetet fick en tydlig inriktning och konkretiserades fullt ut. Det var i en anda av nytänkande och ekumeniska samarbetssträvanden som Arvid von Martens antog utmaningen.

5.1.2 Utmaningar inom nattmissionen

I slutet på 1940-talet var bostadsbristen i huvudstadsregionen stor och läget var kritiskt. Problemen med onykterhet och missbruk var påtagliga. För att fler skulle kunna bli nyktra och självförsörjande samhällsmedlemmar krävdes ett stabilare boende. Detta var några av de frågor som låg i främsta

⁴²⁴ von Martens 1950, 74-77. Samma berättelse finns i von Martens 1966, 64-65; von Martens 1972, 32-33. Platsen var samlingslokalen på Högbergsgatan 10.

rummet att lösa. De ställen som vanligtvis fick tjäna som övernattningsmöjligheter var, som ovan nämnts, av tillfällig natur. På grund av bristande hygien, dålig luft, trängsel och otrivsel kunde exempelvis bombskydden inte fungera som långvariga vistelseorter. Det fanns varken dagsljus eller elektricitet. Det boende som hade skapats i form av härbärgen och sovstugor i de olika församlingssalarna tjänade främst i tillfälligt syfte för att få bort de hemlösa från gatan. Det var inte en lösning, men ett första steg i anskaffningen av logi. Arvid von Martens var själv medveten om det bristfälliga boende bombskydden, och även dessa härbärgen och sovstugor erbjöd. Församlingssalarna användes dessutom dagtid för bl.a. församlingarnas barn- och ungdomsarbete och smittorisen med löss och infektioner från de nattliga besökarna var stora.⁴²⁵ Detta var inte ett hållbart arrangemang i längden. Men tillfälliga boendelösningar var dock, enligt Arvid von Martens, betydligt bättre än inget boende alls. Samtidigt gavs här tillfällen för nattmissionärerna att personligen möta dessa människor. Nattmissionsarbetet skulle därför så småningom anta nya utmaningar.

I november 1944 fick nattmissionen i Helsingfors klartecken för det första brödrahemmet.⁴²⁶ Man hyrde ett hem på Sjötullsgatan 33 och redan månaden därpå den 15 december 1944 kunde man iordningställa ett boende för hemlösa män. Det var fråga om utrymmen i en liten skola som fungerat som inkvartering för permitterade soldater under kriget men som nu stod tom. Detta brödrahem gick under arbetsnamnet Uskonlinna, eller Trons borg, men invigdes som Uskon Maja [Trons hydda].⁴²⁷ Hemmet, som låg i Arvid von Martens kvarter, kunde ta emot 12–14 personer och i hyran ingick sängar, madrasser, kuddar, stoppade täcken, skåp och möbler. Detta första skyddshem erbjöd de hemlösa männen gratis logi, matpengar och

⁴²⁵ ÅKA Intervju med Paavo Louhento 27.2.2008.

⁴²⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.11.1946.

⁴²⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.11.1944, 13-14.12.1944, 16.12.1944, 20.12.1944.

kläder.⁴²⁸ Det var dock svårt att finna utrymmen. Kostnaderna var höga, även för fallfärdiga byggnader och hus. Nattmissionen fick ofta ta emot stora penningssummor från olika håll.⁴²⁹ Ofta var det samma bidragsgivare som generöst stödde verksamheten.⁴³⁰

Redan i början av år 1944 hade man inom nattmissionen diskuterat kryptan under Mikael Agricola-kyrkan som ett ytterligare alternativ till natthärbärge. Under hösten började planerna att ta form, parallellt med förberedelserna kring hemmet på Sjötullsgatan 33.⁴³¹ Strax innan jul samma år kunde denna sovstuga iordningsställas och därmed fanns ett natthärbärge med 160 bäddplatser i Mikael Agricola-kyrkans krypta på Fabriksgatan 23.⁴³² Detta utrymme hade ursprungligen reserverats för ungdomsarbete.⁴³³ Under Mikael Agricola-kyrkan ordnades allehanda aktiviteter för de hemlösa med bl.a. samkväm, bibelstudier och föredrag. Man höll även s.k. eftermöten direkt efter kvällsmötena. Inne i själva kyrkorummet firades regelbundet högmässor speciellt arrangerade av nattmissionen. Förutom kryptan under Mikael Agricola-kyrkan fick man inom nattmissionen så småningom även lov att använda kryptan under Johanneskyrkan.⁴³⁴ I och med dessa nyinrättade sovstugor gavs ännu flera nödställda än tidigare möjlighet till vila och husrum. Efter ett drygt halvår i nattmissionens tjänst hade Arvid von Martens kunnat realisera flera boendeprojekt och nu fanns nya sovstugor och ett upptagningshem. Behovet av flera långvariga här-

⁴²⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.12.1944, 24.6–31.12.1944; von Martens 1966, 63; von Martens 1972, 16.

⁴²⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.10.1946, 3.12.1946, 1.2.1947, 30.3.1948, 22.4.1949, 11.5.1949, 13.5.1949.

⁴³⁰ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 19.1.1947, 3.3.1947, 25.4.1949.

⁴³¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.11.1944, 7.11.1944, 25.11.1944, 19.12.1944.

⁴³² Sovstugan under Mikael Agricola-kyrkan kunde ta emot ca 150-200 män per natt. Bäddplatserna uppges dock ha varit 160 till antalet. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 22.12.1945.

⁴³³ von Martens 1950, 77; von Martens 1966, 66.

⁴³⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.1.1947.

bärgen och kristliga nykterhetshem, med prägel av ett riktigt hem, var dock stort.⁴³⁵ Med gemensamma krafter hyrde Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral andra lokaler som fick utgöra härbärgen för de hemlösa.

Bild 3. Nattnmissionens natthärbärge i Mikael Agricola-kyrkans krypta kundle fr.o.m. julen 1944 erbjuda de hemlösa 160 bäddplatser (De nödställdas vänner r.f.:s fotoarkiv).

⁴³⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 24.1.1945, 30.1.1945, 2.2.1945, 3.2.1945.

Bild 4. Nattmissionens samlingsal på Högbergsgatan 10 fick ofta fungera som tillfällig sovstuga under årets kalla månader. Trängseln var dock stor (De nödställdas vänner r.f.:s fotoarkiv).

I mars 1945 invigdes en lokal på Kronobergsgatan 3. Detta nykterhetshem var ursprungligen en privatvåning med fem rum. Man beredde plats för 30 män. Dessa män var till stor del f.d. interner. Boendetiden var begränsad till sex månader, vilket möjliggjorde en större omsättning av invånare. Hemmet fick namnet Toivon Koti [Hoppets Hem]. Lägenheten låg på Skatudden och sköttes av två vaktmästare.⁴³⁶ När hemmen grundades behövdes både inredning och andra tillbehör. Ibland ingick detta i hyran, ibland inte. Arvid von Martens kontaktade olika organisationer och bad om hjälp när det gällde anskaffandet av det som behövdes för hemmen.⁴³⁷ Det var önskvärt att försöka hitta organisationer, institutioner eller privatpersoner som donerade dylika tillbehör, framför att tvingas köpa, eftersom nattmissionens ekonomi redan var ansträngd i och med utgifterna för de lokaler man

⁴³⁶ von Martens 1966, 66-67; von Martens 1972, 17-19; Melin 1992, 58; Rengas 2:1953.

⁴³⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.2-22.2.1945.

hyrde. Verksamheten var ursprungligen mer eller mindre inriktad på den äldre generationen av missbrukare som huvudsakligen bestod av f.d. soldater. Men i huvudstadsregionen fanns alkohol- och drogproblemen även i de yngre åldersklasserna och Arvid von Martens kände utmaningen att också rikta sig till dem.⁴³⁸ Till de s.k. brödrahemmen Uskon Maja och Toivon Koti kom därför även ungdomar som det gått snett för i livet. Problemen med missbruk och hemlöshet gick dock över könsgrensarna och allt fler kvinnor behövde akut hjälp, vilket betydde att nattmissionen fick ytterligare en ny målgrupp att värna om. I slutet av 1945 invigdes ett natthärbärge för kvinnor, dock i ett bombskydd. Trots att det vid denna tidpunkt i början av 1940-talet fanns ett upptagningshem och ett nykterhetshem hoppades Arvid von Martens att ett riktigt daghem för de hemlösa kunde upprättas. Han bad under hela decenniet om att ett sådant hem skulle kunna förverkligas. Han tänkte sig en s.k. nattmissionsfastighet med bl.a. kansli, möteslokal, samtalsrum, bönerum och dagrum samt utrymmen för egna gudstjänster. Här föreställde han sig aktiviteter av olika slag, med möjlighet till vila, bön och samtal, läsning och studier. Han önskade också kunna upprätta en matservering i anslutning till fastigheten. Det viktiga var att de hemlösa skulle finna ett ställe där de kunde vila ut och värma sig; en lugn och rofylld plats. Han kallade tankeprojektet för ”de hemlösas palats”.⁴³⁹

Arvid von Martens eftersträvade en kristen anda och övertygelse i dessa hem, både bland personal och bland invånare. Arvid von Martens starka övertygelse var att rutinerna i de olika härbärgena var livsnödvändiga för dessa människors överlevnad i en vardag fri från missbruk, med

⁴³⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 24.6.1946, 21.7.1946.

⁴³⁹ I mitten av 1940-talet skrev Arvid von Martens om sina tankar angående denna fastighet, se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.5.1945. Några år senare återkom han fortsättningsvis till temat, se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 21.4.1947, 8.1.1949, 15.1.1949.

siktet inställt på nya mål och sunda vanor. Aktiviteter av olika slag utvecklades där andan av enhet och målsättning ersatte den utsatthet och förtvivlan som tidigare förenat dessa människor. Olika gemensamma aktiviteter och projekt blev den förenande länken som sporrade och inspirerade.

Under de första åren som nattmissionär utvecklade Arvid von Martens, i samarbete med de övriga nattmissionärerna, en rad traditioner och verksamheter. Nattmissionsdagarna blev bl.a. en tradition som firades varje år och togs i bruk också på andra orter vartefter nattmissionsverksamheten utvecklades runtom i landet. Även bruket med svenska nattmissionsdagar ingick i traditionen tack vare Arvid von Martens.⁴⁴⁰ Man firade årsdagarna av upprättandet av de olika brödrahemmen⁴⁴¹ och traditionsenlig julfest.⁴⁴² Dessutom firades stora helger tillsammans under året, som t.ex. valborgsmässoafton, midsommarafton och nyårsafton.⁴⁴³ Man företog också utfärder för att kunna umgås och lära känna varandra bättre.⁴⁴⁴ Dylika stunder av gemenskap och utbyte hjälpte nattmissionsarbetet på ett annat plan. Genom att skapa gemenskap och broderskap via dessa aktiviteter upprättades vänskapsband och en sund anda och ett sunt leverne bland männen.

Den grupp som Arvid von Martens i sina dagböcker kallar De frivilliga för Jesus gick även under namnet Ristin veljet eller Kristi bröder. Det fanns två olika typer av bönegrupper till en början, men dessa slogs sedan i praktiken ihop. Ristin Veljet [Kristi bröder] var ursprungligen en brödraförening som var tänkt för de manliga nattmissionärerna och de

⁴⁴⁰ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7-9.5.1945, 28-30.9.1945, 8-10.4.1950.

⁴⁴¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 10.3.1947, 5.3.1950, 11.12.1949.

⁴⁴² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9.12.1945, 19.12.1945, 24.12.1947, 26.12.1947, 8.12.1948, 24.12.1949.

⁴⁴³ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 31.12.1947, 19.6.1948, 1.1.1950.

⁴⁴⁴ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.7.1945, 20.7.1945, 23.6.1948. Man vistades bl.a. på Svartholmen [som var Vanhan kyrkans seurakunnan sommarhem].

frivilliga medarbetarna.⁴⁴⁵ De hade även en egen kör.⁴⁴⁶ Men det fanns också kvinnogrupper. Dit hörde bl.a. Arvid von Martens hustru, Kate.⁴⁴⁷ Arvid von Martens var en av ledarna och drivkrafterna bakom dessa grupper.⁴⁴⁸ Den grundläggande idén bakom Ristin veljet [Kristi bröder] var ”att vinna alkoholister och f.d. fångar som lärjungar åt Jesus Kristus, fördjupa deras andliga liv och införa dem i verksamheten för Jesus”.⁴⁴⁹

De andliga aktiviteterna i nattmissionens brödrahem var frivilliga och hölls utspridda under veckan. Den grupp av män som kom till dessa sammankomster fick likaså namnet Ristin Veljet [Kristi bröder].⁴⁵⁰ Principen var densamma som under Kouvolatiden där en liknande brödraförening funnits. Detta var ett sätt att stöda och engagera män som kommit till tro.⁴⁵¹ Det fanns bibelstudiegrupper som leddes av nattmissionärerna. Målsättningen var att dessa grupper så småningom skulle fungera självständigt.⁴⁵² De som deltog i denna brödraförenings möten fick inledningsvis tillfälliga medlemskort, s.k. aspirantmedlemskort. Efter en prövotid kunde personen ifråga upptas som fullvärdig medlem efter att ha avlagt löften till den kristna läran. Det fanns en påfallande likhet med Frälsningsarmén i detta avseende. Gruppen samlades regelbundet ett par timmar varje lördagskväll före själva nattmissionsmötet. Detta var ett tillfälle ägnat åt bibelläsning och bön. Man planerade även den kommande veckans program. Ibland medverkade representanter från någon kyrklig eller frikyrklig grupp. Denna grupp blev så pass stor att den sedermera delades in i olika undergrupper.⁴⁵³

⁴⁴⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.6.1945.

⁴⁴⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 10.2.1950, 17.2.1950, 4.3.1950.

⁴⁴⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 22.2.1949.

⁴⁴⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.11.1949, 9.12.1949.

⁴⁴⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 14.6.1950.

⁴⁵⁰ Arvid von Martens anger 16.9.1949 som det officiella datum då brödraföreningen Ristin Veljet [Kristi bröder] grundades som en stödgrupp för männen på brödrahemmen. I praktiken fanns denna verksamhet redan innan. Rengas 1:1949.

⁴⁵¹ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

⁴⁵² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 12.2.1947.

⁴⁵³ Rengas 1:1950.

Det fanns åtskilliga nyktra alkoholister som hade kristnats och börjat nya liv tack vare denna stödande verksamhet. Samtidigt fanns det män som återföll i gamla beteendemönster och livsvanor. De troende männen utgjorde viktiga krafter på brödrahemmen, eftersom de kunde berätta om vad tron gjort för dem personligen. De kunde även konkret stödja de män som vacklade i tron eller hade svårigheter med att hållas fria från missbruk.⁴⁵⁴ Arvid von Martens strävade efter att med denna verksamhet skapa en hållbar förändring på både det andliga och det fysiska planet.

5.1.3 En nattmissionärs vardag

Att kallas nattmissionär hade inte enbart en symbolisk innebörd. Det var fråga om ett arbete som baserade sig på en inre kallelse. Arbetet utfördes i en arbetsmiljö som var förlagd till gator och krogar. Arbetstiderna var oregelbundna. Det evangeliserande arbetet tenderade att, efter att arbetsdagen i princip var slut, rent konkret förläggas till kvällen eller natten. Hemkomsttiderna var sena och nattsömnen blev oftast inte lång. Arbetet som nattmissionär var allt annat än vanligt. Det var ett omväxlande arbete men samtidigt krävande på grund av sin diffusa form. Förutom att Arvid von Martens vardag i grunden hade en viss inramning, som bestämdes av arbetstiderna på Helsingfors evangelisk-lutherska diakoncentral, så fanns det också en stor rörelsefrihet i detta arbete. Programpunkterna och innehållet under dagen var beroende av hans egen initiativförmåga och engagemang. De var också förlagda till olika platser och sammanhang vilket bidrog till att arbetet var mycket rörligt.

Arvid von Martens delade därför in dagen som nattmissionär med disciplin och stadga för att få det hela att löpa. Han frångick sällan sina

⁴⁵⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.3.1947.

planer och ogillade plötsliga förändringar. Han blev lätt irriterad ifall han inte hann med det han hade tänkt sig. Samtidigt tenderade han att se på eventuella förändringar som Guds vilja, vilket dämpade hans frustration. Dagen måste enligt honom ha en fast struktur för att hållas effektiv och han förde regelbundet listor över sina dagsrutiner och åtaganden.⁴⁵⁵ Dessa listor upplevde han oftast bli ”dikterade” för honom i samband med den stilla stunden varje morgon.⁴⁵⁶ Men tack vare dessa listor lyckades han skapa en arbetstillvaro som påminde om ett vanligt arbete. I syfte att påvisa hur Arvid von Martens vardag som nattmissionär generellt såg ut presenteras i det följande hans dagschema, som är en rekonstruktion baserad på hans dagboksanteckningar och ovannämnda listor.

- Stilla stund kl. 6.30–7.30
- Bibelstudium m. barnen, ifall möjligt
- Hemarbeten, t.ex. vedkällaren
- Skrivande av artiklar och brev
- Bönemöte kl. 9.00
- Rådplägningsmöte med V. Louhivuori och/eller medarbetare på Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral, Annegatan 14C.
- Förberedelser av artiklar, möten eller tal
- Administrativa ärenden
- Mottagning på Högbergsgatan 10 kl. 11–13
- Stilla stund kl. 13
- Möten i brödrahemmen
- Sjukbesök på sjukhus och vårdanstalter

⁴⁵⁵ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.6.1946, 12.3.1947.

⁴⁵⁶ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007. Inför årsskiftet 1946-47 skrev han exempelvis ner idéer för det kommande året, se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 30.12.1946. Han förde också noggranna listor och gjorde upp schanan över sina dagsrutiner, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9.5.1945, 2.9.1947, 10.3.1947, 31.3.1947.

- Fängelsebesök
- Privata samtal
- Förberedelser av artiklar eller tal, ifall tid
- Administrativa ärenden, ifall tid
- *Stilla stund i hemmet kl. 17*
- *Kvällsmöte kl. 18.30*
- Hemma kl. 23.00–01.00

Det rutinmässiga över både uppgifternas art och tidpunkter är snabbt skönjbart. Det är de många stilla stunderna som speciellt utmärkte sig i Arvid von Martens vardag, liksom skrivstunderna som förlades till olika skeden av dagen. Själva nattmissionsarbetet med arbetsmöten, bönemöten, samtalsjour och evangelisation skapade den struktur och den variation som han behövde. Han rörde sig mellan olika adresser i Helsingfors. Dagen började tidigt och slutade sent. Kvällarna gick åt till att leda nattmissionens möten alternativt bedriva evangelisation i stadens härbärgen, sovstugor och bomb-skydd. En ringa del av dagen förlades till hemmet. Under de yrkesverk-samma år då nattmissionärskapet skulle kombineras med engagemanget som verksamhetsledare för föreningen *De nödstäldas vänner r.f.* blev rörligheten om möjligt ännu större. Till detta återkommer jag längre fram i avhandlingen.

Fastän arbetsdagen inleddes kl. 9 upptog den stilla stunden en stor del av Arvid von Martens morgon. Han valde hellre att stiga upp tidigare om morgnarna för att säkert hinna be och likaså läsa sin bibel.⁴⁵⁷ Han började dagen bokstavligen knästående i bön. Han inkluderade alltid inslag av tacksägelse, förbön och rannsakan och var speciellt noggrann med att granska det egna jaget. Han läste parallellt sin bibel.⁴⁵⁸ När han hade möjlighet kunde han söka sig till kyrkogården och be där, som han hade gjort

⁴⁵⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 14.6.1950.

⁴⁵⁸ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.8.1946, 3.9.1946.

när han var yngre. Under en längre tidsperiod år 1948 gick han ofta till Botaniska trädgården i Helsingfors och bad. Han kallade den för sitt ”Galiléén”.⁴⁵⁹ Av rent praktiska och tidsmässiga skäl var det dock oftast i hemmet som bönestunden ägde rum. Han kunde inte fungera utan den stilla stunden. Den var obligatorisk och livsnödvändig. Det var hans styrka, tröst och vägledning och den ”rikaste stunden” på dagen.⁴⁶⁰ Han sökte stillhet flera gånger om dagen och han var mycket konsekvent på denna punkt.⁴⁶¹ Man kunde karakterisera honom som en bedjare. Men han var framförallt en människa som tyckte om att utföra saker och ting. Det var fråga om s.k. lydnadshandlingar. Han upplevde i samband med bön att han fick ”order” av Gud, vilket stämde väl överens med hans impulsiva natur.⁴⁶² Detta var idéer och ingivelser som han ville genomföra. Men det var inte enbart fråga om att planera och strukturera den ifrågavarande dagen i samband med dessa morgonstunder. Han fick även insikter om nya projekt och lösningsmodeller.

Utöver den stilla stunden i hemmet uppgick de individuella och kollektiva bönestunderna till minst fyra stycken under dagens lopp. De var schematiska till sin uppbyggnad med utrymme för både förbön och tacksägelse. Arvid von Martens var av den bestämda åsikten att det alltid borde finnas tid och utrymme för en stund av kontemplation och gemenskap bland nattmissionärerna, trots ett hektiskt arbetsschema. Morgonens möte vid 9-tiden hölls därför enbart i nattmissionskretsen. Här inleddes dagen i arbetslaget och man bad och samtalade kring de uppgifter som fanns på dagordningen. Nattmissionärerna samlades på Annegatan 14C eller i möteslokalen på Högbergsgatan 10. Ett eftermiddagsmöte hölls vid

⁴⁵⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.6.1948, 3.5.1949, 12.5.1949, 14.5.1949, 18.5.1949, 19.5.1949, 20.5.1949, 23.5.1949, 18.7.1950.

⁴⁶⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.7.1949.

⁴⁶¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.5.1945, 1.8.1946, 23.8.1946.

⁴⁶² ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 16.1.2007 och 28.2.2008.

13-tiden. Det var för det mesta förlagt till något av de brödrahem som upp-
rättats.⁴⁶³ Brödraföreningens Ristin Veljet [Kristi bröder] möten tog vid
strax därpå med förbön och personliga samtal.⁴⁶⁴ I samband med evangeli-
sationen på sjukhus- och fängelser under dagens lopp hade bönen likaså en
given plats. Kvällsvarden intogs som regel vid 17-tiden i det von martenska
hemmet och han hann med en stund av behövlig vila och stillhet innan natt-
missionens evangelisationsmöte tog vid kl. 18.30.⁴⁶⁵ Dessa möten slutade
kring tiotiden på kvällen. Kvällarna blev sena. Arvid von Martens stannade
för det mesta och samtalade med de hemlösa mötesdeltagarna.⁴⁶⁶ Han förde
också män till de upptagningshem, sovstugor eller härbärgen som fanns.⁴⁶⁷
Oftast kom han alltså hem vid midnatt, ibland först senare.

Förutom betoningen på bön och stillhet fanns det andra behov och
uppgifter som karakteriserade Arvid von Martens vardag i rollen som natt-
missionär. Hit hörde hans stora skrivintresse. Han ägnade nämligen kon-
sekvent en stund av dagen till att skriva. Om tiden tillät försökte han även
få tid över för studier i finska eller engelska för att förbättra sina kunskaper
i dessa språk.⁴⁶⁸ Skrivstunden var för Arvid von Martens obligatorisk –
liksom bönen. Han skrev varje dag, med några ytterst få undantag då han
helt enkelt inte hann. Han skrev i sin dagbok genast från morgonen och an-
vände den dels för sina privata anteckningar, dels som sin andliga journal
där både böner och bönesvar samvetsgrant antecknades. Han var även
mycket omsorgsfull i sitt bibelstudium. Periodvis läste han Bibeln morgon,
middag och kväll och skrev ner flera sidor av bibelcitат och kommentar.

⁴⁶³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.9.1945, 18.7.1945, 19.7.1945, 19.9.1945,
5.11.1945.

⁴⁶⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.8.1945, 30.12.1946, 19.11.1946.

⁴⁶⁵ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

⁴⁶⁶ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.10.1946, 3.12.1946.

⁴⁶⁷ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.3.1947, 18.11.1947.

⁴⁶⁸ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.6.1948, 22.1.1949, 7.10.1949.

tarer.⁴⁶⁹ Detta var perioder som hade en stor betydelse för Arvid von Martens trosutveckling. Eftersom vanan att skriva dagbok hade påbörjats redan i unga år och följt honom under åren var detta en väl inarbetad rutin som löpte parallellt med bönelivet. Bruket att skriva hade accentuerats via de andliga influenser han fått via bl.a. Keswick- och Oxfordgrupprörelsen. Han läste dessutom mycket. Hans litterära preferens var olika kristna personligheters självbiografier. Denna litteratur gav honom både inspiration och nya idéer.⁴⁷⁰

Det ingick ytterligare en obligatorisk skrivstund i Arvid von Martens dagordning mellan kl. 9 och 11. Ifall hans förmiddag var fri från sammanträden eller evangelisation kunde han fritt organisera sin tid på det sätt han ansåg vara bäst. Förutom en del administrativa ärenden avsatte han därmed tid för att skriva brev, tal och artiklar.⁴⁷¹ Han skrev stora mängder med brev till beslutsfattare och institutioner, men också till familj och bekanta. Han förde likaså regelbundet korrespondens med interner i olika fängelser.⁴⁷² Han sammanställde flera gånger per år materialet för *Rengas [Bönelänken]*, vars ansvariga utgivare han fortsättningsvis var.⁴⁷³ Från att ha varit förbönsgruppens [med samma namn] rundbrev hade *Rengas [Bönelänken]* antagits som nattmissionens egen informationstidning med början år 1947.⁴⁷⁴ I tidningen ingick, enligt samma mönster som tidigare, bl.a. förböner, betraktelser och information om nattmissionens verksamhet och program.

Bland alla skrivarbeten avsatte Arvid von Martens mycket tid för sitt artikelförfattande. Genom att skriva artiklar fann han ett effektivt sätt att

⁴⁶⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 8.12.1948, 10.7.1950.

⁴⁷⁰ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.6.1950.

⁴⁷¹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 20.11.1946, 16.1.1947.

⁴⁷² Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.11.1946, 29.11.1946, 16.1.1947.

⁴⁷³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.3.1947, 1.4.1947; Rengas 2:1947.

⁴⁷⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 25.2.1947, 8.3.1947.

evangelisera på och informera sin omgivning om nattmissionsarbetet. Det fanns dessutom efter kriget en efterfrågan på skribenter som skrev betraktelser i tidningarna om samhällsnöden. Detta var ett led i det moraliska och samhällseliga återuppbyggnadsarbetet.⁴⁷⁵ Ibland ombads Arvid von Martens att skriva hela artikelserier kring nattmissionsarbetet i Helsingfors alternativt referera konferenser han deltagit i.⁴⁷⁶ Andra gånger tog han själv initiativet och sände in artiklar kring olika teman. Han sände dem till flera olika tidningar samtidigt. Han fick dem därför nästan alltid publicerade i någon form. Artikelskrivandet gav extra inkomster och hjälpte upp familjens annars rätt så svåra ekonomiska situation. Han skrev i de kyrkligt och de politiskt inriktade dagstidningarna och tidskrifterna, på både finska och svenska.⁴⁷⁷

Detta var dock bara början på hans insatser som insändarskribent. Periodvis arbetade han med materialet för sina självbiografier. Det faktum att Arvid von Martens satsade på författarskapet var ursprungligen inte hans egen idé. Idén med bokprojektet hade väckts i samband med ett arbetsmöte med Verneri Louhivuori i juni 1946.⁴⁷⁸ Resten av året sammanställde Arvid von Martens material för *Gud hör bön*. Detta bokprojekt var dock på väg att misslyckas eftersom han aldrig riktigt fann tid därtill. Det var därför hustrun Kate som inledde skrivandet av boken i sin mans

⁴⁷⁵ Det var redan efter kriget som bl.a. Frank Mangs hade börjat skriva artiklar i flera av ovannämnda tidningar. Eldebo 1997, 105-106. Arvid von Martens inledde sin författarkarriär ungefär vid samma tidpunkt som Mangs och skrev i samma tidningar.

⁴⁷⁶ Se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 22.11.1949, 7.12.1949, 2.1.1950.

⁴⁷⁷ Arvid von Martens skrev regelbundet artiklar i t.ex. Församlingsbladet, Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat, Kyrkans Ungdom, Kotimaa, Nytt liv, Sana, Svenska Journalen, Svenska Morgonbladet och Uusi Suomi. Om proceduren kring Arvid von Martens artikelförfattande, se ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.4.1948, 28.4.1948, 25.3.1949, 24.7.1949, 18.2.1950 [Församlingsbladet]; 6.6.1950 [Hufvudstadsbladet]; 12.3.1947, 15.3.1947, 20.1.1948 [Kyrkans Ungdom]; 9.5.1947, 28.4.1948, 6.6.1950 [Kotimaa]; 29.6.1950 [Nytt liv]; 26.12.1947, 28.3.1949, 24.7.1949, 18.2.1950, 6.6.1950 [Sana]; 27.2.1947 [Svenska Journalen]; 25.2.1947 [Svenska Morgonbladet].

⁴⁷⁸ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.6.1946.

ställe.⁴⁷⁹ I juli 1946 färdigställde Arvid von Martens själv största delen av bokens kapitel. Manuskriptet till *Gud hör bön* stod därmed någorlunda klart.⁴⁸⁰ Titeln på boken hade ändrats vid flera tillfällen. Den allra första titeln löd *Gån in – Gån ut*, men ändrades snabbt till *Kyrkosaken och trumman*. Bönen blev det tema som han speciellt ville lyfta fram och han utgick därmed från titlarna *Gud hör bön – Jesus lever*⁴⁸¹ respektive *Tvivelare, sökare, vittne – i bönens skola*. Det slutliga valet föll på *Gud hör bön. En nattmissionär berättar*.⁴⁸² Boken gavs ut i april 1947 på Kyrkans Ungdoms förlag.⁴⁸³ Detta var den första boken i raden av fem självbiografiska verk. Författandet av boken var ett viktigt projekt och en milstolpe i hans skrivande, fastän han själv inte haft så mycket tid över för det. De övriga sex böckerna utkom sedan med några års mellanrum, under åren 1947–1978.⁴⁸⁴ De kom att beskriva främst den vardag han mötte i arbetet som nattmissionär.

Den administrativa sidan av arbetet sköttes på diakonicentralens kansli på Annegatan 14C. Här träffade Arvid von Martens prostern Verneri Louhivuori regelbundet för samtal. Mötena hölls vid 10-tiden varje fredag.⁴⁸⁵ Det var fråga om enskilda eller kollegiala arbetsmöten där frågor anslutna till arbetet ventilerades. Man diskuterade eventuella problem eller konflikter ute på arbetsfältet eller i kollegiet. Arvid von Martens höll sammanträden med medarbetarna kring praktiska göromål och akuta ärenden. Vissa dagar ansvarade Arvid von Martens – precis som alla nattmissionärer i tur och ordning – för samtalsjouren för de hemlösa på Högbergsgatan 10.

⁴⁷⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 27.6.1946.

⁴⁸⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.7.1946, 11.7.1946.

⁴⁸¹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 29.6.1945.

⁴⁸² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 3.12.1946.

⁴⁸³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 26.4.1947.

⁴⁸⁴ Av Arvid von Martens utgivna böcker: *Gud hör bön* (1947), *Skyldig* (1950), *Efter Guds diktamen* (1960), *Herren hjälper* (1965), *Herren leder* (1966), *Herrens arm* (1972) och *Kristus och de kristna* (1978).

⁴⁸⁵ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.11.1946, 28.2.1947, 28.3.1947, 18.4.1947, 13.6.1947, 27.6.1947, 18.7.1947, 22.8.1947.

Kontakten till klienterna hade skapats via det konkreta nattmissionsarbetet. Här kunde bl.a. alkoholistvården planeras i samråd med vårdnämnden.⁴⁸⁶ Vartefter åren gick började Arvid von Martens att allt mera fördjupa sig i alkoholistvården. Han deltog regelbundet i seminarier och han hade kontakt med nykterhetsförbund och vårdhem på olika orter, i hemlandet och i utlandet, för att bättre kunna förstå och hjälpa de drabbade.⁴⁸⁷ Detta gjorde att nattmissionens evangelisationssträvanden alltmer kompletterades med konkreta socialpolitiska åtgärder.

5.1.4 Verksamheten utvecklas

Nattmissionen i Helsingfors följde till att börja med olika utvecklingsfaser som innehöll skeden av organisering, strukturering och arbetsfördelning. För att bättre nå ut till allmänheten upptogs rundbrevet *Rengas [Bönelänken]* år 1945 officiellt som nattmissionens egen medlemstidning.⁴⁸⁸ Detta rundbrev hade tidigare utgjort en del av det förbönsnätverk som Arvid von Martens utvecklat innan och under krigsåren. Nu blev tidningen den informationslänk som nattmissionen behövde. År 1946 var Arvid von Martens arbete inom nattmissionen i full gång, vilket man i dagboken kan utläsa av de böner som han bar fram. Han bad för organiseringen av nattmissionen och dess verksamhetsformer. Han var fylld av idéer och upplevde sig vara vägledad av Gud när det gällde verksamhetens framtid. Han önskade få utveckla och komplettera organisationsplanen inom nattmissionen i Helsingfors⁴⁸⁹ samt en dag få leda verksamheten.⁴⁹⁰ Han var

⁴⁸⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.3.1947, 11.3.1947, 18.3.1947.

⁴⁸⁷ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 16.10.1949.

⁴⁸⁸ Rengas. Suomen katulahetyksliitto r.y.:n jäsenlehti. Tidningen finns än idag, se www.katulahetyksliitto.org.

⁴⁸⁹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 21.7.1946.

⁴⁹⁰ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.11.1946.

ambitiös och energisk. Under året 1947 var nattmissionen ännu en relativt ny företeelse med fyra verksamhetsår bakom sig. Organiseringen av verksamheten var på väg att ta form.

Arvid von Martens deltog aktivt i denna organiseringsprocess. Verksamheten hade, enligt honom, varit rätt dåligt strukturerad. Med tiden fick man till stånd ett välfungerande system med både avdelningar och underavdelningar. Tack vare denna uppbyggnad kunde arbetet effektiviseras och evangelisationen blev mera dynamisk. Nattmissionen delades därmed in i fyra olika avdelningar där de olika nattmissionärerna fick egna områden i huvudstadsregionen att ansvara för. Avdelningen i Sömnäs som till majoriteten bestod av svenskspråkiga tillföll Arvid von Martens. Han hade hand om de svenskspråkiga mötena tillsammans med Agnes Skrifvars.⁴⁹¹ Arbetet och ansvaret fördelades mellan de olika medarbetarna eftersom regionen var stor och nöden likaså. Drygt tjugo nya medarbetare invigdes under år 1947, därav 20 kvinnor och 6 män.⁴⁹² Han glädde sig också åt det faktum att allt fler män aktivt anslöt sig till den kristna brödräbörningen Ristin Veljet [Kristi bröder] och att systemet med bibelkretsarna fungerade bra. Han var tacksam över att uppslutningen till mötena i allmänhet var stor. Han efterlyste med tiden en mera regelbunden kontakt till var och en av männen på brödrahemmen och en större uppföljning av deras hälsa och personliga utveckling.⁴⁹³

Nattmissionen var en verksamhet som hade vuxit fram som ett resultat av den kritiska situation som rådde i det efterkrigstida samhället. Såsom redan påvisats i undersökningen var problemen många och speciellt bostadsbristen var på gränsen till ohanterlig. Även andra uppgifter kom i blickfånget i nattmissionens verksamhet från att ha varit ett kyrkligt organ som specifikt hade fokuserat på evangelisation. Arvid von Martens hade

⁴⁹¹ Ansvaret för den svenska avdelningen övergick sedermera till Arvid von Martens.

⁴⁹² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.1.1947.

⁴⁹³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.5.1948.

hört till de främsta förespråkarna för en nysatsning och omstrukturering av verksamheten. Verksamheten med nattmissionen utvecklades i slutet av 1940-talet även på det nationella planet. Även för denna sak arbetade Arvid von Martens aktivt. Förutom en utveckling av den rent konkreta verksamheten i Helsingfors spred sig verksamheten till andra orter runtom i Finland.⁴⁹⁴ Den variant av verksamheten som hade byggts upp i Helsingfors stod således som modell och inspirationskälla för nattmissionen på de olika orterna, bl.a. i Björneborg, Villmanstrand, Tammerfors, Åbo, Tavastehus, Lahtis, Kuopio, Jyväskylä, Kajana, Uleåborg och Kotka.⁴⁹⁵

Arvid von Martens besökte dessa orter och höll föredrag om erfarenheterna i huvudstaden.⁴⁹⁶ Det skapades nätverk av nattmissionärer och frivilliga medarbetare. I Åbo respektive Björneborg upprättades exempelvis upptagningshemmet Uskon Maja som var en direkt kopia av brödrahemmet i Helsingfors.⁴⁹⁷ I S:t Michel, Pieksämäki och Lieksa utvecklades denna verksamhet självständigt.⁴⁹⁸ Arvid von Martens stod även i regelbunden

⁴⁹⁴ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 2.9.1946 [Möte i Tammerfors]; 12.1.1946 [Möte i Villmanstrand]; 23.11.1946 [Möte i Åbo]; 6-7.1.1947 [Möte i Kotka]. Se även Nuori Kansa 8:1989; Vaasa 6.12.1965.

⁴⁹⁵ Som ett konkret exempel kan nämnas den träff som arrangerades i mitten av juli 1946 i Järvenpää, där Arvid von Martens var en av föredragshållarna. Det var i samband med dylika träffar som nya nattmissionsorter upprättades. I Järvenpää diskuterade man erfarenheter från försöken med denna verksamhet på de olika orterna: i Björneborg hade verksamheten inletts på ett förtjänstfullt sätt och bönemöten hölls regelbundet; i Åbo hade man anställt en egen nattmissionär och sökte en lämplig lokal; i Joensuu, där verksamheten främst drivits i de frikyrkliga kretsarna, hade aktiviteten dock upphört; i Kerijoki fanns ingen utvecklad verksamhet men en person hade i alla fall kallats till posten; i Villmanstrand uppgavs att det saknades inspiration för att starta en dylik verksamhet; i Tavastehus förhöll sig den lutherska kyrkan reserverad till verksamheten, varpå bl.a. frälsningssoldater och pingstvännen istället engagerade sig för ändamålet. ÅAB Arvid von Martens dagböcker juli 1946.

⁴⁹⁶ För några exempel på de föredrag och möten på de olika nattmissionsorterna, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 15.3.1947 [Tavastehus]; 9.4.1947 [Heinola]; 6.6.1947 [Björneborg]; 5.8.1947 [Tammerfors]; 17.11.1947, [Jyväskylä]; 1.2.1948 [Uleåborg].

⁴⁹⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 23.3.1946; 17.5.1950.

⁴⁹⁸ von Martens 1947, 108-109; von Martens 1966, 67-68.

kontakt med bl.a. Borgå, Kuusankoski, Varkaus och Seinäjoki.⁴⁹⁹ Han höll brevlades kontakt med dessa nattmissionsorter och gav råd, inspiration och hjälp. Verksamheten utvecklades med andra ord både lokalt och nationellt. För att skapa sig en uppfattning om i vilken riktning nattmissionen kunde utvecklas och förbättras reste Arvid von Martens bl.a. till Sverige, Danmark och Tyskland vid flera tillfällen för att bekanta sig med det gatu- och nattmissionsarbete som fanns där.⁵⁰⁰ Han fick därmed erfarenheter, insikter och nya organisationsmodeller för verksamheten i Finland.⁵⁰¹

⁴⁹⁹ För några exempel på besök/kontakt med de olika nattmissionsorterna, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 17.5.1945 [Borgå]; 25.5.1945 [Åbo]; 23.11.1945 [Kuopio, Lieksa och Varkaus]; 15.1.1946 [Kuusankoski]; 8.11.1947 [Seinäjoki].

⁵⁰⁰ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 8.2-7.3.1948.

⁵⁰¹ Han gjorde i flera repriser studiebesök till bl.a. Kofoedskolan i Köpenhamn och Der Verband der Mitternachtmissionen [fritt översatt Förbundet för nattmissionerna] i Tyskland. Till förbundet hörde nattmissionen i Tyskland, Österrike, Schweiz, Sverige och Finland. Han bekantade sig även med lösningar av bostadsproblemet via Hilfswirk der evangelischen Kirche in Deutschland. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1953. Jfr Sana 48:1962.

5.2 Ekumeniska strävanden i nattmissionärsvärvet

5.2.1 Samarbetet med frikyrkorna

Nattmissionsarbetet kom från första början att utgöra en förenande länk mellan den lutherska kyrkan och landets många väckelserörelser respektive frikyrkliga församlingar. Varje församling bedrev hjälparbete var för sig med inriktning på olika sektorer men syftemålet var detsamma, d.v.s. att hjälpa och bistå de nödställda.⁵⁰² Trots olikheterna betonade Arvid von Martens den gemenskap och det konstruktiva arbete som fanns mellan dessa församlingar och väckelserörelser som hade nattmissionsarbetet på sitt program.⁵⁰³ Tack vare detta kontaktnät kunde ett samarbete ta vid. Frälsningsarmén i Helsingfors var nämligen ett av de samfund som utförde ett konkret arbete bland de hemlösa på stadens gator. Frälsningsarméns devis ”Soap, soupe and salvation” fick som kanske aldrig förr en bokstavlig betydelse i det arbete som utfördes under slutet av 1940-talet. Frälsningsarmén upprätthöll sovstugor och härbärgen och försåg de nödställda med bl.a. mat och kläder. Frälsningsarméns världsvida arbete bland alkoholister och missbrukare var välbeprövat. Här fanns en stark fokusering på sambandet mellan omvändelse, nykterhet och en nystart i livet.

Men fastän nattmissionen och Frälsningsarmén präglades av samma strävanden fanns det litet av det gemensamt utförda arbetet. Dessa två kom att samarbeta på ideologisk basis när det gällde de hemlösas situation, men var och en på sitt håll. Detta berodde dock på att nöden var så stor. Alla gjorde vad de kunde. Det fanns helt enkelt inte tid till att gemensamt samordna aktiviteter och insatser. Syftemålet var dock detsamma. Alla krafter inriktades på att underlätta det svåra läge som så många människor i

⁵⁰² ÅKA Intervju med Raili Palmunoksa 28.2.2008.

⁵⁰³ Hufvudstadsbladet 6.1.1971.

Helsingfors befann sig i. Sovplatserna i de olika härbärgena delades ut separat, men Frälsningsarmén kunde exempelvis ta emot de hemlösa som inte fick plats i de härbärgen eller sovstugor som nattmissionen erbjöd för natten – eller tvärtom. Bägge instanser delade regelbundet ut skor och kläder åt de hemlösa. Man såg till att dessa människor fick mätta sin hunger.⁵⁰⁴ Det fanns ett outtalat och odefinierat samarbete över samfundsgrensarna. Mycket baserade sig på principerna om nästankärlek och medmänsklighet. Samarbetet kom mera att handla om ett utbyte i andligt avseende. Med detta avses de andliga sammankomster som ordnades sinsemellan, användningen av Templet för nattmissionens möten eller de gästtalarare som kom till nattmissionen från Frälsningsarmén. Hit kunde även själavård och nykterhet räknas. Vernereri Louhivuori föreslog i ett skede att man skulle ta modell av den s.k. kyrkoarmén, som grundats av Wilson Carlile år 1882 i England, och införa dess principer på nattmissionen.⁵⁰⁵

Detta var en verksamhet som vuxit fram bland en grupp predikanter anslutna till den anglikanska kyrkan. Betoningen i verksamheten lades vid ett omfattande hjälparbete bland de hemlösa. Arvid von Martens kontrade förslaget med en omfattande redogörelse för Frälsningsarméns verksamhetsmodell.⁵⁰⁶ Den mångsidighet som karakteriserade Frälsningsarméns arbete uppskattades högt av Arvid von Martens. Han skulle gärna ha sett att nattmissionen skulle ha låtit sig inspireras av Frälsningsarméns principer, metoder och organisation. Varken Vernereri Louhivuoris eller Arvid von Martens förslag fann någon grogrund.

Det övriga samarbetet mellan nattmissionen och de väckelsebetonade och frikyrkliga samfunden inkluderade främst förkunnelsearbetet. Som vi

⁵⁰⁴ ÅKA Intervju med Jan Jungner och Raili Palmunoksa 28.2.2008.

⁵⁰⁵ Om Church Army, se www.churcharmy.org.uk.

⁵⁰⁶ Det finns anteckningar i marginalen kring denna idé i Arvid von Martens privata exemplar av George S. Railtons bok *General William Booth* (1915), odat; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 29.4.2008.

tidigare har noterat var det var oftast Arvid von Martens som bjöd in talare med väckelsebakgrund till nattmissionens möten. Talarna var till stor del s.k. trosfränder och bekanta till Arvid von Martens. Det handlade om en omfattande krets med en riklig mångfald av kristna trosinriktningar.⁵⁰⁷ Arvid von Martens var själv känd för sin livliga och enligt lutherska mått något okonventionella predikostil.⁵⁰⁸ Detta tack vare de ekumeniska strävanden som kännetecknat Arvid von Martens redan under evangeliståren och som bl.a. resulterat i grundandet av en predikantgrupp.⁵⁰⁹ Principen var att få inspirerade talare med ett lyssnarvänligt budskap, eftersom åhörarskaran ofta var ouppmärksam och stökig. Arvid von Martens var själv känd för att tala med ”eld och inspiration” och kunde karakteriseras som en entusiastisk och karismatisk talare.⁵¹⁰ Nattmissionen använde tidvis samlings-salarna i Filadelfia-, Betel- och Andreaskyrkan för sina möten. Samarbetet föll sig naturligt. Dessa salar fungerade tillika som s.k. nödsovtugor, speciellt under vintern. Det hölls även sammankomster i det s.k. gästhemmet på Båtsmansgatan 10 i centrala Helsingfors. Denna lokal var byggd med frikyrkliga medel för nattmissionens bruk. Samarbetet över samfundsgränserna existerade med andra ord på olika plan. Det löpte som en genomgående åder i nattmissionens verksamhet. Detta berodde mycket på Arvid von Martens positiva attityd gentemot den anda av kristet broderskap som enligt honom borde präglade kristenheten och dess strävanden.

⁵⁰⁷ Arvid von Martens blev själv ofta kallad pastor av sin omgivning och försvarade detta med att ordet ”pastor” betydde herde – en uppgift som han gärna identifierade sig med.

⁵⁰⁸ Arvid von Martens predikostil kännetecknades av mycket stor livlighet i både rörelser, tal och tonfall. Kyrkpressen 22:2006.

⁵⁰⁹ Se kapitel 4.1.1 och 4.1.3.

⁵¹⁰ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

5.2.2 Anknypningspunkter till Oxfordgrupprörelsen och MRA

Kontakterna till Oxfordgrupprörelsen går att finna på olika håll, dels i Arvid von Martens närmiljö, dels i den samhällseliga kontext han levde i. Rörelsen var, såsom redan påvisats i undersökningen, verksam och aktiv i vårt land mellan åren 1932 och 1955 med en paus under krigsåren 1939–1944 då verksamheten till stora delar låg nere. Oxfordgrupprörelsens begynnande verksamhet i Finland under åren 1934–1935 hade till en början varit rätt personcentrerad och impulserna hade gått via ett fåtal personer. Den kyrkopolitiska och religiösa situationen i vårt land vid tidpunkten för Oxfordgrupprörelsens ankomst till Finland hade kännetecknats av en kombination av djup, folklig väckelsefromhet och luthersk folkkyrklighet. Samtidigt hade det funnits en längtan efter väckelse.⁵¹¹

I samband med att det politiska läget i världen hade blivit stramare skedde en nyorientering i Oxfordgrupprörelsens program. Strax efter krigsslutet fanns ett nyvaknat intresse i samhället för rörelsen och dess sociala program. I början av 1950-talet började Oxfordgrupprörelsen åter vinna nya anhängare och dess utveckling gick i humanitärt-etisk riktning. För att bättre kunna möta de ideologiska, andliga och politiska utmaningar som fanns i samhället vid denna tidpunkt satsade man bl.a. på en social verksamhet. Utvecklingen gick i riktning från individ till kollektiv, från tro till moral och från individetik till sociaetik. I fokus stod fortsättningsvis en betoning av den helige Andes verk och ledning. Oxfordgrupprörelsen fick därmed en social prägel och det namn som togs i bruk – Moral Re-Armament (MRA) – syftade på den andliga upprustning det var fråga om.⁵¹² Inom MRA gick man in för att skapa en ”ny människotyp”, där individens egna tillkortakommanden levandegjordes, varpå man lättare kunde göra

⁵¹¹ Ekstrand 1993, 70.

⁵¹² Ekstrand 1993, 2, 89, 113-115.

upp med det förflutna. Metoden var ganska radikal eftersom den innehöll många och hårda självanklagelser. Det egna jaget sattes under hård granskning.⁵¹³

Under den period i mitten av 1940-talet då Arvid von Martens hade anslutit sig till nattmissionärsskaran var Oxfordgrupprörelsens verksamhet med andra ord på väg att blomstra upp igen. Rörelsen fick i allt större utsträckning fotfäste i det finländska samhälls- och näringslivet under slutet av 1940-talet och i 1950-talets början. I Helsingfors blev flera framstående personer de drivande krafterna inom rörelsen. Arvid von Martens chef, Verner Louhivuori, hörde till denna grupp av oxfordmän och – kvinnor som fanns i Finland vid denna tidpunkt. Han var en känd oxfordprofil och han blev en av rörelsens förgrundsgestalter. Medlemsförteckningen ger vid handen att relativt många präster skulle ha varit aktiva inom MRA.⁵¹⁴ Bland dessa var det endast ett fåtal som aktivt dokumenterade sitt deltagande genom att delta i dess verksamhet eller förmedla en positiv inställning via tidningsartiklar. Verner Louhivuori gick dock öppet ut till rörelsens försvar.⁵¹⁵ Han drogs till rörelsen främst p.g.a. dess kristocentriska teologi.⁵¹⁶ MRA inspirerade och influerade därmed indirekt det diakonala arbetet i teologiskt avseende i Helsingfors. Rörelsens målsättning var att nå ut till alla människor med sin metodik oberoende av vilket parti, kyrka eller samfund de tillhörde.⁵¹⁷ Man strävade likaså efter att skapa nationell enhet mellan landets folk- och språkgrupper.⁵¹⁸ MRA hade ändå en stark protestantisk prägel. De samhälleliga och ekumeniska strävanden som kännetecknade MRA:s program med moralisk upprustning och personlig själavård överensstämde väl med nattmissionens mål och metoder.

⁵¹³ Ekstrand 1993, 192; Jfr Segerstråle 1967, 34.

⁵¹⁴ För MRA:s medlemsförteckning, se Ekstrand 1993, 276-284.

⁵¹⁵ Ekstrand 1993, 94, 228, 273.

⁵¹⁶ Jfr Kotimaa 12.11.1935.

⁵¹⁷ Ekstrand 1993, 82, 89.

⁵¹⁸ Ekstrand 1993, 136-137.

När det gäller den teologi som kännetecknade Oxfordgrupprörelsen [jfr MRA] nationellt och internationellt finns det olika synsätt eller teorier. D.W. Bebbington (1990) har utarbetat en parallell studie kring Oxfordgrupprörelsen och den karismatiska förnyelsen.⁵¹⁹ Bebbington menar att det finns många gemensamma drag mellan dessa. Hit kunde räknas den antropocentriska utgångspunkten, liksom det djuppsykologiska och grupppsykologiska greppet. Men även betydelsen av personliga relationer, den vaga intellektualiseringen, det auktoritära inslaget och betoningen av livet på bekostnad av teologi är exempel på liknande infallsvinklar och synsätt.⁵²⁰ Detta var faktorer som gjorde att Oxfordgrupprörelsen snabbt fick anhängare och utövare. Man satte individen och gudsrelationen i förgrunden. Man arbetade samtidigt utifrån ett gruppdynamiskt perspektiv via de stilla stunderna och den delgivning som förekom i samband med dem. Budskapet presenterades på ett sätt som var tillgängligt för alla. Språkbruket var enkelt och vardagligt och tilltalade olika samhällsklasser. Samtidigt uppmanades till disciplin och rannsakan i fromhetslivet och en klar fokusering på den personliga och andliga utvecklingen, vilket individuellt gav både mål och mening framom rent institutionella strävanden. Harry Månsus (1995) ser Oxfordgrupprörelsen som ”ett återvändande till ursprungskristendomen och som en kristendom utan kyrka, samlad i hem och neutrala utrymmen, för att få kontakt med vanligt folk”.⁵²¹ Det var tack vare detta enkla, neutrala, individuella grepp som Oxfordgrupprörelsen blev så lätt att ta till sig.⁵²²

Det finländska folket informerades långt via tidningspressen om den ekumeniska anda och de sociala strävanden som kännetecknade det efterkrigstida samhället. Tidningspressen skrev om MRA och de föreläsningsserier respektive konferenser som hölls runtom i landet i anslutning till

⁵¹⁹ Bebbington 1990, 4ff.

⁵²⁰ Eldebo 1997, 169.

⁵²¹ Månsus 1995, 82-85; se även Eldebo 1997, 171.

⁵²² Om Oxfordgrupprörelsen i bl.a. de skandinaviska länderna, se Jarlert 1995.

den.⁵²³ Tidningar som exempelvis *Människovännen*,⁵²⁴ *Församlingsbladet*,⁵²⁵ *Kotimaa*, *Herää valvomaan*, *Kotia kohti* och *Suomen viikkolehti* införde material om rörelsen och intog generellt en positiv hållning till den.⁵²⁶ Vernerer Louhivuoris långvariga samarbete med *Kotimaa* hade av allt att döma ett visst inflytande på tidningens positiva ton.⁵²⁷ Oxfordgrupprörelsen i en ny tappning levde med andra ord upp i det finländska samhället och anammade den sociala prägel som också kännetecknade nattmissionen. Den inofficiella reklamkampanj som pågick i samhället fick förstärkning av den andaktslitteratur och de s.k. oxfordböcker som nådde landet. Detta var klassiska andaktsböcker, men även en del informativa skrifter om rörelsen. Den nordiska oxfordlitteraturens särdrag var de oxfordinspirerade romanerna. Man satsade också på att göra filmer som baserade sig på denna ”oxfordska” teologi. De filmer som gjordes och visades väckte också stor uppmärksamhet i vårt land.⁵²⁸

Det råder olika uppfattningar om Arvid von Martens egen anknytning till Oxfordgrupprörelsen och MRA.⁵²⁹ Mycket i källmaterialet tyder dock på ett starkt inflytande. Därför ligger det i undersökningens intresse att försöka reda ut detta samband. MRA uppfattades ibland som en gärningslära och kritiserades öppet. När MRA angreps i *Församlingsbladet*

⁵²³ När Helsingfors år 1936 gästades av en känd oxfordprofil, teologen Emil Brunner, hölls bl.a. en föreläsning i Johanneskyrkan. Ekstrand 1993, 105.

⁵²⁴ Tor Krook skrev artiklar i *Människovännen* om Oxfordgrupprörelsen som till sin hållning var positiva. Krook tilltalades av den personligt färgade, anglosaxiska och lågkyrkliga väckelsekristendomen som återfanns i denna rörelse - med betoning på stillheten inför Gud, syndabekännelsen, vikten av personligt vittnesbörd och delande av andliga erfarenheter. Se Ekstrand 1993, 44; Ekstrand 1990, 17-18.

⁵²⁵ I *Församlingsbladet* ingick exempelvis en artikelserie under tiden 8.3.1934-20.6.1935 på 13 avsnitt skriven av Valdemar Holmqvist. Den bidrog till att ge ökad kännedom om Oxfordgrupprörelsen på finlandssvenskt håll. Se Ekstrand 1993, 53.

⁵²⁶ Ekstrand 1993, 40, 146.

⁵²⁷ Ekstrand 1993, 209.

⁵²⁸ Ekstrand 1993, 57-59, 267.

⁵²⁹ Paul von Martens hävdar bestämt att det inte finns någon koppling mellan Arvid von Martens och Oxfordgrupprörelsen respektive MRA. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

skrev Arvid von Martens ett brev till redaktionen där han tog rörelsen i för-svar. Han betonade bl.a. i sitt brev att han själv inte tillhörde MRA men nog understödde det ekumeniska program av moralisk upprustning som förespråkades av rörelsen. Han refererade till de fyra absoluten i positiva ordalag.⁵³⁰ Han skrev att han respekterade det arbete som bedrevs på olika fronter, både nationellt och internationellt, och såg mycket gott i de be-drifter som därmed uppnåddes.⁵³¹

Av brevet framkommer att han respekterade och uppskattade den ideologi och den metodik som rörelsen representerade, utan att för den skull själv räkna sig till dess egentliga förespråkare. I *Församlingsbladet* från 1960-talet ingick sedermera även en recension av Arvid von Martens över MRA-filmen *Men of Brazil [Männen från Rio]* där han hyllade MRA:s samhällsinsatser, vilket visar på att det intresse han hade för rörelsen höll i sig.⁵³² Hans andliga vanor fick härav en del av sin specifika prägel. Det var alltså inte fråga om att Arvid von Martens skulle ha anslutit sig till rörelsen eller aktivt deltagit i deras möten. Han uppskattade den utvecklingsoptimism och den samhällsetik som förespråkades i en anda av kristen tro och livsföring.

Vid en granskning av de anknytningspunkter som fanns mellan Arvid von Martens nattmissionärsvärv och MRA finns några faktorer som behöver framhävas. Redan under åren som kringresande evangelist hade hans fromhetsliv fått influenser från denna väckelsetradition via de Keswick-möten han deltagit i. Via sin bekantskapskrets av evangelister från olika trossamfund hade han likaså tagit intryck av Oxfordgrupprörel-

⁵³⁰ Inom Oxfordgrupprörelsen betonades fyra "A": absolut ärlighet, absolut renhet, absolut osjälviskhet och absolut kärlek. Fangen 1938, 37; Hambro 1935, 9; Driberg 1964, 12.

⁵³¹ ÅAB Arvid von Martens samling, volym 23-25 Arvid von Martens till Församlings-bladet odat.

⁵³² Recension av Arvid von Martens av MRA-filmen *Men of Brazil [Männen från Rio]*, Församlingsbladet 23.2.1962. Se även Ekstrand 1993, 57-59, 267. Jfr Segerstråle 1967, 12.

sen. Bland flera av Arvid von Martens förtrogna vänner från denna tidsperiod under senare delen av 1940-talet fanns oxfordintresserade personer. Han hade regelbundet kontakt med bl.a. konstnären Lennart Segerstråle, hans bror biologen Sven Segerstråle och deras syster författarinnan Solveig von Schoultz samt antikhandlaren Ella Grönroos och fotografen Fred Runeberg. De var kända för sina sympatier för Oxfordgrupprörelsen och MRA. Speciellt Lennart Segerstråles engagemang var vida känt.⁵³³ Han hade t.o.m. författat skrifter i ämnet.⁵³⁴

Arvid von Martens intresse för Keswick höll fortsättningsvis i sig. Han engagerade sig likaså, om än i liten utsträckning, i Oxfordgrupprörelsen.⁵³⁵ Om detta vittnar hans dagbok där han vid flera tillfällen hänvisade till "oxford". Dessa anteckningar gällde främst möten han deltagit i eller samtal han fört om rörelsen.⁵³⁶ I samband med *Världsdelegationens för MRA* besök i Helsingfors november 1955 fanns noteringar i hans dagbok.⁵³⁷ Det bör dock betonas att Arvid von Martens aldrig var medlem i Oxfordgrupprörelsen eller MRA. Han finns varken upptagen i registret över Oxfordgrupprörelsens medlemmar i Finland eller ingår i den förteckning över personer som besökt rörelsens konferenser i Caux, Schweiz.⁵³⁸ Det faktum att han inte ingick i medlemsregistret för MRA betyder dock inte att han undgått rörelsens idéer. Mycket av det socialietiska arbetet fick nyanser och intryck av rörelsen och dess betoning av inre förnyelse. Vernerri Louhivuori finns upptagen i rörelsens medlemsregister och likaså

⁵³³ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

⁵³⁴ Se bl.a. Segerstråle *Varför moralisk upprustning?* (1967).

⁵³⁵ Se även kapitel 4.1.3.

⁵³⁶ Arvid von Martens deltog bl.a. i oxfordmöten på Karlberg och i Aulanko. För hänvisningar till "oxford" [möten, samtal etc], se exempelvis ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.12.1938, 18.1.1939, 30.4.1943, 1.8.1944, 22.9.1944; Rengas 1:1939. För dokument från oxfordsammanhang, se ÅAB Arvid von Martens dagböcker odat, men bland anteckningar från perioden 19.9.1940-2.5.1941. Jfr kapitel 4.1.3.

⁵³⁷ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 28.11.1955.

⁵³⁸ Om konferenserna i Caux, Schweiz, se Driberg 1964, 12.

flera av Arvid von Martens närmaste vänner. Denna förteckning innehåller namn inom både den kyrkliga och den politiska sfären.⁵³⁹

Det arbete som nattmissionen bedrev bland de hemlösa hade tack vare Arvid von Martens i allt större utsträckning inriktats på alkoholistvården. Samarbetet med bl.a. Nykterhetsförbundet och Anonyma Alkoholister hörde hit. Harry Månsus påvisar det samband som fanns mellan Oxfordgrupprörelsen respektive MRA och Anonyma Alkoholister. Ledarna för AA, William Griffith Wilson och Robert Holbrook Smith, hade i ett oxfordgrupprörelsesammanhang omvänt till ett liv utan alkoholberoende. De engagerade sig därefter starkt i rörelsen.⁵⁴⁰ Detta innebar rent konkret att alkoholistvården inspirerades av idén om den moraliska upprustning som stod på MRA:s samhällsetiska program. Samhällsutvecklingen skulle gå via individutvecklingen. Både tron och frälsningserfarenheten intog en viktig plats i denna process.⁵⁴¹ MRA utgick från principen om att förvandlade människor var förutsättningen för ett förvandlat samhälle.⁵⁴² Denna tankegång var central även hos Arvid von Martens. Han ville speciellt betona den kristna livsföringen som en viktig grund i arbetet bland missbrukarna. Via den inre förnyelse som tron erbjöd kunde en omvärdering ske och ett nytt, nyktert liv ta vid.⁵⁴³

Bland de teologiska aspekter som bidrog till att Arvid von Martens uppskattade rörelsen hörde seden med att rannsaka sitt inre.⁵⁴⁴ Han hade

⁵³⁹ Se Ekstrand 1997, 277ff. Som ett exempel på en inflytelserik person som besökte MRA:s konferens i Caux år 1949 kan bl.a. överborgmästare Eero Rydman nämnas. Det var Eero Rydman som ursprungligen kom med förslaget om att grunda en förening för de nödställda – en idé som Arvid von Martens sedan vidareutvecklade. Om föreningen De nödställdas vänner r.f., se kapitel 6.1.

⁵⁴⁰ Eldebo 1997, 171.

⁵⁴¹ Fangen 1938, 93.

⁵⁴² Driberg 1964, 297.

⁵⁴³ Arvid von Martens tankegång löd genomgående "Via bättre människor – ett bättre samhälle". Se intervju med Arvid von Martens, ur www.yle.fi/elavaarkisto (Solveig Schoultz 100 år – Min timme med Solveig Schoultz).

⁵⁴⁴ Fangen 1938, 61, 75.

kommit i kontakt med detta redan i Frälsningsarmén där bruket ingick som en del av den helgelseprocess som samfundet förespråkar. De helgelsesträvanden som karakteriserade Frälsningsarméns teologi fanns även inom Keswick- och Oxfordgrupprörelsen [MRA]. Inom den lutherska kyrkan lades tyngdpunkten vid boten. Hos dessa religiösa synsätt fick med andra ord skulden och framförallt den dagliga bättringen en framträdande roll. För Arvid von Martens del var det dock inte fråga om en syndabekännelse. Han såg nämligen på förlåtelsen som något genomgripande och konstant. Tack vare Jesu försoningsgärning var vi förlåtna en gång för alla.⁵⁴⁵

En viktig del av helgelsen var den helige Andes ingripande och ledning i tros livet.⁵⁴⁶ Detta var ett synsätt som dock saknades helt inom den lutherska kyrkan.⁵⁴⁷ Genom att kritiskt granska sig själv på detta sätt och därmed öppna sig i bön för den ofullkomlighet som missfärgade hans liv kunde processen med att omvärdera sitt liv och utvecklas som kristen fortgå. Det gällde att syna sina intentioner lika noggrant som sina handlingar och utgå från att Gud i samband med denna stilla stund kunde uppenbara både sin ledning och sin storhet. Den lydnad som därav skulle följa var viktig att värna om. Detta var ett led i den mognadsprocess som gällde Arvid von Martens tro och kallelse. Att ständigt utvecklas på det andliga planet var för Arvid von Martens en fortlöpande och livsviktig process i vilken han inbegrep den helige Ande. Arvid von Martens rannsokade därför regelbundet sitt inre utifrån tre perspektiv: sin gudsrelation, det egna jaget och sin omgivning.⁵⁴⁸ Varje dag inleddes, såsom redan

⁵⁴⁵ Arvid von Martens anammade inte bruket med syndabekännelsen i den evangelisk-lutherska gudstjänsten: "var man förlåten så var man förlåten" och till detta behövdes inte en upprepande procedur eller liturgi. ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

⁵⁴⁶ Ekholm 1992, 36-37, 199-200.

⁵⁴⁷ Ekstrand 1993, 84.

⁵⁴⁸ Om rannsakan av det egna jaget, se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 4.7.1945, 24.6.1946, 26.10.1946, 30.12.1946, 21.12.1946, 9.7.1947, 31.3.1947, 14.1.1948, 3.6.1948, 18.6.1948, 28.6.1948, 12.3.1949.

påvisats, knästående i bön med ett anteckningsblock intill sig. Han skrev ner de direktiv han upplevde att han fick. Han kände hur ”Jesu röst” [eller ”Jesu stämma”] talade direkt till honom och dikterade det han skulle göra.⁵⁴⁹ Samtalet var högst personligt.⁵⁵⁰ Tilltalstonen var faderlig, tröstande och fostrande.⁵⁵¹ Dessa ingivelser anammades av Arvid von Martens som en konkret realitet. Enligt honom var det verkliga Gud som på detta sätt visade på de förbättringar han borde göra i sitt liv och i sin vardag.

Jesus väckte mig 6-tiden. Han talade till mig milt och kärleksfullt men allvarligt om mitt högmod och min fåfänga.⁵⁵²

Direktiven gällde framför allt Arvid von Martens värv som nattmissionär. De bestämde bl.a. vilka brev och artiklar han skulle skriva eller vilka människor han borde besöka. Han fick idéer om nya projekt och lösningar.⁵⁵³ Den stilla stunden tjänade till att samlas till gemensam bön och därmed kartlägga dagen och dess uppgifter. Det ingick även en stund av delgivning av andliga erfarenheter.⁵⁵⁴ Arvid von Martens upplevde detta som oerhört viktigt för gruppdynamiken.

⁵⁴⁹ Det var inte fråga om det som kunde liknas vid s.k. tungotal. Upplevelsen var en inre förnimmelse av gudomlig ledning.

⁵⁵⁰ I Ekstrands bok *Tro och moral* (1993) studeras Lennart Segerstråles andaktsliv lite närmare och här kan man se tydliga likheter med Arvid von Martens sätt att hålla stilla stund och föra dagbok. Oftast höll von Martens – liksom Segerstråle – sin stilla stund tidigt på morgonen; den exakta tiden noterades ofta i dagboken. Att hålla stilla stund redan kring kl. 6 på morgonen var alltså inte ovanligt för vare sig von Martens eller Segerstråle. Lennart Segerstråle upplevde, liksom Arvid von Martens, Guds ledning i frågor som gällde vem som bör få brev eller vem som skall kontaktas i ett visst ärende. Ekstrand 1993, 190, 193. [Hämtat från Lennart Segerstråles saml. *Stilla stundsant.* 10.8.1943, 18.8.1943, 25.8.1943 och 29.8.1943.]

⁵⁵¹ Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 13.8.1947, 15.8.1947, 17.8.1947.

⁵⁵² ÅAB Arvid von Martens dagböcker 18.10.1944.

⁵⁵³ Nuori Kansa 8:1989.

⁵⁵⁴ Ekstrand 1993, 85; Fangen 1938, 46; Driberg 1964, 12.

Det andliga klimat som rådde i samhället efter kriget var ekumeniskt och samhällsinriktat. Det var fokuserat på moral och bättring och kom att engagera människor ur alla samhällskikt. Det var till stor del influerat av Oxfordgrupprörelsen och MRA. Arvid von Martens och nattmissionen var en del av det nätverk av hjälpororganisationer, kyrkliga och politiska krafter som verkade för att skapa ett mera livsdugligt samhälle för de nödställda och hemlösa. Samarbetet över samfundsgränserna hörde till vardagen. Fastän Oxfordgrupprörelsen och MRA egentligen inte tillförde något nytt perspektiv i Arvid von Martens trosliv var rörelsen ändå närvarande i hans liv och andlighet. Detta berodde också mycket på hans kontakter till Keswick. Det andliga klimat som rådde i landet under både 1940 och 1950-talet bidrog med både nyanser och betoningar. Det gjorde även den krets av hans troende vänner som aktivt deltog i rörelsen och med vilka Arvid von Martens samtalade och utbytte andliga erfarenheter. För Arvid von Martens personliga del var det främst fråga om respektfulla *sympatyttringar* för rörelsens strävanden. Anknytningspunkterna mellan nattmissionsvärvet och rörelsen var *ideologiska* och *metodiska*, dock outtalade och odefinierade

5.3 Kallelsen och familjen

Arvid von Martens rannsakade strängt sin gudsrelation och det egna jaget i förhållande till kallelsen. En speciell betoning lades dock på hans familj. De val Arvid von Martens tvingades göra i tjänsten drabbade nämligen främst familjen på ett negativt sätt. Han anklagade sig ofta för att krafterna och tiden inte räckte till och han kände sig ofta tillrättavissad av Gud i sin roll som familjeförsörjare och fostrare. Han upplevde att han fick direktiv och vägledning i samband med de stilla stunderna även när det gällde familjen. Hans kallelse var så stark att familjen i praktiken fick inta andra

eller tredje platsen efter Gud och de hjälpbehövande. Han kände att hans plats var bland de nödställda och att det han uträttade hade en betydelse för både den enskilda individen och Guds frälsningsplan.⁵⁵⁵ Det var en svårhanterlig utmaning att hantera kombinationen nattmissionär och far samt finna en balansgång mellan dessa uppgifter.⁵⁵⁶ Det fanns oundvikligen alltid någon part som, enligt Arvid von Martens sätt att se på saken, inte fick sin behövliga dos av uppmärksamhet. Samtidigt var han medveten om hur svårt det måste ha varit för hans familj. Det var fortsättningsvis en familj i behov av en frånvarande fader – en uppoffrande familj i skuggan av en kallelse. Barnen var ännu små och de ekonomiska bekymren ständigt aktuella. Hustrun Kate kämpade med sjukdom och den allt mer upptagne Arvid von Martens tvingades kompromissa mellan familj och kallelse.⁵⁵⁷

Att vara nattmissionär betydde såsom redan påvisats varken fasta tider eller normala arbetsscheman. Arvid von Martens hann inte tänka så mycket på uppfostran och familjeplikter. När hustruns hälsa försämrades föll dock en del av ansvaret och sysslorna i hemmet på honom. Morgontimmarna ägnades dock rutinmässigt åt den stilla stunden och eventuella skrivarbeten. Både för- och eftermiddagarna var bokade för nattmissionen. Kvällsmötena upptog de flesta av veckans kvällar. Sjukhus- och fängelsebesöken var ofta förlagda till helgerna. Han strävade efter att äta kvällsvard

⁵⁵⁵ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 1.7.1949, 16.9.1949, 16.6.1950.

⁵⁵⁶ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 31.3.1949, 13.4.1950.

⁵⁵⁷ Kate von Martens drabbades redan under slutet av 1930-talet av sjukdom. Det var fråga om svåra gallstensmärter. Hon led tillika av svår gikt. Dessa besvär drogs hon med livet ut. Det gjorde henne trött, orkeslös och lättirriterad. Hustruns sjukdomstillstånd blev med årens lopp allt allvarigare och sjukhusvistelserna blev många. Arvid von Martens bad innerligt för hustruns hälsa och litade fullkomligt på Guds helande. Han försökte på olika sätt finna bönhörelse för sin hustru och en väg ut ur sjukdomen. Han frågade sig dock varför hon inte blev helbrägdagjord trots ständiga böner. Han sökte till och med svaren i hennes trosoliv samt hennes motvilja att exempelvis emotta andedopet. Detta blev en verklig trosprövning för Arvid von Martens del. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 26.4.1946, 4.6.1946; ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Melin 1992, 143. Om gikt respektive gallsten, se Lindskog 1997, 204, 210; Läkaketieten termit. Duodecim selittävä suursanakirja 1991, 190, 366.

i hemmet varje dag men kom oftast försenad.⁵⁵⁸ Han avdelade om möjligt en stund för familjen efter middagen kombinerad med en kort stund av vila innan kvällens program tog vid. Barnen sov när han kom hem kring midnatt. De lediga stunderna var i allmänhet få och umgänget med familjen ganska ytligt. Det var endast torsdagen, och ibland även söndagen, som Arvid von Martens var ledig från nattmissionen. Dessa lediga stunder försökte han ägna åt familjen och spendera tid tillsammans med barnen.⁵⁵⁹ Det var därför som den von martenska familjen började hålla en s.k. familjeafton under senare delen av 1940-talet. Det blev torsdagskväll som blev familjens kväll eftersom det var den dag i veckan som Arvid von Martens hade lovat hålla ledig. Idén var ursprungligen Arvid von Martens egen. Han ville via detta initiativ samla familjen. Det blev obligatorisk närvaro för var och en i familjen, inklusive honom själv. För att stimulera barnen och lyckas få dem med, även när de blev äldre, såg han till att det fanns program av olika slag som skulle falla barnen i smaken.⁵⁶⁰

Arvid von Martens längtade samtidigt efter familjens godkännande, stöd och tolerans i det han gjorde som nattmissionär. Han önskade att familjen skulle förstå varför hjälparbetet var så viktigt för honom och varför kallelsen ibland måste komma först. Han behövde dem i "sin" värld både för familje- och själsfredens skull. Han ville inkludera dem i sitt tros- liv och dela den andlighet som han själv upplevde så viktig. En stark religiositet omgav därför familjen och dess vanor. Han värnade om barnens andliga fostran och införde bönerutiner i hemmet. Söndagsskola och deltagande i gudstjänst hörde till söndagsvanorna. Den "normala" samvaron i

⁵⁵⁸ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

⁵⁵⁹ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.8.1946, 23.11.1946.

⁵⁶⁰ I samband med dessa familjekvällar bjöd Arvid von Martens in gäster och ordnade med underhållande program för barnen. I tonåren fortsatte seden med dessa kvällar och ungdomarna ställde upp för att inte göra sin pappa ledsen. ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 27.1.2008; ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 9.11.1947, 22.4.1948.

form av samtal kring vardagen kom ofta i skuggan av den religiösa diskussionen. Betoningen av det andliga emottogs av barnen med blandade känslor och kom i längden att bli betungande för dem och de reagerade på olika sätt. De von martenska sönerna valde exempelvis två helt olika sätt att hantera föräldrarnas religiositet och de outtalade krav som fanns i hemmet kring andlighet och tro. Den äldsta sonen Paul von Martens var den av de von martenska barnen som mest intresserade sig för det andliga, vilket väckte både glädje och uppskattning. Han valde att konfrontera situationen med ett intresse för teologi och andliga frågor. Peter von Martens reagerade tvärtom. Hans litterära intresse uppfattades som världsligt och på gränsen till förkastligt av föräldrarna. Detta var troligen en medveten protest från hans sida. Döttrarna Margret och Heidi visade ett vagt religiöst intresse.⁵⁶¹

När det gäller relationen till hustrun Kate har jag redan tidigare klargjort Arvid von Martens förhållningssätt till kallelsen respektive hustrun under tiden i Frälsningsarmén. Först kom Gud, sedan de nödställda och på tredje plats Kate, vilket var ett uttryck för troheten gentemot Gud och Frälsningsarmén. Denna trohet tog sig dock konkret uttryck på olika sätt. När sonen Paul (1930) föddes tog Arvid von Martens inte sig tid att följa med till sjukhuset utan sålde *Krigsropet* istället. När sonen Peter föddes två år senare följde Arvid von Martens sin hustru halvvägs, men steg av Åbotåget i Karis för att leda ett möte där. När äldsta dottern Margret (1935) föddes fanns han dock till hands medan den yngsta dottern Heidi (1944) föddes i Sverige under krigstid.⁵⁶² Kate von Martens var för det mesta förståelsefull och stödjande, men hoppades samtidigt att maken skulle ha mera tid för hemmet. Ibland orkade hon inte förstå alla val och uppoffringar som han gjorde till förmån för andra. Arvid von Martens hade ändå

⁵⁶¹ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Jfr ÅAB Arvid von Martens dagböcker 14.4.1946, 26.4.1946, 28.4.1946, 1.9.1946.

⁵⁶² Melin 1992, 142; von Martens 1972, 131. Jfr Uppslagsverket Finland [del 2] 1983, 400.

svårt att tacka nej när han ombads delta i ett möte eftersom han upplevde evangelisationen vara så viktig.⁵⁶³

Fastän Kate von Martens fick finna sig i att kallelsen gick före det mesta tycks hon trots allt ha varit outhärlig i Arvid von Martens liv. Den beundran och respekt som han hyste gentemot hustruns stöd är så påtaglig att detta tenderar att influera min bild av henne. Hon stod troget vid sin mans sida och upplevde i själva verket också en kallelse i de uppgifter som ålades hennes man. Hon uppmanade honom jämt att göra det som kändes rätt och gav honom sitt fulla stöd i de val han gjorde.⁵⁶⁴ Hon var den klippa på vilken mycket av det framgångsrika arbetet som maken utförde vilade. Hon var stabil till sin natur och höll samman familjen tack vare sin realism och sitt lugn. Hon upplevdes därför av barnen som kärnan i familjen.⁵⁶⁵ Det var hon som såg till att ekonomin i hemmet fungerade.⁵⁶⁶ Det var även hon som förankrade sin entusiastiske make i verkligheten när han tenderade att tappa fotfästet eller förivra sig. Hon såg till att maken hade det han behövde, att han var korrekt klädd och kom i tid till sina möten. Hon gav honom tecken att sluta tala när predikningarna blev för långgrandiga. Hon steg ibland in i hans ställe och talade på nattmissionens möten. Hon engagerade sig frivilligt i arbetet på de kvinnohem som grundades och tog ett stort ansvar för julfirandet bland de hemlösa. Hon lät nödställda människor övernatta i hemmet. Kate von Martens visade därmed en stor solidaritet gentemot maken. Detta bekräftas av både sonen Paul von Martens och

⁵⁶³ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 6.6.1946.

⁵⁶⁴ Melin 1992, 142-143; von Martens 1972, 132.

⁵⁶⁵ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Melin 1992, 143.

⁵⁶⁶ Huruvida den ekonomiska situationen var så ansträngd såsom Arvid von Martens själv vill framhäva kan jag dock bara spekulera i. Familjen var stor och utgifterna säkerligen många, men familjen levde inte heller under det man kunde kalla "fattiga" omständigheter. Barnen tycks ha haft samma ekonomiska möjligheter som andra barn när det gäller fritidsintressen och utbildning. Familjen byggde bl.a. en sommarstuga ute i Vivamo i Lojo. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 5.5–22.8.1948; ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007.

brodern Leo von Martens.⁵⁶⁷ Förutsättningen för Arvid von Martens livsinsats var hustruns kraft, förståelse och tålamod.

⁵⁶⁷ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; ÅKA Intervju med Leo von Martens 12.4.2007; ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens odat.

6 SAMHÄLLSAKTIVIST OCH POLITIKER 1950–1972

Under åren 1944-1970 fungerade Arvid von Martens som nattmissionär vid Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral. De första sex åren, d.v.s. fram till år 1950, arbetade han i det arbetslag av nattmissionärer som fanns i kyrkans tjänst utan möjlighet att personligen påverka de ekonomiska resurser som fanns tillgängliga för de hemlösa situation. De natthärbärgen och de boendemöjligheter som skapades var resultatet av gemensamma krafter från kyrkligt håll, men boendelösningarna var inte alltid långvariga. Det hörde inte till kyrkans huvudsakliga intressen eller ärenden att skapa bostäder, fastän man från kyrkligt håll givetvis insåg både det allvar och den akuta nöd som bostadslösheten innebar. De resurser som fanns tillgängliga gick dock inte alltid att fokusera kring just detta specifika problem, vilket för nattmissionens del givetvis var frustrerande. De resterande tjugotvå yrkesverksamma åren, d.v.s. åren 1950–1972, skulle Arvid von Martens därför i egenskap av nattmissionär ägna sig åt verksamheten med föreningen *De nödställdas vänner r.f.*⁵⁶⁸

Den frågeställning som ställs i fokus i detta kapitel har alltså inte med själva nattmissionärsvärvet att göra – kring detta ägnades intresset i föregående kapitel. Den har istället att göra med den rent konkreta hjälpverksamhet som Arvid von Martens kom att ägna sig åt via föreningen *De nödställdas vänner r.f.* och den roll han kom att spela i denna förening. Uppkomsten av föreningen *De nödställdas vänner r.f.* undersöks, tillika med orsaken till varför Arvid von Martens valde att engagera sig i denna förening. Föreningens syften, genomförda hjälpaktioner och övriga verksamhet behandlas, med en särskild betoning på de resultat Arvid von

⁵⁶⁸ Vernerri Louhivuori drog sig tillbaka som ledare för Helsingfors evangelisk-lutherska diakoncentral och ersattes av Vilho Närhi. Korsets budskap 38:1970.

Martens fick till stånd liksom det sätt på vilket verksamheten bistod nattmissionen. Speciellt intressant blir det att se varför och hur Arvid von Martens hittade nya kanaler för sitt samhälleliga engagemang.

6.1 Som verksamhetsledare i De nödställdas vänner

Nattmissionen hade fått till stånd sovstugor, två brödrahem och ett kvinnohem, men behovet av utrymmen var fortsättningsvis stort och resurserna få. Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral hade inte ekonomiska möjligheter att driva verksamheten framåt i den mån det krävdes. Eftersom bristen på bostäder var stor i huvudstadsregionen bildades så småningom en förening på ekumenisk bas vars syfte var att skapa boendelösningar för de hemlösa. Det var i samband med ett möte mellan nattmissionen och Helsingfors stads överborgmästare Eero Rydman som denna idé för första gången diskuterades. Eero Rydman gav Arvid von Martens ett preliminärt löfte om billiga, långfristiga lån. Staden kunde likaså anvisa tomter eller överlämna eventuella byggnader.⁵⁶⁹ Ungefär samtidigt framlades samma idé av en finskspråkig lekmannapredikant inom metodistkyrkan, Matti Vainikka, som tog kontakt med Arvid von Martens. Det första konkreta initiativet till att grunda en förening togs strax därpå.⁵⁷⁰ Målsättningen var ”att avhjälpa nöden bland de i Helsingfors skrivna hemlösa och dem som äro tvungna att bo under förhållanden som psykiskt och fysiskt undergräver deras hälsa”.⁵⁷¹ Föreningen grundades 11.9.1950 och registrerades officiellt tio dagar senare.⁵⁷² Enligt föreningens stadgar

⁵⁶⁹ von Martens 1972, 30.

⁵⁷⁰ Kovaosaisten ystävät-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 5; DNVA De nödställdas vänner r.f.:s mötesprotokoll 11.9.1950, 18.9.1950, 19.9.1950, 21.9.1950, 17.10.1950.

⁵⁷¹ DNVA De nödställdas vänner r.f.:s mötesprotokoll 25.11.1950.

⁵⁷² DNVA De nödställdas vänner r.f.:s mötesprotokoll 1.9.1950, 11.9.1950.

var målsättningen ”att bistå dem som hade hamnat i materiell och sedlig nöd, d.v.s. att hjälpa hemlösa och sådana personer som hade återvänt från sjukhus, vårdinrättningar och fängelser, i första hand med att ordna bostäder, samt ett kristet-sedligt arbete bland dem som var involverade i detta arbete”.⁵⁷³ Det svenskspråkiga namnet blev *De nödställdas vänner r.f.* (*Kovaosaisten ystävät r.y.* på finska).⁵⁷⁴ Föreningen hade alla grupper av hemlösa som sin målgrupp, dock med en särskild betoning på de hemlösa männen som utgjorde den största gruppen.⁵⁷⁵ Till den första styrelsen hörde nattmissionären Arvid von Martens (ordförande), prosten Toivo Rajalinna (vice ordförande), vicehäradshövding Erkki Könkkölä (sekreterare), direktör Max Ekholm, överstelöjtnant Sixten Frey, häradshövding Osmo Toivola, konstnären Arvid Slotte och vakten Matti Vainikka.⁵⁷⁶ En från himlen utsträckt hand som griper tag om den efter hjälp famlande människohanden blev föreningens symbol. Mottot för föreningen och för dess tillblivelse var bibelversen Jes. 59:1–2.⁵⁷⁷

Se, *Herrens arm* är icke för kort, så att han ej kan frälsa, och hans öra är icke tillslutet, så att han ej kan höra. Nej, det är edra missgärningar som skilja eder och eder Gud från varandra, och edra synder dölja hans ansikte för eder, så att han icke hör eder.

⁵⁷³ Kovaosaisten ystävät-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 14.

⁵⁷⁴ Föreningen antog först namnet Kovaosaisten ystävät r.y. – Vanlottades vänner r.f. Arvid von Martens ogillade dock den svenska översättningen och namnet ändrades till De nödställdas vänner r.f., ur DNVA De nödställdas vänner r.f.:s mötesprotokoll 1.9. 1950.

⁵⁷⁵ Parallellt med De nödställdas vänner r.f. grundades systerföreningen De hemlösas stöd r.f. [Kodittomien Tuki r.y.]. Denna förening åtog sig de hemlösa kvinnorna i Helsingfors. Kuusi 2000.

⁵⁷⁶ Arvid Slotte var en av Arvid von Martens vänner från tiden inom Frälsningsarmén. Arvid Slotte hade ingått i den grupp av frälsningsoldater som ansvarade för gatumissionsarbetet. Könönen 1964, 414.

⁵⁷⁷ Föreningens emblem tecknades av konstnärinnan Signe Hammarsten-Jansson. von Martens 1972, 5, 29-30; Melin 1992, 61-63, 81.

Denna bibelvers överensstämde med verksamhetens syfte, mål och metoder. Det var enligt Arvid von Martens synderna och missgärningarna, ofta i form av missbruk och ansvarslöshet, som skiljde dessa män och kvinnor från Gud. Via tro och bättring kunde det forna livet lämnas i det förgångna och en ny livsfas kunde ta vid. Inspirationskällan för verksamheten var Jesu exempel och nästankärlig. Gudstron stod i fokus, liksom bönen. Arvid von Martens följde resonemanget "mycket bön – mycket välsignelse, litet bön – litet välsignelse, ingen bön – ingen välsignelse". Bönerna bads för de hjälpbehövande, men de bads också för rent materiella ting såsom stora bostadsprojekt och investeringar.⁵⁷⁸

Verksamheten baserade sig på frivilliga donationer, testamenten, insamlingar, understöd och lån. Tidningspropagandan var ett medvetet drag för att göra verksamheten känd.⁵⁷⁹ Föreningen erhöll ett årligt stöd från Helsingfors stad respektive Helsingfors evangelisk-lutherska församlingar.⁵⁸⁰ En privat förening var byråkratiskt sett enklare att understöda finansiellt än en kyrklig verksamhet. Via denna förening kunde Arvid von Martens anhålla om finansiering för skapandet av logi och bostäder. Staden kunde lättare överlämna byggnader till en dylik förening och likaså se till att det för detta ändamål reserverades tomter respektive gavs bygglov när nya byggprojekt och budgeter planlades. Inom denna förening verkade Arvid von Martens som verksamhetsledare under åren 1950–1972. Han var tillika dess styrelseordförande och innehade ordförandeskapet ända fram till år 1977. Han fortsatte parallellt arbetet som nattmissionär såsom tidigare redan nämnts.⁵⁸¹

⁵⁷⁸ von Martens 1966, 68-69.

⁵⁷⁹ DNVA De nödställdas vänner r.f.:s mötesprotokoll 1.9.1950.

⁵⁸⁰ Kovaosaisten ystävät – De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 14; Replik 2:1978.

⁵⁸¹ Parallellt med verksamheten inom De nödställdas vänner r.f. grundade Arvid von Martens år 1954 en annan stödförening. Den ingick som en verksamhetsgren inom nattmissionen och fick namnet Katulähetystyöntekijät r.y. [Nattmissionärerna r.f.]. Det var Verner Louhivuori som valdes till ordförande för denna förening. Arvid von Martens

Arvid von Martens var med andra ord hela tiden under åren 1944–1970 anställd som församlingsarbetare vid Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral och lyfte sin lön därifrån. Han var dock avdelad att sköta *De nödstäldas vänner r.f.* och de uppgifter som var förenade med föreningens verksamhet. Kyrkan gav honom alltså fria händer att sköta föreningsarbetet på heltid. Under de allra sista åren före sin pensionering var han däremot anställd på halvtid.⁵⁸² I arbetet som verksamhetsledare ansvarade Arvid von Martens för bokföringen, räkenskaperna, kansligöromålen och den löpande förvaltningen av föreningens tillgångar. I egenskap av föreningens ordförande skötte han föreningens verksamhet i enlighet med dess stadgar. Han företrädde föreningen gentemot utomstående, utarbetade årsberättelsen, bokslutet och budgetförslaget i samråd med styrelsen samt ledde styrelsens möten. På Arvid von Martens lott föll även främjandet av det andliga arbetet bland de hemlösa och uppföljningen av de boenden som skapades i föreningens regi.⁵⁸³ Han gjorde föreningen känd i både Finland och de övriga nordiska länderna. Arvid von Martens arbetade med andra ord självständigt. Han hade fria händer att leda och utveckla verksamheten med *De nödstäldas vänner r.f.* Han var till en början den enda heltidsarbetaren i föreningen. Han var dock omgiven av ett nätverk av frivilliga medarbetare och hade stöd av föreningens styrelse. Som hans närmaste medarbetare anställdes år 1960 ekonomen Paavo Louhento.⁵⁸⁴

blev dess viceordförande. Syftet med verksamheten var att förmedla kontakt mellan de olika nattmissionsorterna och de olika nattmissionärerna. Som medlemmar godkändes frivilliga medarbetare inom nattmissionen som uppvisat ett aktivt engagemang under minst ett års tid. Arvid von Martens engagemang i denna förening utgjorde en del av hans fortsatta roll som nattmissionär. Se DNVA Katulähetystyöntekijät r.y.:s mötesprotokoll 3.6.1954.

⁵⁸² Melin 1992, 90; Replik 2:1978.

⁵⁸³ Se DNVA Förslag till grundstomme för tjänstereglemente [De nödstäldas vänner r.f.] odat.

⁵⁸⁴ ÅKA Intervju med Paavo Louhento 27.2.2008; von Martens 1972, 126-127.

6.1.1 Bostäder åt de hemlösa

I början av 1950-talet var bostadsbristen i Helsingfors på gränsen till ohanterlig trots alla ansträngningar från bl.a. Helsingfors stad och den kyrkliga samfällighetens sida. En stor del av de bostäder som stod till buds var dessutom i ett fallfärdigt skick och hotades av rivning. De som vräktes erbjöds tillfälliga boendelösningar via stadens olika massinkvarteringar.⁵⁸⁵ Många härbärgen befann sig helt eller delvis under jordytan. Bombskydden hade öppnats år 1945 för att tillfälligtvis avhjälpa det kritiska läget efter kriget. Situationen stod dock oförändrad fem år senare då drygt 1 000 personer fortsättningsvis uppskattades bo i dessa bombskydd.⁵⁸⁶ De sovstugor som fanns i och med de församlingssalar, kyrkor, skol- och gymnastiksalor samt tågagnar som uppläts blev i själva verket en långvarig vistelseplats för många av de hemlösa.

Det arbete som nattmissionen respektive Frälsningsarmén utförde för de hemlösa var inte tillräckligt i det långa loppet.⁵⁸⁷ I nattmissionens regi ingick bl.a. Uskon Maja, Toivon Koti och de olika sovstugorna. Frälsningsarmén disponerade likaså över flera natthärbärgen, hytter och pensionat. Den största utmaningen som Arvid von Martens härmed ställdes inför i rollen som verksamhetsledare för *De nödställdas vänner r.f.* var anskaffandet av bostäder åt dessa människor. Det behövdes likaså enligt honom en större fokusering på bostadsfrågan och det politiska maktspel som omgav situationen i Helsingfors. Hans första tanke var att anskaffa baracker som enligt honom var en förmånlig och snabb lösning. I Ås kunde staden erbjuda en för Helsingfors evangelisk-lutherska församlingarna av-

⁵⁸⁵ Taipale 1988, 88.

⁵⁸⁶ Bland de underjordiska härbärgen som användes kan bl.a. Skillnadens bombskydd [200 platser], Rantamaja [200 pl.], Kivimaja [108 pl.], Kansanmaja [80 pl.] och Fabriks-gatan 23 [200 pl.] nämnas. Rantanen 2000, 40ff.

⁵⁸⁷ Frälsningsarmén grundade i Helsingfors sin första sovstuga för män år 1908 och för kvinnorna år 1924. Koskenvesa 1988, 64, 73.

skild tomt. Här tänkte sig Arvid von Martens en barack.⁵⁸⁸ Han insåg dock fördelarna med att investera i ordentliga lägenheter som kunde erbjuda både ett trivsamt och långvarigt boende.

Problemet låg i finansieringen. Det handlade ofta om snabba köpeavtal med obligatoriska garantisummor som bas. Det gick att få bidrag och lån, men staden ställde höga krav. Efter att föreningen grundats inledde Arvid von Martens omedelbart sökandet efter rymliga lägenheter som hade god potential att ta emot en större grupp män samtidigt. Men det klientel av hemlösa alkoholister och missbrukare som verksamheten förde med sig hade sina konsekvenser. Ibland kunde ett intressant köpobjekt gå förlorat eftersom man inte ville sälja till en förening vars syfte var att logera denna marginella grupp av utsatta.

Vid Kalevagatan 19 i Helsingfors centrum fanns vid denna tidpunkt en stor lägenhet [225m²] belägen på första våningen bestående av sex rum och kök. Priset var 4 milj. mk.⁵⁸⁹ Staden kom som lovat föreningen till mötes eftersom 2 milj. mk redan var ihopsamlade. Kontraktet på baracken i Ås annullerades och *De nödställdas vänner r.f.* kunde lyfta ett långfristigt lån på ytterligare 2 milj. mk och köpa lokalen. I maj 1951 invigdes sålunda *det första brödrahemmet*. Här fanns plats för ca 40 män. Kraven som fanns för att få en plats var höga. Det krävdes ämbetsbetyg som bevisade att personen ifråga var mantalsskriven i Helsingfors sedan 5 år. Det var även önskvärt med ett arbetsintyg. Det var Helsingfors stad som ställde dessa krav i samband med låneborgen.⁵⁹⁰ Arvid von Martens ansåg att detta hus på alla sätt var idealiskt för föreningen och dess behov. Han hade redan länge önskat konkretisera tanken på en s.k. nattmissionsfastighet för de

⁵⁸⁸ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1952.

⁵⁸⁹ Myntreformen genomfördes dock först år 1963, då 100 gamla mark ersattes av en nymark. Uppslagsverket Finland [del 3] 2005; Jfr även www.finlandsbank.fi.

⁵⁹⁰ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1952; Kovaosaisten ystävät-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 22.

hemlösa där man kunde erbjuda de hemlösa ett boende men även administrativt sköta deras ärenden.⁵⁹¹

Det var inte en absolut nödvändighet att försöka koncentrera verksamheten till ett och samma ställe, men det var av stor praktisk betydelse att lyckas koncentrera dessa brödrahem till samma byggnad, gata eller kvarter. De praktiska arrangemangen med föreståndare, övervakare och övriga medarbetare blev därmed lättare att sköta. Detta gällde likaså de regelbundna sammankomsterna med bibel- och bönegrupper, samtalsstunder och andliga möten.⁵⁹² Avstånden mellan brödrahemmen och bl.a. samlingslokalerna, kyrkosalarna och diakoncentralen vid Annegatan 14C blev tillika kortare för Arvid von Martens och föreningens frivilliga medarbetare tack vare det goda läget. Han var nämligen beroende av att förflytta sig mycket i sitt arbete som nattmissionär och tid och krafter sparades på detta sätt.

I insamlingen av medel vände sig Arvid von Martens bl.a. till societeten och studenterna. Han ordnade med informationstillfällen och visade filmer om de hemlösa i bl.a. Finska handelshögskolan, Flicklyceet på Bulevarden, Balder, Gamla studenthuset, Svenska klubben och Kämp. *Hufvudstadsbladet* gjorde saken känd. I samband med dessa sammankomster redogjorde han för det akuta behov av bostäder som fanns i Helsingfors. Han presenterade tillika verksamheten i stort. Det var i samband med ett dylikt tillfälle som föreningen *Fri ungdom* erbjöd sig ordna med en insamling till förmån för de hemlösa. Studentföreningarna Ylioppilaiden Kristillinen Yhdistys (YKY) respektive Svenska Studenters Kristliga Förening (SSKF)

⁵⁹¹ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 7.5.1945, 21.4.1947, 8.1.1949, 11.4.1949.

⁵⁹² Samarbetet mellan De nödställdas vänner r.f. och nattmissionen tog sig konkret uttryck i de sammankomster som ordnades. Det hölls exempelvis bönemöten varje måndag kl. 12 respektive varje onsdag kl. 18 vid Annegatan 14C. Nattmissionens möten hölls onsdagar kl. 19.30 vid Malmgatan 12B och lördagar kl. 17.30 vid Kalevagatan 19. Tekvällar ordnades alla veckodagar (utom onsdag) kl. 18-21 vid Kalevagatan 19. Gudstjänst firades varje söndag kl. 10 vid Annegatan 14D med kaffeservering efteråt för de hemlösa.

engagerade sig likaså.⁵⁹³ Vid denna tidpunkt fungerade professor Mikko Juva som studenternas kurator. Finlands Svenska Scoutförbund bidrog också med stora summor.⁵⁹⁴ Dessa ungdomsgrupper samlade ihop 1,3 milj. mk. En damkommitté, under ledning av bl.a. Helga Dyhr, Solveig von Schoultz och Signe Hammarsten-Jansson, arrangerade likaså ett omfattande lotteri till vilket kända konstnärer, bildhuggare, keramiker, författare, bokförlag och firmor skänkte vinster.⁵⁹⁵ Helsingfors stad gav ett lån på 3 milj. mk. Helsingfors evangelisk-lutherska församlingar bidrog också ekonomiskt. De influtna medlen gick oavkortat till grundandet av *det andra brödrahemmet* i september 1952. En stor donation gavs tillika till det planerade kvinnohemmet.⁵⁹⁶

Det brödrahem som var beläget högst upp i samma hus på Kalevagatan 19 kunde erbjuda plats för ytterligare 40 män.⁵⁹⁷ I källarvåningen fanns en vedkällare som hörde till lägenheten ifråga. I denna vedkällare inredde Arvid von Martens ett bönerum.⁵⁹⁸ Detta utrymme kom även sedermera att fungera som tillfälligt övernattningsställe under riktigt kalla vintrar trots sin bristfälliga hygien och dåliga värmeisolerings.⁵⁹⁹ Som föreståndare för detta brödrahem under de två första verksamhetsåren anställdes Arvid

⁵⁹³ Sönerna Paul och Peter von Martens ingick i denna ungdomsgrupp. von Martens 1972, 44-47, 145-146. Se även Hufvudstadsbladet 26.10.2008.

⁵⁹⁴ Under årens lopp arrangerade Finlands Svenska Scoutförbund s.k. lägerbål till förmån för De nödställdas vänner r.f.'s verksamhet. Om detta annonserades och skrevs i tidningspressen, se t.ex. Hufvudstadsbladet 22.5.1958, 12.4.1961, 16.9.1961, 16.9.1962, 18.9.1962, 20.9.1963, 24.9.1964, 22.9.65, 23.9.1965, 21.9.1966, 22.9.1966, Helsingin Sanomat 13.10.1956; Nya Pressen 16.1.1961, 19.9.1962, 21.9.1962, 23.9.1964, 24.9.1965, 21.9.1966. Det ordnades likaså kläd- och skoinsamlingar, se t.ex. Helsingin Sanomat 26.11.1964, 26.10.1967; Hufvudstadsbladet 27.10.1967, 28.10.1967; Kirkko ja Kaupunki 10.10.1963, 26.11.1964, 26.10.1967.

⁵⁹⁵ von Martens 1972, 142-148.

⁵⁹⁶ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1952; DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1953; von Martens 1972, 46-47. Se även ÅAB Arvid von Martens samling, volym 29 Arvid von Martens till Helsingfors stadsstyrelse 14.3.1952.

⁵⁹⁷ Kovaosaisten ystäväit-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 22.

⁵⁹⁸ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1953; von Martens 1972, 39-42.

⁵⁹⁹ ÅKA Intervju med Jouni Widell 27.2.2008.

von Martens son Paul och hans hustru Gunda.⁶⁰⁰ I de brödrahem som nu fanns i huset ordnades regelbundet frivilliga aftonandakter, diskussionsklubbar och bibelstudiegrupper.⁶⁰¹

Bild 5. Det andra brödrahemmet på Kalevagatan 19 invigdes 11.9.1952. I bild från höger: hemsföreningens föreståndare Paul von Martens, Arvid von Martens, svärdottern Gunda von Martens samt Väinö Saarinen (De nödställdas vänner r.f.:s fotoarkiv).

Huset på Kalevagatan 19 bestod i sin helhet av fyra våningar och nio lokaler. I början av 1950-talet hade *De nödställdas vänner r.f.* således installerat sin verksamhet i huset via två existerande brödrahem, vart och ett på varsin våning. Arvid von Martens önskade att få hela huset i

⁶⁰⁰ Paul von Martens var teologiestuderande vid tidpunkten. Han skötte tjänsten som föreståndare mellan kl.13-23 varje dag. Studierna bedrev han om morgnarna. Han lämnade tjänsten för sin militärtjänstgöring. DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1952; DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1954; Kovaosaisten ystäväit-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 22; ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; ÅKA Paul von Martens till Rönneikkö 28.1.2008; von Martens 1972, 49.

⁶⁰¹ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1953.

föreningens ägo.⁶⁰² Med tiden blev lägenheterna i huset en efter en till salu. Det var klientelet av hemlösa som gjorde att de övriga invånarna i huset upplevde otrygghet och otrygghet och valde att flytta. Förverkligandet av planerna för fastigheten på Kalevagatan 19 var dock ett projekt som skulle fortgå under hela 1960-talet. Brödrahemmen på första och högsta våningen kunde exempelvis förstöras under 1960-talet när lägenheterna intill såldes. Under mitten av 1960-talet köptes likaså både hela den andra, och en del av den tredje våningen i samma hus. I anskaffningen av finansiering hade Arvid von Martens gått ut i media och låtit förstå att han behövde 340 000 mk.⁶⁰³ Via en insamling lyckades han samla hela summan.⁶⁰⁴ Efter en grundlig renovering öppnades den andra våningen i februari 1966 med plats för 46 män. En månad senare stod brödrahemmet på den tredje våningen klart. Detta hem var avsett för epileptiker och kunde ta emot 15 personer.

Samtliga brödrahem på Kalevagatan 19 var till en början organisatoriskt skilda enheter men slogs samman år 1975. De fick så småningom namn enligt den våning de befann sig på och den kronologiska ordningen som här hänvisas till frångicks.⁶⁰⁵ Största delen av huset blev därmed föreningens egendom. Reparationerna och ombyggnaderna var stora för i huset hade funnits en klädfabrik, men dessa kunde genomföras tack vare talkoarbete och donationer av behövligt material.⁶⁰⁶ Kalevagatan 19 höll därmed

⁶⁰² von Martens 1972, 49, 55.

⁶⁰³ Myntreformen genomfördes år 1963. Summan är nymark.

⁶⁰⁴ I ett stort bildreportage står Arvid von Martens med Bibeln i hand. Rubriceringen lyder "Arvid von Martens tarvitsee 19.5. [1965] mennessä 340.000 markkaa". Helsingin Sanomat 11.5.1965; Hufvudstadsbladet 9.5.1965; Kirkko ja Kaupunki 12.5.1965; Uusi Suomi 9.5.1965. Se även ÅKA intervju med Paavo Louhento 27.2.2008. Insamlingen följdes upp i tidningspressen, se t.ex. Helsingin Sanomat 13.5.1965, 23.5.1965, 17.6.1965; Hufvudstadsbladet 13.5.1965, 25.5.1965, 31.5.1965; Kirkko ja Kaupunki 19.5.1965.

⁶⁰⁵ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1975; Kovaosaisten ystävät-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 22-24.

⁶⁰⁶ von Martens 1972, 117-123.

verkligen på att bli den nattmissionsfastighet som Arvid von Martens så intensivt bett för och för vilken han upplevt Guds omedelbara ledning.

Bild 6. Det s.k. Arvidhuset på Kalevagatan 19 i centrala Helsingfors. Huset kom under årens lopp att bli föreningen De nödställdas vänner r.f.:s administrativa centrum. Ännu år 2008 erbjöds ett femtiotal män logi på denna adress (De nödställdas vänner r.f.:s fotoarkiv).

I samband med detta fick *De nödställdas vänner r.f.* egna kontorslokaler, vilka tidigare sporadiskt funnits på Annegatan 14 C i anslutning till de utrymmen där Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral

fungerade.⁶⁰⁷ År 1978 köptes den resterande lägenheten på tredje våningen. Fastigheten intar fortsättningsvis idag positionen som föreningens högkvarter och kallas numera för Arvidhuset.⁶⁰⁸

Samtidigt som detta stora fastighetsprojekt tog form under 1950 och 1960-talen arbetade Arvid von Martens för andra bostadslösningar i Helsingfors.⁶⁰⁹ Situationen för de hemlösa förändrades märkbart alldeles strax efter att de två första brödrahemmen sett dagens ljus. Bombskydden stängdes nämligen år 1954.⁶¹⁰ Det som från Helsingfors stads sida hade varit tänkt att fungera som en kortsiktig lösning i ett akut läge hade fortgått under tio år. I själva verket var det samma personer som år efter år fortsatte att vistas i de massinkvarteringar som fanns och det var svårt att bryta den

⁶⁰⁷ Under några år fanns föreningens kansli i olika utrymmen i huset på Kalevagatan 19. År 1964 flyttades det till den första våningen där det fortfarande finns idag. ÅKA Intervju med Jouni Widell 27.2.2008.

⁶⁰⁸ Kovaosaisten ystävät-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 17. Numera påminner en minnesplakett vid ingången till Arvidhuset på Kalevagatan 19 i Helsingfors om Arvid von Martens livsgärning. Minnesplaketten avtäcktes 2003, d.v.s. 100 år efter Arvid von Martens födelse, på initiativ av De nödställdas vänner r.f., se Kyrkpressen 18.12. 2003. Fortfarande står huset till förfogande för den stora gruppen av hemlösa i huvudstadsregionen. Uppemot 50 män med långvarigt boendekontrakt finns stationerade på denna adress idag och verksamheten präglas ständigt av en kombination av det sociala och det andliga. Inom de närmaste åren skall det gemensamma boendet ersättas av individuella stödbostäder. ÅKA Intervju med Jouni Widell 27.2.2008. Se även Hufvudstadsbladet 17.10.2008 och www.socca.fi/asunnottomienpalvelut/liitteet/arvidkoti.html

⁶⁰⁹ Bland de privatpersoner som aktivt understödde Arvid von Martens och De nödställdas vänner r.f.:s arbete hörde konstnären och musikern Torsten Carlander- Reuterfeldt till en av de främsta. Se Laiho 1997. Han ordnade filmföreläsningar och skänkte intäkterna bl.a. till De nödställdas vänner r.f. Under åren 1956-1962 uppgick filmföreläsningarna till förmån för föreningen och de olika brödrahemmen till tolv stycken. Torsten Carlander-Reuterfeldt understödde likaså Röda Korset, Rädda Barnen och Mannerheims barnskyddsfond. Filmföreläsningarna bestod av en filmad resedagbok som han kommenterade i ord och bild, oftast ackompanjerad av musik. Filmföreläsningarna var välbesökta. De utannonserades i flera repris i de stora dagstidningarna och uppmärksammades tillika i tidningsspalterna, se Helsingin Sanomat 8.10.1958, 12.10.1958, 1.12.1960, 22.1.1961, 9.2.1962, 11.2.1962, 12.10.1962, 7.10.1962, 14.10.1962; Hufvudstadsbladet 2.12.1960, 21.1.1961, 8.2.1962, 9.2.1962, 14.2.1962, 6.3.1962, 8.3.1962, 10.10.1962, 12.10.1962; Kirkko ja Kapupunki 19.1.1961, 8.2.1962, 28.2.1962, 8.3.1962; Kotimaa 2.12.1960; Socialdemokraten 30.11.1960; Uusi Suomi 1.12.1960, 6.2.1962, 10.2.1962, 11.3.1962, 7.12.1962. Se även ÅKA Intervju med Paavo Louhento 27.2.2008.

⁶¹⁰ Jfr Kotimaa 30.10.1954.

onda cirkel de befann sig i. Att staden äntligen konkret förbjöd detta primitiva boende och försökte finna andra boendelösningar upplevde Arvid von Martens som en seger. År 1954 var enligt honom ett historiskt år för de hemlösa. Istället öppnades Nya svenska samskolans fastighet på Lönnrotsgatan 12 för vilken staden åtog sig det ekonomiska ansvaret. I denna fastighet fick ett stort antal hemlösa män plats. Kvinnorna fick flytta till Viborgsgatans barackbyggnader. Arvid von Martens upplevde dock dessa boenden som otrivsamma. Det var tillika svårt att hålla hemmen fria från missbruk. Bland de övriga tillfälliga bostadslösningar som staden erbjöd vid denna tidpunkt hörde bl.a. Olympiastadion och Glaspalatset till några av de mera uppmärksammade.⁶¹¹ Under två vintrar kunde 60 män erbjudas logi i en del av Olympiastadions lokaliteter.⁶¹² Hälften av dessa män kunde dock sedan flytta över till Arvid von Martens nya projektbygge i korsningen av Kuortane-, Jämsä- och Industrigatan. Hemmet vid Kuortanegatan 10 varken hyrdes, arrenderades eller köptes – det byggdes för föreningens bruk. Arrendetiden för tomten var på fem år men förlängdes till tio. Helsingfors stad och kyrkofullmäktige i Helsingfors beviljade ett lån på 5 respektive 2 milj. mk. med kravet att barackerna skulle användas för personer mantals-skrivna i Helsingfors sedan minst tre år.⁶¹³ Arvid von Martens såg till att det arrangerades konserter, insamlingar, föredrag och kollekt till förmån för bygget. Byggnadsmaterial och inredning donerades från privatpersoner, organisationer och firmor. Grundstenen lades i november 1955. Invig-

⁶¹¹ Dessa lokaliteter uppläts av Helsingfors stad till de hemlösas disposition enligt följande: Olympiastadion [sal C] 10.12.1954-31.5.1955 och 25.10.1955-30.5.1956; Glaspalatsets andra våning 20.12.1954-15.6.1955; Gamla finska folkskolan i Sockenbacka fungerade som konvalescenthem för de tuberkulösa 14.1.1955-15.6.1955. DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1954; DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1955; von Martens 1972, 81-84; ÅAB Arvid von Martens samling, volym 29 Arvid von Martens till Helsingfors stadsstyrelse 28.4.1955.

⁶¹² von Martens 1972, 81-84; se även HSA Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat-Kaupunginhallituksen ehdotukset 21.12.1955.

⁶¹³ HSA Stadsfullmäktige 5.10.1955; HSA Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat -Kaupunginhallituksen ehdotukset 21.12.1955.

ningen av hemmet gick av stapeln i början av mars 1956. Detta blev kronologiskt sett *det tredje brödrahemmet* i föreningens ägo emedan projektet med Kalevagatan 19 fortfarande tog form under 1950-talets mitt. Nybygget hade planerats och ritats av byggmästare Karl Winqvist. Hemmet hade plats för ca 90 män och stod öppet dygnet runt. De män som erbjöds boende här måste dock uppvisa en vilja att bli fria sitt missbruk, gå ut i arbetslivet och påbörja vägen tillbaka till ett självförsörjande liv. Hemmet hade en egen kantin, vilket möjliggjorde för exempelvis män i skiftes- eller nattarbete att både bo och äta där. Detta boende blev mycket populärt både som mångårig eller kortvarig tillflyktsort.⁶¹⁴

De konsekvenser som stadens inkvarteringar hade på dessa mäns fysiska och psykiska hälsa återspeglade sig i deras förmåga att arbeta. De arbetsföra männen led ofta av sömnbrist. De hygieniska förhållandena var likaså bristfälliga i de tillfälliga natthärbärgena. Det gällde därför enligt Arvid von Martens att så långt som möjligt skapa flera liknande hem som brödrahemmet vid Kuortanegatan 10. Hans tanke var att det fanns en större möjlighet att återintegreras i samhället och återfå en normal livsrytm i en liknande boendemiljö. Kontakten mellan männen (respektive kvinnorna) och socialarbetarna blev mera personlig i mindre boenden. Det inre återuppbyggnadsarbetet som nattmissionärerna tillförde verksamheten fick också ett större utrymme i en mindre krets. Att hålla en nykter profil i de hem som grundades var dessutom ett absolut krav för Arvid von Martens. I en sund och nykter miljö kunde männen lättare etablera sin hälsa och sina dagliga rutiner. En del av de arbetsföra män som bodde i brödrahemmen kritiserade däremot de stränga ordningsregler som karakteriserade dessa

⁶¹⁴ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1955; von Martens 1972, 60-62, 65; Kovaosaisten ystäväät-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 25.

boenden. All form av missbruk ledde dock till avstängning från dessa hem.⁶¹⁵

Nästa stora boendeprojekt blev ett hem för tuberkulösa och epileptiska män. Detta var en grupp som Arvid von Martens värnade speciellt mycket om eftersom de tillfälliga övernattningsmöjligheter som staden hade att erbjuda inte var särskilt lämpliga med tanke på dessa människors sjukdomstillstånd. Luftombytet var dåligt. Fukt och kyla kunde förorsaka förkylningar och därmed ytterligare försvaga de tuberkulösas hälsa. Det fanns tillika en befintlig smittorisk. När det gällde epileptikerna var det främst de epileptiska anfallen som socialt sett isolerade dessa män. De fick ofta finna sig i att bli uppsagda från de massinkvarteringar som fanns i Helsingfors eftersom deras sjukdomstillstånd var både problem- och riskfyllt. På adressen Tunnelvägen 11–13 i Södra Haga fanns ett s.k. B-sjukhus som skulle byta verksamhetsort. Arvid von Martens aktualiserade frågan om dess eventuella användning eftersom sjukhuset därefter skulle stå tomt. I mars 1956, strax efter invigningen av hemmet på Kuortanegatan 10, kunde den stora sjukhusbyggnaden hyras av *De nödställdas vänner r.f.* Därmed togs *det fjärde brödrahemmet* i bruk. Här fanns plats för ca 80 personer. Drygt hälften av invånarna utgjordes av de tuberkulösa, de övriga var epileptiker. Alla var konvalescenter och till största delen arbetsoförmögna. I huset fanns flera matsalar med tillhörande kantin, bastu samt ett sällskapsutrymme. Sjukhusbyggnaden omgavs av ett friluftsområde, vilket var idealiskt med tanke på dess invånare.⁶¹⁶

Sommaren 1959 ställdes Arvid von Martens inför en ny utmaning: Hur hjälpa de hemlösa familjerna? De enskilda fall av vräkningar som staden genomfört tidigare hade gått att reglera och nya bostäder hade erbjudits de drabbade. I mitten av maj 1959 blev plötsligt 18 familjer vräkta i

⁶¹⁵ Maksimainen 2007, 44–45.

⁶¹⁶ von Martens 1972, 87.

Helsingfors. Det var en betydligt svårare situation att hantera. Arvid von Martens tog omedelbart kontakt med pressen. Han kontaktade tillika vårdnämnden och idrottsnämnden och erhöll två tält. Dessa tält, som rymde två av familjerna, kunde resas invid brödrahemmet i Haga. Endast två dagar senare uppdagades att ytterligare 25 andra familjer vräkts, varav 35 barn. Det rörde sig alltså sammanlagt om drygt fyrtio vräkta familjer. En del av familjerna fick bostäder via Helsingfors stads bostadsförmedling, men inte på långt när alla. I samband med dessa vräkningar omhändertogs hundratals barn av Helsingfors stads barnskyddsverk och placerades i barnhem eller i fosterhem. Arvid von Martens hänvisade till de höga utgifter detta tillvägagångssätt medförde för staden och påtalade den emotionella påfrestning splittringen från föräldrarna hade för dessa barn. Eftersom läget var akut fick Arvid von Martens hyra den till rivning dömda folkskolebyggnaden på Sturegatan 4 för dessa familjer. Parallellt gjordes planer upp på envåningslamellhus bestående av flera mindre bostäder. Det var tänkt att dessa hus skulle resas inom tre månader. Stadsstyrelsen fann dock ingen mark och erbjöd istället Botby gård som boendelösning.⁶¹⁷ Botby gård var ursprungligen en gammal herrgård. Karaktärshuset var hotat av rivning men fick fungera som hem för de 13 familjer som flyttade in i oktober 1959.⁶¹⁸

I december kunde föreningen hyra en villa i Mejlans för de resterande hemlösa familjerna. Situationen var svår för det var kallt ute och familjerna behövde omedelbart en bostad. Villan i Mejlans hade dock utdömts som människobostad och var i ett uruselt skick. Arvid von Martens beslöt ändå att satsa på detta alternativ eftersom dessa människor åtminstone härmed försågs med tak över huvudet. Kort därpå ställdes han till

⁶¹⁷ Diskussionen kring Botby gårds användning fortsatte i tidningspressen, se Helsingin Sanomat 28.8.1964, 11.9.1964.

⁶¹⁸ Helsingfors stad hade förvärvat merparten av jorden kring Botby gård under 1920 och 1930-talen. År 1946 överfördes hela Botby by från Helsingfors landskommun till staden. Området fick stadsplan år 1959 och bebyggdes med höghus. Trots rivningshotet kom Botby gård sedermera att bevaras och restaureras. Lönnqvist 1995, 79-81.

svars i ett flersidigt reportage i kvällstidningen *Ilta Sanomat* där rubriken löd ”Näin asuu kovalainen”.⁶¹⁹ Tidningen beskrev de eländiga förhållanden familjerna tvingades bo i och kritiserade hårt Arvid von Martens agerande. Han skrev ett långt svar till sitt försvar, vilket publicerades. Den finskspråkiga pressen förhöll sig vid denna tidpunkt ganska kritisk till Arvid von Martens insatser, medan den svenskspråkiga pressen intog en mera positiv inställning.⁶²⁰ De boendelösningar som han hade åstadkommit för dessa familjer beskrevs i tidningspressen under årens lopp i termer av slum. Det kan dock konstateras att lokalerna verkligen var i ett mycket dåligt skick med fuktskador och dålig isolering. I ett bildreportage visades den misär som familjerna levde i och man ifrågasatte huruvida det var fråga om hjälpaktioner.⁶²¹ Arvid von Martens och *De nödställdas vänner r.f.*:s engagemang för de vräktas familjerna resulterade i att närmare 300 familjer placerades i olika boenden. Inom styrelsen för *De nödställdas vänner r.f.* hade man dock från första början förhållit sig restriktivt till att engagera sig för dessa familjer emedan detta inte ingick i föreningens program. Föreningen avsåg sig därför ansvaret för dessa hemlösa familjer år 1968.⁶²² Föreningens insatser för de hemlösa familjerna hade påbörjats sommaren 1959 och pågått under nio år. Genom att avsäga sig ansvaret för de hemlösa familjerna ville man indirekt visa på det ansvar som staden hade för dessa familjer och markera en gräns när det gällde ansvarsfrågan. Det hörde inte till *De nödställdas vänner r.f.* att reglera detta problem. Arvid von Martens fortsatte dock att på egen hand arbeta för de vräktas familjerna i sin roll som kommunalpolitiker.⁶²³

⁶¹⁹ *Ilta Sanomat* 10.4.1962; se även Melin 1992, 101.

⁶²⁰ *Helsingin Sanomat* 18.1.1963, 27.10.1964, 29.11.1964.

⁶²¹ *Ilta Sanomat* 20.11.1967, 25.11.1967, 8.12.1967.

⁶²² von Martens 1972, 97-101; Melin 1992, 100.

⁶²³ HSA Stadsfullmäktige 22.3.1972, 5.4.1972. Jfr Hufvudstadsbladet 31.8.1972. [Refererar till Helsingfors stads barnskyddsverks forskningsrapport 1:1970.]

Den stora hemlöshet som hade drabbat Helsingfors under 1950 och 1960-talen hade haft flera utlösande faktorer. I slutet av 1960-talet var situationen akut. Inflyttningen till Helsingfors ökade, liksom de hemlösa antal. Man beräknade att det enbart i Helsingfors fanns drygt 10 000 nyinflyttade som varken hade jobb eller ett ordentligt boende.⁶²⁴ Finland upplevde under åren 1967-1969 den svåraste arbetslöshetskrisen sedan kriget.⁶²⁵

Bostadsbristen var fortsättningsvis stor. De flesta av dessa hemlösa var ensamma män, oftast jordbrukarsöner, som kommit från landsbygden till Helsingfors i hopp om att få ett arbete. Dessa män kom från fattiga och oftast problemfyllda förhållanden. Det var människor som ryckts ur sin miljö p.g.a. kriget eller av konflikter i hemmet.⁶²⁶ Konfronterade med både arbetslöshet och bostadsbrist blev missbruket en utväg som många tog. Statens bostadspolitik var på många plan bristfällig. Hyresbostädernas antal minskade medan aktielägenheternas antal ökade. Endast en tredjedel av alla de bostäder som byggdes var finansierade med statliga medel, vilket var en bråkdel i jämförelse med de övriga nordiska länderna. Hyreskostnaderna var dessutom oftast oskäligt höga.⁶²⁷ Det var tillika svårt för de personer som var inflyttade till Helsingfors att få hyra stadens bostäder. Från stadens håll krävde man bl.a. att personen ifråga hade bott i Helsingfors i minst tio år.

De asociala och svårt alkoholiserade föll automatiskt utanför hyressystemet, detsamma gällde dem som anlidade stadens olika natthärbärgen.⁶²⁸ De ansågs inte kapabla att sköta betalningen av sina hyror. Den

⁶²⁴ Helsingin Sanomat 6.12.1963.

⁶²⁵ Om arbetslösheten i Finland under 1960 och 1970-talen, se Pulma 2000, 143-150, 329.

⁶²⁶ Maksimainen 2007, 34-35; ÅKA Intervju med Paavo Louhento 27.2.2008; Kyrkpressen 39:1970.

⁶²⁷ Om bostadspolitiken, se Juntto 1990, 11, 17, 259-298.

⁶²⁸ Se Pulma 2000.

hemlöshet som bredde ut sig fyllde de kriterier som var typiska för en storstad.⁶²⁹ Den allmänna opinionen var att hemlösheten hade förorsakats av missbruk, brottslighet och asocialt beteende. På detta sätt undveks diskussionen om de samhällseliga bristerna som eventuellt låg bakom detta problem. Orsakerna till hemlösheten gick dock att finna på olika håll. Finland gick från agrarsamhälle till industrisamhälle, vilket innebar strukturella förändringar på arbetsmarknaden. Hemlösheten var med andra ord beroende av den arbetssituation som rådde i landet, i synnerhet i Helsingfors, kombinerad med den omfattande bostadsbrist som fanns i samhället vid tidpunkten.⁶³⁰ En förklaring till hemlösheten var tillika den livshistoria dessa människor bar med sig. En annan gemensam nämnare var den utbredda fattigdomen som kännetecknade samtliga hemlösa, oberoende av deras bakgrund.⁶³¹ Hemlösheten var alltså inte självvald. Dessa människor ”valde” inte hemlösheten ifall det fanns andra alternativ tillgängliga. Hans Swärd diskuterar detta i sin bok *Hemlöshet. Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma* (1998).⁶³² Detta synsätt kännetecknade även Arvid von Martens resonemang i saken.

Det utbredda missbruk som fanns bland de hemlösa berodde även delvis på att de hemlösa upplevde sig diskriminerade av myndigheterna och ramarna för ett strukturerat liv saknades. I kampen för överlevnad blev alkoholmissbruket för vissa en del av deras vardag.⁶³³ I början av 1970-talet kom även drogmissbruket in i bilden. Socialmyndigheterna tenderade att automatiskt placera de hemlösa i de olika natthärbärgena vilket förstärkte

⁶²⁹ Kaakinen 1988, 88.

⁶³⁰ Thörn 2004, 102, 104, 246; se även Helne 2000.

⁶³¹ Jokinen & Juhila 1991, 8-9, 14; Rossi 1989, 8-15; Daly 1996, 27; Swärd 1998, 219-226; Kärkkäinen 1998, 8.

⁶³² Swärd 1998, 149. [Refererar till Wagner (1993) Checkerboard Square. Culture and Resistance in a Homeless Community.]

⁶³³ Om de hemlösa alkoholisterna, se Murto 1978; Isaksson, Normann & Swedberg 1978.

känslan av utanförskap.⁶³⁴ Missbruket blev ett symptom och en konsekvens av omständigheterna. Alla hemlösa människor blev dock inte alkoholister. Hemlösheten var inte en absolut förutsättning för ett missbruk. En viktig faktor när det gällde alkoholmissbruket var den stränga alkoholpolitik som fördes i Finland åren 1943–1971. Alkoholerna kom att ersättas av bl.a. T-sprit som var både lättillgängligt och billigt.⁶³⁵ Missbruket gick allt djupare och termen förfallen alkoholist [*rappioalkoholisti*] togs i bruk om denna grupp av hemlösa alkoholister.⁶³⁶ Det var alltså inte alkoholismen som i grunden förorsakade hemlösheten. Den var en konsekvens av det svåra samhällseliga läget.

De hemlösas situation förvärrades i och med att stadens natthärbärge på Norra Magasingatan stängdes under hösten 1967. I detta härbärge hade nämligen ca 500 personer regelbundet beretts plats för natten, vilka nu befann sig på gatan även nattetid.⁶³⁷ Att fördriva sin tid utan mening och mål förvärrade de hemlösas mentala hälsa.⁶³⁸ Under hösten 1967 benådades likaså ca 1 500 fångar, som var dömda till bötesstraff, med anledning av att det förflutit 50 år sedan Finland blivit självständigt. Det fanns varken bostäder eller arbete att erbjuda dessa f.d. interner.⁶³⁹ Det svårhanterliga läget nådde sin kulmen i november när vintern slog till. De kalla nätterna gjorde att 44 hemlösa alkoholister drabbades av polityrförgiftning och avled.⁶⁴⁰ Utöver detta drabbades många hemlösa av svåra frostsador i främst fötter, fingrar och ben och genomgick amputeringar.⁶⁴¹ Sjukvårds-

⁶³⁴ Kaakinen 1988, 89; Maksimainen 2007, 40.

⁶³⁵ T-sprit är en sammanfattande benämning på etanol. T-spriten togs bort från marknaden år 1972. Maksimainen 2007, 85.

⁶³⁶ Taipale 1988, 101.

⁶³⁷ Rantanen 2000, 44; Taipale 1988, 106; Maksimainen 2007, 46–47.

⁶³⁸ Orwell 1985, 198 (nytryck från 1968).

⁶³⁹ Rantanen 2000, 44; Maksimainen 2007, 47.

⁶⁴⁰ Se t.ex. Hufvudstadsbladet 10.11.1967, 15.11.1967, 17.11.1967; Nya Pressen 9.11.1967, 18.11.1967; Sana 16.11.1967; Ilta Sanomat 20.11.1967.

⁶⁴¹ Se t.ex. Hufvudstadsbladet 9.11.1967, 10.11.1967, 15.11.1967, 17.11.1967; Nya Pressen 9.11.1967, 18.11.1967; Sana 16.11.1967.

kostnaderna blev oskäligt höga. Enligt prof. Antti Alhos undersökning från år 1968 beräknades 259 alkoholister ha avlidit under vintern 1967, varav 96 fall enbart i Helsingfors.⁶⁴² Situationen var kritisk. Myndigheterna och välgörenhetsorganisationerna slog samman sina krafter och dryftade de olika lösningar som fanns att tillgå.⁶⁴³ I samband med detta grundades den s.k. novemberrörelsen [marraskuun liike].⁶⁴⁴ Som en motvikt till denna novemberrörelse kom Arvid von Martens med förslaget att bilda en s.k. decemberrörelse där syftemålet var detsamma. Namnet refererade till den traditionsenliga tanken om Jesu födelse i december. Han uppmanade kristna ur alla grupper att ansluta sig till denna rörelse.⁶⁴⁵

Arvid von Martens hade sedan år 1952 försökt att få till stånd en värmehall där de hemlösa kunde vistas dag- och nattetid. Han hade fört intensiva påtryckningar i både kommunalpolitiken och media men enbart stött på motstånd. Nu överlämnade Helsingfors stadsstyrelse Finska Färg- och Fernissfabrikens lagerbyggnad på Drumsögatan 1 till de hemlösa alkoholisters disposition. Beslutet att öppna denna massinkvartering var ett resultat av ovannämnda faktorer. Byggnaden var till ytan drygt 1 000 m² och här kunde i nödfall ca 1 000 personer inkvarteras. Under julnatten 1967 beräknades t.o.m. 1 680 män ha funnit sin hemvist här. Det blev föreningen

⁶⁴² Se intervju med prof. Antti Alho i Hufvudstadsbladet 9.11.1967.

⁶⁴³ Rantanen 2000, 40; Pulma 2000, 227; Taipale 1988, 106.

⁶⁴⁴ Detta var namnet på en proteströrelse som bildades 7.11.1967 med syfte att liberalisera och humanisera samhällets kontrollpolitik gentemot brottslingar och andra avvikande. Den riktade även allmänhetens och myndigheternas uppmärksamhet på de bostadslösa alkoholisters svåra situation. Bakom novemberrörelsen stod en grupp studenter, främst från de statsvetenskapliga och sociologiska vetenskapsgrenarna, vilka önskade lyfta fram fångarnas och de hemlösas sak till diskussion samt aktivt föra deras sak. Denna grupp motsatte sig de massinkvarteringar och de sovstugor som fanns med bl.a. motiveringen att omkostnaderna var för höga och att de individuella rättigheterna kränktes. Verksamheten avstannade så småningom i början av 1970-talet, sedan den radikaliserats. Novemberrörelsen var vid sidan av De hundras kommitté (fredsrörelse) den mest kända av epokens s.k. ensaksrörelser. Om novemberrörelsen, se bl.a. Uppslagsverket Finland [del 3], 582; Rantanen 2000, 44; Maksimainen 2007, 41, 47.

⁶⁴⁵ Arvid von Martens kom med detta förslag i samband med ett föredrag som han höll i Suomen Kauppakorkeakoulu. ÅAB Arvid von Martens dagböcker 11.12.1967.

Suoja-Pirtti r.y. som ansvarade för verksamheten. Det fanns dock en markant skillnad mellan *Suoja-Pirtti r.y.* och *De nödställdas vänner r.f.*:s sätt att agera och sköta ett härbärke, trots att bägge föreningar vilade på kristen värdegrund. *Suoja-Pirtti r.y.* tillät även de berusade inträde och det förekom alkohol i denna massinkvartering. Detta gick helt emot Arvid von Martens principer om hur ordningen skulle skötas på de olika härbärgena. På de brödrahem som sköttes av *De nödställdas vänner r.f.* tilläts inte alkohol i någon form.⁶⁴⁶ Lagerbyggnaden kom av de hemlösa att kallas för Liikkihotelli [fr. *liekkiviina*] eller Lepakkoluola och fungerade som sovstuga under åren 1967–1979.⁶⁴⁷ Arvid von Martens såg på projektet som en oundviklig utväg i ett tillspetsat läge. Massinkvarteringen vid Drumsögatan 1 kom av allmänheten att framstå som en symbol för förfall och alkoholism.⁶⁴⁸

Vid samma tidpunkt som projektet med massinkvarteringen vid Drumsögatan 1 genomfördes, togs en sovstuga i bruk på Malmgatan 5. Den var avsedd att fungera som ett s.k. genomgångshus och kunde ta emot ca 80 män.⁶⁴⁹ Vintern 1967 startades likaså, på initiativ av Arvid von Martens, en barackinsamling till förmån för de hemlösa. Han var fortfarande inne på samma linje med mindre boenden där män och kvinnor kunde få en nystart

⁶⁴⁶ *Suoja-Pirtti r.y.* var en förening som arbetade för de hemlösas väl i Helsingfors. Den hade grundats år 1961 av Arvo "Arska" Parkkila, en nykter alkoholist. Han hade tagit beslutet att bli nykter julen 1959 i samband med det julfirande som arrangerades i Mässhallen av Arvid von Martens. Arska Parkkila var dock till karaktären mycket olik Arvid von Martens och samarbetet dem emellan var ytligt. Rantanen 2000, 42; Taipale 1988, 103, 105-107; Maksimainen 2007, 46-48, 50. Se även Helsingin Sanomat 2.11.1962, 15.11.1962; Hufvudstadsbladet 2.11.1962.

⁶⁴⁷ Arvid von Martens använde även ibland namnen Flammornas hydda [Liikkimaja] respektive Fladderhönsens håla [Lepakkoluola] om Drumsögatan 1. von Martens 1972, 113.

⁶⁴⁸ Den övre våningen kunde ta emot drygt 300 nattgäster, medan de berusade placerades i nedre våningen. Det fanns varken madrasser eller lakan. Tvättrummen och toaletterna var undermåliga och de filter som användes var gamla och smutsiga. Bland de hemlösa fick lagerbyggnaden ganska snabbt ett dåligt rykte och den kallades bl.a. för "slummiparackki", "Arskan murju", "vankila", "sumppu" eller "KLP" ["kaatuneiden lajittelupaikka"]. Rantanen 2000, 54-55; Pulma 2000, 227; Maksimainen 2007, 48.

⁶⁴⁹ DNVA *De nödställdas vänner r.f.*:s rundbrev julen 1970.

i livet. Insamlingen gick under namnet ”Räck din hand” och arrangerades av *Nya Pressen*. Man hoppades samla in 19 000 mk.⁶⁵⁰ Den följdes upp på så gott som daglig basis i tidningens spalter.⁶⁵¹ Parallellt med denna insamling publicerade tidningen, liksom flera andra dagstidningar, artikelserier och reportage om de hemlösas situation.⁶⁵²

Samarbetet mellan Arvid von Martens och *Nya Pressen* gav omedelbara resultat. Insamlingen var mycket inkomstbringande och mobiliseringen för dessa baracker var stor. Det arrangerades bl.a. en tvåspråkig musikkväll i Finska handelshögskolan.⁶⁵³ I januari 1968 kunde *Nya Pressens* chefredaktör Henrik von Bonsdorff och redaktör Pär Österberg överlämna en barackcheck på 63 197, 52 mk. Insamlingen hade inbringat tre gånger den summa man hoppats på. Kyrkofullmäktige i Helsingfors gav likaså en betydande donation. Staden lät församlingarna arrendera en tomt för fem år på Bölegatan 36–40 i Fredriksberg. Här uppfördes tre baracker som hade bekostats tack vare insamlingen. Den första baracken invigdes redan i mars 1968. De två övriga stod klara i november senare samma år. Här fanns plats för ca 80 män och barackerna blev således *det sjätte, sjunde och åttonde brödrahemmet* i föreningens ägo.⁶⁵⁴

Det är dock intressant att konstatera att många av de hemlösa männen och kvinnorna kände sig utnyttjade av de hjälporganisationer som byggde sin verksamhet kring deras situation. De upplevde sig vara föremål för ett samhällspolitiskt spel. *Suoja-Pirtti r.y.* och Frälsningsarmén blev kritiserade, men även Arvid von Martens och hans insatser fick utstå hård

⁶⁵⁰ Insamlingen ”Räck din hand” inleddes 22.11.1967, se *Nya Pressen* 22.11.1967.

⁶⁵¹ Se t.ex. *Nya Pressen* 23.11.1967, 28.11.1967, 29.11.1967, 30.11.1967, 1.12.1967, 5.12.1967, 8.12.1967, 9.12.1967, 10.2.1968; *Församlingsbladet* 1.12.1967, 8.12.1967; *Helsingin Sanomat* 6.12.1967; *Kotimaa* 5.12.1967; *Sana* 30.11.1967.

⁶⁵² Se t.ex. *Helsingin Sanomat* 24.11.1967, 25.11.1967; *Hufvudstadsbladet* 22.11.1967, 24.11.1967, 26.11.1967; *Ilta Sanomat* 20.11.1967, 25.11.1967, 30.11.1967, 8.12.1967; *Nya Pressen* 24.11.1967, 25.11.1967, 28.11.1968; *Sana* 23.11.1967. Se även Melin 1992, 112.

⁶⁵³ Barack-showen ”Räck din hand” hölls 11.12.1967.

⁶⁵⁴ von Martens 1972, 108-109; Melin 1992, 111.

kritik. I de sovstugor som upprätthölls av både Frälsningsarmén och *De nödställdas vänner r.f.* var andligheten ständigt närvarande och ordningsreglerna var strikta. En stor del av de hemlösa var ateister och ville därför inte relatera till andliga ting i någon form. De uttalade sig om verksamheten som ”saatanan hyväntekeväisyyttä”.⁶⁵⁵ Den andliga betoningen som lades vid verksamheten i brödra- och kvinnohemmen kritiserades även i pressen.⁶⁵⁶ Många valde ändå att underkasta sig den andliga atmosfär som fanns i de brödrahem (och kvinnohem) som Arvid von Martens förestod. De deltog i möten och engagerade sig i det andliga arbetet eftersom de upplevde att de därmed garanterades en sovplats och en måltid. Det fanns givetvis även män (och kvinnor) som tog till sig den kristna tron och upplevde en andlig pånyttfödelse. Det bör dock poängteras att den bedrivna evangelisationen i allmänhet var mycket lågmäld. Tankegången var att alla skulle känna sig välkomna samt behandlas med hänsyn oberoende religiös ståndpunkt.⁶⁵⁷

De hjälpaktioner som Arvid von Martens hittills genomfört hade främst ägnats de hemlösa män och familjer som fanns i huvudstadsregionen. En grupp som det inte talades så mycket om var kvinnorna. De hemlösa kvinnornas situation upplevdes i allmänhet som ett alltför känsligt ämne att diskutera.⁶⁵⁸ Många kvinnor led, liksom männen, av svåra alkohol- och drogproblem. Deras fysiska och mentala hälsa var likaså gravt drabbad. Dessa kvinnor utgjorde en skör grupp. De utsattes för både fysiskt och psykiskt våld. Prostitution blev för många ett sätt att försörja sig. Att utnyttjas sexuellt blev en del av deras roll som kvinnor i dessa

⁶⁵⁵ Yhteishyvä 3:1968; Maksimainen 2007, 40-43; Jfr SKS KRA J.K. Harju 1966:3703-3844-3812.

⁶⁵⁶ Ilta Sanomat 15.5.1970.

⁶⁵⁷ ÅKA Intervju med Paavo Louhento 27.2.2008; ÅKA Intervju med Jouni Widell 27.2.2008; Kyrkpressen 39:1970.

⁶⁵⁸ Om de hemlösa kvinnorna, se Beijer 2001; Granfelt 1998; Golden 1992.

mansdominerade grupper av lösdrivare.⁶⁵⁹ Den största delen av dessa kvinnor vistades under stadens broar och tunnlår eftersom bristen på härbårgen för kvinnor var stor. Enbart i Helsingfors beråknades de hemlösa kvinnornas antal ha uppgått till ca 400 i slutet av år 1969.⁶⁶⁰

Arvid von Martens ville lyfta fram denna utsatta grupp som en målgrupp för *De nödståldas vänner r.f.*:s verksamhet. Föreningen *De hemlösas stöd r.f. [Kodittomien tuki r.y.]*, som var en stödförening till *De nödståldas vänner r.f.*, hade redan i januari 1953 grundat det första Eva-Mariahemmet i centrala Helsingfors. Det andra Eva-Mariahemmet grundades av samma stödförening år 1955 på Skatudden.⁶⁶¹ Detta var några av de få kvinnohem som fanns.

I Marudd hade Arvid von Martens vid samma tidpunkt funnit en lämplig villa med tillhörande trädgård och bastubyggnad. Här grundades Marta-Mariahemmet under vårvintern 1953.⁶⁶² Hemmet blev en tillflyktsort för kvinnor med främst psykiska problem. Som föreståndare för kvinnohemmet valdes en kvinnlig frålsningsofficer som var en god bekant till Arvid von Martens. Avsaknaden av vatten- och avloppsledningår gjorde att huset så småningom klassades som obeboeligt av stadens myndigheter och huset såldes år 1968. Kvinnorna kunde dock tack vare ett uppskov få bo kvar till början av år 1970.⁶⁶³ Parallellt med projektet med Marta-Mariahemmet i Marudd, liksom de brödrahem som nämnts ovan, sökte Arvid von Martens finansiering för ytterligare ett kvinnohem. I december 1969 valde han att informera allmänheten om de hemlösa kvinnorna genom att posta 640 finska och 221 svenska rundbrev till bl.a. privatpersoner och firmor. Han gick ut via media och fick tillfälle att uttala sig i både radio och TV.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Beijer 2001, 215-230; Pulma 2000, 216-222; Maksimainen 2007, 37-38, 75-80.

⁶⁶⁰ Åland 18.11.1969.

⁶⁶¹ Om stödföreningen Kodittomien tuki-De hemlösas stöd r.y., se Kuusi 2000.

⁶⁶² DNVA Årsberättelse för De nödståldas vänner r.f. 1953.

⁶⁶³ von Martens 1972, 57-58.

⁶⁶⁴ ÅAB Arvid von Martens dagböcker 19.12.1969.

Som en följd av hans TV-framträdande blev han kontaktad angående ett tomt, till rivning dömt daghem i Berghäll.

Även A-klinikens klubblokal öppnades vid Kalevagatan 32, till en början enbart för några nätter. Denna klubblokal låg inte långt från *De nödställdas vänner r.f.*s administrativa center. Etelä Suomalainen Osuuskunta upplät också sina utrymmen i Nya Studenthuset. Till en början var tillströmningen av kvinnor mycket blygsam men antalet kvinnor som sökte hjälp växte med tiden. Jouren nattetid sköttes av A-kliniken och den s.k. novemberrörelsen. Arvid von Martens kontaktade vårdverket angående den f.d. barnträdgården vid Holmgatan 4 i Berghäll. Vårdverket beslöt att ta huvudansvaret för kvinnohemmet. Helsingfors stad upplät gratis lokalen. I januari 1970 kunde en stor grupp kvinnor flytta in.⁶⁶⁵ Huset var dock rivningshotat och kvinnornas vistelse blev kortvarig. Redan i april samma år flyttades dessa kvinnor till en lägenhet på Andelsvägen 14 i Baggböle. Här fick även kvinnorna som bott i villan i Marudd flytta in. I hemmets första våning fanns upptagningshemmet Naisten ensisuoja (NES). Den andra våningen erbjöd vårdplatser främst för kvinnor med psykiska problem.⁶⁶⁶

Arvid von Martens hade i rollen som verksamhetsledare fått till stånd konkreta resultat för de hemlösa männen och kvinnorna samt familjerna genom att ordna med bostäder och vård. Han hade satsat mest tid och krafter på de hemlösa männens situation eftersom den upplevdes som mest akut. Föreningen *De nödställdas vänner r.f.* fortsatte sedermera att prioritera denna grupp medan upptagningshemmen för de asociala kvinnorna överläts till Frälsningsarmén.⁶⁶⁷ Framför allt hade Arvid von Martens insatser handlat om att lyfta fram dessa grupper av utsatta och göra deras situa-

⁶⁶⁵ Nya Pressen 9.1.1970.

⁶⁶⁶ von Martens 1972, 114-116; ÅAB Arvid von Martens dagböcker 19.12.1969; Kyrkpressen 39:1970; Nya Pressen 5.5.1970.

⁶⁶⁷ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1975.

tion känd för både allmänheten och stadens beslutsfattare. Det viktiga hade varit att visa på den misär som dessa människor levde i och dryfta deras rättigheter i allmänna forum. Han ville därmed ytterligare återropa den akuta brist på bostäder och hjälpaktioner som fortsatte att karakterisera det finländska samhället, i synnerhet Helsingfors.⁶⁶⁸

6.1.2 Julfirande i hemlöshetens skugga

Julhelgen hörde till de dagar på året som för Arvid von Martens kändes extra viktiga att uppmärksamma. Detta hade ursprungligen sin förklaring i hans barndoms julfirande.⁶⁶⁹ Julen symboliserade för honom omsorg om de sämre lottade i samhället och var en fest i givandets och hjälpankets tecken. Att fira jul var en tradition som hade kommit att karakterisera hans hjälparbete på olika fronter under årens gång. Som nattmissionär fortsatte Arvid von Martens att bereda de nödställda julstämning via olika hjälpaktioner. Det var till en början fråga om tillställningar i liten skala vilka ordnades i de möteslokaler eller på de övernattningsställen som fanns i nattmissionens regi. I varje bombskydd och härbärge, för både kvinnor och män, såg Arvid von Martens till att det firades jul och hölls julgudstjänst. I sovstugan under Mikael Agricola-kyrkan, liksom i gästhemmet på Båtsmansgatan 10, firades jul med både julevangelium, julgröt och paket. Skolelever mobiliserade sig och tillverkade gåvor.⁶⁷⁰ Frivilliga ställde upp med programinslag av olika slag, däribland Arvid von Martens vänner Solveig von Schoultz och Lennart Segerstråle.⁶⁷¹ Men det julfirande som Arvid von Martens blev mest känd för var traditionen kring ”De hemlösas jul”. Detta julfirande blev

⁶⁶⁸ ÅKA Intervju med Jouni Widell 27.2.2008.

⁶⁶⁹ von Martens 1950, 51-57; von Martens 1965, 12-17. Se även kapitel 2.2.

⁶⁷⁰ von Martens 1950, 78-81; von Martens 1966, 110.

⁶⁷¹ Melin 1992, 86-87.

en viktig del av *De nödställdas vänner r.f.*:s verksamhet och kom att ta anmärkningsvärda proportioner.

Traditionen med ”De hemlösas jul” fick sin början julen 1954. Arvid von Martens hade redan under hösten diskuterat saken med dåvarande stadsdirektör Erik von Frenckell. Stadsdirektören ställde sig positiv till initiativet och upplät således lokaliteterna i A-Mässhallen under julaftonen och julnatten för detta ändamål.⁶⁷²

På Arvid von Martens lott föll ansvaret för själva arrangemangen. Han följde samma mönster och principer kring julfesterna från tidigare år med betoning på ett traditionellt julfestprogram med bl.a. tal, läsning av julevangeliet, deklamering av juldikter, sång och musik. Det var oftast Arvid von Martens som läste julevangeliet. Ella Eronen eller Solveig von Schoultz framförde juldikter. Polisens hornorkester stod för musiken. De lutherska och de frikyrkliga församlingarna, liksom katolska nunnor ställde upp med andliga programinslag. Ibland medverkade någon av biskoparna Karl-Erik Forssell, Aarre Lauha, Aimo T. Nikolainen eller ortodoxa biskopen Johannes.⁶⁷³ Frivilliga ställde upp med servering och övervakning av ordningen. Bagerier och livsmedelsaffärer sände billaster med varor för julbordet. De ekonomiska utgifterna för festen blev därför mycket små. Det bjöds på julgröt, kaffe och bakverk. Alla fick dessutom med sig en påse med bakverk och annat tilltugg. Arvid von Martens fick i själva verket emotta så stora varulaster att en del kunde serveras ännu dagen därpå samt delas ut vid de olika härbärgena i stan. Själva julnatten fick alla deltagare sova i A-Mässhallen. Redan den första julen 1954 inkvarterades samman-

⁶⁷² DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1954.

⁶⁷³ [Ärkebiskop] Johannes är en av förgrundsgestalterna i den grekisk-ortodoxa kyrkan i Finland. Han utsågs till biträdande biskop år 1969 i Helsingfors ortodoxa stift. Året därpå blev han ordinarie biskop i samma stift. Han upphöjdes till metropolit av Helsingfors 1.2.1972. Han var ärkebiskop för den ortodoxa kyrkan i Finland under åren 1987-2002. År 2002 avgick han från ämbetet. Uppslagsverket Finland [del 2] 2004.

lagt 400 hemlösa och tiotals frivilliga hjälparbetare.⁶⁷⁴ Under de år som följde deltog 700–800 hemlösa i julfirandet varje år, ibland till och med flera. År 1955 uppläts även läktarna i stora hallen som viloplats för natten. Man började i god tid innan jul att dela ut inbjudningskort i de olika brödrahemmen och natthärbärgena i staden för att bättre kunna beräkna deltagarantalet samt planera festligheterna. Den enda regeln som fanns var förbudet mot att nyttja alkohol eller komma i berusat tillstånd för att undvika oro och tumult. De starkt berusade måste för ordningens skull avvisas, men de var få till antalet.⁶⁷⁵

Mediebevakningen var ett medvetet drag av Arvid von Martens. Man uppmanade allmänheten att donera skor och kläder. Även i jultid skulle finländarna, speciellt helsingforsarna, påminnas om de hemlösas situation och deras stora antal i huvudstaden. Traditionen med ”De hemlösas jul” uppmärksammades därför regelbundet av media och denna uppmärksamhet ökade med åren.⁶⁷⁶ Reportage och kortare artiklar förekom i tidningspressen både före och efter jul. Oftast publicerades bilder från festligheterna. Arvid von Martens var dessutom noggrann med att via tidningsannonser i efterhand tacka den grupp av frivilliga som hade ställt upp för att organisera julfirandet i mässhallen. Han tackade även allmänheten för de gåvor

⁶⁷⁴ von Martens 1966, 113-115; Melin 1992, 86-89; Helsingin Sanomat Viikkoliite 51:1970.

⁶⁷⁵ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1955.

⁶⁷⁶ För artiklar och annonser i tidningspressen kring traditionen med ”De hemlösas jul”, se t.ex. Församlingsbladet 24.12.1965; Helsingin Sanomat 27.12.1954, 19.12.1957, 17.12.1960, 27.12.1960, 31.12.1960, 27.12.1961, 10.12.1961, 31.12.1961, 12.12.1962, 27.12.1962, 4.1.1963, 6.1.1963, 19.12.1963, 27.12.1963, 28.12.1963, 15.12.1965, 30.12.1966, 31.1.1967, 14.12.1967, 14.12.1968, 11.1.1970; Hufvudstadsbladet 18.12.1960, 22.12.1960, 27.12.1960, 30.12.1960, 19.12.1961, 2.1.1962, 11.12.1962, 6.1.1963, 14.12.1963, 11.12.1965, 27.12.1965, 30.12.1966, 17.12.1968, 27.12.1968, 2.1.1969, 10.12.1969, 14.12.1969, 26.12.1970, 15.12.1971, 27.12.1971; Ilta Sanomat 27.12.1954; Joulun Sana 1962; Kansan Uutiset 29.12.1962; Kirkko ja Kaupunki 13.12.1961, 12.12.1962, 11.12.1963, 17.12.1964, 16.12.1965, 10.12.1969; Kotimaa 15.12.1970; Nya Pressen 27.12.1961, 27.12.1962; Sana 1.1.1971; Socialdemokraten 22.12.1960; 30.12.1960; Uusi Suomi 21.12.1957, 16.12.1960, 22.12.1960, 8.12.1963; Uusi Tie 24.12.1965, 5.2.1970, 30.12.1970.

och donationer som hade inkommit. Han gjorde detta i både de finsk- och de svenskspråkiga dagstidningarna. Dessa annonser förekom ofta kring nyår.

Arvid von Martens engagemang för de hemlösa fick dock konsekvenser för hans egen familj. Julen kom att bli den högtid då han avsatte mera tid för de hemlösa än för sin egen familj. Hans hustru och barn fick fira jularna på detta speciella vis med en far som först gick till de hemlösa och som, oftast först kring midnatt, infann sig för att fira den egna familjens julafton.⁶⁷⁷

Som en kompromiss ställde Kate von Martens upp som frivillig i samband med dessa tillställningar under hela 17 år. Hon ansvarade för serveringen och andra praktiska göromål och blev snabbt en viktig länk i arrangemangen. Sönerna Paul och Peter von Martens ingick likaså i vuxen ålder i skaran av frivilliga medarbetare.⁶⁷⁸ Arvid von Martens ansvarade för denna tradition fram till år 1972. Detta betydde i praktiken att ”De hemlösas jul” firades under sammanlagt nitton jular i A-Mässhallen i Helsingfors och fungerade som övernattningsställe under själva julnatten. Det var i själva verket endast julen 1967 som de hemlösa kunde erbjudas en annan typ av övernattningsställe än A-Mässhallens läktare. Ifrågavarande år fungerade lagerbyggnaden på Drumsögatan 1 som sovstuga.⁶⁷⁹ När Arvid von Martens pensionerades upphörde traditionen. Mässhallen flyttade likaså till nya lokaler. I nutid fördes denna sed vidare av Veikko Hursti, även han känd för sin aktiva roll och sitt enträgna arbete bland de hem-

⁶⁷⁷ Arvid von Martens skrev redan år 1954 en dikt kallad ”Till mina egna” där han ber sin familj om förlåtelse men samtidigt försöker förklara varför han dras till den hemlösa. Drivkraften fann Arvid von Martens i Jesu exempel. Han kände sig manad att motarbeta den utsatthet, ensamhet och kärlekslöshet som karakteriserade den hemlösas liv. Dikten ingår i ÅKA Leo von Martens till Paul von Martens 22.4.2001.

⁶⁷⁸ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Melin 1992, 142-143.

⁶⁷⁹ Helsingin Sanomat 14.12.1967; Kovaosaisten ystäväit-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 54-55; Maksimainen 2007, 47.

lösa.⁶⁸⁰ Efter hans frånfälle fortsatte sonen Heikki Hursti med verksamheten kring ”De hemlösas jul”.⁶⁸¹

6.2 Invald i kommunalpolitiken

6.2.1 Med politiken som redskap

Arvid von Martens insatser som nattmissionär, föreningskoordinator och politiker inföll under samma tidsperiod. Dessa funktioner matchade varandra perfekt. Via nattmissionen stod han i direkt kontakt med de hemlösa, medan verksamheten med *De nödställdas vänner r.f.* tillfogade en administrativ och socialpolitisk aspekt. Fastän arbetsdagarna under 1950- och 1960-talen främst upptogs av det kansliarbete som rollen som verksamhetsledare krävde gavs fältarbetet alltid utrymme. Han gick regelbundet till Helsingfors evangelisk-lutherska diakoncentral och stod i kontakt med nattmissionärerna. Han var fortfarande lika starkt engagerad i de sammankomster som ordnades och värnade om att det gavs utrymme för evangelisation. Hans gudsförtröstan och böneliv fortsatte likaså att utgöra basen för hans tro och handlande. Tack vare föreningsarbetet hade Arvid von Martens under åren 1950–1972 lyckats förverkliga en mängd hjälpaktioner i rollen som verksamhetsledare och ordförande för *De nödställdas vänner r.f.* Arbetet hade kompletterats av hans insatser som nattmissionär. Utgångsläget för verksamheten var gott. Arvid von Martens sågs som en driftig koordinator för en fungerande och respekterad förening. I sitt engagemang för de hemlösa lärde han sig dock mycket snabbt att det

⁶⁸⁰ Kyrkpressen 18.12.2003.

⁶⁸¹ Veikko Hursti dog år 2005, se Helsingin Sanomat 11.5.2005. Jfr även Sana 6.12.2007.

behövdes ett brett utgångsläge för att lyckas. Han sökte därför nya kanaler genom vilka han kunde informera, skapa opinion och utöva påtryckning.

Att använda den politiska arenan hade Arvid von Martens redan tidigare förstått vikten av, men han hade inte tänkt sig att konkret göra detta i politikerns roll. Samtidigt märkte han i arbetet kring brödra- och kvinnohemmen att det behövdes rikligt med kontakter till tjänstemän som handlade stadens ärenden. Det behövdes tillika mycket inflytande i de instanser där besluten fattades. Han ville få till stånd en fokusering på den sociala aspekten i den politiska debatten. Det var därför han omedelbart accepterade kandidaturen när han i kommunalvalet år 1953 tillfrågades av Svenska folkpartiet (SFP) om han kunde ställa upp för partiet. Det var kommunalrådet Victor Procopé som hade fäst partiets uppmärksamhet vid Arvid von Martens. Det var även Victor Procopé som vidtalade honom personligen.⁶⁸²

I sin kandidatdeklaration betonade Arvid von Martens en prioritering av de primära och sekundära utgifterna i den kommunala hushållningen med en särskild betoning på socialfrågorna och bostadsbristen. Han insåg att han i egenskap av ledamot i stadsfullmäktige hade stora möjligheter att driva de samhällliga och religiösa frågor som han intresserade sig för. Han ville framförallt verka för en lindring av bostadsnöden, upphöra med bombskydden som inkvarteringsställe, bygga s.k. genomgångshus och bekämpa alkoholmissbruket. Han önskade utveckla åldrings- och sjukvården, se till de mindre bemedlade och de fysiskt och psykiskt handikappade samt verka för kristna principer. Han ansåg att Finlands framtid var beroende av andliga faktorer.⁶⁸³ Hans vallöfte löd ”Blunda aldrig för andras nöd”.⁶⁸⁴ Han invaldes i Helsingfors stadsfullmäktige i det borgerliga SFP i den kristligt

⁶⁸² Melin 1992, 100.

⁶⁸³ ÅAB Arvid von Martens samling, volym 29 Arvid von Martens till Lauttasaarilehti 19.3.1969.

⁶⁸⁴ Melin 1992, 100.

demokratiska fraktionen som var en av tre avdelningar inom partiet.⁶⁸⁵ Han förvånades dock över det stora väljarstöd han genast fick. Han var ju trots allt politiskt oerfaren. Karriären inom kommunalpolitiken hade dock bara börjat.⁶⁸⁶

År 1954 ombads han ställa upp i riksdagsvalet för SFP men valdes inte in. Arvid von Martens blev ändå snabbt en av partiets röstmagneter och han var mycket folkkär. Hans personliga kännedom och erfarenheter av de hemlösa situation tillförde honom både trovärdighet och uppskattning. År 1956 valdes han för andra gången in i stadsfullmäktige och placerade sig på andra plats i valförbundet efter partikamraten Georg C. Ehrnrooth.⁶⁸⁷ I elektorsvalet 1956 valdes Arvid von Martens som en av de fyra elektorerna som representerade fraktionen i Helsingfors.⁶⁸⁸ Från dessa val finns episoder som berättar om hur de hemlösa inför valen sökte sig till Svenska folkpartiets kansli för att fråga efter Arvid von Martens kandidatnummer.⁶⁸⁹ Det var en ovanlig företeelse. De hemlösa hade inte tidigare mobiliserat sig på detta sätt inför kommunala val.

Arvid von Martens var ledamot i Helsingfors stadsfullmäktige ända fram till år 1972.⁶⁹⁰ Hans slagord "Rättfärdighet och ansvarskänsla" följde

⁶⁸⁵ Detta var den enda politiska gruppen inom SFP som verkade för ett eget program. Det var ursprungligen tänkt att gruppen skulle bilda ett eget parti men ingick sedan som en skild avdelning inom partiet. Fraktionens uppgift betecknades som "svensk kristen samling av kyrko- och frikyrkofolket". I uppropet för det konstituerande mötet betonades vikten av "den kristna livsprincipen" i den situation i vilken landet då befann sig. Enligt de stadgar som antogs vid mötet ville fraktionen väcka de kristna till insikt om sitt medansvar i samhället. Vidare ville man verka för folknykterhet samt i övrigt förverkliga SFP:s program. Det bestämdes att fraktionen skulle ha egna kandidater i politiska och kommunala val. von Bonsdorff 1994, 422; von Bonsdorff & Ekberg 1997, 48. Se även Vasabladet 13.9.1957.

⁶⁸⁶ Melin 1992, 98, 100, 109.

⁶⁸⁷ Arvid von Martens erhöll 1 451 röster i riksdagsmannavalet år 1954. Partikamraten Georg C. Ehrnrooth valdes in med röstetalet 10.939. Ehrnrooth 1999, 98, 328; SFV:s fonder 1882-2007, 201; Nya Pressen 10.10.1956.

⁶⁸⁸ von Bonsdorff 1994, 423.

⁶⁸⁹ ÅKA Kristina Roos till Rönneikkö 10.3.2008.

⁶⁹⁰ Schalin 1996, 278.

honom under samtliga politiskt aktiva år.⁶⁹¹ Hans kristna övertygelse märktes i hans ambitioner för de nödställda, men i övrigt skiljde han tydligt på rollen som nattmissionär respektive politiker. Han levde öppet ut sin trosövertygelse i värvet som nattmissionär men i politiska sammanhang gav han däremot aldrig uttryck för de andliga rutiner som karakteriserade hans liv och vardag. Hans regelbundna fromhetsliv med bönestund, bibelläsning och dagboksförfattande hörde till den privata sfären. I detta avseende var han diskret och professionell.⁶⁹²

Han blev något av ett samvete för Helsingfors och stadens beslutsfattare och gav SFP en helt ny profil i sin kamp för den sociala rättvisan, vilket tidigare hört den politiska vänstern till.⁶⁹³ Han blev medlem i flera viktiga beslutsorgan och integrerades i olika delegationer inom den sociala sektorn. Han var bl.a. vice ordförande i alkoholistdelegationen 1954–1972 och medlem av vårdnämnden 1956–1972. Han valdes till ordförande i arbetarstugorna för perioden 1960–1964 och var dess vice ordförande fram till år 1972. Han blev dessutom första suppleant vid riksdagsvalet år 1962.⁶⁹⁴ Han engagerade sig genomgående i kampen mot missbruk, arbetslöshet och bostadslöshet. Han värnade i alla lägen om de utsatta individerna i samhället. Den politiska karriären skulle med andra ord löpa parallellt med arbetet som nattmissionär och verksamhetsledare under nästan tjugo års tid. Politiken skulle därmed stöda och befrämja Arvid von Martens arbete bland de nödställda. Den skulle bli ett av hans viktigaste redskap.

⁶⁹¹ Melin 1992, 100.

⁶⁹² ÅKA Intervju med Georg C. Ehrnrooth 26.2.2008.

⁶⁹³ Jfr Krigsropet 13:1990.

⁶⁹⁴ Schalin 1996, 278.

Bild 7. Arvid von Martens engagerade sig på bred front för de nödställda i samhället i egenskap av både nattmissionär, verksamhetsledare, kommunalpolitiker och insändarskribent (Paul von Martens fotoarkiv).

6.2.2 Politiska insatser och resultat

De boendelösningar som Arvid von Martens hade skapat för det stora antalet hemlösa män och kvinnor, de vräktas familjerna, de tuberkulösa och de epileptiska var resultatet av hans strävanden som verksamhetsledare för *De nödställdas vänner r.f.* Men de var tillika resultatet av hans politiska påtryckningar och insatser inom kommunalpolitiken under samma tids-

period. Undersökningen har redan ägnat dessa boenden en utförlig redogörelse där betoningen bl.a. lagts vid omständigheterna i samhället och grundandet av dessa brödra- och kvinnohem. Arvid von Martens egna syftemål för sitt politiska engagemang har också diskuterats. I undersökningens intresse ligger därför att klargöra för hur Arvid von Martens konkret använde politiken som redskap för sina samhällsinsatser. Hur förde han fram de hemlösas sak i den politiska debatten och hur togs detta emot av stadens övriga beslutsfattare? Vilka projekt vägdes mot varandra och vilket blev resultatet? Hur kom han fram till de lösningar som han presenterade och vilka var de kompromisser och konsekvenser han fick ta? I förestående kapitel ägnas intresset åt att klargöra på vilket sätt Arvid von Martens agerade på politikens arena.

Den vardag som mötte Arvid von Martens i det politiska värvet var mångfacetterad. Arbetet var nytt och tidskrävande och en stor del av det utfördes i kulisserna i form av de samtal han förde med partikamrater och övriga ledamöter. Det gällde att informera, argumentera och finna stöd för sina tankar och strävanden. Idag använder vi termen *lobbying* om samma fenomen. Som stadsfullmäktigeledamot kom Arvid von Martens för det första i kontakt med det kommunalpolitiska spel som omgav bostadssituationen i Helsingfors mellan åren 1950 och 1970. I denna politiska miljö fick problemet den byråkratiska och abstrakta aspekt som totalt skiljde sig från den verklighet som fanns bland de hemlösa i staden. Arvid von Martens fick erfa hur de nödställda och deras behov representerades av statistiska uppgifter. Dessa siffror kunde inte förmedla den karga tillvaro och de problem som kännetecknade hemlösheten. Det var en hård men viktig lärdom för hans del. För det andra blev politiken för honom en inkörspport när det gällde fördelningen av resurser och hans möjligheter att påverka stadens budget. Han blev delaktig i de planer som kännetecknade kommunalpolitiken vid tidpunkten och kunde argumentera för vissa projekt

framom andra. Detta medförde en större rörelsefrihet för hans insatser inom den sociala sektorn.

Arvid von Martens var generellt sett en färgstark politiker och hade en karismatisk personlighet men uppfattades av vissa som lite udda.⁶⁹⁵ Han karakteriserades av en rörlig och gestikulerande talarstil uppe på podiet, vilket hjälpte upp hans finska som fortsättningsvis var bristfällig.⁶⁹⁶ Att finna sin plats och göra sin röst hörd i dessa sammanhang var en utmaning för honom. Han uppvisade dock en stor entusiasm i sitt politiska arbete. Han var frimodig och envis och arbetade aktivt med sina debattinlägg och motioner för de hemlösas sak.⁶⁹⁷ Han kritiserades ofta av olika partiledamöten i stadsfullmäktige för sitt ensidiga politiska engagemang som uteslutet gällde den sociala sektorn.

Även hans säregna sätt att argumentera kommenterades och han togs därför inte alltid på allvar. Hans uttalanden tystades ibland ner i stadsfullmäktigediskussionen, dels för att han ansågs vara politiskt oerfaren, dels för att han ansågs ha alltför radikala idéer. Han hade i början av sin politiska karriär uppmanats av sina partikamrater att lyssna och ta lärdom under det första året för att sedan kunna uttala sig. Till detta hade Arvid von Martens replikerat ”Om jag tiger nu så tiger jag hela perioden”.⁶⁹⁸ Han upplevdes som besvärlig eftersom han konsekvent motsatte sig alla projekt som innebar höga kostnader för Helsingfors stad med motiveringen att bostadsbristen och de hemlösas situation måste gå först. Trots att han ibland inte tillmättes någon större tyngd som politiker så erhöll han ändå

⁶⁹⁵ ÅKA Kristina Roos till Rönneikkö 10.3.2008. Arvid von Martens var äkta, impulsiv och gav ofta ett lite rörigt intryck: ”sekavasti itseään ilmaiseva ja hajamielisen höperön tuntuinen katusaarnaaja”, se Rantanen 2000, 42.

⁶⁹⁶ Melin 1992, 105. I samband med de inlägg som Arvid von Martens höll i stadsfullmäktige finns t.ex. noterat: ”Kun me kaikki olemme niin väsyneitä on varmasti hyvä että minä puhun vähän suomea. Se vähän piristää ja virkistää. No niin”, se HSA Stadsfullmäktige 6.4.1960; ”Det kommer bara att ta två minuter det jag har att säga”, se HSA Stadsfullmäktige 5.6.1957.

⁶⁹⁷ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Kyrkpressen 18.12.2003.

⁶⁹⁸ Melin 1992, 99.

mycket respekt av sina kolleger för sitt arbete bland de nödställda. Inom SFP uppstod dessutom ett förtroligt samarbete mellan Arvid von Martens, Georg C. Ehrmrooth, Victor Procopé och Irina Matvejew.⁶⁹⁹ Detta blev ett värdefullt utgångsläge för Arvid von Martens politiska insatser. De sympatyttringar som han erhöll av dessa tre i många ärenden gav honom en större slagkraft och trovärdighet som politiker.

Under Arvid von Martens politiskt aktiva år befann sig Helsingfors stad i en uppbyggnadsfas. Han fick se staden växa, utvecklas och moderniseras. Det fanns ändå en mörk verklighet med bostadsbrist och arbetslöshet. Den växande hemlösheten och alkoholismen utgjorde hotbilder gentemot den nysatsning och anda av modernitet som karakteriserade beslutsfattarnas planer för Helsingfors. Bostadsbristen avhjälpes i och med alla nybyggen, men antalet bostadslösa växte ändå hela tiden som en följd av att gamla bostadskvarter revs och planerades om. De projekt som förespråkades och prioriterades under 1950-, 1960- och 1970-talen ingick i återuppbyggnadsarbetet av landets huvudstad. Arvid von Martens var medveten om att staden behövde utvecklas och moderniseras. Han såg exempelvis fördelarna med byggandet av stadens metroförbindelse och understödde varmt stadens satsning på utbildning och sjukvård. Samtidigt motsatte han sig konsekvent alla stora ekonomiska satsningar för Helsingfors stad i de budgetförhandlingar som hölls under åren. Han arbetade tillika emot all form av s.k. moralisk förslappning när det gällde bl.a. alkoholpolitiken och utbudet av nöjen i Helsingfors.⁷⁰⁰

Vid en genomgång av hans politiska inlägg och motioner i stadsfullmäktige framkommer det klart och tydligt att han aldrig avvek från denna linje. Han hade ett helt eget resonemang i röstningssammanhang. Han försvarade sig med att en troende kristen politiker måste följa sitt sam-

⁶⁹⁹ ÅKA Intervju med Georg C. Ehrmrooth 26.2.2008; Hufvudstadsbladet 3.3.1971.

⁷⁰⁰ HSA Stadsfullmäktige 3.11.1961, 23.6.1965, 26.1.1966, 5.4.1967. Se även Ilta Sanomat 26.10.1961; Kirkko ja Kaupinki 15.5.1970; Nya Pressen 30.4.1970.

vete, fastän det ofta stred mot det egna partiet. Han hade svårt att anpassa sig till kollektiva beslut och röstade därför konsekvent enligt sin egen personliga övertygelse. Detta gjorde att han blev något av en enstöring.⁷⁰¹ Han motsatte sig metron, trots att han såg dess fördelar.⁷⁰² Han kritiserade skarpt byggandet av det nya konsert- och kongresshuset i Helsingfors inför stadens 150-årsjubileum som huvudstad.⁷⁰³ Han höll samma restriktiva inställning när det gällde Finlandiahuset, teaterbygget eller den nya operan.⁷⁰⁴ Han lade tummen ner för den föreslagna förändringen av Hesperiaparken.⁷⁰⁵ Han sade nej till ishallsbygget.⁷⁰⁶ Han protesterade mot en restaurering av överborgmästarens representations- och mottagningslokaler.⁷⁰⁷ Som motvikt i diskussionerna i stadsfullmäktige använde han konsekvent den olösta bostadsfrågan och de hemlösas situation. Så länge som det inte fanns tillräckligt med bostäder och boendelösningar för alla helsingforsare borde det heller inte finnas resurser för arkitektur eller kultur enligt Arvid von Martens sätt att resonera.

Arbetet som politiker kännetecknades genast av en intensiv kamp i stadsfullmäktige till förmån för de nödställda där betoningen låg på specifika teman inom den sociala sektorn, bl.a. alkoholfrågan, bostadspolitiken och stadsplaneringen. Arvid von Martens ville eftersträva mänskliga livsvillkor för samtliga av stadens invånare och motarbeta gatuvåld, missbruk och hemlöshet.⁷⁰⁸ Han hade vissa prioriteringar framom andra som han förde fram via motioner och debattinlägg i stadsfullmäktige under årens lopp. Via sina skrivelser till stadsfullmäktige lyfte han fram det

⁷⁰¹ Arvid von Martens refererade till Ordspråksboken 4:27 "Vik ej av, vare sig till höger eller till vänster, vänd din fot bort från vad ont är". Se även Kyrkpressen 36:1972; 16.12.1976; Uusi Suomi 11.3.1963; Melin 1992, 106.

⁷⁰² Nya Pressen 4.9.1966, 17.12.1966.

⁷⁰³ HSA Stadsfullmäktige 4.4.1962; Hufvudstadsbladet 5.4.1962; Nya Pressen 5.4.1962.

⁷⁰⁴ Nya Pressen 19.11.1958; Församlingsbladet 7.7.1967.

⁷⁰⁵ HSA Stadsfullmäktige 7.12.1971; Jfr Nya Pressen 28.10.1971.

⁷⁰⁶ HSA Stadsfullmäktige 19.2.1964; Sana 27.2.1964.

⁷⁰⁷ HSA Stadsfullmäktige 14.11.1962.

⁷⁰⁸ DNVA Årsberättelse för De nödställdas vänner r.f. 1953; Medborgarbladet 1976.

behov av tomter, ritningar och byggnader som *De nödställdas vänner r.f.* hade för sin verksamhet.⁷⁰⁹ Bland de projekt som han arbetade för – utöver de bostäder och boenden som genomfördes – hörde barackboendet, genomgångshuset och värmehallen till de främsta. Varje projekt hade sin målgrupp. Alla kategorier av hemlösa kunde inte av praktiska skäl dirigeras till ett och samma boende. Utgångsläget för dessa människor och bakgrundsorsakerna till hemlösheten var så olika. Det handlade ofta om helt olika behov och livssituationer. Arvid von Martens utgick därför i sitt politiska arbete från huvudsakligen fem kategorier av hjälpbehövande och definierade begreppet bostadslös på basis av dessa. Med hjälp av denna indelning lyfte han fram de olika boendebehov som fanns bland de hemlösa: (1) de hemlösa alkoholisterna, (2) de hemlösa männen, (3) de hemlösa konvalescenterna, (4) de hemlösa kvinnorna och (5) de hemlösa familjerna.⁷¹⁰

Den första kategorin av (1) hemlösa alkoholister delade han ytterligare in i flera undergrupper. En grupp utgjordes av de lindrigt alkoholiserade respektive de unga missbrukarna, vilka borde omhändertas separat och upptas i det vårdprogram som fanns för missbrukare. Bland dessa män fanns många f.d. interner. De s.k. surrogatdrinkarna utgjorde en grupp för sig. De levde ofta i kollektiv och var nästan så gott som i samtliga fall asociala. För denna grupp behövdes till en början en säng för natten, ett mål mat och möjlighet att tvätta sig samt byta kläder. För dessa grupper av alkoholiserade män behövdes sovstugor och härbärgen. Arvid von Martens ansåg det dock önskvärt att inte sammanblanda dessa grupper i större utsträckning.

Den andra kategorin av (2) hemlösa män utgjordes av de ensamma nyktra och arbetsföra män som blivit utan bostad av olika orsaker. De män som hade arbete skulle först ha tillträde till detta genomgångshus. För dessa

⁷⁰⁹ HSA Stadsfullmäktige 31.1.1954.

⁷¹⁰ HSA Stadsfullmäktige 25.5.1954.

män önskade Arvid von Martens skapa bostäder där en normal livsrytm kunde fortgå. Tanken var att vistelsen skulle vara övergående, d.v.s. de skulle endast stanna en kort tid innan de fann ett eget boende. Den tredje kategorin av (3) hemlösa konvalescenter bestod främst av de tuberkulösa och epileptikerna. Här ingick likaså de personer som p.g.a. sjukdom blivit arbetslösa och därmed även bostadslösa. Arvid von Martens ville att dessa boenden hade karaktären av vårdhem, helst i separata enheter.⁷¹¹ Kategorin av (4) hemlösa kvinnor inbegrep både de alkoholiserade asociala kvinnorna liksom de nyktra arbetslösa kvinnorna. Många av kvinnorna hade svåra psykiska problem. För denna grupp eftersträvade han att finna lugna boendemiljöer där fokuseringen lades vid en etablering av den mentala hälsan.

Den sista gruppen var (5) de vräkt familjerna där målet var att hålla familjen enad och därmed undvika placering av barnen i fosterhem. De konkreta resultat som genomfördes presenterades redan tidigare. Frågan som dock kvarstår är hur han kom fram till dessa lösningar och vilka var de kompromisser och konsekvenser som följde.

I stadsfullmäktigedebatten förespråkade Arvid von Martens uppförandet av baracker som en snabb och effektiv lösning. De var förmånliga att bygga och kunde flyttas. De var funktionella och kunde inredas som relativt trivsamma bostäder. De kunde användas året om. Från stadens håll motsatte man sig dock lösningen med baracker och föreslog att de lånade medel som staden beviljade skulle användas till byggandet av bostäder. Kommittéer från fastighetsnämnden tillsattes för att utreda ändamålsenligheten med denna typ av boende men förslaget med baracker fick oftast motstånd och röstades ner. Barackerna ansågs vara bristfälliga som långvariga bostäder. De var i behov av regelbundna och dyra reparationer. Det

⁷¹¹ HSA Stadsfullmäktige 1.10.1962, 31.10.1962. Se även Hufvudstadsbladet 14.3.1965; Helsingin Sanomat 22.3.1965.

var dessutom svårt att nyttja dem för annat i efterhand eftersom de inreddes som vinterbonade med tillhörande kantin och sanitetsutrymmen. Staden gick dock Arvid von Martens och föreningen *De nödstäldas vänner r.f.* till mötes i denna fråga bl.a. i samband med det brödrahem som byggdes på Kuortanegatan 10.⁷¹²

Ett annat projekt som han som stadsfullmäktigeledamot drev var idén med genomgångshus – ett projekt som även förverkligades.⁷¹³ I detta hus fanns en föreståndare som tog emot klientelet av bostadslösa. Tanken var att det skulle finnas en uppföljning för var och en när det gällde eventuell rehabilitering och praktisk hjälp. Här ingick även en bostadsförmedling för de ensamma hemlösa personer som tidigare tvingats köa utanför brödra- och kvinnohemmen. Denna bostadsförmedling sköttes officiellt sett av vårdnämnden. Ett annat långdraget projekt var tanken på en värmehall. I denna värmehall skulle de hemlösa få vistas nattetid istället för att driva omkring på gatorna. Det var alltså inte fråga om en sovstuga eller ett härbärge. Värmehallen skulle helt enkelt erbjuda en varm plats för natten. Byggnaden skulle disponera en stor sal för de hemlösa männen och en skild, mindre sal för de hemlösa kvinnorna. Arvid von Martens tänkte sig en sjukstuga i samma byggnad. Han beräknade att kostnaden för hallen rörde sig kring 1 % av Helsingfors ishallsbygge. Strax efter att han invalts i stadsfullmäktige inledde han diskussionerna kring värmehallen och de fortgick under åren.⁷¹⁴ Det förekom regelbundet insändare och artiklar i tid-

⁷¹² HSA Stadsfullmäktige 5.10.1955; HSA Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat - Kaupunginhallituksen ehdotukset 21.12.1955.

⁷¹³ HSA Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat-Kaupunginhallituksen ehdotukset 21.12.1955; HSA Stadsfullmäktige 6.3.1957; ÅAB Arvid von Martens samling, volym 29 Arvid von Martens till Helsingfors stadsstyrelse 4.12.1957 och 22.11.1965. Se även Uusi tie 11.3.1970.

⁷¹⁴ HSA Helsingin kaupunginvaltuuston asiakirjat-Kaupunginhallituksen ehdotukset 1.12.1954. Se även HSA Stadsfullmäktige 12.12.1952; 28.12.1961; 1.12.1965; 25.1.1967; ÅAB Arvid von Martens samling, volym 29 Arvid von Martens till Helsingfors stadsfullmäktige 1.12.1965.

ningspressen, vilket höll igång debatten.⁷¹⁵ Han kämpade för detta projekt under många år men motståndet från staden var starkt. Rädslan för slum var stor och användes som ett av de främsta argumenten mot projektet. Det var först i samband med det kritiska läget vintern 1967 som detta projekt förverkligades i samband med massinkvarteringen på Drumsögatan 1. Projektet genomfördes dock inte, såsom redan visats, i den anda och på det specifika sätt som Arvid von Martens hade önskat sig.

De konkreta resultat som Arvid von Martens fick till stånd för de hemlösa kan alltså mätas på olika sätt. Utöver den mängd av bostadslösningar som presenterats handlade hans politiska insatser och konkreta resultat mycket om att medvetandegöra beslutsfattarna om det kritiska läget och lyfta fram ärendena till allmän diskussion. Han förde strävsamt de hemlösas talan via sina debattinlägg och motioner i stadsfullmäktige. Han vågade trotsa majoriteten och uppvisade både frimodighet och envishet. På denna punkt var hans insatser mycket betydelsefulla. Han såg själv på sin politiska bana och gärning i termer av nytta och förmån för de hemlösa. Han hade sett hur den politiska debatten och processen förlöpte. Han hade skapat goda och viktiga kontakter med inflytelserika personer. Han hade aktualiserat olika socialpolitiska frågor i stadsfullmäktige och uppmanat till reflektion och diskussion.⁷¹⁶

⁷¹⁵ Se t.ex. Hufvudstadsbladet 5.1.1963, 27.1.1967, 2.12.1967, 5.12.1967; Församlingsbladet 8.12.1967, 31.1.1967; Nya Pressen 26.1.1967.

⁷¹⁶ Jfr Kyrkpressen 36:1972.

6.3 Insändarskribent och debattör

6.3.1 Som opinionsbildare i pressen

De dagliga skrivstunderna inbegrep sedan länge ett regelbundet författande av brev och artiklar. Sedan unga år hade skrivbehovet upptagit en betydelsefull plats i Arvid von Martens liv och rutiner. Hans skrivelser hade dock till stor del utgjorts av andliga alster. Detta märks tydligt vid en genomgång av hans skrifter från de tidiga nattmissionsåren. De har utgångsläge i evangelisationen och han riktade sig främst till tidningar med en andlig betoning. Under tiden som verksamhetsledare och politiker fick hans skrivelser däremot en samhällskritisk prägel där han främst gick in för att informera och skapa debatt och han tog del i den politiska och den moraliska diskussionen. Det gällde att bearbeta den allmänna opinionen.⁷¹⁷

Att skriva debattinlägg och tidningsinsändare blev en viktig del av Arvid von Martens politiska gärning. Han vände sig till tidningspressen, radio och TV och använde konkret dessa kanaler till förmån för verksamheten bland de nödställda. Han gjorde de hemlösas situation känd via sina insändare. Han skrev allmänt om hemlösheten, bostadsbristen och trångboddheten. Han lyfte fram vården av alkoholister, epileptiker och tuberkulösa. Han betonade de olika kategorierna av hemlösa. Tonen var ofta vädjande och han drog sig inte för att be om donationer och allmän mobilisering för de hemlösas sak. De insamlingar som ordnades följdes således upp i tidningsspaltarna via en öppen redovisning av de inkomna medlen. Utvecklingen av de boendeprojekt som genomfördes presenterades likaså steg för steg. Det hörde dessutom automatiskt att till tidningspressen redovisa de projekt som Helsingfors beslutsfattare prioriterade. Den verksamhet

⁷¹⁷ Se t.ex. intervju med Arvid von Martens, ur www.yle.fi/elavaarkisto (Solveig Schoultz 100 år – Min timme med Solveig Schoultz).

som *De nödstäldas vänner r.f.* ägnade sig åt karakteriserades av öppenhet och ärliga premisser. Arvid von Martens var en man med en stark inre övertygelse och ett genomgripande engagemang. Trots att han ibland starkt kritiserades av bl.a. politikerkollegor och media blev han snabbt en folkkär gestalt.

Det bör nämligen betonas att Arvid von Martens förhållande till media i överlag var gott. Genom sina tidningsalster och offentliga framträdanden kom han till tals på både finskt och finlandssvenskt håll. Särskilt de svenskspråkiga tidningsorganen förhöll sig positiva till hans person och förehavanden.⁷¹⁸ Det hände sig dock att han kritiserades för sina uttalanden och sina skrivelser men han berördes inte nämnvärt av detta.⁷¹⁹ All uppmärksamhet, god som dålig, var enligt honom till fördel för hans verksamhet. Han hade ett synnerligen gott samarbete med *Församlingsbladet*, *Kyrkpressen*, *Hufvudstadsbladet* och *Nya Pressen*, vilka under årens lopp regelbundet hade uppmärksammat de hemlösas situation i sina spalter. De hade tillika engagerat honom som regelbunden skribent.⁷²⁰ Den största uppmärksamheten fick de bildreportage och artikelserier som Arvid von Martens fick till stånd i samband med sina besök på de olika tidningsredaktionerna. Han tog med sig tidningsreportrar och fotografer och visade dem hur det var ställt ute på gatorna, i sovstugorna och de olika massinkvarteringarna.⁷²¹ Han visste nämligen att de foton som publicerades skulle väcka reaktioner bland läsarna. Det var främst tidningspressen som stod för mediebevakningen, vilket föll sig naturligt med tanke på tids-

⁷¹⁸ Han kontaktade bl.a. Hufvudstadsbladet, Nya Pressen, Helsingin Sanomat, Uusi Suomi, Kotimaa, Päivälehti, Ilta Sanomat, Kirkko ja Kaupunki, Sana, Kyrkpressen, Församlingsbladet och Krigsropet som regelbundet publicerade hans alster.

⁷¹⁹ Melin 1992, 91-92. Se t.ex. Helsingin Sanomat 18.1.1963, 27.10.1964, 29.11.1964; Ilta Sanomat 20.11.1967, 25.11.1967, 8.12.1967.

⁷²⁰ Arvid von Martens betraktelser i Nya Pressen 1957-1966. Se även t.ex. Församlingsbladet 24.4.1947, 18.5.1947, 4.1.1948; Kyrkpressen 21.6.1979, 9.8.1979, 18.10.1979, 15.10.1981, 22.1.1981; Kotimaa 18.2.1947, 13.3.1964, 16.6.1964, 6.4.1966, 21.6.1966, 8.11.1966.

⁷²¹ Se t.ex. Kirkko ja Kaupunki 13.12.1967; Kyrkpressen 9.10.1970.

epoken. Det gjordes dock även reportage i både radio och TV. Han annonserade likaså flitigt i tidningarna i sökandet efter lämpliga lokaler för föreningens disposition.⁷²² Det var en form av medveten manipulation av både allmänheten och media som Arvid von Martens härmed utövade. De resulterade dock i flera stora insamlingar och hjälpkationer vilket visade på den genomslagskraft media hade. Detta gällde i synnerhet *Nya Pressen*, vars engagemang bl.a. resulterade i *De nödställdas vänner r.f.:*s barackbygge på Bölegatan 38–40.⁷²³

Arvid von Martens hade tagit sig an nöden som en personlig utmaning. Det var ett totalengagemang på olika plan där all ledig tid ägnades åt dem som hade det svårt. Han var samhällsaktivisten som på bred front hade gått in för att angripa de problem som kännetecknade situationen i Helsingfors under 1950-, 1960- och 1970-talen. Han hade i ett tidigt skede av sin karriär förstått det stora inflytande politiken jämte media hade som opinionsbildare. Politiken och media var de redskap som hade kompletterat hans arbete som verksamhetsledare på ett förtjänstfullt sätt. De hade blivit grundpelarna för hans samhällsgärning.

6.3.2 Samhällskritiska betraktelser

De betraktelser som främst skulle kopplas samman med Arvid von Martens person och strävanden var hans andliga betraktelser i *Nya Pressen* under tidsperioden 1957–66. Han accepterade tidningens förfrågan om att bli dess krönikör efter att han år 1956 återvalts för en andra period i stadsfullmäktige. *Nya Pressens* profil och läsarkrets var inte kristen, den utgjordes av representanter från olika samhällskikt. Tidningen ville däremot öka sitt

⁷²² Se t.ex. *Helsingin Sanomat* 9.5.1962, 24.5.1962; *Hufvustadsbladet* 9.5.1962; *Kansan Uutiset* 15.5.1962; *Kirkko ja Kapupunki* 18.4.1962.

⁷²³ *Nya Pressens* barackinsamling "Räck din hand" vintern 1967–1968.

samhälleliga ansvar genom att ta in en reguljär skribent som Arvid von Martens. Tack vare sina kunskaper om de hemlösas situation ansågs han vara lämplig för uppgiften.

Betraktelserna syftade till att informera och skapa debatt men de hade också ett evangeliserande syfte. Han ville nå ut till de människor som tidigare inte reflekterat över Bibelns och bergspredikans budskap. Han skrev betraktelserna under pseudonymen Andreas.⁷²⁴ Han ångrade dock senare att han skrivit under pseudonym eftersom han troligtvis hade nått en större läsarkrets genom att skriva under eget namn. För att förvissa sig om att hans alster även i fortsättningen skulle publiceras bad Arvid von Martens ibland sina bekanta att ringa eller skriva insändare till redaktionen för att uttrycka sin tacksamhet över betraktelserna.⁷²⁵

Det rörde sig totalt om ca 390 betraktelser vilka publicerades regelbundet – i regel varje vecka – under sammanlagt tio år.⁷²⁶ Arvid von Martens valde ofta iögonfallande rubriker för sina alster.⁷²⁷ De hade sin utgångspunkt i bibeltexter från både Gamla och Nya Testamentet och genomtycktes av Arvid von Martens trosövertygelse. Samtidigt fanns en vardaglig och samhällskritisk prägel där syftet ofta var att belysa de nödställdas situation. I sina texter kunde han hänvisa till nyktra alkoholisters vittnesbörd, fångarnas situation eller så tog han exempel ur de hemlösas

⁷²⁴ Arvid von Martens använde pseudonymen Andreas främst i Nya Pressen. Vid endast några få tillfällen publicerade han alster även i andra tidningar under samma pseudonym, se t.ex. Församlingsbladet 18.5.1947; Kotimaa 18.7.1947.

⁷²⁵ Namnet på boken beskriver hur betraktelserna kom till. Arvid von Martens valde att under bön skriva ”efter Guds diktamen [] kring midnatt mellan torsdag och fredag varje vecka”. Han konstaterar i sitt förord att han låtit sina tankar och sin penna styras av ”sin himmelska Fader”. von Martens 1960, 5; Melin 1992, 109.

⁷²⁶ Antalet skrivna betraktelser under åren 1957-1966: 23 (1957), 39 (1958), 39 (1959), 21 (1960), 43 (1961), 45 (1962), 39 (1963), 45 (1964), 50 (1965), 45 (1966). Alla texter trycktes dock inte. Det hände sig även att Arvid von Martens inte hade någon färdig text att erbjuda tidningen. ÅAB Arvid von Martens samling, volym 26-27.

⁷²⁷ Jfr titlarna Vad är Gud?, Barnet som inte fick växa, Vad kan man glömma kvar i kyrkan?, Höjden av osjälvtändighet, Hoppa inte av tåget i tunneln, Vad skall du gömma idag?, Himmelriket är likt en bil, Likheten mellan Jesus och Hitler, Världens märkligaste dörr, Är du ett får?, ur von Martens 1960.

vardag för att konkretisera det sociala temat. De fick snabbt en opinionsbildande funktion. En del av betraktelserna i *Nya Pressen* utgavs år 1960 i bokform under titeln *Efter Guds diktamen*.⁷²⁸ Detta var dock en engångsföreteelse. Det urval av texter som finns presenterade i boken omfattar sammanlagt 62 betraktelser med utgångspunkt i högmässotexterna under nämnda år. Det framkommer inte på vilka grunder Arvid von Martens valde ut just dessa betraktelser.

⁷²⁸ von Martens 1960.

7 AKTIV PENSIONÄR 1972–1993

7.1 De sjukas och de fängslades vän

När Arvid von Martens pensionerades år 1970 upphörde inte hans engagemang på olika fronter omedelbart. Han avtackades för de 26 år han tjänstgjort som församlingsarbetare vid Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral och emottog samtidigt ett utmärkelseecken för lång och trogen tjänst. Värvet som nattmissionär fick därmed ett slut.⁷²⁹ Hans oavlönade engagemang som verksamhetsledare för föreningen *De nödställdas vänner r.f.* fortsatte dock aktivt fram till år 1972, liksom den politiska banan. Tiden som stadsfullmäktigeledamot fick en naturlig avslutning i och med att mandattiden tog slut. Han fortsatte dock som föreningens ordförande och kunde därmed utöva ett visst inflytande över verksamheten ända fram till år 1977 då han p.g.a. ålder och sjukdom drog sig tillbaka. Livet handlade om att utvecklas och växa och han upplevde att Gud ledde honom in i en ny livsfas.⁷³⁰ Han överlät därmed helt och hållet arbetet och ansvaret på de yngre medarbetarna och Arvid von Martens insats för *De nödställdas vänner r.f.* övergick därefter i ett hedersordförandeskap.

Arbetet som verksamhetsledare tillföll nu Paavo Louhento. Denne hade i egenskap av föreningens ekonom fungerat som Arvid von Martens närmaste medarbetare under 17 år och han kände verksamheten väl.⁷³¹ När förtroendeuppdragen fick ett slut tog tillvaron som pensionär på allvar vid. Man kan därför ställa sig frågan vilken plats kallelsen fick i denna nya livs-

⁷²⁹ Hufvudstadsbladet 5.1.1971; Kyrkpressen 2:1971.

⁷³⁰ Krigsropet 10:1979.

⁷³¹ Kovaosaisten ystäväit-De nödställdas vänner r.y. 30 1981, 15; ÅKA Intervju med Paavo Louhento 27.2.2008.

situation. Fortsatte kallelsen att göra sig påmind även nu och vilka uttryck tog den i så fall?

Vi kan inledningsvis konstatera att Arvid von Martens fortsatte att intressera sig för de nödställda i samhället, men nu ömmade han speciellt för två grupper. Vilka var de grupper av nödställda som nu ställdes i fokus och varför riktade han in intresset på just dem? Utanför den politiska arenan och de möjligheter funktionen som nattmissionär respektive verksamhetsledare hade gett Arvid von Martens fortsatte han att utöva påtryckning på olika plan. Men hur tog detta engagemang sig uttryck och vilka konkreta resultat uppnådde han?

Situationen inom långvården och jourvården i Helsingfors var under 1980-talet problematisk och Arvid von Martens upplevde att någon måste föra de sjukas talan.⁷³² Detta var den ena gruppen av utsatta som vid denna tid upptog hans intresse. Denna grupp hade han redan under tiden som stadsfullmäktigeledamot fått möjlighet att försvara. Själv drabbad av sjukdom, liksom hans hustru Kate, gick bönerna och tankarna allt mer till de sjuka och gamla i samhället. Den kroniska leukemi som gjort sig påmind långt tidigare blev alltmer påtaglig i form av en återkommande trötthet.⁷³³ Han var vid flera tillfällen inlagd på sjukhus. Kate von Martens sjukdomstillstånd förvärrades likaså.⁷³⁴ År 1983 dog sonen Peter i cancer.⁷³⁵

Arvid von Martens lade därmed grunden till en förening som fokuserade sig på de sjukas rättigheter. Föreningen *De sjukas vänner r.f.*

⁷³² Jouravdelningen på Stengårds sjukhus stängdes och alla akuta fall dirigerades till jourpolikliniken på Maria sjukhus. Krigsropet 13-14:1990.

⁷³³ ÅKA Intervju med Leo von Martens 12.4.2007; Hufvudstadsbladet 22.2.1978.

⁷³⁴ Melin 1992, 138.

⁷³⁵ Peter von Martens (1932-1983) blev även han, liksom äldre brodern Paul von Martens, känd för sitt författarskap, där den moraliska diskussionen fick stort utrymme. Se Warburton 1984, 384ff, 392.

grundades i maj 1989.⁷³⁶ I Raumo fanns det dock redan en förening kallad *Sairaiden Ystävät r.y.* så namnet byttes till *De sjukas väl r.f.* år 1991.⁷³⁷ Dess stadgar och urkunder utarbetades av Arvid von Martens och Bo Holmberg. Vänskapen mellan dessa två grundade sig på en ömsesidig strävan att föra de svagas talan, varpå föreningen kom till.⁷³⁸ Arvid von Martens var till en början en aktiv kraft inom föreningen och fungerade som dess vice ordförande.

De sjukas väl r.f. är fortsättningsvis idag en svenskspråkig, politiskt obunden förening. Den är medlem i *Finlands Patientförbund r.f. [Suomen Potilasliitto r.y.]*, som fungerar som en paraplyorganisation för föreningar som är involverade i bevakandet av olika sjukdomsgrupper. Från föreningens sida hänvisar man fortsättningsvis till Arvid von Martens livslust och positiva kristendom.

Dessa principer står som föredöme och inspirationskälla för föreningens nuvarande verksamhet. Föreningens målsättning och verksamhet fyller idag samma kriterier som de gjorde under Arvid von Martens tid. Föreningen strävar efter att bistå sjuka som inte själva har kraft eller möjlighet att driva sin sak. Den samarbetar även med de sjuka, deras anhöriga och vårdpersonalen. Föreningen betonar vikten av patientens individuella behov och försöker påverka de beslutsfattande organen för att skapa gynnsammare förhållanden för de sjuka. Verksamheten finansieras genom medlemsavgifter, understöd, donationer och testamenten samt via olika insamlingar och välgörenhetstillställningar. Verksamheten har teore-

⁷³⁶ Stiftelseurkunden för De sjukas väl r.f. 11.5.1989 – ÅKA Bo Holmberg till Rönneikkö 5.2.2008. Se även föreningens tidning Suomen Potilaslehti, som utkommer med fyra nummer per år.

⁷³⁷ ÅKA Bo Holmberg till Rönneikkö 5.2.2008.

⁷³⁸ Kontakten till Bo Holmberg hade lagts långt tidigare. Arvid von Martens engagemang för de nedställda hade fungerat som ett ideal för Bo Holmberg i unga år. Bo Holmbergs mor hade varit socialt engagerad och hört till den skara av frivilliga som hjälpt Arvid von Martens under hans tid som nattmissionär med att samla in kläder till de hjälpbehövande. Vasabladet 2.3.2008; ÅKA Bo Holmberg till Rönneikkö 5.2.2008.

tiskt sett inte förändrats sedan föreningen grundades, men på det praktiska planet har bl.a. utbudet av aktiviteter utökats.⁷³⁹ Vid en överblick av föreningens verksamhetsberättelser framkommer att föreningen från första början varit aktiv och driftig. Man har satsat på regelbundet återkommande seminarier och föredrag, men även starkt engagerat sig för bl.a. åldrings- och långtidsvården i Helsingfors. Arvid von Martens betoning av ett samarbete med stadens hälsovårds- och socialverk respektive stadens församlingar har tillika fortsatt.⁷⁴⁰

Utöver gruppen av sjuka och gamla fanns det en annan grupp som Arvid von Martens engagerade sig för. Detta var gruppen av interner vid landets olika fångvårdsanstalter. Intresset för denna grupp hade märkbart förstärkts via arbetet som nattmissionär. Under pensionärsåren kom speciellt de politiska fångarna i den dåvarande sovjetstaten att få mera av hans uppmärksamhet. Detta var människor som fängslats bl.a. med anledning av sin kristna tro. Arvid von Martens lyckades skaffa sig information om fångarna och eventuella frigivningar via olika informationskällor. Hans intresse och vilja att arbeta för fångarna i östblocket berodde dels på hans barndoms band till Ryssland och hans förkärlek för det ryska språket, dels på hans erfarenheter från fånglägret i Miehkikälä under krigstiden. Hans strävanden att hjälpa dessa dissidenter präglades därför till stor del av hans sympatier för det ryska folket. Han var både ideologiskt och emotionellt engagerad för denna grupp av utsatta. Det fanns episoder från hans liv som vittnade om detta. Trots sin höga ålder träffade Arvid von Martens exempelvis under sommaren 1990 flygplanskaparen Varfolomejev i fängelset i Helsingfors. Arvid von Martens kontaktade både inrikes- och justitie-

⁷³⁹ Se stadgar för De sjukas väl r.f. – ÅKA Bo Holmberg till Rönneikkö 5.2. 2008; Öppningsanförande av Runa Reimavuo [nuvarande ordförande för De sjukas väl r.f.] vid föreningens seminarium ”Hur mår vi på äldre dar – livsstil och välbefinnande” i Helsingfors 7.2.2008.

⁷⁴⁰ www.potilasliitto.net/desjukas.htm; Melin 1992, 138-139.

ministern gällande fallet Varfolomejev. Efter att denne utlämnats till Sovjetunionen fortsatte Arvid von Martens att upprätthålla kontakten med honom.⁷⁴¹ Detta visar i vilken utsträckning han var personligt engagerad i denna fråga.

Engagemanget för de svaga och sjuka bestod inte enbart i arbetet med ovannämnda förening.⁷⁴² Att fatta pennan och skriva insändare och brev till olika tidningar var något Arvid von Martens hade gjort under hela sin yrkesverksamma tid. Pensionärstillvaron gav honom betydligt mera tid därtill och han skrev därför på regelbunden basis tidningsinsändare till försvar för denna grupp.⁷⁴³ Sin vana trogen fortsatte Arvid von Martens att delta i samhällsdebatten när det bl.a. gällde de hemlösas situation och alkoholistvården. Men han engagerade sig även i andra ärenden via sina insändare. Det rörde sig främst om inlägg där han tog ställning till den samhällsdebatten⁷⁴⁴ eller tog ställning till bibliska frågeställningar och moralproblem.⁷⁴⁵ Han skrev även regelbundet andliga alster och betraktelser. Arvid von Martens var likaså en flitig brevskrivare. Han skrev spontant brev till beslutsfattare, privatpersoner, organisationer och institutioner.⁷⁴⁶

⁷⁴¹ Melin 1992, 131-132.

⁷⁴² Bland alla grupper av utsatta individer kom ett särskilt intresse för föreningen De Utvecklingsstördas väl r.f. [DUV] att utvecklas med tiden. Detta föll sig naturligt eftersom Arvid von Martens barnbarn Irina von Martens föddes med Down's syndrom.

⁷⁴³ Se t.ex. Hufvudstadsbladet 16.1.1971, 13.8.1988, 28.8.1988, 29.9.1989.

⁷⁴⁴ Se t.ex. Aaltopituus 2:1976; Hufvudstadsbladet 21.2.1976, 9.4.1976, 21.4.1976, 8.5.1976, 14.5.1976, 24.5.1976, 27.5.1976, 9.7.1976, 8.4.1987, 2.6.1988, 4.10.1988, 14.10.1988; Krigsropet 3.7.1976; Kyrkpressen 15.7.1976, 2.6.1988, 4.10.1988, 14.10.1988, 24.11.1988.

⁷⁴⁵ Se t.ex. God Tid 3.2.1979, 9.5.1979; Kyrkpressen 5.4.1979, 19.12.1979, 7.2.1980, 22.1.1981, 28.7.1983, 6.9.1984, 10.3.1988, 3.5.1990; Församlingsbladet 25.3.1976; Kotimaa 17.12.1976; Hufvudstadsbladet 19.4.1985, 15.9.1988, 20.6.1988, 25.9.1988, 13.8.1989; Sana 16.1.1990.

⁷⁴⁶ Se t.ex. ÅAB Arvid von Martens samling, volym 26 Arvid von Martens till Matti Simojoki 23.5.1976 respektive Arvid von Martens till kristna radioutsrottet 7.5.1988. Se även Arvid von Martens försvar av den rumänske exilpastorn Richard Wurmbbrand: Hufvudstadsbladet 2.10.1970; Församlingsbladet 41:1970. Jfr Schmidt 2001, 306-311; Melin 1992, 113-116.

Han fortsatte därmed att influera, inspirera och påverka sin omgivning och sin samtid.

Bland Arvid von Martens dokument finns ett stort antal artiklar och tidningsurklipp med en speciell betoning på de politiska frågorna, däribland bostadspolitiken, samvetsfångarna och fredsfrågan. Han intresserade sig i synnerhet för situationen i Sovjetunionen respektive Ryssland, Israel, Kuba och Sydafrika, som alla var länder med ett politiskt spänt läge.⁷⁴⁷

7. 2 Det andliga livet

Arvid von Martens tro och andlighet hade från första början karakteriserats av intensitet. Trosprocessen i unga år hade följt den utveckling av mognad och helgelse som bl.a. var karakteristiskt för Frälsningsarmén med regelbunden rannsakan av gudsrelationen och det egna jaget. Arvid von Martens hade därmed strävat mot att bli allt mera ”Jesus-lik”.⁷⁴⁸ Såsom påvisats i förestående undersökning hade hans fromhetsliv fått visibla drag av Frälsningsarméns praxis med knästående bön, bruket av botbänk och fördjupande bibelstudier. Han hade tillika influerats av den andliga väckelse som nått Finland före och efter kriget via den religiositet som fanns representerad i både Keswick- och Oxfordgrupprörelsen med den stilla stunden. Hans erfarenheter av olika frikyrkliga sammanhang hade också format hans andliga preferenser. Men hur tog hans fromhetsliv sig uttryck på äldre dagar?

Under pensionärsåren intog fromhetslivet fortsättningsvis en mycket viktig plats i Arvid von Martens vardag och rutiner. I en av hans dikter om

⁷⁴⁷ ÅAB Arvid von Martens samling, volym 33-38.

⁷⁴⁸ Att bli ”Jesus-lik” är ett vanligt förekommande uttryck inom Frälsningsarmén, där helgelseprocessen utgör en viktig del av troslivet. ÅKA Intervju med Jan Jungner 28.2.2008.

bönen framkommer den specifika mentalitet och gudsförtröstan som kännetecknade Arvid von Martens även under pensionärsåren. Det var fortfarande stillheten, ledningen, lydnaden och tacksamheten som stod i fokus. Livets syftemål sammanfattades här i raderna ”Det är att lära sig den läxa att inte jag – men Gud bör växa”.⁷⁴⁹ Tillvaron som pensionär innebar mera ledig tid och han ägnade mycket av denna tid åt att studera Bibeln. Inspirerad av dessa studier skrev han år 1978 boken *Kristus och de kristna*. Skriften är en andlig studiehandbok i Hebréerbrevet.⁷⁵⁰ Han hade vid tiden för utgivningen av boken hunnit bli 75 år.

En annan sida av fromhetslivet som fick mera utrymme och intensifierades var förbönen. Arvid von Martens fortsatte att be för de nödställda, men förbönerna för den egna familjen och släkten blev allt mera viktiga. Förbönsarbetet underlättades av det släkträd som yngsta brodern Leo von Martens hade utarbetat. Tack vare detta släkträd kunde Arvid von Martens be för var och en i tur och ordning. Detta var en rutin som han höll hårt fast vid och som förlades till söndagarna. Han skrev likaså ett stort antal släktbrev. Hans behov av släktsammanhållning var i överlag mycket stort.⁷⁵¹ I övrigt fortsatte Arvid von Martens fromhetsliv enligt samma mönster som tidigare. Han betonade fortsättningsvis starkt den stilla stunden varje morgon, den knästående intensiva bönen och behovet av den helige Andes ledning. Han skrev likaså i sin dagbok som förr. Han förde bok över sina böner och skrev ner sina andliga erfarenheter och ingivelser. Dagen följde en rytm där bönen och gudskontakten ständigt var närvarande och där det andliga samtalet gavs utrymme. Arvid von Martens fortsatte därmed även som pensionär att leva starkt förankrad i sin andlighet och gudsförtröstan.

År 1986 flyttade Arvid von Martens till Söndagsskolförbundets pensionärshem Bertahemmet tillsammans med sin hustru Kate. De hann bo

⁷⁴⁹ Dikten skrevs år 1990. Melin 1992, 97.

⁷⁵⁰ *Kristus och de kristna* (1978) utkom på Församlingsförbundets Förlags Ab.

⁷⁵¹ ÅKA Arvid von Martens till Paul von Martens maj 1986.

ett år tillsammans på detta äldreboende.⁷⁵² Här tog han genast tag i det andliga arbetet. Han grundade en bönegrupp och blev dess ansvarige ledare. Han startade pensionärsrådets rundbrev, *Aftonsol*, för Bertahemmets invånare och bidrog i detta med predikoutläggningar. Han ställde upp med andligt program på de gemensamma samlingarna. Han delade varje morgon ut små bibelverser åt samtliga pensionärer. Evangelisationsivern fortsatte i de nya kretsar han vistades i.⁷⁵³ Han upprätthöll även regelbundet kontakt med Frälsningsarmén och var en av de drivande krafterna i den pensionärsgrupp som samlades varje vecka till bön och bibelstudium i Frälsningsarméns tempel i Helsingfors.⁷⁵⁴

Bild 8. Arvid och Kate von Martens i sin pensionärstillvaro. En vardag som fortsättningsvis kretsade kring de nödställdas situation (Paul von Martens fotoarkiv).

⁷⁵² Pensionärshemmet Berta Hermanssons Minne.

⁷⁵³ Melin 1992, 141.

⁷⁵⁴ ÅKA Intervju med Raili Palmunoksa 28.2.2008.

7.3 De sista levnadsåren

Kate von Martens dog den 9 oktober 1987 efter en lång och svår sjukdomstid. Arvid von Martens framlevde de allra sista levnadsåren ensam, dock omgiven av sin familj och sina vänner. Förlusten av Kate var en hård prövning. Efter hustruns bortgång blev Arvid von Martens behov av familjesamhörighet allt viktigare. Samtidigt intog Kate en viktig plats i hans inre liv och böner även efter sin död. Han talade med henne via bönen. Relationen till barnen och barnbarnen var varm och han höll regelbunden kontakt med dem alla, ofta brevledes. Sonen Paul och dottern Margret var bosatta inom räckhåll och med dem hade han daglig kontakt. Dottern Heidi var bosatt i USA och besökte hemtrakterna ungefär vartannat år, men relationen mellan far och dotter var förtrolig. Sonen Peter hade avlidit år 1983.⁷⁵⁵ Arvid von Martens förhållande till sina barn tog nya uttryck på äldre dagar. Samtalen som fördes gällde världen, livet och den kristna tron och dessa samtal gavs mera tid än tidigare. Andligheten fick nu ta det utrymme som delvis upptagits av barnen och stundvis [enligt dem] upplevts som en påfrestning när de var små. Omsorgen om fadern blev en prioritet. Familjebanden svetsades samman.

Under Arvid von Martens sista levnadsår fortsatte alltså hans engagemang för de sämre lottade. Nu var det pennan som blev hans mest använda redskap i denna kamp. Brev- och artikelskrivandet samt engagemanget för de sjuka och de fängslade blev, såsom redan påvisats, föremål för hans inspiration och energi. Det var exempelvis först efter Kates bortgång som han engagerade sig i föreningen *De sjukas väl r.f.* Arvid von Martens dagbok och bönehäfte fick likaså ett allt större utrymme. Bland hans rutiner gavs fromhetslivet all nödvändig tid och plats.

⁷⁵⁵ ÅKA Intervju med Paul von Martens 27.3.2007; Melin 1992, 145. Margret von Martens-Törnroth avled år 2002, se SFV-kalendern 2004.

Trots sin kroniska leukemi och sin höga ålder förblev Arvid von Martens piggt och energisk och fortsatte att uppvisa samma positiva anda som tidigare. Hans gudsförtröstan var fortfarande lika stor och han kände en djup tacksamhet för det han erfarit. Hans envisa läggning stod oförändrad. Han förlitade sig lika starkt som tidigare på Guds omsorg om honom och hans liv. Han firade sin 90-årsdag i februari 1993. Detta uppmärksammades i media, på samma sätt som i samband med hans övriga jubileer.⁷⁵⁶ Det hade förflutit nästan femtio år sedan nattmissionärskapet hade fått sin början och drygt fyrtio år sedan föreningen *De nödställdas vänner r.f.* hade grundats. Pådraget i tidningspressen kring jubilaren Arvid von Martens var därför stort och han uppmärksammades för sitt samhällsengagemang respektive sin livsgärning till förmån för samhällets olycksbarn.

Arvid von Martens somnade in den 28 juni 1993.⁷⁵⁷ Frälsningsarméns traditionella formulering – [Arvid von Martens] har befordrats till härligheten! – kändes påfallande naturlig och sann för de människor som hade känt honom. I de krönikor och minnesrunor som skrevs strax därpå beskrevs Arvid von Martens som självupppoffrande, kompromisslös, outtröttlig och engagerad. Hans entusiasm, spontanitet, flit och värme lyftes likaså fram.⁷⁵⁸ Det är samma synonymier som dyker upp i mina samtal med hans forna arbetskolleger och trosvänner.⁷⁵⁹ Han framstod med andra ord som den sanna medmänniska han hade eftersträvat att bli. Den kärlek och ömhet som han hade känt för den nödställda hade varit ett uttryck för hans gudstro och gudsförtröstan. Det var tron som var hemligheten bakom hans oupphörliga engagemang – en tro omsatt i handling.

⁷⁵⁶ Hufvudstadsbladet 22.2.1978; Uusi tie 12.4.1978.

⁷⁵⁷ Se Paul von Martens dikt "Min far" i hans diktsamling *En kardiografi* (2008), 70.

⁷⁵⁸ Se t.ex. minnesruna i SFV-kalendern 1993, 111-112.

⁷⁵⁹ ÅKA Intervju med Georg C. Ehrnrooth 26.2.2008; ÅKA Paavo Louhento 27.2.2008; ÅKA Raili Palmunoksa 28.2.2008; ÅKA Kerstin Seliverstov 28.2.2008.

8 SAMMANFATTNING

I inledningen ställde jag ett antal frågor kring vilka min forskning har centerats. I det följande kommer jag att sammanfatta mina resultat och besvara dessa frågor. I min frågeställning satte jag fokus på Arvid von Martens verksamhet som de nödställdas vän och de utstöttas försvarare. Mitt syfte var att klargöra hur och varför han valde att engagera sig i denna verksamhet. Jag ämnade även granska de mål och de medel som kännetecknade hans verksamhet och samhällsengagemang under olika perioder, liksom de konkreta insatser han åstadkom i sitt arbete. En väsentlig uppgift i avhandlingen var att visa hur Arvid von Martens motiverade sin livslånga insats och sitt outtröttliga engagemang bland samhällets olycksbarn. Ett annat viktigt syftemål var att redogöra för hans andliga utveckling och se på vilket sätt tron fungerade som en drivkraft bakom hans agerande. Detta är orsaken till varför Arvid von Martens kallelse, dess utveckling och mognad genomgående har poängterats i avhandlingen. Relevant för undersökningen var likaså den kontextuella redogörelsen för de samhällsliga faktorer respektive andliga strömningar som influerade Arvid von Martens person, tro och verksamhet.

I min presentation av Arvid von Martens liv och verksamhet utgick jag från följande infallsvinklar. Ett viktigt utgångsläge gav det historisk-genetiska grepp som karakteriserar undersökningen. Detta möjliggjorde en överblick av Arvid von Martens utveckling på olika plan och under olika livsperioder. Här tänker jag både på hans personliga och på hans andliga utveckling, vilken jag har följt från hans uppväxtår till hans död. Men hit räknar jag även Arvid von Martens utveckling i förhållande till sin kallelse och sitt samhällsengagemang. En förståelse av dessa processer var av grundläggande vikt för denna undersökning. Detta utgångsläge krävde en genomgripande granskning av hans livsfaser och åtaganden. En historisk-

genetisk redogörelse för hur Arvid von Martens blev en hjälparbetare bland gatans folk var nödvändig i min uppgift att besvara frågan varför han valde nattmissionen som sitt arbetsfält samt dessutom klargöra vad han åstadkom i denna verksamhet.

En annan viktig förutsättning för undersökningen var den kronologiska uppläggnigen. Tack vare den biografiska skiss som tecknades under arbetets gång över Arvid von Martens personliga utvecklingslinje kunde framförallt två saker utkristallisera sig. Detta gällde främst *de fyra brytningsskeden* som karakteriserade Arvid von Martens liv. Dessa brytningsskeden innebar konkreta uppbrott och faser av förändring, under vilka han utvecklades och mognade samt tog nya ansatser och initiativ i förhållande till sin kallelse. Det var fråga om brytningsskeden där både hans andlighet och sociala engagemang fick nya perspektiv. Men avhandlingens kronologiska uppläggning möjliggjorde även en naturlig uppföljning av Arvid von Martens mångfacetterade insatser under de olika perioderna. Det handlade nämligen om ett *totalengagemang* för de nödställda på många olika plan. Det var via dessa erfarenheter som han lärde känna den hemlöses vardag, missbrukets skuggsida och de sjukas respektive de fängslades behov. Det var via denna mångfald av arbetsuppgifter som verksamheten blev så omfattande och genomgripande. Det var därför jag i avhandlingen valde att närma mig Arvid von Martens ur frälsningssoldatens [kap. 3], den fria evangelistens och hjälparbetarens [kap. 4], nattmissionärens [kap. 5], samhällsaktivistens, politikerns och insändarskribentens [kap. 6] samt den aktiva pensionärens [kap. 7] perspektiv. De fyra brytningsskeden som har granskats och presenterats i avhandlingen anknyter givetvis till dessa funktioner.⁷⁶⁰ I det följande resumerar jag dessa brytningsskeden res-

⁷⁶⁰ Jfr respektive brytningsskede och de olika funktionerna: (1) barndomen (1903-1922), (2) tiden som frälsningssoldat (1922-1937), (3) evangelistären (1937-1944) och (4) nattmissionärsvärvet (1944-1950 och 1950-1972). Det fjärde, och sista, brytningsskedet inkluderade alltså flera olika funktioner som löpte parallellt. Avsnittet om de sista

pektive funktioner i syfte att presentera min undersökning och åskådliggöra samt diskutera mina resultat.

I undersökningen har inledningsvis påvisats att Arvid von Martens uppfostran, uppväxtmiljö och barndomserfarenheter på ett synnerligen markant sätt influerade hans liv, tro och kallelse. Här tänker jag på de familjeomständigheter, tillika med den sociokulturella miljö, som karakteriserade hans uppväxt. Det var kärleksfulla barndomsår i en aristokratisk och internationell miljö, vilka tillika överskuggades av händelserna kring den ryska revolutionen. Föräldrarnas fostran kom att karakterisera Arvid von Martens egen moral och tänkande under hela hans vuxna liv. Det var här grunden lades när det gällde hans sociala medvetenhet. Han fortsatte att med envishet betona de värden och principer han fått i barndomshemmet och leva ut dem i sitt trosliv och agerande. Moderns religiositet och kristna leverne utgjorde en trygghet. Faderns rakryggade och självupppoffrande väsen blev en förebild. Arvid von Martens religionsfilosofiska funderingar och intresse för Tolstoj var ett arv från fadern. Trots en skeptisk inställning till andlighet och religiösa frågor fick Arvid von Martens barnatro en grund och en plats att växa. Utan att han riktigt själv förstod det kom kallelsen redan nu till uttryck i hans tankar om framtiden. Med faderns läkarkall som modell framstod det osjälviska arbetet till förmån för nästan som ärevärdigt och eftersträvansvärt. Perioden räknas som ett brytningsskede eftersom Arvid von Martens ungdomsår abrupt kulminerade i händelserna kring faderns död år 1922. De omständigheter som följde tvingade honom att snabbt bli vuxen och han erfor en mognad i synnerhet på det andliga planet.

Det har i undersökningen klargjorts att Arvid von Martens omvändelse på valborgsmässoaftonen 1922 var en direkt följd av faderns död, där skuldmotivet i dubbel bemärkelse var drivkraften bakom hans beslut att bli

levnadsåren ingår i avhandlingen främst av strukturella skäl och i syfte att avsluta min historia om Arvid von Martens.

troende. Undersökningen har visat på de yttre och inre omständigheter som bidrog till Arvid von Martens omvändelse och tillika förklarar hans val att ansluta sig till Frälsningsarmén. Omvändelseupplevelsen har noggrant analyserats och kartlagts. Den har likaså placerats in i en kedja av flera religiösa upplevelser som skulle få betydelse för Arvid von Martens trosutveckling längre fram i livet. Omvändelsen var dels ett resultat av flera slumpmässiga händelser, dels en nödvändig lösning i ett svårt läge. Relationen till den egna fadern ersattes av den gudomliga fadersrelationen. Frälsningsarmén kändes bekant i flera avseenden, inte minst med tanke på det militära draget som påminde Arvid von Martens om fadern. Det var likaså relativt lätt för honom att relatera till skulden, botgöringen och helgelsen.

Undersökningen har dessutom visat att tiden i Frälsningsarmén var den period som lade grunden för Arvid von Martens trosidentitet, fromhetsliv och teologiska grundsyn. I livet som frälsningssoldat fick bönelivet och botbänken sin naturliga plats. De läromässiga dragen med betoningen på helgelsen förblev viktiga och han erfor det han själv kallade för "helgelsen i tro" år 1929. Denna upplevelse symboliserade för honom en större förståelse av den kristna tron. Fromhetslivet fick sedermera andra influenser via en del kompletterande upplevelser och erfarenheter. Han genomgick officersutbildningen åren 1929–1930 och gifte sig strax därpå med Kate Nyman som också var frälsningsofficer. De fick fyra barn. De var stationerade på flera av Frälsningsarméns kårer runt om i landet under sammanlagt sju år. Livet som kåransvarig frälsningsofficer var en erfarenhetsrik tid, men ekonomiskt och ansvarsmässigt sett en tung uppgift för Arvid von Martens att bära. Hans gudsrelation sattes i främsta rummet, liksom troheten gentemot sin kallelse. Det var paradoxalt också därför som beslutet att bryta upp från frälsningsofficerskapet så småningom blev aktuellt. Perioden karakteriserades av starka inre konflikter kring kallelsen och dess

uttrycksform. Arvid von Martens upplevde att Gud konkret kallade in honom i nya uppgifter. Han baserade till stor del sitt beslut att bryta upp från Frälsningsarmén på den inre försäkran han fått under bön. Den officersfullmakt han skrivit under ersattes nu med ett löfte gentemot Gud.

Brytningen med Frälsningsarmén och dess disciplinerade värld innebar en tid av frihet och rörelse för Arvid von Martens. I slutet av 1930-talet rörde han sig mycket mellan olika samfund. Han ägnade mycket av sin tid åt förbönsarbetet och grundade flera olika förbönsgrupper. Under dessa år gavs hans samfundsöverskridande erfarenheter stort utrymme och hans andlighet fick influenser från både frikyrkor och väckelser. De andliga strömningarna i samhället gav riktlinjer och influenser främst ifråga om bönelivet. Hans preliminära kontakter till Keswickrörelsen, men även Oxfordgrupprörelsen, gjorde att den stilla stunden fick sin givna plats i hans liv och rutiner. Hans verksamhet och sociala strävanden kom likaså att kännetecknas av den ekumeniska anda som fanns i samhället vid tidpunkten. Tiden som kringresande evangelist hade dock framförallt en avgörande betydelse för Arvid von Martens kallelse. I samband med en s.k. andeuppfyllande upplevelse år 1938 kände Arvid von Martens att hans kallelseuppdrag definierades. Han skulle därefter sträva mot att vara de nödställdas vän och ”broder”. Försoningsdöden, som han tidigare upplevt abstrakt, medvetandegjordes både rationellt, emotionellt och andligen. Den trosprocess som inlets i samband med omvändelsen fick nu sin fullbordan. Han tyckte sig förstå vad som avsågs med frälsning och han kände sig delaktig i Guds frälsningsplan. Efter detta s.k. andedop fick även tungotalet en plats i hans böneliv.

Ifrågavarande period inkluderade även krigsåren (1939–1944). Arvid von Martens vapenvägrande inställning gjorde att han till en början sattes i straffkompaniet i Åbo. Han placerades sedermera som tolk i ett fångläger i Miehkikälä och i köksuppgifter vid en skolningscentral i Kouvola.

Parallellt med dessa uppgifter ägnade han sig åt evangelisation och konkreta hjälpkationer. Han utvecklade en omfattande verksamhet med bönekretsar och bönemöten. Krigsåren var viktiga för honom på olika plan. Både hans andlighet och samhällsmedvetenhet utvecklades. Hans vapenvägran innebar svåra samvetskamper och hans gudsförtröstan fördjupades i och med denna erfarenhet. Krigets vardag gjorde att konturerna kring hans kallelse blev tydliga. Han såg det sönderslitna samhället och de problem som fanns med bostadsbrist, arbetslöshet, missbruk, splittrade familjer och fattigdom. Han förstod som aldrig förr att hans plats var bland de nödställda.

Det fjärde, och sista, brytningsskedet som inträffade omkring år 1944 kom att påverka den resterande delen av Arvid von Martens liv. Denna livsfas är den viktigaste med tanke på undersökningen. Dessa tjugo år av hans yrkesverksamma karriär ägnades åt en mångfacetterad verksamhet bland de nödställda. Efter detta brytningsskede fanns inga andra markanta brytningar, vare sig på det andliga eller på det yrkesmässiga planet. Uppgifterna varierade och det sociala engagemanget fick olika uttryck men den andliga mognad han uppnått hölls därefter konstant.

I början av 1940-talet stod Arvid von Martens i beredskap att anta utmaningen som nattmissionär. Den andliga utveckling som tidigare ägt rum och den specifika kontur som omgav kallelsen hade banat vägen fram till detta värv. Valet att bli nattmissionär var en följd av hans upplevelser kring sin kallelse. Hans tidigare erfarenheter av socialt hjälparbete – dels i egenskap av frälsningssoldat, dels som hjälparbetare under krigsåren – gjorde att han kände sig lämpad för uppgiften. Han upplevde nöden i samhället som en personlig utmaning och han önskade lindra den. Redan under sensommaren 1942 fick han en ingivelse att ansluta sig till nattmissionen i samband med ett bönemöte under en permission i Helsingfors. Han hörde sig själv för om arbete och fick så småningom tjänsten som den första man-

liga nattmissionären. I samband med sin hemförlovning sommaren 1944 inledde han arbetet som församlingsarbetare vid Helsingfors evangelisk-lutherska församlingars diakoncentral. Han ingick i det arbetsteam som leddes av prosten Verner Louhivuori och i övrigt bestod av tre kvinnliga nattmissionärer. Detta var början på en lång karriär.

Nattmissionen var en kyrklig satsning vars syfte var att dels motarbeta den moraliska likgiltigheten i samhället, dels åtgärda den bostadsnöd som fanns i det efterkrigstida Helsingfors. Arvid von Martens vardag som nattmissionär var dock främst uppbyggd kring den evangelisation som bedrevs av nattmissionärerna bland de hemlösa på gatorna eller i stadens bombskydd. Han besökte människor på sjukhus och i fängelser och engagerade sig i verksamheten med bönesammankomster och nattmissionsmöten. Arbetet var i detta skede främst av andlig art. Även hans egna rutiner och åtaganden hade en stark andlig fokusering. De första åren inom nattmissionen bestod av att med gemensamma krafter bygga upp den konkreta hjälpverksamheten på det lokala planet. Det skapades tillfälliga sovstugor och härbärgen och de första brödrahemmen invigdes. Både Mikael Agricola- och Johanneskyrkan upplät sina kryptor som sovstugor. Det fanns ett brett samarbete med de olika frikyrkorna när det gällde in-kvarteringarna och mötesverksamheten. Brödragruppen Ristin Veljet fick sin början i de olika brödrahemmen och Arvid von Martens engagerade sig starkt som ledare för denna böne- och bibelverksamhet. Detsamma gällde hans strävanden att föra vidare nattmissionen till andra orter och utveckla samarbetet med alkoholistvården.

Nattmissionens arbete var ett uttryck för den ekumeniska rörelse som fanns i samhället i mitten av 1940-talet, med ett visst inflytande från Oxfordgrupprörelsen och MRA. Nattmissionens ledare, Verner Louhivuori, var en av de ledande gestalterna för Oxfordgrupprörelsen i vårt land. De humanitärt-etiska strävanden som kännetecknade rörelsen överensstäm-

de med de mål och metoder som fanns inom nattmissionen. I avhandlingen har den koppling som fanns mellan nattmissionen och denna rörelse påvisats. Även Arvid von Martens visade ett intresse för Oxfordgrupprörelsen och MRA och deltog sporadiskt i dessa möten. Till hans andliga preferenser hörde dock bl.a. Keswickrörelsen och helgelserörelsen. Han kom i kontakt med Oxfordgrupprörelsen främst via sina trosvänner. Han understödde läran om de fyra absoluten och höll stilla stund, ransakade sitt inre och upplevde gudomlig ledning. Han uppvisade respektfulla sympatityttringar för Oxfordgrupprörelsens och MRA:s strävanden och metodik, men det var inte fråga om ett aktivt engagemang.

I undersökningen har även klargjorts hur Arvid von Martens verksamhet med tiden fick karaktären av ett totalengagemang. Nattmissionärskapet kompletterades på olika plan, vilket medförde både bredd och slagkraft för hans insatser. Under 1950-, 1960- och 1970-talen blev bostadsituationen i Helsingfors på gränsen till ohanterlig. För att bättre kunna lindra bostadsnöden i huvudstaden grundades föreningen *De nödställdas vänner r.f.* år 1950. För denna förening fungerade Arvid von Martens som verksamhetsledare under åren 1950–1972, parallellt med tjänsten som församlingsarbetare. Han var föreningens styrelseordförande ända fram till år 1977. Han hade ensamt ansvar för verksamheten till en början, dock uppbackad av föreningens styrelse. Via denna förening kunde han lättare anhålla om lån, överta byggnader eller reservera tomter för olika byggprojekt. Det var i egenskap av verksamhetsledare för denna förening som arbetet med boendelösningarna för de hemlösa tog vid. Arvid von Martens arbetade utifrån en kategorisk indelning av de hemlösa i sina strävanden att finna lämpliga boendelösningar. Han beaktade både de hemlösa männen respektive kvinnorna, liksom de familjer som vräcks från sina hem. Han ömmade särskilt för gruppen av hemlösa konvalescenter, psykiskt sjuka, tuberkulösa och epileptiker. Han genomförde bostadsprojekt både i centrala

Helsingfors och i dess förorter. Det var fråga om lokaler, baracker, bostäder och hus som köptes, hyrdes eller byggdes för föreningens bruk. Han genomförde projektet med genomgångshus, som var ett samarbete med vårdverket, samt fick till stånd en värmehall. Han grundade föreningens administrativa centrum vid Kalevagatan 19, i samma hus som föreningens första brödrahem. Detta hus kom under årens lopp helt och hållet i föreningens ägo. Verksamheten finansierades med bl.a. lån, donationer, testamenten och understöd. En stor del av de ekonomiska medel som föreningen förfogade över var resultatet av frivilliga insamlingar. Utöver de boendelösningar som skapades hade Arvid von Martens ansvaret för traditionen kring ”De hemlösas jul” i Mässhallen under åren 1954–1972. De konkreta insatser han fick till stånd var anmärkningsvärda. Men hur gick han till väga för att lyckas med denna bedrift? Det räckte nämligen inte med rollen som koordinator för ovannämnda förening.

I undersökningen har poängterats att det var fråga om ett genomgripande engagemang som inbegrep flera funktioner under en lång period. Ungefär vid samma tidpunkt som arbetet som verksamhetsledare tog vid, inleddes således den kommunalpolitiska karriären. Dessa två uppgifter gick parallellt fram till Arvid von Martens pensionering. Förtroendeuppdraget som stadsfullmäktigeledamot gav stadga åt arbetet som verksamhetsledare respektive nattmissionär. Som invald i stadsfullmäktige kunde Arvid von Martens skapa behövliga kontakter i de instanser där besluten fattades. Han fick en bättre insyn i Helsingfors stads ärenden och kunde påverka de beslut som togs. Han fick till stånd en fokusering på den sociala sektorn i den politiska debatten och verkade för en lindring av bostadsnöden och en utveckling av missbrukarvården. Han informerade beslutsfattarna om de hemlösas situation via sina debattinlägg, motioner och tidningsinsändare. Han gjorde de hemlösas situation känd via olika forum. Den mediebevakning som fördes i pressen kring bostadsbristen var till stor del Arvid

von Martens förtjänst. Han skrev regelbundet insändare och betraktelser. Han såg till att det gjordes reportage om de hemlösa. Han fick till stånd insamlingar som följdes upp i tidningarnas spalter. Han skapade både opinion och mobilisering för de hemlösas sak, liksom ett allmänt intresse för verksamheten.

Trots att undersökningen främst har beaktat Arvid von Martens yrkesverksamma år och presenterat hans liv, tro och verksamhet utifrån ovannämnda fyra brytningsskeden, behövde perioden som aktiv pensionär inkluderas. Hans sista levnadsår bestod av aktiva år, där speciellt engagemanget för de sjuka och landets interner utmärkte sig som några av hans ”hjärtefrågor”. Han ägnade sig främst åt att skriva insändare och betraktelser och fortsatte att informera, argumentera och skapa opinion kring sociala och moraliska frågor. Hans fromhetsliv fick ett större djup tack vare tillgången till tid, men rutinerna med den stilla stunden, bibelläsningen, bönedagboken och det inre samtalet med Gud intog samma primära plats som tidigare.

Sammanfattningsvis har undersökningen visat att drivkraften bakom Arvid von Martens verksamhet och engagemang för de nödställda var hans kristna tro. Det var kallelseuppdraget som visade vägen, liksom hans fasta övertygelse om att hans insats verkligen spelade en viktig roll. Han var en bedjare och en gudsman. Hans gudsförtröstan var så stark att den stundvis tedde sig naiv och hans envisa och outtröttliga engagemang väckte ibland irritation i hans omgivning. Men hans ärliga premisser väckte tillika stor respekt och uppskattning och han upplevdes som en föregångare och brobyggare. På frågan hur och varför han orkade ta sig an de hemlösa och möta all hopplöshet och misär svarade han att kort att ”någon i mig älskar den nödställda”. Han hänvisade till Guds allsmåttiga kärlek och omsorg om var och en. Det var tack vare tron som krafterna och tålamodet fanns. I slutet av sitt liv såg han med tacksamhet på sin tid och sitt engagemang

som nattmissionär, verksamhetsledare, politiker och skribent. Enligt honom själv hade hans liv inte enbart varit fullt av teorier, utan framförallt av praktiska händelser.⁷⁶¹ Engagemanget som de nödställdas vän och de utstöttas försvarare hade karakteriserats av en stark gudsförtröstan, men också av ett aktivt och genomgripande handlande.

⁷⁶¹ Kyrkpressen 3.3.1983; www.yle.fi/elavaarkisto (Solveig Schoultz 100 år – Min timme med Solveig Schoultz).

SUMMARY

This is a church-historical study on the life, faith and work of Arvid von Martens (1903–1993). Arvid von Martens was mainly known as a missionary and helper, whose work in different areas, provided information about the social needs through various functions, and who was successful in helping different groups of exposed and vulnerable people in society. His path as the unconditional friend of the homeless started, however, much earlier.

In this thesis I will try to answer the following three questions: (1) Why and how did Arvid von Martens choose to become involved in the work among the homeless? (2) What did he achieve through this work? (3) What were his ambitions and what motivated him into attaining them? One of the main tasks in this thesis is to explain the relevance and importance of Arvid von Martens' faith for his actions and ambitions. Therefore, there is a specific focus on his faith as a motive and source of inspiration for his approximately 30 years of dedicated work amongst the poor and homeless. The title of this study – *When faith and action meet* – point out this specific collaboration. The purpose is to also investigate some of the concrete results he managed to attain, as well as how he proceeded in order to succeed these tasks.

The primary source material used for this study principally consists of the private notes and writings of Arvid von Martens, collected over a 74 year period. The main part of his writings are written in Swedish, German and Russian, although a few sequences are in Finnish and English. The main reason for this method of writing was the international and multi-linguistic environment in which he lived. The major source of the material used consists of a private diary, and autobiographical and spiritually related books. The private diary mainly contains spiritual aspects and approaches,

and through his prayers and thoughts a great number of his intentions and projects are revealed. The schematic pattern of his concrete routines and commitments, as well as his inner needs and aspirations, create a portrait of Arvid von Martens as an ambitious, indefatigable preacher and benefactor. The material also includes five published autobiographical books and two that are spiritually related. These books describe the framework of his life and his personal development. A large number of articles and letters, as well as political and religious discourses written by Arvid von Martens himself, are the other documents used for this interpretation of his faith and actions. In order to attain a better personal understand of Arvid von Martens, several interviews and discussions have been made with both family and friends.

This study is chronologically based in 8 chapters, including the introduction and summary. These chapters present particular phases and tasks in the life and work of Arvid von Martens, as well as his personal and spiritual development. The political, sociological and psychological aspects are only dealt with to the extent they are relevant to the church-historical description.

Chapter 2 is a historical and biographical outline of Arvid von Martens' childhood and early moral development. An important issue here is the specific significance of autobiographical elements in the description of his faith. His ideological background and personal development are, therefore, treated through a historical-critical method. This section is essentially a biographical sketch; however, the present intention is not to write a biography but to present his life with the focus being placed on his convictions and actions. The importance of his education and social environment is indicated in this particular description. The relationship between Arvid von Martens and his father is particularly analysed. In actual fact, the ideals and ethical convictions of his father had a significant

impact on Arvid von Martens, and they became considerably more important later on in his faith and his work. In this chapter his moral and spiritual development is discussed through his early writings and experiences concerning religion and faith.

Chapter 3 presents the first phases of Arvid von Martens' conversion. He found the Christian faith under quite dramatic conditions, and as a still sensitive youngster he converted to Christianity the night his father died. He then joined the Salvation Army and later became an officer. During this time he met Kate Nyman, who was also an officer and deeply devoted to the work and teachings of the Salvation Army. They married and had children, working as officers in different Swedish-speaking districts in Finland. This experience did not, however, satisfy the vision Arvid von Martens had concerning preaching the gospel and helping the poor. Due to his convictions, and supported by his wife, he therefore decided after several years to leave the Salvation Army and devote his life to preaching the gospel.

Chapter 4 demonstrates how Arvid von Martens, without any income, started to travel as a missionary in the regions close to Helsinki, as well as in the Swedish-speaking areas of the country. During this period he became involved in and inspired by different religious and spiritual movements, including the Pentecostal Movement, the Keswick-Movement and the Oxford Group. Without any further engagement with the movements, but with a certain interest in them, he found inspiration concerning his faith as well as his Christian life and religious practices. He took part in meetings and events and was also influenced by his family and friends. Personal contacts and the literature communicating impulses from these movements were consequently of great importance to him. At this particular period in his life he began to include, even more strictly, certain routines in accordance with the morning-prayers. He started to completely

follow his inner directives, which he interpreted as being direct obligations given by God.

During the war Arvid von Martens was first put into prison as a conscientious objector in Turku in 1939. Being a pacifist he refused under any conditions to carry a weapon. Speaking both German and Russian he was useful as an interpreter and was accordingly sent to Miehikkälä where a camp for fugitives had been established. He spent almost one year in the camp. His mission as an interpreter was combined with other tasks and he was allowed to create a large amount of activities among the internees. After one or two incident which were not approved of by his supervisors Arvid von Martens was transferred to a military-school in Kouvola, where he worked in the kitchen. Outside of his daily duties he founded Bible groups among the youngsters and prayed actively for a religious revival at the military station. His faith was considerably tested during this period and his inner struggle concerning the ethical aspect of the war was very intensive.

By the end of Second World War he had found employment as a welfare worker for the Evangelical-Lutheran Church. Chapter 5 illustrates how strongly he experienced this task; as a mission sent to him by God. The aim of this activity was to help people in need, and in this period after the war there were thousands of people without a home. Many of them were sick or handicapped and a great number were out of work or had alcoholic problems. Arvid von Martens created a network in order to help these people in different ways and he also preached the gospel and invited them into religious meetings. It was difficult for the Evangelical-Lutheran Church to respond to the enormous need for houses and accommodation for all these homeless men, women, and families, as well as those people suffering from tuberculosis or epilepsy. The administrative process was both complicated and long. The housing shortage in the capital at that time

transpired to be catastrophic and Arvid von Martens therefore decided to found an association, *Kovaosaisten ystävät r.y. – De nödställdas vänner r.f.* in 1950. This association had an ecumenical approach and the main task was to solve or, at least, radically ease the problem of the lack of accommodation.

Chapter 6 explains how Arvid von Martens managed to complete these projects. Arvid von Martens was chosen President of this association and worked as a full-time employee. He had a great influence on all the decisions made, as well as on the planning of each actual project. He managed successfully, during the period 1950–1972, to create homes and institutions for both men and women - with a special focus on the homeless men because there were so many of them. By raising funds he managed to create several hostels and shelters. The project involving the building at Kalevagatan 19, which also became the administrative centre for the association, was accomplished during these years. This project also entailed the tradition of the Christmas feast, which was organized for the homeless for almost two decades by Arvid von Martens.

As a complement to Arvid von Martens' work for this association, he quite quickly decided that it was necessary to enter the political scene. In the role of a politician he acquired a certain influence and took part in the decision processes. His great knowledge about the homeless, combined with the political work, helped him to further his aims in a most successful way. During these years there were a lot of projects realized in Helsinki for the homeless. There was also a greater awareness and a more open-minded discussion in society about the housing shortage in general. As a parallel, or as a complement to his political work, Arvid von Martens regularly wrote articles in the Swedish- and Finnish-speaking ecclesiastical and political magazines and periodicals. Through similar writings he informed, discussed and criticized the current state of affairs. He continued to write

articles as a pensioner, which is discussed in chapter seven. Even though he retired he continued to be the spokesperson of the distressed.

The last chapter of this thesis concludes the study by noting that Arvid von Martens work and actions were completely – in every sense – inspired and motivated by his Christian faith. Faith was his guideline and his motive. His faith always remained the same, staunch and immovable. He experienced his role as a benefactor in terms of his function as a tool used by God. Through his faith in God and his inner conversations with the Lord, Arvid von Martens received new ideas and project. Through his faith he also found considerable mental strength, courage and clarification of his work and objectives.

FÖRKORTNINGAR

AA	Anonyma Alkoholister
diss.	dissertation, doktorsavhandling
DNVA	De nödställdas vänner r.f.:s arkiv
DUV	De Utvecklingsstördas väl r.f.
FAA	Frälsningsarméns arkiv
Fbl	Församlingsbladet
FKHSH	Finska Kyrkohistoriska Samfundets Handlingar
FÅA	Finska Ångfartygs Aktiebolag
Hbl	Hufvudstadsbladet
HS	Helsingin Sanomat
HSA	Stadsarkivet i Helsingfors
IS	Ilta Sanomat
KFUK	Kristliga Föreningen av unga kvinnor
KFUM	Kristliga Föreningen av unga män
Km	Kotimaa
Kp	Kyrkpressen
KVR	Kyrkornas Världsråd
MRA	Moral Re-Armament
NES	Naisten ensisuoja
NP	Nya Pressen
s.a.	sine anno, årtal saknas
SFP	Svenska folkpartiet
SFV	Svenska folkskolans vänner
SKHST	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKS KRA	Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunoarkisto
s.l.	sine loco, utan ortsangivelse
SSKF	Svenska Studenters Kristliga Förening
stfmg	stadsfullmäktige
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration
US	Uusi Suomi
Vbl	Vasabladet

YKY	Ylioppilaiden Kristillinen Yhdistys
ÅAB	Åbo Akademis bibliotek
ÅKA	Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi

KÄLLOR OCH LITTERATUR

1. Otryckta källor

Helsingfors

Stadsarkivet i Helsingfors (HSA)

Stadsfullmäktigeprotokoll

Mötesprotokoll 1952–1972

Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunoarkisto (SKS KRA)

J.K. Harjus samling

1966:3703–3844–3812

De nödställdas vänner r.f.:s arkiv (DNVA)

Styrelseprotokoll

Årsmötesprotokoll 1952–1975

Mötesprotokoll 1950–1968

Mötesprotokoll 1969–1977

Brev

Tackbrev 1964–1968, 1969–1994

Arvid von Martens privata brev

Ansökningar [Helsingfors församl. samfällighet]

Ansökningar [Helsingfors stadsstyrelse]

Brev till myndigheter

Testamenten

Osorterat material

Frälsningsarméns arkiv (FAA)

Kadettutbildningen 1929–1930

Frälsningsarméns farvälorder 15.3.1933, 28.11.1935, 14.3.1937.

Åbo

Åbo Akademis bibliotek (ÅAB), Handskriftsavdelningen

Arvid von Martens samling

Vol. 1–7: brev

Vol. 8–13: släktbrev

Vol. 14: dagböcker 1919, 1934–1935, 1938–1944

Vol. 15: dagböcker 1944–1950

Vol. 16: dagböcker 1951–1957

Vol. 17: dagböcker 1958–1969

Vol. 18: dagböcker 1970–1975

Vol. 19: dagböcker 1976–1984

Vol. 20: dagböcker 1985–1993

Vol. 21: andliga dagböcker och andra anteckningsböcker 1970-tal

Vol. 22: andliga dagböcker och andra anteckningsböcker 1970 och 1980-tal

Vol. 23–25: artiklar, urklipp

Vol. 26–27: artiklar, betraktelser [*Nya Pressen* 1957–1966]

Vol. 28: andakter

Vol. 29: politiska inlägg

Vol. 30: material om organisationer

Vol. 31: rundbrev [*Rengas/Bönelänken* 1937–1941]

Vol. 32: material om slaviska missionen

Vol. 33–38: tidningsurklipp

Vol. 39–40: resor, souvenirer

Vol. 41–44: gratulationer, hyllningar

Vol. 45–46: julkort, hälsningar

Osorterat material

Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi (ÅKA)

Intervjuer

Paul von Martens [Jorvas] 27.3.2007
 Leo von Martens [Lovisa] 12.4.2007
 Georg C. Ehrnrooth [Helsingfors] 26.2.2008
 Paaavo Louhento [Helsingfors] 27.2.2008
 Jouni Widell [Helsingfors] 27.2.2008
 Jan Jungner [Helsingfors] 28.2.2008
 Petter Kornilow [Helsingfors] 28.2.2008
 Raili Palmunoksa [Helsingfors] 28.2.2008
 Kerstin Seliverstov [Helsingfors] 28.2.2008

E-postkorrespondens

Paul von Martens till Rönneikkö 21.2.2007, 22.2.2007, 15.3.2007,
 18.3.2007, 27.1.2008, 28.1.2008, 8.2.2008, 29.4.2008, 3.6.2008, 19.8.2008,
 28.10.2008, 29.10.2008, 30.10.2008

Brev

Arvid von Martens till A.M. Martola 1942
 Arvid von Martens till Paul von Martens maj 1986
 Leo von Martens till Paul von Martens odat
 Leo von Martens till Paul von Martens januari 1979
 Leo von Martens till Paul von Martens 22.04.2001
 Bo Holmberg till Rönneikkö 5.2.2008
 Kristina Roos till Rönneikkö 10.3.2008

2. Tryckta källor och anförd litteratur

Ambjörnsson, Ronny, Ringby, Per & Åkerman, Sune

1997 Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre. Stockholm.

Antikainen, Marjo-Riitta

2004 Säätty, sukupuoli ja uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913. Bibliotheca Historica. Diss. Helsinki. Helsinki.

Aurola, Verner J.

1936 Mitä Oxfordin Ryhmäliikkeellä on meille annettavana. Helsinki.

Bassham, Rodger C.

1979 Mission Theology: 1948–1975. Years of Worldwide Creative Tension Ecumenical, Evangelical and Roman Catholic. Pasadena.

Bebbington, D.W.

1990 Evangelical Christianity and Modernism. – Crux. A quarterly Journal of Christian Thought and Opinion. s.l.

Beijer, Ulla

2001 På männens villkor. – Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller (Red. Swärd, Hans). Stockholm.

Belden, K.D.

1979 Meeting Moral Re-Armament. London.

Björklund, Leif-Göte

2005 Rikssvenska metodistpredikanterens betydelse för metodistkyrkans framväxt och utveckling i Finland 1880–1923. Diss. Åbo. Åbo.

Björkstrand, Gustav

- 1970 Kyrkans Ungdom 50 år. Vasa.
- 1976 Åkerblom-rörelsen. En finlandssvensk profettrörelsens uppkomst, utveckling och sönderfall. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, nr. 11. Diss. Åbo. Åbo.

Bloch-Hoell, Nils

- 1956 Pinsebevegelsen. En undersøkelse av Pinsebevegelsens tilblivelse, utvikling og særpreg med særlig henblikk på bevegelsens utforming i Norge. Diss. Oslo. Oslo.

Boardman, William E.

- 1859 The Higher Christian Life. Boston.
- 1881 I andens kraft, eller kristlig erfaring i skriftens Ljus. Stockholm.

Booth, William

- 1890 I mörkaste England och vägen ut. London.
- 1900 Bref från Frälsningsarméns general till Frälsningsarméns soldater. Stockholm.

Buchman, Frank N.D.

- 1975 The revolutionary path. Moral Re-Armament in the thinking of Frank Buchman. London.

Bundy, David D.

- 1975 Keswick: A Bibliographic Introduction to the Higher Life Movements. Wilmore.

Cederberg A.R.

- 1928 Jaakko Stenius vanhempi. Kappale 18:nnen vuosisadan suomalaista sivistyshistoriaa. SKHST XXIV. Helsinki.

Chambers, Oswald

- 2003 Allt för Honom. Andakter för varje dag. (nytryck) Örebro.

Clark, W.H.

1951 The Oxford Group. Its History and Significance. New York.

Collier, Richard

1965a The General Next to God. The story of William Booth and the Salvation Army. London.

1965b Generalen. Historien om William Booth og Frelserarmeen. Oslo.

Cox, Harvey

1996 Fire from Heaven. The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the Twenty-First Century. London.

Dahlbacka, Ingvar

1987 Den evangeliska rörelsen i svenska Österbotten 1845–1910. Diss. Åbo. Åbo.

2003 Väckelseforskning i Finland. En översikt. – Väckelsens dimensioner. Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi. Meddelanden 33. Åbo.

Daly, Gerald

1996 Homeless. Policies, strategies, and lives on the street. London – New York.

Dayton, Donald W.

1987 Theological Roots of Pentecostalism. New Jersey.

Driberg, Tom

1964 The Mystery of Moral Re-Armament. A study of Frank Buchman and his Movement. London.

Ehnrooth, Georg C.

1999 Samma med krokodilerna. En oliktankare i Kekkonens republik. Esbo.

Ekberg, Henrik (Red.)

1992 Vem och vad? Biografisk handbok 1992. Helsingfors.

Ekholm, Dwight Allan

1992 Theological roots of the Keswick-movement. William E. Boardman, Robert Pearsall Smith and the doctrine of the "higher christian life". Vienna.

Ekstrand, Sixten

1990 "Då skall svärden smidas om till plogbillar". En studie i Tor Krooks syn på krig och fred. Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi. Meddelanden 23. Åbo.

1993 Tro och moral. Oxfordgrupprörelsen och MRA i Finland 1932–1955. Diss. Åbo. Åbo.

Eldebo, Runar

1997 Den ensamma tron. En studie i Frank Mangs predikan. Diss. Åbo. Örebro.

Eriksson, Gunnar

1997 Att inte skilja på sak och person. Ett utkast till ett utkast till en biografisk metod. – Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre (Red. Ambjörnsson, Ronny, Ringby, Per & Åkerman, Sune). Stockholm.

Essell, Th.

1943 Fångarnas vän. En berättelse om Mathilda Wredes liv och verk. Stockholm.

Fangen, Ronald

1935 En kristen världsrevolution. Mitt möte med Oxfordgrupprörelsen. Stockholm.

Fangen, Ronald

1938 Kristen enhet. Grupprörelsens ekumeniska budskap. Stockholm.

Findlay, James F.

1969 Dwight L. Moody. American Evangelist 1837–1899. Chicago – London.

Finney, Charles G.

1928 Ihmeellisiä herätyksiä. Helsinki.

Fogelberg, Evy

1920a Fångarnas vän. Drag ur Mathilda Wredes liv och verksamhet. Helsingfors.

1920b Vankien ystävä. Piirteitä Mathilda Wreden elämästä ja toiminnasta. Suomens. Helsinki.

1922 Bland fångar och fria. Nya drag ur Mathilda Wredes liv och verksamhet. Helsingfors.

1929 Mathilda Wredes sista år. Uppsala.

Franzén, Ruth

1987 Studentekumenik och väckelse. Finlands kristliga studentförbund i internationell brytning 1924–1950. FKSHS 140. Diss. Helsingfors. Jyväskylä.

Golden, Stephanie

1992 The women outside. Meanings and Myths of homelessness. Oxford.

Gordon, Ernest B.

1946 Mathilda Wrede. A Book of Protestant Saints. Chicago.

Granfelt, Riitta

1998 Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Pieksämäki.

Grönroos, Ella

1971 Tre revolutioner. Stockholm.

Haavio, Ari

1965 Suomen uskonnolliset liikkeet. Porvoo – Helsinki.

Hambro, C.J.

1934 Kristen förnyelse. Oxford-grupp-rörelsen och världens frälsning. Uppsala.

Hambro, C.J. m.fl.

1935 Vad jag fått av Oxfordrörelsen? Uttalanden av ett antal kända män och kvinnor i Norge. Stockholm.

Harford, C.F.

1907 The Keswick Convention. Its Message, its Method and its Men. London.

Heikkilä, Matti

1998 Asunnottomuus ja avioero. – Asunnottomuuden arkipäivää. Jyväskylä.

Heininen, Simo

1974 Marcus Henrici Helsingius. Humanisti ja teologi varhaisortodoksian Suomessa. SKHST 92. Helsinki.

Heininen, Simo & Heikkilä, Markku

1997 Suomen kirkkohistoria. Helsinki.

Hela, Matti

1935 Oxfordia oppimassa. Porvoo – Helsinki.

Helne, Tuula

2003 Syrjäytymisen yhteiskunta. Saarijärvi.

Hernberg, Eira

- 1989 Aitoo ihmistä etsimässä. Ihmisenä olemisen ongelma Tito Collianderin tuotannossa. Helsinki.

Hogg, William Richey

- 1952 Ecumenical Foundations. A History of Christian Theologians (Ed. Marty, Martin E. & Peerman, Dean G.). Aningdon. Nashville.

Holm, Nils G.

- 1970 Pingströrelsen i Svenskfinland 1908–1935. Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi. Meddelanden 1. Åbo.
- 1972 Finlandssvensk frikyrklighet. Skrifter utgivna av institutet för ekumenik och socialetik vid Åbo Akademi 5. Åbo.
- 1976 Tungotal och Andedop. En religionspsykologisk undersökning av glossolali hos finlandssvenska pingstvännen. Acta Universitatis Upsalien-sis Psychologia Religionum 5. Diss. Uppsala. Uppsala.
- 1978 Pingströrelsen: en religionsvetenskaplig studie av pingströrelsen i Svenskfinland. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, nr. 31. Åbo.
- 1997 Människans symboliska verklighetsbygge. En psykofenomenologisk studie. Religionsvetenskapliga skrifter, nr. 40. Åbo.

Holmström, Rafael

- 1937 Eerikki Eerikinpoika Sorolainen. Piispa ja teologi, kansanopettaja ja saarnaaja. SKHST XXXIX. Hämeenlinna.

Hopkins, E.H.

- 1892 The Story of Keswick. London.

Howard, Peter

- 1951 Världen återuppbyggd. Berättelsen om Frank Buchman och människorna i Moralisk upprustning. Stockholm.

Ijäs, Matti

- 1993 Jaakko Gummerus kirkkohistoriantutkijana. SKHST 165. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

Isaksson, Kerstin, Normann, Johan & Swedberg, Lars

- 1978 Överlevnadsstrategier bland socialt utslagna och hemlösa. Stockholm.

Jakobson, Max

- 1967 Vinterkrigets diplomati 1939–1940. Helsingfors.

Jarlert, Anders

- 1989 På väg mot en personalistisk ekumenik. Två teologiska program i aktiv arbetsgemenskap: Emil Brunner, Arvid Runestam och Oxfordgrupprörelsen. – Kyrkohistorisk Årsskrift 1989.
- 1995 The Oxford Group, Group revivalism, and the Churches in the Northern Europe, 1930–1945, with Special Reference to Scandinavia and Germany. Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis 35. Lund.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi

- 1991 Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöstä. Helsinki.

Jones, Stanley

- 1990 Växande liv. Andaktsbok för hela året. Malmö.

Jonzon, Bengt

- 1951 Kyrkan och Moralisk upprustning. Stockholm.

Jossas, Esko

- 1990 Agathon Meurman – suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliitiikko 1863–1899. SKHST 152. Diss Helsinki. Jyväskylä.

Juntto, Anneli

1990 Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 50. Helsinki.

Jutikkala, Eino & Pirinen, Kauko

1973 Finlands historia. Stockholm.

Juva, Mikko

1962 Protestiliikkeet Suomen kirkkohistoriassa. Teologisk Tidskrift. Helsingfors.

Kaakinen, Juha

1988 Yömajoista tukikoteihin. – Asunnottomuuden arkipäivää. Jyväskylä.

Kenttjärjestelmä

1913 Kenttjärjestelmä. Helsinki.

Kjellberg, Knut

1994 Folkväckelse i Sverige under 1800-talet. Uppkomst och genombrott. Stockholm

Klefbeck, Alarik

1928 Etiska idéer i svensk frikyrklig väckelsereligiositet. Diss. Uppsala. Stockholm.

Klemets, Bengt

1979 De allmänna svenska kyrkodagarna i Finland 1918–1924. Kyrkohistoriska arkivet vid Åbo Akademi. Meddelanden 8. Åbo.

1986 Samling genom separation. Den svenska kyrkliga samlingsrörelsens i Finland uppkomst, utformning och verkningar åren 1917–1918. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, nr. 113. Diss. Åbo. Åbo.

Klinge, Matti

- 1996 Finlands historia 3. Esbo.
 1997 Keisarin Suomi. Espoo.

Koivunen-Bylund, Tuulikki

- 1994 ”Frukta icke, allenast tro”. Ebba Boström och Samariterhemmet 1882–1902. Diss. Uppsala. Stockholm.

Koskenvesa, Esko

- 1988 Kirkko ja asunnoton. – Asunnottomuuden arkipäivää. Jyväskylä.

Kovaosaisten ystävät – De nödställdas vänner r.y. 30.

- 1981 Kovaosaisten ystävät – De nödställdas vänner r.y. 30. Vaasa.

Krook, Tor

- 1947 Jonas Lagus. En österbottnisk väckelshövding. FKSH XLIX. Vasa.

Kross, Jaan

- 1986 Professor Martens avresa. Angered.

Kulha, Keijo K.

- 1980 Aseveljien aika. Suomalaisen asevelihengen ja aseveliliikkeen historia 1940–1945. Porvoo – Helsinki – Juva.

Kuusi, Meri

- 2000 Eevat elämässä eteenpäin. Kodittomien tuki – Hemlösas stöd ry 1950–2000. Helsinki.

Kuussari, Eero & Niitemaa, Vilho

- 1949 Finlands krig 1941–1945. Krigshistoriska byråns vid Försvarsmaktens Huvudstab publikationer VIII. Helsingfors.

Kärkkäinen, Sirkka-Liisa

- 2001 Substance abuse problems and women's homelessness in Finland. – Women and homelessness in Europe (Ed. Edgar, Bill & Doherty, Joe). Southampton.

Könönen, Elsa

- 1964a En armé på marsch. Frälsningsarmén i Finland. Helsingfors.
 1964b Hengen miekka auttava käsi. Pelastusarmeijan vaiheet Suomessa. Porvoo.

Laiho, Arja

- 1997 Monimies Totti. Torsten Carlander-Reuterfeldt. Kellokosken soittava ruukinpatruuna. Jyväskylä.

Landell, Erik

- 1909 Den frikyrkliga rörelsen i Finland. Helsingfors.

Langenskjöld, Greta

- 1921 Dikter i urval. Helsingfors.
 1929 Mathilda Wrede. – Svenskt kyrkoliv i Finland 1930. Helsingfors.

Lankford, Sarah Worrall

- 1859 The Promise of the Father. s.l.

Linderholm, Emanuel

- 1924 Pingströrelsen – dess förutsättningar och uppkomst. Ekstas, under och apokalyptik i bibel och nutida folkreligiositet. Stockholm.
 1925 Pingströrelsen i Sverige. Stockholm.

Lindskog, Bengt I.

- 1997 Medicinsk terminologi. Stockholm.

Lindström, Harald

- 1946 Wesley and Santification. A study in the doctrine of salvation. Stockholm.

Lääketieteen termit. Duodecimin selittävä suursanakirja.

- 1991 Lääketieteen termit. Duodecimin selittävä suursanakirja. Helsinki.

Lönnqvist, Bo

- 1995 Gamla gårdar i Helsingforstrakten. Vasa.

Maksimainen, Mervi Irene

- 2007 Asunnottomien alkoholistien arki. Mikrotason tarkastelu Helsingistä 1967–1972. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu tutkielma. Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.

Malkavaara, Mikko

- 2001 Finland. Från biståndsmottagare till biståndsgivare. – Nordiske folkekirker i opbrud. National identitet og international nyorientering efter 1945 (Red. Schjørring, Jens Holger). Århus
- 2003 Kyrkan och landsbygden. Ett diskussionsinlägg från Kyrkans landsbygdsarbetsgrupp (Red. Kuusimäki, Kalle). Översättning från finskan: Peter Lodenius & Hanna Lahdenperä. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, centralförvaltningen. Serie C 2003:5.

Mangs, Frank

- 1922 De första stegen på livets väg. Uppsala.

Mazzarella, Merete

- 1993 Att skriva sin värld. Den finlandssvenska memoartraditionen. Helsingfors.

Meinander, Henrik

- 1999 Finlands historia 4. Esbo.

Melin, Olav S.

- 1992a Nattmissionären. Glimtar ur Arvid von Martens liv. Helsingfors.
 1992b Katulähettiläs. Valahduksia Arvid von Martensin elämästä. Vaasa.

Meyer, F.B.

- 1927 Five Musts. s.l.

Murto, Lasse

- 1978 Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimeenpiteet. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja 30. Forssa.

Murtorinne, Eino

- 1975 Veljeyttä viimeiseen saakka. Suomen ja Saksan kirkkojen suhteet toisen maailmansodan aikana 1940–1944. SKHST 94. Helsinki.
 1977 Kirkon seitsemän vuosikymmentä. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla (Toim. Heikkilä, Markku & Murtorinne, Eino). Helsinki.
 1982 Den nya folkkyrkotankens framväxt ur det andra världskrigets katharsis. – Kirken, krisen og krigen. Bergen – Oslo – Tromsø.
 2000a Finlands kyrkohistoria 3: Autonomins tidevarv 1809–1899. Översättning från finskan: Bill Widén. Malmö.
 2000b Finlands kyrkohistoria 4. Från förtryckningsperioden till våra dagar 1900–1990. Översättning från finskan: Bill Widén. Malmö.

Månsus, Harry

- 1995 När sår läggs till sår. – Den fallna manteln. Frank Mangs. En röst i sin tid – en utmaning i vår tid (Red Sjödin, Tomas). Örebro.

Nationalencyklopedin

- 1991 Volym 6. Höganäs.
 1992 Volym 8. Höganäs.
 1994 Volym 13. Höganäs.
 1996 Volym 19. Höganäs.

Nieminen, Hilikka

1989 Pelastussotaa Suomessa 1889–1989. Juva.

Nokkala, Armo

1958 Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus. Suomen kirkko-historiallisen seuran tutkimuksia 59. Helsinki.

Norborg, Sverre

1934 En märklig världsväckelse. Oxfordgrupprörelsen. Stockholm.

Nyman, Helge

1949 Den bidande tron hos Paavo Ruotsalainen. Lutherska litteraturstiftelsens svenska publikationer, nr. 4. Diss. Åbo. Helsingfors.

Näsman, Nils

1980 Carl Gustaf Ottelin. Biskop i Borgå. FKSH 114. Vasa.

Order och reglementen för officerare i Frälsningsarmén

1935 Order och reglementen för officerare i Frälsningsarmén. Stockholm.

Orwell, George

1985 Puilla paljailla Pariisissa ja Lontoossa. Juva.

Paasikivi, J.K.

1986 J.K. Paasikivis dagböcker 1944–1956. Den andra delen. De farliga åren (12.2.1947–16.2.1950). Redigerad och översatt av Göran Stjernschantz. Helsingfors.

Palmer, R.R. & Colton, Joel

1980 A History of the Modern World. Stockholm.

Palola, Ari-Pekka

1997 Maunu Tavast ja Olavi Maununpoika. Turun piispat 1412–1460. SKHST 178. Diss. Helsinki. Saarijärvi.

Parvio, Martti

1954 Isaacus Rothovius. Turun piispa. SKHST 60. Forssa.

Paunu, Eira

1952 Torsten Thure Renvall. Elämä ja toiminta. SKHST 53. Diss. Helsinki. Jyväskylä.

Pelastusarmeijan opin käsikirja

1929 Pelastusarmeijan opin käsikirja. Helsinki.

Perälä, Väinö

1928 Eskil Petraeus. Turun yliopiston professori ja hiippakunnan piispa 1593–1657. SKHST XXV. Turku.

Pogreboff, Sergei

1997 Perimätieto Mannerheimin koulutalosta. Otryckt duplikat. Ortodoksisukujen Tutkijapiiri r.y.:n kirjasto.

Pulma, Panu

2000 Kasvun katveessa. Helsingin historia vuodesta 1945. Osa 2. Helsinki.

Railton, George S.

1915 General William Booth. Stockholm.

Rantanen, Miska

2000 Lepakkoluola. Lepakon ja liekkihotellin tapahtumia ja ihmisiä 1940–1999. Juva.

Reed, John

1967 Ten days That Shook the World. New York.

Rinne Juhani

1932 Pyhä Henrik. Piispa ja marttyyri. SKHST XXXIII. Helsinki.

Robinson, Earl

1986 Servants together. Salvationist Perspectives on Ministry. London.

Rosenqvist, Georg Olof

1943 Kyrkligt liv och arbete i svenska Finland år 1943. En återblick på det gångna året. – Svenskt kyrkoliv i Finland. Årsbok för de svenska församlingarna 1944. Helsingfors.

1945 Kyrkligt liv och arbete i svenska Finland år 1945. En återblick på det gångna året. – Svenskt kyrkoliv i Finland. Årsbok för de svenska församlingarna 1946. Helsingfors.

1946 Finlands kyrka i det senaste halvseklets brytningstider. Helsingfors.

1951 Kyrkligt liv och arbete i svenska Finland. Det gångna året. Svenskt kyrkoliv i Finland. Årsbok för de svenska församlingarna 1952. Helsingfors.

Rossi, Peter H.

1989 Down and out in America. The origins of the homelessness. Chicago – London.

Ruuth, Martti

1922 Abraham Achrenius. Ajan merkki ajoiltaan. Edellinen osa. Toinen laajennettu painos. Porvoo.

Salminen, Seppo J.

1978 Enevaldus Svenonius I. SKHST 106. Helsinki.

1985 Enevaldus Svenonius 2. SKHST 134. Jyväskylä.

Salmensaari, S.S.

1957 Suomen vapaakirkko. Piirteitä sen synnystä ja kehityksestä. Tampere.

Schalin, Gull (Red.)

1986 Vem och vad? Biografisk handbok 1986. Helsingfors.

Schmidt, Wolfgang

2001 Mot strömmen. Esbo.

Segerstråle, Lennart

1967 Varför Moralisk upprustning? Helsingfors.

Seppo, Juha

1977 Kansankirkkona uskonnonvapauden toteuduttua. – Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvulla (Toim. Heikkilä, Markku & Murtorinne, Eino). Helsinki.

SFV kalendern

1993 Svenska folkskolans vänners kalender. Årgång 107. Ekenäs.

2003 Svenska folkskolans vänners kalender. Årgång 117. Ekenäs.

2004 Svenska folkskolans vänners kalender. Årgång 118. Ekenäs.

SFV:s fonder 1882–2007

2007 SFV:s fonder 1882–2007. Människor och händelser. Skrifter utgivna av Svenska folkskolans vänners. Volym 178. Ekenäs.

Shivute, Thomas

1980 The theology of mission and evangelism in the International Missionary Council from Edinburgh to New Delhi. The Finnish Society for Missiology and Ecumenics 31. Diss. Helsinki. Helsinki.

Simolin, Albin

1912 Petrus Bång. En biografisk studie. FKSHS X. Helsingfors.

Stenwall, Edvin

1976 Frid på jorden. Ur minnets gömmor. Närpes.

Strömstedt, August

1934 Den nya Oxfordrörelsen. Stockholm.

Sundén, Hjalmar

1959 Religionen och rollerna. Stockholm.

Swärd, Hans

2001 Teser och föreställningar om hemlösa och hemlöshet i dagens samhälle. – Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller (Red. Swärd, Hans). Stockholm.

Taipale, Ilkka

1988 Yksinäiset miehet perhepolitiikan varjossa. – Asunnottomuuden arkipäivää. Jyväskylä.

Takala, Lauri

1936 Mitä Oxford-liikkeestä on ajateltava luterilaiselta kannalta. Kotimatkalla. Helsinki.

Takolander, Alfons

1926–1927 E.G. Melartin. Hans liv och verksamhet I-II. FKHS XXII. Ekenäs.

Teologer i Finland

1990 Teologer i Finland 1990. Helsingfors.

Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi 50 år

1974 Teologiska fakulteten vid Åbo Akademi 50 år. Åbo.

Tergel, Alf

2001 Från Jesus till moder Teresa. Kristenhetens historia. Göteborg.

Thörn, Catharina

2004 Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet. Stockholm.

Tiensuu, Kyllikki

1985 Edvard Bergenheim. Toiminta koulumiehenä ja arkkipiispana vuoteen 1863. SKHST 133. Diss. Helsinki. Valkeakoski.

Tolstoi, Leo Nikolajevitj

1896 Religionen och moralen med flere uppsatser af Leo Tolstoy. Göteborg.

1906 Tunnustus. Helsinki.

1908 Mitä meidän siis on tekeminen? Helsinki.

1927 Religiösa skrifter. Min bikt vari min tro består. Vad skola vi då göra? Stockholm.

Tuominen, Veli-Matti

1984 Evankelis-luterilaisen kirkon toiminta Suomen vankiloissa sodan jälkeisenä aikana. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1:1984. Helsinki.

Tuulio, Tyyni

1978 Mathilda Wrede. Suomalaisia vaikuttajanaisia. Porvoo.

Tyson, John. H

2001 John Wesley's Conversion at Aldersgate. Conversion in the Wesleyan Tradition. Nashville.

Uppslagsverket Finland

1982 Del 1. A–J. Helsingfors.

1983 Del 2. K–R. Helsingfors.

1985 Del 3. S–Ö. Helsingfors.

2004 Del 2. Esbo.

2005 Del 3. Helsingfors.

2007 Del 5. Helsingfors.

von Bonsdorff, Göran

- 1994 Krigstid och återuppbyggnad. Svenska folkpartiet IV 1939–1956. Helsingfors.

von Bonsdorff, Göran & Ekberg, Henrik

- 1997 Kriser och välfärdsbyggande. Svenska folkpartiet V 1956–1970. Helsingfors.

von Martens, Arvid

- 1947 Gud hör bön. En nattmissionär berättar. Helsingfors.
 1950 Skyldig. Borgå.
 1960 Efter Guds diktamen. Borgå.
 1962 Apuni tulee ylhäältä. Rauma.
 1965 Herren hjälper. Helsingfors.
 1966 Herren leder. Helsingfors.
 1972 Herrens arm. Vasa.
 1973 Mestarin kädestä. Helsinki.
 1978 Kristus och de kristna. Vasa.

von Martens, Paul

- 2004 Nemesis eller lika för lika. Helsingfors.
 2008 En kardiografi. Helsingfors.

Välimäki, Hannu

- 1994 Lauri Ingman. Kirkkopoliittikona. SKHST 166. Diss. Helsinki. Jyväskylä.
 1998 Lauri Ingman. Suomalaisen uskontokasvatuksen ja koulun kehittäjänä. SKHST 179. Diss. Helsinki. Saarijärvi.

Wahlbäck, Krister

- 1967 Från Mannerheim till Kekkonen. Huvudlinjer i finländsk politik 1917–1967. Stockholm.

Walter, H.A.

- 1932 Soul Surgery. Some thoughts on incisive personal work. Fourth edition.
Oxford.

Warburton, Thomas

- 1984 Åttio år av finlandssvensk litteratur. Helsingfors.

Wesley, John

- 1872 A Plain Account of Christian Perfection. The Works of John Wesley
(Ed. Jackson, Thomas). Volume 11, 29. s.l.
- 1930 The Journal of the Rev. John Wesley A.M. in 4 volumes. Volume 1.
London.

3. Tidningar och tidskrifter

- Ad Lucem 1937, 1963, 1975
 Aftonsol
 Aaltopituus 1976
 Etelä–Suomi 1964
 Församlingsbladet (Fbl) 1934-1935, 1947-1950, 1955, 1962, 1965-1967, 1969-1970, 1976, 1979, 1981
 God Tid 1979
 Haagalainen 1976
 Helsingin Kirkkosanommat 1955-1956
 Helsingin Sanomat (HS) 1954-1958, 1960-1970, 1978, 2001, 2005
 Helsingin Sanomat Viikkoliite 1970
 Hufvudstadsbladet (Hbl) 1947-1950, 1958, 1960-1973, 1976, 1978, 1982, 1985, 1988-1989, 2007-2008
 Ilta Sanomat (IS) 1954, 1957, 1959, 1961-1963, 1967, 1970
 Joulun Sana 1962
 Kansan Uutiset 1962
 Karjala 1952
 Keskisuomalainen 1971
 Kevään Sana 1973
 Kirkko ja Kaupunki 1961-1971, 1978
 Korsets Budskap 1970, 1973, 1981
 Kotimaa (Km) 1935, 1947-1948, 1950, 1954-1955, 1960, 1964-1967, 1969-1970, 1976
 Kouvolan Sanomat 1962
 Krigsropet 1976, 1979, 1980, 1990, 2008
 Kyrkans Ungdom 1947-1948, 1950
 Kyrkpressen (Kp) 1970-1984, 1988, 1990, 2003, 2006
 Lauttasaarilehti 1969
 Liitosalueen Sanomat 1958
 Medborgarbladet 1976
 Nuori Kansa 1989
 Nya Pressen (NP) 1956-1971
 Nytt liv 1950
 Päivän Sanomat 1963
 Raittiussanommat 1978
 Rengas 1937-1941, 1945, 1947, 1949-1956, 1960-1961, 1964, 1993, 2008
 Replik 1978
 Räddningsordern 1978
 Sana 1947, 1949-1950, 1952-1955, 1962, 1964, 1967, 1969, 1971-1974, 1990, 2007
 Socialdemokraten 1956, 1960
 Svenska Journalen 1947
 Svenska Morgonbladet 1947
 Suomen Potilaslehti 2007, 2008
 Uusi Suomi (US) 1955-1965
 Uusi Tie 1965, 1970, 1978
 Vaasa 1965
 Valkonauha 2001
 Vasabladet (Vbl) 1957, 2008
 Veikkaaja 1961, 1966
 Yhteishyvä 1968
 Åland 1969

4. Material på internet

www.potilasliitto.net/desjukas.htm

www.yle.fi/elavaarkisto 5.2.2008

www.pelastusarmeija.fi 15.8.2008

www.churcharmy.org.uk 15.8.2008

www.socca.fi/asunnottomienpalvelut/liitteet/arvidkoti.html 15.8.2008

www.katulahetyслиitto.org 16.8.2008

www.finlandsbank.fi 16.8.2008

www.suomenvalkonauhaliitto.fi 29.10.2008

www.genealogia.fi/kirjasto 29.10.2008

PERSONINDEX

- Achrenius, Abraham 21
 Alexandrovitj, Alexander III 30
 Alho, Antti 203
 Ambjörnsson, Ronny 21, 22
 Aurola, Verner J. 105
 Bassham, Rodger C. 138
 Bebbington, D.W. 169
 Beijer, Ulla 206, 207
 Bergenheim, Edvard 21
 Birsenek, Maria 114
 Björklund, Leif-Göte 36, 53, 88, 99
 Björkstrand, Gustav 125
 Bloch-Hoell, Nils 89
 Boardman, William 101
 Booth, Catherine 75, 87, 101
 Booth, William 59, 75, 87, 165
 Borg, Fjalar 108
 Brunner, Emil 170
 Buchman, Frank N.D. 102, 104
 Bunyan, John 88
 Bång, Petrus 21
 Bäck, Else 85, 131, 132, 134
 Carlander-Reuterfeldt, Torsten 194
 Carlile, Wilson 165
 Cederberg, A.R. 21
 Chambers, Oswald 88
 Collier, Richard 59
 Colton, Joel 31
 Daly, Gerald 201
 Dayton, Donald W. 61, 101
 de Caluwé, Robert 76
 Dostojevskij, Fjodor 37
 Driberg, Tom 102, 103, 171-173, 175
 Drummond, Henry 102
 Dyhr, Helga 190
 Ehmrooth, Georg C. 215, 216, 220, 240
 Ekberg, Henrik 215
 Ekholm, Dwight Allan 174
 Ekholm, Max 184
 Ekstrand, Sixten 53, 101-108, 125, 126, 132, 133, 167, 168, 170, 171, 174, 175
 Eldebo, Runar 53-55, 59, 89, 92-95, 99, 102-104, 107, 158, 169
 Eriksson, Gunnar 22, 23
 Eronen, Ella 210
 Ewalds, Erik 101
 Fagerlund, Gunnar 108
 Fangen, Ronald 88, 171, 173, 175
 Finney, Charles G. 101
 Fjordorovna, Maria (Dagmar) 30
 Flügel, Herta 38
 Forssell, Karl-Erik 210
 Franzén, Ruth 111, 122, 123, 137, 138
 Fremmert, Gabriele 27
 Fremmert, Hugo 27, 29
 Frey, Sixten 184
 Golden, Stephanie 206
 Granfelt, Riitta 206
 Grönroos, Ella 172
 Gulin, Elis 101
 Gummerus, Jaakko 21
 Hallesby, Ole 88
 Hambro, C.J. 105, 171
 Hammarsten-Jansson, Signe 184, 190
 Harju, J.K. 206
 Hartig, Else 114
 Heikkilä, Markku 133
 Heininen, Simo 21, 133
 Helne, Tuula 201
 Helsingius, Marcus Henrici 21
 Hemmer, Jarl 108
 Hitler, Adolf 229
 Hogg, William R. 138
 Holm, Nils G. 92, 94, 95
 Holmberg, Bo 233, 234
 Holmqvist, Valdemar 170

- Holmström, Rafael 21
 Hursti, Heikki 213
 Hursti, Veikko 212, 213
 Ijäs, Matti 21
 Ingman, Lauri 21
 Isaksson, Kerstin 201
 Jarlert, Anders 169
 Johannes (ärkebiskop) 210
 Jokinen, Arja 201
 Jones, Stanley 88
 Jossas, Esko 21
 Juhila, Kirsi 201
 Jungner, Jan 49, 61, 69, 70, 73, 98, 165, 236
 Junto, Anneli 200
 Juva, Mikko 108, 190
 Kaakinen, Aino-Kaija 132
 Kaakinen, Juha 201, 202
 Kari, Aarno 113, 116, 117
 Kiuru, Paavo 129, 130
 Klefbeck, Alarik 125
 Klemets, Bengt 125
 Klinge, Matti 31
 Kornilow, Petter 70, 71, 73, 79
 Koskenvesa, Esko 187
 Krook, Tor 21, 126, 170
 Kross, Jaan 27
 Kulha, Keijo K. 123
 Kuosmanen, Emil 139
 Kuusi, Meri 184
 Kärkkäinen, Sirkka-Liisa 201
 Könkkölä, Erkki 184
 Könönen, Elsa 69-71, 76, 78, 114, 115, 184
 Lagus, Jonas 21
 Laiho, Arja 194
 Langenskjöld, Greta 126
 Lankford, Sarah 101
 Lauha, Aarre 210
 Liebnitz, Johanna 27
 Linderholm, Emmanuel 101
 Lindskog, Bengt 177
 Louhento, Paavo 145, 186, 192, 194, 200, 206, 231, 240
 Louhivuori, Verner 107, 132, 134, 142, 143, 153, 158, 159, 165, 168, 170, 182, 185, 247
 Lundström, Augusta 66
 Lönnqvist, Bo 198
 Maksimainen, Mervi Irene 197, 200, 202-204, 206, 207, 212
 Malkavaara, Mikko 122, 123, 133, 134, 138
 Mangs, Frank 53, 55, 59, 92, 93, 107, 158
 Martens (f. Fremmert), Mary 27-29, 35-37, 45
 Martens, Friedrich Julius 27-30, 32-34, 36-38, 45, 55, 56, 87
 Martens, Friedrich Fromhold 27
 Martens, Hugo 28, 36
 Martens, Peter Johann Julius 27, 29
 Martola, A.M. 114-117
 Matvejew, Irina 220
 Maununpoika, Olavi 21
 Mazzarella, Merete 22
 Meinander, Henrik 31, 81, 109, 111, 112, 137
 Melartin, E.G. 21
 Melin, Olav S. 14, 18, 28, 30-32, 41, 45, 46, 49, 56, 57, 64, 72, 73, 75, 76, 79, 80, 97, 114, 115, 117-119, 129, 131, 134, 140, 148, 177, 180, 184, 186, 199, 205, 209, 212, 214-216, 219, 221, 227, 232, 234, 235, 237, 239
 Meurman, Agathon 21
 Meyer, F.B. 102, 104
 Moody, Dwight L. 102
 Mott, John R. 102
 Murto, Lasse 201
 Murtorinne, Eino 111, 122, 123, 133, 139
 Müller, Johannes 44
 Mänsus, Harry 169, 173
 Nebe, Emelie 27
 Nieminen, Hilikka 59, 61
 Nikolainen, Aimo T. 210
 Nokkala, Armo 37, 44
 Normann, Johan 201

- Nyman, Helge 53
 Nyman, Karl 66
 Närhi, Vilho 182
 Näsman, Nils 21
 Olsoni, Else 114
 Orwell, George 202
 Ottelin, Carl Gustav 21
 Paasikivi, J.K. 137
 Palmer, R.R 31
 Palmunoksa, Raili 61, 69, 73, 75, 79, 164, 165, 240
 Palola, Ari-Pekka 21
 Parkkila, Arvo 204
 Parvio, Martti 21
 Paunu, Eira 21
 Pavlova, Alexandra 55, 56
 Perälä, Väinö 21
 Petraeus, Eskil 21
 Pogreboff, Sergei 30
 Procopé, Victor 214, 220
 Pulma, Panu 200-204, 207
 Railton, George S. 59, 165
 Rajalinna, Toivo 184
 Rantanen, Miska 138, 139, 187, 202-204, 219
 Reed, John 31
 Reimavuo, Runa 234
 Renvall, Torsten Thure
 Ringby, Per 21, 22
 Rinne, Juhani 21
 Robinson, Earl 59
 Roos, Kristina 215, 219
 Rossi, Peter H. 201
 Rothovius, Isaacus 21
 Runeberg, Fred 172
 Ruuth, Martti 21
 Rydman, Eero 173, 183
 Saarinen, Väinö 191
 Salminen, Seppo J. 21
 Schalin, Gull 47, 67, 71, 215, 216
 Scharnhorst, Eugen 48, 49
 Schmidt, Wolfgang 235
 Segerstråle, Lennart 53, 105, 168, 171, 172, 175, 209
 Segerstråle, Sven 172
 Seliverstov, Kerstin 240
 Seppo, Juha 125
 Shivute, Thomas 138
 Simojoki, Matti 235
 Simolin, Albin 21
 Skrifvars, Agnes 132, 134
 Slotte, Arvid 184
 Smith, Robert Holbrook 173
 Sorolainen, Eerikki Eerikinpoika 21
 Speer, Robert E. 102
 Stenius, Jaakko 21
 Stenwall, Edvin 125, 126
 Stolpe, Sven 108
 Strömstedt, August 105
 Sundén, Hjalmar 95
 Svenonius, Enevaldus 21
 Swedberg, Lars 201
 Swärd, Hans 201
 Taipale, Ilkka 187
 Taipale, Ilkka 202-204
 Takolander, Alfons 21
 Tavast, Maunu 21
 Taylor, Hudson 88
 Thörn, Catharina 201
 Tiensuu, Kyllikki 21
 Toivola, Osmo 184
 Tolstoj, Leo Nikolajevitj 31, 37, 243
 Tyson, John H. 89
 Vainikka, Matti 183, 184
 Viro, Voitto 108
 Voltaire 42
 von Bonsdorff, Göran 215
 von Bonsdorff, Henrik 205
 von Frenckell, Erik 210
 von Martens, Gunda 191
 von Martens, Hans 28, 29, 81

- von Martens, Heidi 72, 81, 179, 239
- von Martens, Irina 235
- von Martens (f. Nyman), Kate 66-70, 72, 74, 77, 81, 82, 85, 99, 100, 103, 127, 151, 158, 177, 179, 180, 212, 232, 237-239, 244
- von Martens, Leo 27, 28, 30, 33, 36-38, 40, 45, 52, 72, 81, 97, 101, 107, 110, 117, 124, 127, 181, 212, 232, 237
- von Martens, Paul 27-34, 36-38, 40-42, 45, 47, 49, 52, 55, 66-76, 78, 81, 82, 86-88, 96, 97, 99, 100, 103, 108, 110, 112, 117, 126-128, 134, 141, 151, 153, 155-157, 163, 165, 166, 170, 172, 174, 177-181, 190, 191, 212, 217, 219, 232, 237-240
- von Martens, Peter 15, 72, 81, 179, 190, 212, 232, 239
- von Martens, Werner 28, 130
- von Martens-Törnroth, Margret 72, 81, 179, 239
- von Schoultz, Solveig 172, 173, 190, 209, 210, 226, 251
- Välimäki, Hannu 21
- Wagner, David 201
- Walter, H.A. 105
- Warburton, Thomas 232
- Wentzel, Harry 101
- Wesley, John 53, 61, 88, 89, 101, 102, 104
- Widell, Jouni 190, 194, 206, 209
- Wilder, Robert P. 102
- Wilson, William Griffith 173
- Winqvist, Karl 196
- Wurmbrand, Richard 235
- Åkerman, Sune 21, 22
- Österberg, Pär 205

När andra världskriget gick mot sitt slut i mitten av 1940-talet stod Finland inför stora utmaningar. Krigsskadeståndet var övermäktigt, städerna svårt bombade och det kostsamma återuppbyggnadsarbetet tog vid. Men kriget innebar också tusentals hemlösa som bar på trauman, sjukdom, handikapp och missbruk. Speciellt i Helsingfors blev situationen svår.

Arvid von Martens (1903-1993) var nattmissionären som tog sig an dessa människor och gjorde deras sak till sin. Genom sitt outtröttliga engagemang på olika fronter bedrev han ett omfattande hjälparbete för de nödställda och blev deras språkrör och förkämpe i olika sammanhang.

Arvid von Martens fann inspiration och kraft i sin kristna tro. I denna avhandling presenteras hans färgstarka liv, hans trosutveckling och mångfacetterade verksamhet. Vi möter bl.a. frälsningssoldaten, evangelisten, politikern och skribenten Arvid von Martens och tar del av hans innersta tankar och projekt. Han var en färgstark personlighet och en handlingskraftig medmänniska vars enda strävan var att följa sin kallelse.

Åbo Akademis förlag
ISBN 978-951-765-451-7

978951765451-7

9789517 654517